STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHE

3

TOMUL 21

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Prețul unui abonament anual este de 100 de lei. În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la Centrala cărții, Oficiul de comerț exterior, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Comitetului de redacție, pe adresa: Str. I. C. Frimu, nr. 11, București.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

TOMUL 21 Nr. 3 1970

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

TOME 21 | N° 3 | 1970

SOMMAIRE

PRECIZĂRI ÎN CRONOLOGIA PALEOLITICULUI DIN ȚARA OAȘULUI PRIN ANALIZE PEDOLOGICE ȘI PALINOLOGICE

DE

H. ASVADUROV, MARIA BITIRI și ȘTEFANA ROMAN

Date arheologice. Cercetările efectuate de C. S. Nicolăescu-Plopșor [1] și cele întreprinse în ultimii ani de Maria Bitiri [2] au condus la identificarea a numeroase așezări paleolitice în depresiunea Oașului. Aflate într-o anumită succesiune, nivelurile de locuire găsite au fost atribuite musterianului tîrziu, aurignacianului mijlociu și gravetianului. La baza identificării celor trei niveluri de locuire paleolitică au stat mai ales cercetările executate în sectoarele: Boinești, Remetea și Călinești (fig. 1). Așezările cu materialele litice găsite (fig. 2) se caracterizează prin următoarele elemente:

I. *Așezările musterianului tîrziu* (la Remetea și Boinești) conțin unelte de dimensiuni medii, ca vîrfuri uni- sau bifaciale, răzuitoare, așchii, lame simple sau retușate și cîteva burine;

II. *Așezările aurignacianului mijlociu* (suprapuse direct la Remetea și Boinești, peste cele ale musterianului sau ca prim nivel de locuire la Călinești) au un inventar litic ce constă din lame simple sau retușate, gratoare (mai ales de tipul înalt), cîteva burine și lame de dimensiuni medii, cioplite din diferite roci locale (ca și în musterian) și din obsidiană pură sau patinată;

III. *Așezările gravetiene* (ca ultim strat la Remetea, Boinești și Călinești) au un inventar litic mult microlitizat, în care, alături de tipurile de unelte cunoscute în aurignacian, apar lamelele și vîrfurile mărunte retușate abrupt (specifice ultimei culturi a paleoliticului superior în

[1] C. S. Nicolăescu-Plopșor și Elena Covacs, *Cercetările paleolitice din regiunea Baia Mare*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 38—39.

[2] Maria Bitiri, *Cîteva observații cu privire la paleoliticul din Oaș și periodizarea lui*, în *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 623—643.

întreaga ţară), executate mai ales din materia primă locală, o dată cu folosirea mai frecventă a obsidianei pure şi a unei serii de silexuri de bună calitate.

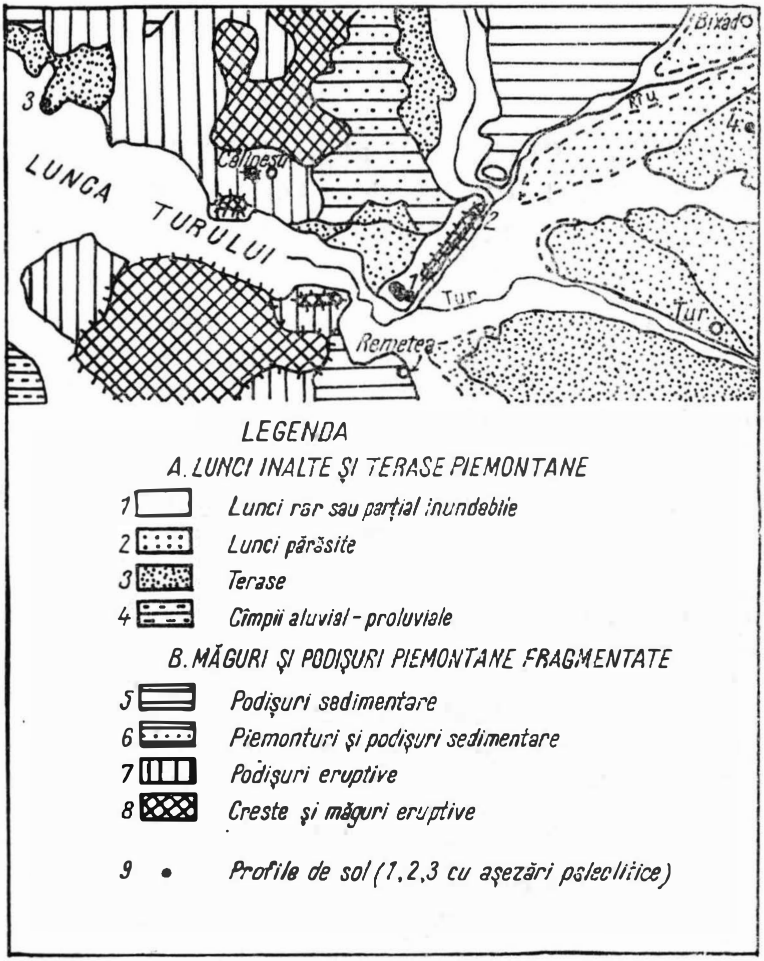

Fig. 1. — Schiţa geomorfologică şi amplasarea profilelor studiate din Ţara Oaşului.

Identificarea unor fenomene criogene (pene de gheaţă?) în substratul litologic de la baza stratului cu elemente musteriene de la Boineşti l-a făcut pe C. S. Nicolăescu-Plopşor [3] să atribuie acestei culturi vîrsta primului interstadial W1—W2, iar aurignacianului aceea a stadialului

[3] C. S. Nicolăescu-Plopşor, *op. cit.*

W2. Ulterior, gravetianului, descoperit relativ recent, i-a fost atribuită de Maria Bitiri vîrsta W2—W3 şi W3 [4].

Datarea aşezărilor paleolitice făcută mai mult pe baza omologării tipologice a materialului litic şi încadrarea lor cronologică în funcţie de

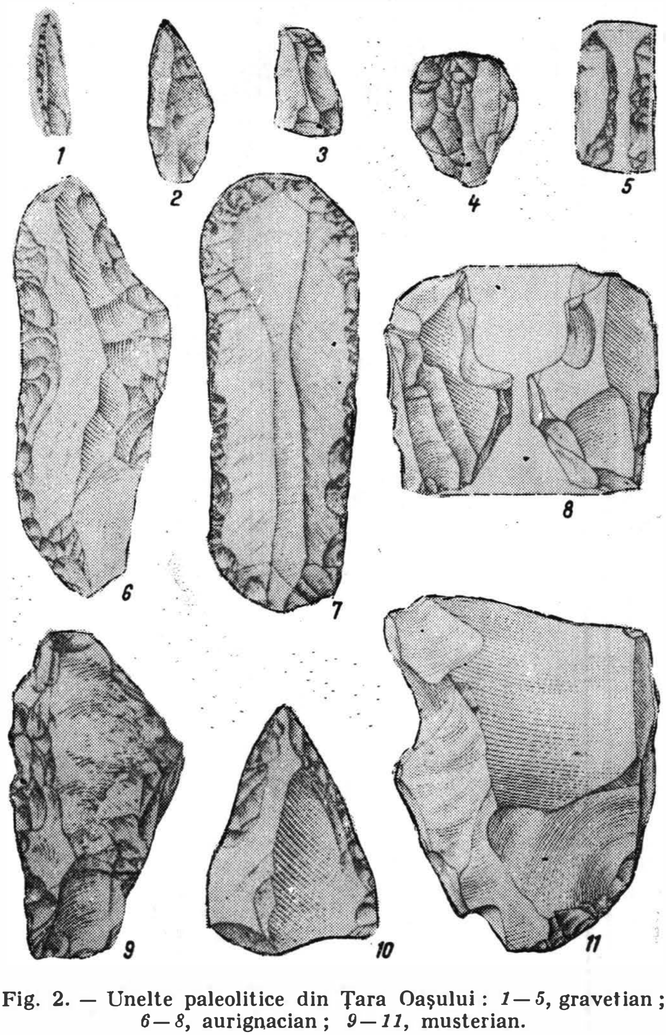

Fig. 2. — Unelte paleolitice din Ţara Oaşului : *1—5*, gravetian ; *6—8*, aurignacian ; *9—11*, musterian.

vîrstele absolute atribuite acestor culturi în ţările vecine se cereau a fi verificate. De aceea am considerat că anumite interpretări de ordin pedologic şi palinologic (momentan singurele metode la îndemîna noastră) pot aduce unele precizări în legătură cu vîrsta acestor aşezări din pleistocenul superior. În acest scop s-a efectuat un studiu pedologic şi pali-

[4] Maria Bitiri, *Gravetianul în nord-vestul României*, în *SCIV*, 20, 1969, 4, p. 526.

nologic asupra a trei profile de sol, în care s-au întîlnit numeroase piese litice şi care se află lîngă localităţile Remetea, Boineşti şi Călineşti, menţionate mai sus (fig. 1).

Consideraţii pedologice. Profilele de sol studiate aparţin grupei solurilor argilo-iluviale podzolice (podzoluri secundare). Situate azi într-o zonă forestieră umedă (în prezent cu Tm $= 8^0,5$; Pm $=$ 800 mm) şi formate pe depozite de solificare lipsite de carbonaţi, profilele prezintă obişnuita succesiune a orizonturilor genetice: $A_1A_2-A_2$ $(\pm A_1)$ — A_2B-B-D (fig. 3). Ele se află în stadii diferite de evoluţie,

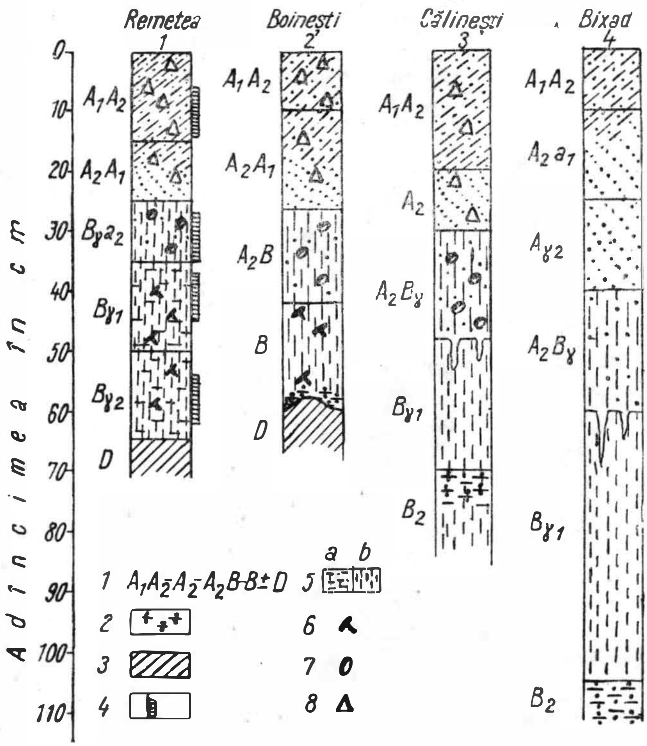

Fig. 3. — Profile de soluri argilo-iluviale podzolice, cu unelte paleolitice (profilele *1*, *2*, *3*), alături de un profil reprezentativ din Ţara Oaşului (profilul *4*).

1, Orizonturi pedogenetice; *2*, orizonturi cu concreţiuni ferimanganice; *3*, substrat litologic; *4*, nivele de colectare ale probelor de sol; *5*, orizontul B: a, pe argile; b, pe lehmuri; *6*, unelte musteriene; *7*, unelte aurignaciene; *8*, unelte gravetiene.

condiţionate de poziţia topografică, caracterele depozitului de solificare, echilibrul dintre procesele de denudare şi solificare[5], precum şi de gradul sau tipul de folosinţă diferit. Aceste soluri au o serie de însuşiri comune. Astfel orizontul A (prăfos şi fin-nisipos), subîmpărţit în mai multe suborizonturi, prezintă:

[5] M. Spirescu, *Eroziune, sedimentare şi pedogeneză*, în *Ştiinţa solului*, 3, 1965, 3, p. 302—308.

— suborizontul A_1A_2, lutos, cu acumulare de humus, îmbogăţit în silice reziduală prin eluvierea fracţiunii argiloase (spre orizontul B argilo-iluvial subiacent);

— suborizontul A_2, lutos, bogat în silice reziduală şi regradat prin înţelenire secundară, dar încă destul de debazificat şi acid;

— suborizontul A_2B, ca tranziţie spre orizontul B (profilul 2 — — Boineşti) sau ca nivel format sub influenţa stagnării apelor de precipitaţii deasupra orizontului B (profilele 1 — Remetea şi 3 — Călineşti).

Orizontul B, luto-argilos sau argilos, îmbogăţit în argilă (orizont argilo-iluvial), prezintă o iluviere evidentă a sescvioxizilor ferimanganici (profilul 3) sau o redistribuire şi o acumulare a lor pe profil, în microzone, sub formă de pelicule, pete şi concreţiuni (profilul 1).

Grosimea relativ mică a profilelor şi mai ales a orizontului B (la profilele 1 şi 2) comparativ cu aceea a solurilor reliefului plan din Oaş (ca la profilul 4) se datoreşte eroziunii mai active în sectoarele cercetate.

D e p o z i t e l e d e s o l i f i c a r e pe seama cărora s-au format profilele studiate sînt depozite stratificate, aşezate oarecum discordant (ca o cuvertură) faţă de substratul lor litologic (profilul 1 — pe stratificaţii argilo-nisipoase; profilul 2 — pe aglomerate andezitice; profilul 3 — pe lehmuri de terasă). Alcătuirea granulometrică argiloasă a orizontului B, condiţionată de compoziţia materialului lor parental, este diferită (tabelul 1). În schimb, aceea a orizonturilor de la suprafaţa $A_1 \dots A_2$, asemănătoare pentru toate cele trei profile (tabelul 1), este comparabilă cu aceea a altor profile din Oaş (de exemplu profilul 4). Mai mult, compoziţia granulometrică a acestor orizonturi se încadrează în limitele valorilor remarcate de H. Asvadurov şi P. Vasilescu[6] pentru multe din solurile podzolice din ţara noastră (fig. 4). Se constată în special faptul că în cadrul fracţiunilor granulometrice predomină fracţiunea 0,01 — 0,05 mm (40 — 45 %), caracteristică pentru alcătuirea granulometrică a materialelor eoline loessoide. Aceste consideraţii confirmă faptul că suborizonturile A argilo-eluviale de la suprafaţa solului s-au format pe seama unor materiale stratificate, relativ recente, care au putut astfel acoperi o serie de materiale litice, incluse în orizonturile B argilo-iluviale menţionate. Într-adevăr, orizonturile pedogenetice amintite se încadrează, fiecare în parte, unui anumit tip de cultură paleolitică:

— orizontul B (pe depozite erodate) — musterianului superior;

— orizontul A_2B (sau baza orizontului A_2) — aurignacianului;

— orizontul $A_1 \dots A_2$ (la solurile necultivate spre baza lor) gravetianului.

E v o l u ţ i a s o l u r i l o r p o d z o l i c e de tipul celor descrise este polifazică. Materialele de acoperire, stratificate şi solificate, morfologia profilelor şi prezenţa unor culturi paleolitice variate în cadrul diferitelor orizonturi indică pentru aceste soluri condiţii de sedimentare şi, respectiv, de pedogeneză variate în timp. Vechimea culturilor paleolitice ne arată că schimbarea proceselor pedogenetice, indiferent de materialul de solidificare al solurilor, a fost influenţată de variaţiile în timp ale condiţiilor bioclimatice începînd încă din pleistocenul superior. De aceea,

[6] H. Asvadurov şi P. Vasilescu, *Asupra originii materialului parental al orizonturilor eluviale la unele soluri silvestre podzolice din România*, în *Ştiinţa solului*, 6, 1968, 1, p. 25—30.

Tabelul 1

Alcătuirea granulometrică, conținutul de humus și valorile pH ale unor soluri argilo-iluviale podzolice din Țara Oașului *

Rezultatele sînt exprimate față de solul uscat la 105°

Orizontul	Adîncimea în cm	Fracțiuni granulometrice în % (raportate la partea silicatică)									Humus %	pH (în H_2O)
		Argilă (< 0,002 mm)	Praf (0,002–0,02 mm)	Nisip fin (0,02–0,2 mm)	Nisip grosier (0,2–2 mm)	Argilă fină (< 0,001 mm)	Argilă fizică (< 0,01 mm)	Fracționarea nisipului				
								2–0,1 mm	0,1–0,05 mm	0,05–0,02 mm		
Profilul 1 — Remetea (Somoș I)												
A_1A_2	5–14	25,9	35,2	36,4	2,5	21,0	47,1	3,7	8,0	27,2	2,4	4,8
$B_{\gamma}A_2$	27–35	65,2	19,3	12,7	2,8	57,5	76,8	2,8	3,4	9,0	1,0	4,9
$B_{1\gamma}$	35–45	62,1	19,5	17,3	1,1	56,2	75,2	4,0	4,4	10,0	0,5	5,0
$B_{2\gamma}$	54–62	58,9	19,6	18,6	2,9	53,1	72,6	6,2	4,6	10,7	0,4	5,1
Profilul 2 — Boinești												
A_1A_2	10–20	21,9	40,3	34,4	3,4	17,5	46,0	3,7	6,9	27,2	1,0	4,6
A_2B	30–45	27,5	41,0	27,9	3,6	23,8	52,2	5,7	6,1	19,6	0,4	4,7
B_1	50–55	30,2	32,2	29,4	8,2	24,8	49,8	12,0	6,2	19,4	0,2	5,0
Profilul 3 — Călinești I												
A_1	7–18	19,1	42,3	36,3	2,2	15,2	41,1	–	–	–	1,2	5,0
A_2B	30–45	25,7	40,4	31,8	2,0	20,9	42,6	–	–	–	0,5	5,2
B	45–60	35,1	34,9	28,7	1,2	30,3	53,9	–	–	–	0,4	5,5
Profilul 4 — Bixad												
A_2a_1	10–25	21,0	40,2	35,8	3,0	16,7	42,1	–	–	–	1,8	4,7
B_2B_{γ}	40–55	30,0	38,0	29,5	2,5	25,2	49,5	–	–	–	0,6	5,1
$B_1a_{2\gamma}$	65–80	37,8	34,3	27,1	0,8	33,7	56,8	–	–	–	0,3	5,2
B_2	125–140	44,1	30,4	25,1	0,4	38,8	59,9	–	–	–	0,1	5,6

* Analizele au fost efectuate la Serviciul de pedologie al Comitetului de Stat al Geologiei.

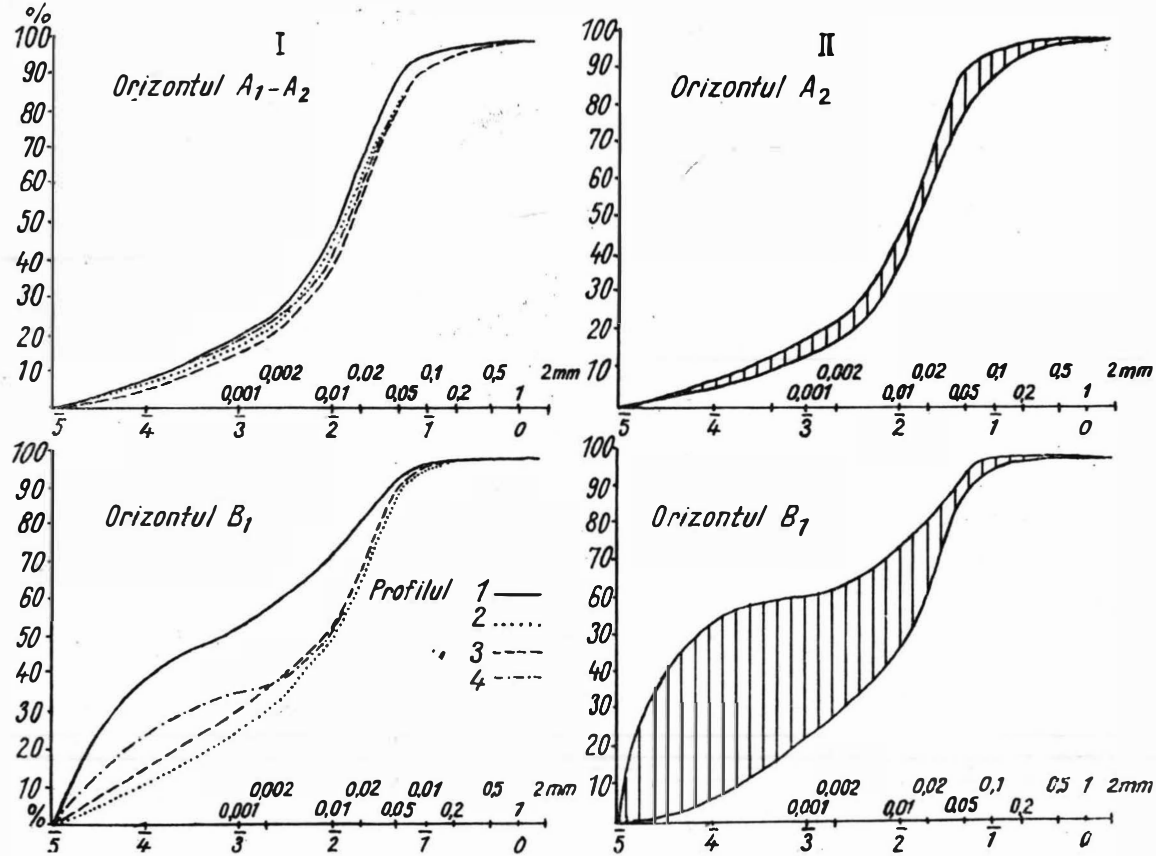

Fig. 4. — Curbe cumulative ale compoziţiei granulometrice a orizonturilor A_2 şi B_1 ale unor soluri argilo-iluviale podzolice;

I, profile studiate din Ţara Oaşului: *II*, profile de sol similare situate în alte regiuni ale ţării (fasciculul de curbe încadrează valorile compoziţiei granulometrice a mai multor profile reprezentative).

interpretarea variaţiei paleoclimatice, prin studierea morfologiei profilelor, poate şi trebuie să fie completată cu observaţii generale asupra unor caractere moştenite şi comune datorate în special climatului rece şi umed care a influenţat evoluţia profilelor de tip podzolic din regiunea respectivă.

Studiul morfologic al diferitelor soluri podzolice din Ţara Oaşului ne permite să facem cîteva observaţii generale :

1. În decursul formării lor, solurile au evoluat în condiţii bioclimatice specifice zonei forestiere şi nu prezintă urmele unei solificări cu caracter mai arid (stepic).

2. În condiţiile unei evoluţii normale (pe relief plan, neerodat), orizonturile A şi B s-au format pe seama unor lehmuri (mai argiloase în cazul ultimului orizont), care acoperă substrate litologice variate. Lipsa sau grosimea mică a orizontului B format pe un lehm luto-argilos poate fi atribuită erodării sau condiţiilor nefavorabile formării unor astfel de lehmuri (ca la profilele 1 şi 2).

3. Orizontul B s-a putut forma pe seama unor sedimente evoluate într-un climat nu prea umed şi relativ cald (depozite de nuanţă roşcată cu gleizare secundară datorată apelor de precipitaţii). Totodată, la nivelul acestui orizont existenţa unor suborizonturi cu colorit gălbui (oxizi de fier mai intens hidrataţi), a fragipanului, a stratificaţiilor sau a „penelor" impregnate cu sescvioxizi ferimanganici şi a reţelelor reticulare (în plan orizontal) argilo-feruginoase (de exemplu la profilele 3 şi 4) indică şi influenţa „de suprapunere" a unui climat umed şi rece (fig. 5). Aceste caractere sînt mult mai bine conturate la profilele de sol asemănătoare, dar situate într-o zonă mai rece [7]. Lipsa caracterelor morfologice care să reflecte clar manifestarea unui îngheţ periglaciar şi lipsa unor orizonturi eluviale îngropate, clar exprimate, nu ne împiedică să deosebim totuşi în cazul acestui orizont (B) două perioade mai umede şi probabil mai reci (stadiale?). Prima explică formarea unor suborizonturi mai gleizate, cu fragipan, sau cu orstein la baza orizontului B, iar a doua formarea unui orizont iluvial feruginos (concomitent cu aceea a suborizonturilor A_2 şi A_2B) în partea lui superioară.

4. Suborizontul A_2B, prin poziţia sa, între orizontul B — inferior şi A — superior, indică începutul schimbării proceselor pedogenetice. Prezenţa unor cuverturi cu depozite loessoide (a suborizonturilor A_1 şi A_2), comune tuturor solurilor din zona Oaşului, dar cu o grosime relativ mică (faţă de aceea a profilului 4), presupune existenţa unei eroziuni vechi, atenuată mai mult (profilele 2 şi 3) sau mai puţin (profilul 1) prin aporturi de materiale de acoperire.

5. Orizontul A s-a format în condiţiile unor schimbări evidente de sedimentare şi evoluţie pedogenetică; astfel suborizontul A_2, format în urma debazificării solurilor şi iluvierii argilei (lesivaj), ne indică o creştere, la un moment dat, a cantităţii de precipitaţii atmosferice sezoniere. Formarea suborizontului A_1, de înţelenire primară (în pădurile din zona joasă a dealurilor învecinate), ne arată în prezent un climat mai puţin

---

[7] C. S. Nicolăescu-Plopşor, *Les phénomènes périglaciaires et la géochronologie du Paléolithique supérieur de terrasse en Roumanie*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 383—391; C. Păunescu, *Contribuţii la cunoaşterea depozitelor de cuvertură şi a solurilor de pădure din regiunea montană şi piemontană a Ţării Bîrsei*, în *Ştiinţa solului*, 5, 1967, p. 37—45.

umed şi rece, ca acela care în trecut a dus la formarea unui orizont argilo-eluvial A_2 profund, iar în prezent este favorabil unei mineralizări mai active a humusului şi bioacumulării (soluri dernopodzolice).

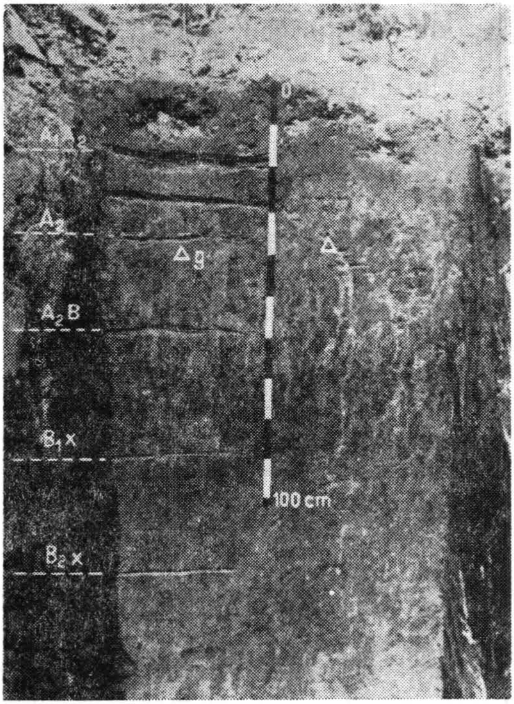

Fig. 5. — Sol argilo-iluvial podzolic cu fragipan şi reţele verticale ferimanganice ; *g* — unelte gravetiene (profilul Oraşul Nou).

6. Posibilităţile de debazificare şi eluviere în condiţiile unui climat mai umed şi mai rece, de dată relativ recentă, se constată la profilele neerodate la care, la baza orizontului A_2 — A_2B, se observă o antrenare pe verticală a sescvioxizilor ferimanganici şi pătrunderea lor ca „scurgeri în limbi" sau ca „pelicule de acoperire" a elementelor structurale degradate din partea superioară a orizontului B (ca la profilul 3).

Pe baza observaţiilor de mai sus putem face unele consideraţii paleopedologice privitoare la evoluţia solurilor şi a condiţiilor paleoclimatice din această regiune.

C o n s i d e r a ţ i i l e d e o r d i n p a l e o p e d o l o g i c, privind vîrsta acestor soluri, se pot rezuma astfel :

1. Solurile argilo-iluviale podzolice s-au format şi au evoluat în cadrul zonei forestiere încă din pleistocenul superior.

2. Existenţa unor culturi paleolitice din pleistocenul superior şi caracterele morfologice ale profilelor ne determină să considerăm solurile podzolice ca fiind evoluate sub influenţa schimbărilor bioclimatice würmiene şi holocene.

3. Orizontul B al acestor soluri, format în condiţiile unui climat relativ cald şi mai puţin umed (interstadial?), a evoluat ulterior sub influenţa unui climat mai umed şi mai rece (corespunzător unuia sau cel mult la două stadiale).

Evoluţia orizontului B a început în W_1—W_2 sau cel mai tîrziu în interstadialul W2 — W3 şi s-a continuat sigur din stadialul W3 pînă în holocen. În cazul solurilor neerodate al căror orizont B este format pe lehmuri groase (care acoperă substratul de fundament) şi prezintă în partea lor inferioară însuşirile specifice solurilor ce au avut de suferit influenţa unui climat mai umed şi mai rece, se poate admite o vîrstă mai mare, adică perioada interstadialului W1 — W2.

4. Orizontul A al acestor soluri a putut să se formeze în condiţiile unui climat relativ mai uscat, rece sau cald (stadial sau interstadial) favorabil unei sedimentări eoliene; însuşirile lui actuale, moştenite în parte, sînt rezultatul unor influenţe exercitate şi de un climat relativ umed şi rece (corespunzător cel mult unui singur stadial).

Evoluţia orizontului A a început cel mai devreme în interstadialul W2 — W3 şi cel mai tîrziu la sfîrşitul stadialului W3, deoarece cuvertura de materiale loessoide parentale pe seama căreia s-a format este comună majorităţii solurilor, atestă lipsa erodării unor alte orizonturi pedogenetice şi prezintă un suborizont eluvial format în condiţiile unui climat uscat, iar mai tîrziu bogat în precipitaţii.

Din cele prezentate rezultă că actualele soluri podzolice neerodate din Ţara Oaşului au evoluat sub influenţa climatică a două stadiale: W2 — W3. Deoarece lehmurile neerodate se găsesc peste laturile cu bolovănişuri de terasă, depuse într-o perioadă umedă, sau nu se păstrează în sectoarele favorabile denudării pluviale (pe aglomerate andezitice sau roci sedimentare argilo-nisipoase), formarea lor trebuie raportată la o perioadă relativ uscată, probabil interstadialul W1—W2.

Pentru verificarea şi completarea acestor concluzii am efectuat analiza sporo-polinică a profilului nr. 1 — Remetea, purtător al celor trei niveluri de piese paleolitice. Fiind mai argilos şi necultivat, şansele de păstrare a unui material sporo-polinic mai bogat şi necontaminat (în urma folosinţei agricole) au fost mai mari.

Descrierea profilului nr. 1 — Remetea Oaşului (Somoş I) [6]

Localizare: la nord-vest de Remetea Oaşului, deasupra apei Turului.

Relief: mic platou „martor" erozivo-structural.

Material parental: argile medii, acoperite cu depozite loessoide subţiri.

Drenaj: imperfect, favorabil stagnării apelor de precipitaţii.

Folosinţă: pajişte secundară cu asociaţii de *Agrostis tenuis* cu *Festuca rubra*.

$A_1A_2$0 — 15 cm; lut greu; brun cu brun pal (10 YR 5/3 cu 6/3) în stare umedă, brun foarte pal (10 YR 7,5/3) în stare uscată; glomerular; afînat; înierbat prin înţelenire secundară; umed; relativ frecvente *unelte gravetiene*; trecere treptată.

[6] Aprecierea culorilor a fost făcută în sistemul „Munsell".

A_2a_1 15—25 cm; lut greu; brun pal (10 YR 6/3) în stare umedă, brun foarte pal cu alb (10 YR 8/3 cu 8/2) în stare uscată; lamelar mic; cu tendinţă spre glomerular (vechi orizont podzolic cu modificarea structurii prin înţelenire secundară); mici bobovine ferimanganice; relativ frecvente *unelte graveliene*; trecere treptată.

$B_\gamma a_2$ 25—35 cm; argilă uşoară spre argilă medie; brun pal cu brun-gălbui (10 YR 6/3 cu 5/6) în stare umedă, brun foarte pal cu brun pal şi gălbui-brun (10 YR 7/3 cu 6/3 şi 6/6) în stare uscată; nuciform mic şi mijlociu; pelicule argiloase pe feţe structurale; bobovine, umed; *unelte aurignaciene*; trecere treptată.

$B_{1\gamma}$ 35—50 cm; argilă medie; brun-gălbui cu brun foarte pal (10 YR 5/6 cu 7/4) în stare umedă, brun-gălbui cu vine cenuşii deschise (10YR 5/6 cu 7/1) în stare uscată; pelicule argiloase pe feţe structurale prismatice mijlocii şi mari; compact, jilav; *unelte musteriene*; trecere treptată.

$B_{2\gamma}$ 50—75 cm; argilă medie; brun-gălbui cu cenuşiu-verzui (10YR 5/4 cu 5GY 6/1) în stare umedă, brun-gălbui cu cenuşiu-verzui deschis (10YR 5/6 cu 5GY 7/1) în stare uscată; structura compactă (greu de apreciat din cauza umidităţii ridicate) cu tendinţă spre lamelar mare către baza suborizontului; rare *unelte musteriene.*

D 75—100 cm; argile asemănătoare suborizontului $B_{2\gamma}$, dar cu intercalaţii roşcate mai grosiere şi o structură, caracteristică unor depozite sedimentare cu stratificare lamelară, foarte compactă.

Faţă de profilul nr. 3 — Călineşti, dar mai ales faţă de solurile podzolice ale reliefului neerodat al Oaşului, profilul de la Remetea (ca şi cel de la Boineşti) este mult mai scurt. El este format pe un depozit argilos a cărui poziţie stratigrafică şi alcătuire granulometrică indică legătura sa directă cu roca de substrat. Depozite argiloase similare se găsesc la alte profile în general sub cuvertura obişnuită de lehmuri groase pe seama căreia se formează actualele orizonturi B ale acestor soluri. Aceasta ne îndreptăţeşte să considerăm că în cazul dat lipsesc unele dintre orizonturile specifice acestor soluri, ca urmare a unor condiţii nefavorabile formării sau erodării lor în sectorul respectiv [9]. De aceea, la profilul analizat, trebuie să admitem lipsa perioadei în timpul căreia, în mod obişnuit, în alte sectoare s-a format un orizont B pe lehmuri luto-argiloase.

Consideraţii palinologice. Rezultatele palinologice obţinute la analiza profilului nr. 1 — Remetea (tabelele 2 şi 3) ne dau indicaţii asupra evoluţiei acestui sol în condiţiile bioclimatice specifice unei vegetaţii de pădure.

Tabelul 2

Conţinutul sporo-polinic al profilului nr. 1 – Remetea

Orizontul	Adîncimea în cm	Polen de arbori %	Polen de ierburi %	Spori %
A_1A_2	5—14	39,5	34,8	25,7
$B_\gamma a_2$	27—35	46,4	39,0	14,6
$B_{1\gamma}$	35—45	67,3	31,7	1,0
$B_{2\gamma}$	54—62	50,3	48,0	1,7

[9] La profilul nr. 2—Boineşti, musterianul apare într-un orizont B format pe seama unor lehmuri erodate, lutoase, diferite de cele caracteristice pentru depresiunea Oaş.

Tabelul 3

Conținutul sporo-polinic (%) al profilului nr. 1 – Remetea

Orizontul	A_1A_2	$B_{\gamma}a_2$	$B_{1\gamma}$	$B_{2\gamma}$
Adîncimea în cm	5—14	27—35	35—45	54—62
Alnus	11,5	5	2	1,3
Tilia	6,2	21	56,7	36,7
Quercus	2,5	8	2,3	2
Pinus	7,5	2,6	0,7	1,3
Betula	3	2	1	1
Picea	3	1	—	—
Carpinus	0,8	2,4	2,3	5
Fagus	0,2	1	1	1
Acer	0,2	0,2	—	—
Abies	1,5	—	—	—
Juglans	0,1	1,2	0,3	0,3
Corylus	3	2	1	1
Compositae	10	12	2,3	5
Caryophyllaceae	9	3	0,7	—
Polygonum	3,6	1	—	—
Chenopodiaceae	1,5	4	6	8
cf. Parthenocissus	2,5	7	15	20
Umbelliferae	4	2	0,3	0,3
Artemisia	0,1	2	1	3
Boraginaceae	0,6	0,2	—	—
Geraniaceae	0,1	—	—	—
Canabinaceae	0,1	—	—	—
Ranunculaceae	0,3	0,4	0,3	—
Leguminosae	0,2	0,8	—	0,3
Cornus	—	1	0,7	0,3
Oenotheraceae	0,1	—	—	—
Polyg. tip persic.	0,5	0,2	—	—
Plantago	0,2	1	0,3	3
Cruciferae	0,1	0,2	—	—
Dipsacaceae	0,2	—	1	—
Gramineae	0,5	2	0,7	5
Typha	0,1	—	—	—
Rubiaceae	—	0,4	—	0,3
Ligustrum	—	0,6	0,3	—
Ephedra	—	0,2	—	—
Cerealia	—	—	0,3	0,3
Polen nedeterminat	1,1	1	2,7	1
Polypodiaceae	18	8	1	0,7
Pteridium	2,7	6,6	—	1
cf. Ophioglossum	2,5	—	—	—
Lycopodium	1,5	—	—	—
Sphagnum	1	—	—	—
Nr. total de polen și spori	1 000	500	300	300

Din tabelul 3 se observă că în partea inferioară a profilului domină pădurea de foioase (în care teiul a avut un rol important), în timp ce în partea superioară rolul principal l-a avut pădurea mixtă de foioase şi conifere.

La baza profilului, în $B_{2\gamma}$ (54 — 62 cm), se constată un procent ridicat de *Tilia* (36,7 %) şi un maximum de plante ierboase, printre care : *Chenopodiaceae* (8 %), *Compositae* (5 %), *Gramineae* (5 %), *Plantago* (3 %) etc., adică o vegetaţie determinată de o climă relativ caldă şi uscată. Aceste condiţii climatice sînt oarecum mai evidente în cazul nivelului imediat superior, $B_{1\gamma}$ (35—45 cm), prin valoarea procentuală maximă a teiului (56,7 %), în timp ce procentul de plante ierboase scade.

La un nivel superior, în $B\gamma a_2$ (27—35 cm), vegetaţia indică un optimum climatic, relativ cald şi umed, în care pădurea de foioase s-a dezvoltat destul de bine, fiind alcătuită din *Tilia*, *Quercus*, *Corylus*, *Juglans*, *Acer* (*Quercetum mixtum*). Este de menţionat totodată şi participarea însemnată a sporilor de *Polypodiaceae*, printre care şi *Pteridium*.

Aproape de suprafaţa solului, în suborizontul A_1A_a (5—14 cm) se constată o trecere bruscă, fără o fază de tranziţie, spre un spectru sporo-polinic deosebit. Această trecere bruscă o explicăm prin existenţa stratificării sedimentului de solificare şi prin lipsa orizonturilor de lehm, care, după cum am mai menţionat, caracterizează în mod obişnuit aceste soluri (inclusiv profilele 3 şi 4). Într-adevăr, observăm că o serie de arbori, ca *Alnus*, *Picea*, *Pinus*, îşi dublează procentele, altele apar numai la acest nivel, ca *Abies*, sau scad în mod simţitor, ca *Tilia*, *Quercus*, *Juglans* şi *Carpinus*. Schimbarea compoziţiei pădurii se datoreşte unor oscilaţii climatice prin instalarea unui climat mai umed şi mai rece. Rolul pădurii de foioase este preluat probabil de pădurea mixtă, în care se afirmă coniferele, azi inexistente în regiunile învecinate, ca *Pinus* (7,5 %), *Picea* (3 %) şi *Abies* (1,5 %). Schimbările de umiditate şi temperatură aduc modificări şi în vegetaţia ierboasă ; *Chenopodiaceae*-le sînt în regres, în timp ce *Caryophyllaceae*-le (în general plante mesofile) au valoare maximă. Creşterea pregnantă a sporilor de *Polypodiaceae* poate fi pusă în legătură fie cu despăduririle locale, fie cu instalarea unor aninişuri (*Alnus* cu *Thelipteris*). Totodată, din cauza apropierii acestui suborizont de suprafaţa solului, prezenţa la acest nivel a unor elemente din vegetaţia actuală (suprapusă) este firească.

Rezumînd observaţiile asupra succesiunii vegetaţiei şi deci a condiţiilor climatice care au determinat-o, se poate spune că intervalul (B), de la baza profilului, ar putea fi raportat unui interstadial (cu un climat relativ uscat şi cald). Partea superioară a profilului neerodat (A), singura în care înregistrăm o vegetaţie de climă mai umedă şi rece, trebuie raportată la ultimul stadial.

Consideraţii generale. Din cele prezentate se constată că analiza palinologică atestă observaţiile noastre de ordin pedologic. Corelînd datele pedologice şi palinologice, în vederea încadrării geocronologice a culturilor arheologice întîlnite, ajungem la următoarele concluzii generale :

— Orizontul B, în care întîlnim musterianul, s-a putut forma într-un interstadial. Absenţa lehmurilor luto-argiloase între orizonturile A şi B (argilos), care pot reprezenta un W2 şi W2—W3, indică un gol

stratigrafic la unele profile (profilele 2 şi 3), în timp ce la altele, prezenţa şi caracterele lor ne determină să presupunem existenţa perioadei respective. Constatările evidenţiate mai sus ne determină să atribuim depozitului solificat cu piese litice musteriene (orizont B la profilele 2 şi 3) o vîrstă mai veche decît a interstadialului W2—W3, adică W1—W2.

— Orizontul A_2B sau BA_2, cu elemente aurignaciene, subiacent unui orizont A neerodat şi influenţat de ultimul stadial, se poate încadra în perioada de la începutul stadialului W2 pînă la un W2—W3. Totuşi, datorită acelui „optimum climatic" pe care-l reflectă spectrul sporo-polinic, înclinăm să atribuim culturile aurignaciene interstadialului W2—W3.

— Orizontul A, corespunzător gravetianului, relativ neerodat, s-a putut forma cel mai devreme în intervalul cuprins între sfîrşitul ultimului interstadial W2—W3 şi sfîrşitul stadialului W3.

Corelarea relaţiilor care există între evoluţia unor soluri argilo-iluviale polifazice şi existenţa culturilor paleoliticului superior (în cadrul diferitelor orizonturi genetice ale profilelor respective) ne conduce la cîteva concluzii finale:

1. Solurile argilo-iluviale podzolice din Ţara Oaşului şi cele asemănătoare lor din întreaga ţară se pot considera ca soluri vechi, a căror evoluţie lito- şi pedogenetică a început din pleistocenul superior.

2. Culturile paleoliticului s-ar putea data după cum urmează:
— aşezările musteriene în W1—W2;
— aşezările aurignaciene în W2 sau, mai probabil, în W2—W3;
— aşezările gravetiene în W2—W3 sau W3.

Prin această datare, aşezările paleolitice din Oaş se apropie de încadrarea descoperirilor similare din ţară ca şi din centrul şi estul Europei.

PRÉCISIONS SUR LA CHRONOLOGIE DU PALÉOLITHIQUE D'OAŞ AU MOYEN DES ANALYSES PÉDOLOGIQUES ET PALYNOLOGIQUES

RÉSUMÉ

Les stations paléolithiques découvertes au nord-ouest de la Roumanie (fig. 1) sont datées d'après les études pédologiques et palynologiques de trois profils de sol riches en éléments lithiques (fig. 2). Les profils analysés appartiennent aux sols lessivés. Les différentes cultures caractéristiques pour le Pléistocène supérieur (fig. 2) sont incluses et correspondent aux différents horizons génétiques de ces sols (fig. 3). En tant que sols anciens, les sols lessivés ont eu à souffrir des variations bioclimatiques würmiennes et holocènes. L'interprétation paléo-pédologique des caractères morphologiques de ces sols est complétée de l'analyse d'autres profils non sujets à l'érosion.

La morphologie et l'analyse des profils (tabl. 1) nous indiquent que l'horizon A de ces sols s'est développé sur des dépôts de couverture similaires, tandis que le matériel originel de leurs horizons B est différent.

Dans certains profils on constate l'absence de l'horizon B formé sur des lehms (limono-argileux), caractéristiques pour les sols non érodés des régions avoisinantes. Pourtant leurs horizons présentent une composition mécanique similaire. Dans la stratigraphie litho-pédologique on a remarqué cette lacune lors de l'interprétation des analyses palynologiques effectuées (tabl. 2 et 3).

La corrélation des observations pédologiques et des données palynologiques ont abouti à la datation suivante du paléolithique d'Oaş :

Stations moustériennes dans W1—W2 ; au niveau d'un horizon Bt, érodé dans les profils étudiés ;

Stations aurignaciennes dans W2 et plus probablement dans W2—W3, au niveau de l'horizon A_2B ;

Stations gravettiennes dans W2—W3 ou W3, dans l'horizon A_2.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Esquisse géomorphologique d'Oaş et location des profils étudiés.

A. Plaines alluviales et terrasses de piémont : 1, Plaines alluviales rarement ou partiellement inondables ; 2, Plaines inondables, abandonnées ; 3, Terrasses ; 4, Plaines piémontanes.

B. Collines et plateaux de piémont fragmentés : 5. Plateaux sédimentaires ; 6, Piémonts et plateaux sédimentaires ; 7, Plateaux éruptifs ; 8, Crêtes et collines éruptives ; 9, Profils de sol (1, 2, 3, à stations paléolithiques).

Fig 2. — Outils du paléolithique d'Oaş ; 1—5, gravettiens ; 6—8, aurignaciens ; 9—11 moustériens.

Fig. 3. — Profils de sols lessivés, à outils paléolithiques (les profils 1, 2, 3), à côté d'un profil représentatif d'Oaş (profil 4). 1, Horizons pédogénétiques ; 2, Horizons à concrétions mangano-ferrugineuses ; 3, Substrat lithologique ; 4, Niveaux du prélèvement des échantillons de sol ; 5, Horizon B : a, sur argiles ; b, sur lehms ; 6, Outils moustériens ; 7, Outils aurignaciens ; 8, Outils gravettiens.

Fig. 4. — Courbes cumulatives de la composition mécanique, horizons A2 et B_1 de certains sols lessivés ; I. Les profils étudiés dans la région d'Oaş ; II. Profils de sols similaires, situés dans d'autres régions du pays (le faisceau des courbes indique la composition mécanique de plusieurs profils représentatifs).

Fig. 5. — Sol lessivés à fragipan et à réseau mangano-ferrugineux ; g — outils gravettiens (profil de Oraşul Nou).

O NOUĂ CULTURĂ A EPOCII BRONZULUI ÎN ROMÂNIA. CULTURA DE TIP COSLOGENI

DE

SEBASTIAN MORINTZ şi NIŢĂ ANGHELESCU

Cercetările arheologice de pînă acum n-au reuşit să definească în zona de sud-est a României, respectiv în sud-estul Munteniei şi în întreaga Dobroge, nici o cultură din epoca bronzului. Descoperiri răzleţe nu puteau constitui temeiul unei imagini nici chiar aproximative asupra unei întregi epoci din această parte a ţării, în ciuda faptului că în ultimii douăzeci de ani s-au făcut mari progrese în cunoaşterea epocii neo-eneolitice şi a primei epoci a fierului, cît şi a faptului că în restul ţării epoca bronzului este relativ bine cunoscută [1].

O primă încercare de sinteză asupra epocii bronzului din Dobrogea, făcută de D. Berciu în lucrarea *Din istoria Dobrogei*, vol. I, în 1965, nu putea depăşi lipsa documentării arheologice. În afara unor consideraţii generale şi a unor sugestii utile pentru cercetarea perioadei tîrzii a epocii bronzului din Dobrogea, autorul citat n-a folosit în mod corespunzător documentarea existentă, ceea ce l-a dus inevitabil la afirmaţii neîntemeiate.

D. Berciu este de părere că în Dobrogea epoca bronzului începe o dată cu apariţia culturii Cernavoda, pe la 2200 î.e.n. [2]. În lucrări recente [3] s-a arătat că noţiunea de cultură Cernavoda — aşa cum a conceput-o D. Berciu — este greşită, deoarece în conţinutul aşa-zisei culturi Cernavoda [4] au fost amestecate trei culturi. S-a arătat de asemenea

---

[1] Ion Nestor, *Istoria României*, voi. I, 1960, p. 90—132 ; Dumitru Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, 1966, p. 140—214.

[2] D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, vol. I, 1965, p. 57 ; idem, *Zorile istoriei ...*, p. 140, 150, 152 şi urm.

[3] Sebastian Morintz şi Petre Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 45—128 ; aceiaşi, *Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de jos*, *SCIV*, 1968, 4, p. 553—571 ; aceiaşi, *Über die Übergangsperiode vom Äneolithikum zur Bronzezeit in Rumänien*, comunicare la Simpozionul asupra originii şi cronologiei culturii Baden, Nitra-Malé Vozokany, 8—11 decembrie 1969 (sub tipar).

[4] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, 1961, p. 135 şi urm. ; idem, *Quelques données préliminaires concernant la civilisation de Cernavoda*, în *SlovArch*, XII, 1, 1964, p. 269—280 ; idem, *Zorile istoriei ...*, p. 132, 152—158 ; idem, *Din istoria Dobrogei*, p. 57—65.

care este conținutul și problematica celor trei culturi [5], menținîndu-se provizoriu denumirile de Cernavoda I, II și III, deoarece ele au fost sesizate pentru prima dată în trei așezări de la Cernavoda. Cultura Cernavoda I aparține epocii eneolitice, iar culturile Cernavoda II și III perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, perioadă ce se încadrează aproximativ între 2500 (2400) și 1900 î.e.n. [6]. N-avem nici o dovadă că una din cele două culturi ale perioadei de tranziție Cernavoda II sau Cernavoda III — al căror raport de succesiune cronologică este încă discutabil — s-ar fi prelungit în perioada timpurie, în perioada mijlocie și în perioada finală a epocii bronzului, așa cum reiese din lucrarea citată [7]. Insuficienta cunoaștere a materialului arheologic l-a făcut pe autor să ilustreze perioada finală a epocii bronzului cu materiale hallstattiene de tip Babadag [8]. Astfel, cînd în mod obiectiv documentarea era foarte redusă, sarcina autorului ar fi fost să analizeze puținul material existent pentru a prezenta stadiul cunoașterii epocii bronzului din Dobrogea și nu de a împinge materiale proprii perioadei de tranziție în toată epoca bronzului sau a trage altele din prima epocă a fierului spre a mobila o întreagă epocă de circa 800 de ani (1900—1100 î.e.n.).

Din descoperirile făcute pînă în momentul de față în Dobrogea pot fi atribuite epocii bronzului următoarele : mormintele cu ocru din tumulul pe care se afla statuia-menhir (Ceamurlia de Jos) [9], un mormînt cu cîteva obiecte de bronz (inele de buclă, saltaleoni și aplice) (Piatra-Frecăței) [10], un vas (Dervent) [11], o sabie de bronz de tip micenian (Medgidia) [12], un depozit (?) de bronzuri (Medgidia) [13], depozitele de bron-

---

[5] Vezi nota 3.

[6] *Dacia*, N.S, XII, 1968, p. 127—128; *SCIV*, 1968, 4, p. 570.

[7] Dumitru Berciu, *Din istoria Dobrogei*; la p. 62 se arată că la Crivăț, în apropiere de Oltenița, se asociază elemente Cernavoda cu elemente Glina din bronzul timpuriu ; la p. 63 se fixează cronologia fazei a III-a a culturii Cernavoda aproximativ în secolul XVI î.e.n., respectiv bronzul mijlociu ; la p. 67 se arată că ,,fondul cultural Cernavoda" a dăinuit probabil ,,pînă în ultima perioadă a epocii bronzului".

[8] D. Berciu sesizează în mod just un nou aspect cultural din Dobrogea și estul Munteniei din etapa finală a epocii bronzului care are în conținutul său, între altele, și elemente tîrzii monteorene. El încearcă să documenteze acest nou aspect prin vasele din mormintele de la Rîmnicelu (vezi F. Anastasiu și N. Harțuche, *Cercetări și descoperiri arheologice în raionul Brăila*, în *Danubius*, I, 1967, p. 19, fig. 1/9—10) ; vasul descoperit în timpul primului război mondial, la 10 km sud de Cernavoda (vezi Carl Schuchhardt, în *PZ*, XV, 1924, p. 27, fig. 45), fragmente de vase de la Piatra-Frecăței (cercetări Petre Aurelian), precum și de la Mlăjitul Florilor (Gh. Ștefan și colaboratori, în *Materiale*, VI, 1959, p. 646, 648 și fig. 20). În prezent, noul aspect cultural din bronzul final sesizat de D. Berciu poate fi documentat prin descoperirile din jud. Brăila, de la Rîmnicelu, Sihleanu (material inedit din cercetările făcute de N. Harțuche și F. Anastasiu) și Brăilița. Materialele de la Piatra-Frecăței, Mlăjitul Florilor și de la sud de Cernavoda citate de D. Berciu pentru ilustrarea noului aspect cultural aparțin în realitate Hallstattului timpuriu de tip Babadag.

[9] V. Pârvan, *La ,,statue—menhir" de Hamangia*, în *Dacia*, II, 1925, p. 422 și urm., fig. 4 și 5 ; V. Canarache, în *SCIV*, 1953, 3—4, p. 712, fig. I/2.

[10] Descoperire inedită, cercetări Petre Aurelian.

[11] Petre Diaconu și Niță Anghelescu, *Urme vechi de locuire în colțul de sud-vest al Dobrogei*, în *Revista muzeelor*, 4, 1968, p. 349, fig. 2.

[12] M. Irimia, *Das mykenische Bronzeschwert aus Medgidia*, în *Dacia*, N.S., XIV (sub tipar). Cu multă bunăvoință, autorul ne-a oferit pentru informare manuscrisul.

[13] I. Nestor, *Dépôt (?) de bronze de Medgidia (Dobrogea)*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1938, p. 175—189, fig. 1 și 2.

zuri de la N. Bălcescu, Gura Dobrogei [14], Constanţa [15] şi Techirghiol [16], depozitul de obiecte de aur şi bronz de la Poarta Albă [17]. În cîteva puncte din nord-vestul Dobrogei sînt menţionate resturi ceramice din epoca bronzului, dar fără nici o altă precizare şi fără ilustrarea acestor materiale [18]. Ipotetic au fost atribuite culturii Noua cîteva fragmente ceramice descoperite în Dobrogea, la Hîrşova şi la Limanu [19], şi de asemenea unele materiale din sud-estul Munteniei de pe Grădiştea Coslogeni, de la Ulmu şi Dorobanţu [20].

Din cercetările de pînă acum nu avem nici un indiciu cu privire la existenţa culturilor Glina şi Tei în Dobrogea. Unele afirmaţii referitoare la prezenţa culturii Tei în Dobrogea s-au dovedit neîntemeiate [21]. Pînă în prezent nu avem nici o descoperire de tip Glina sau Tei în valea Dunării, la răsărit de lacul Mostiştea [22].

În afară de cele prezentate mai sus nu se putea cita — pînă la identificarea şi studierea descoperirilor care formează obiectul lucrării de faţă — nici o aşezare şi nici un cimitir care să permită sesizarea, chiar într-o formă sumară, a unei culturi materiale din epoca bronzului în sud-estul României. Descoperirile răzleţe menţionate mai sus punctau doar anumite momente ale epocii bronzului din zona amintită.

Unele descoperiri făcute încă din 1953 de Muzeul din Călăraşi nu puteau fi datate cu destulă siguranţă, neîncadrîndu-se într-o anumită cultură cunoscută [23]. Ele erau atribuite uneori Hallstattului. Studierea mai atentă a acestor materiale, precum şi cercetările făcute în ultimii şase ani au permis definirea unei culturi din epoca bronzului specifică regiunilor din sud-estul României.

Ţinînd seama de faptul că prima aşezare care ne-a dat prilejul să cunoaştem această cultură este aceea de pe Grădiştea Coslogeni, am adoptat pentru descoperirile de acelaşi tip denumirea de cultura Coslogeni [24]. Prezentăm pe scurt materialele de tip Coslogeni, încercînd apoi să arătăm semnificaţia lor istorică.

1. *Grădiştea Coslogeni* („La Clinci"). Este situată în Balta Borcea, aproximativ la jumătatea distanţei dintre satele Pîrjoaia de pe malul dobrogean şi satul Coslogeni (com. Dichiseni) de pe malul stîng al braţului Borcea (fig. 1 şi 2). Are lungimea aproximativ pe direcţia SV—NE de

---

[14] A. Aricescu, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 17—23, 35—38.

[15] M. Irimia, *Un depozit de bronzuri la Constanţa*, în *Pontice*, I, 1968, p. 89—105.

[16] A. Aricescu, *op. cit.*, p. 23—26.

[17] Eugen Comşa, *Descoperiri de la Poarta Albă*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 149—157.

[18] Idem, *Contribuţii la harta arheologică a Dobrogei de nord-vest*, în *SCIV*, 1953, 3—4, p. 747—756, harta de la fig. 1.

[19] Adrian C. Florescu, *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 199, nota 198, şi harta de la fig. 26; A. Aricescu, op. cit., p. 17.

[20] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 198.

[21] Valeriu Leahu, *Cultura Tei*, 1966, p. 145.

[22] Începînd din 1953, Muzeul de istorie Călăraşi a efectuat intense cercetări de suprafaţă pe teritoriul actualului judeţ Ialomiţa. Au fost identificate numeroase aşezări datînd din neolitic şi pînă în epoca feudală. Dintre acestea nu putem cita nici una de tip Glina sau Tei.

[23] N. Anghelescu, *Cercetări şi descoperiri arheologice în raioanele Călăraşi şi Slobozia*, în *SCIV*, 1955, 1—2, p. 314, 319, fig. 8.

[24] O primă informare asupra acestei noi culturi s-a făcut de către autorii lucrării de faţă la Sesiunea ştiinţifică a muzeelor, din decembrie 1968.

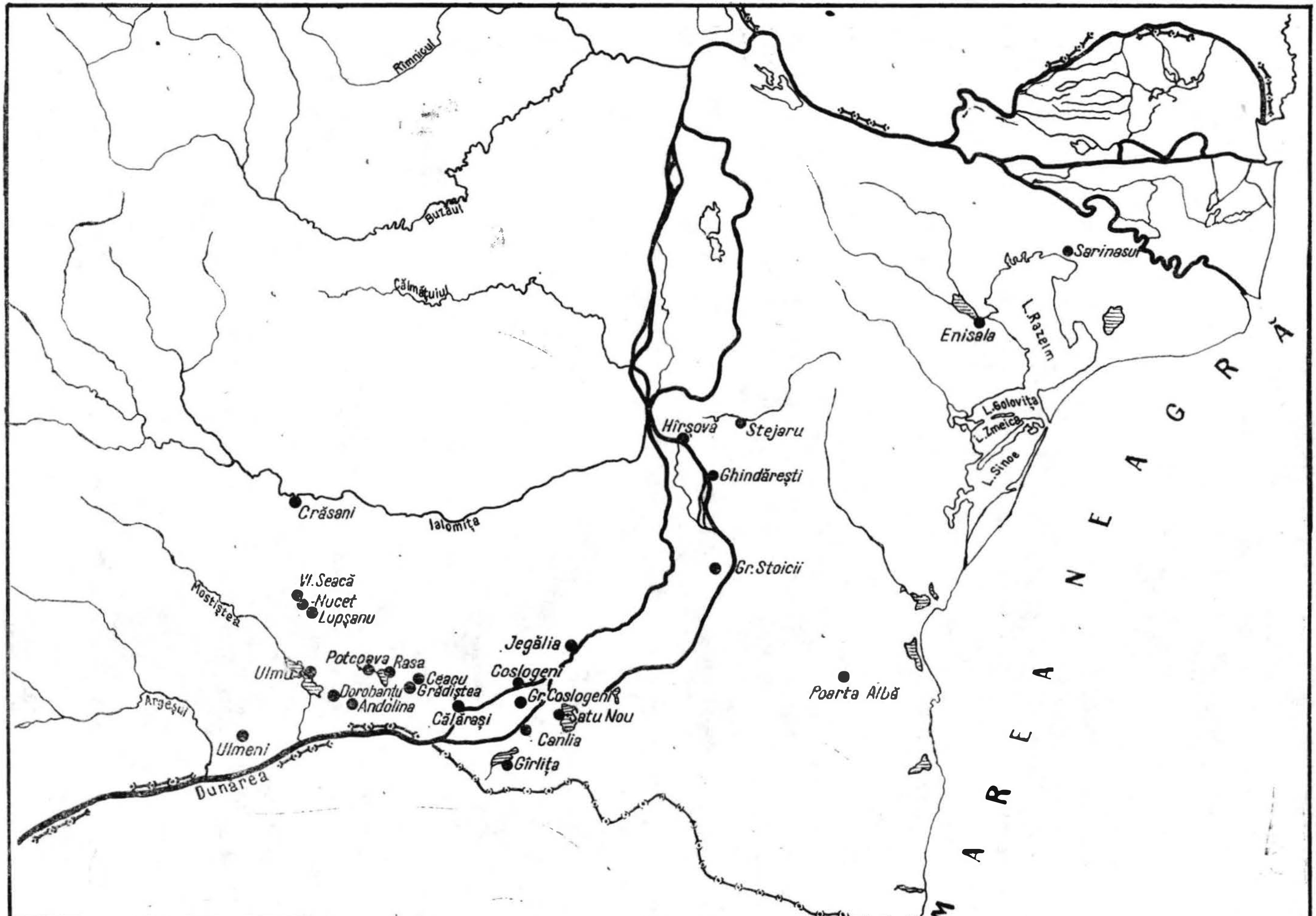

Fig. 1. — Harta descoperirilor de tip *Coslogeni*.

circa 600 m, iar lăţimea de circa 300 m. Cu prilejul cercetărilor de suprafaţă făcute pe grădişte începînd din anul 1953 [25], s-au găsit fragmente ceramice din perioada geto-dacă şi altele care n-au putut fi datate cu precizie. În cursul perieghezei făcute în vara anului 1964 s-au observat în partea de NE a grădiştei cîteva movile scunde, cu suprafaţa de culoare

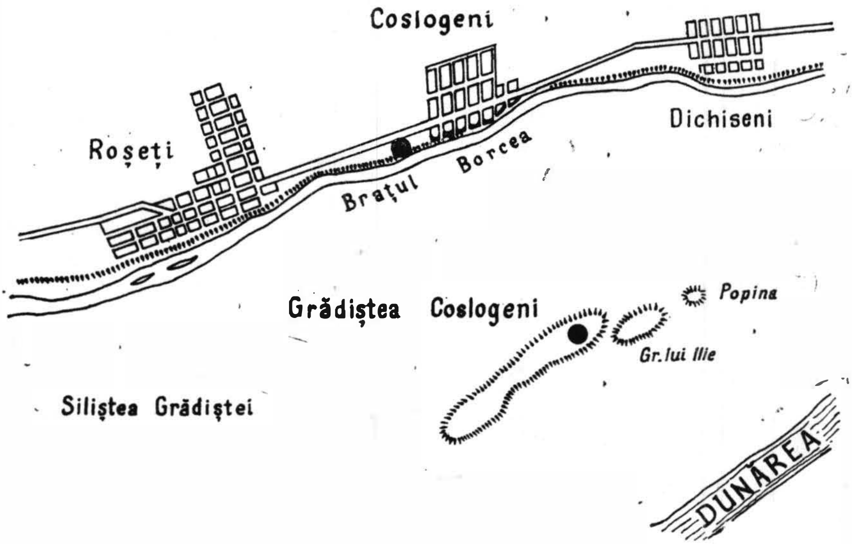

Fig. 2. — Poziţia aşezărilor de pe *Grădiştea Coslogeni* şi de la *Coslogeni-sat.*

cenuşie, deosebită de aceea neagră a pămîntului din jurul lor. Pe aceste suprafeţe de culoare mai deschisă s-au găsit oase de animale, fragmente ceramice, pietre şi bucăţi de chirpic ars, scoase la iveală de fierul plugului. Pe baza observaţiilor făcute atunci pe teren şi a studierii materialului adunat de la suprafaţă, s-a putut stabili că pe Grădiştea Coslogeni se află un complex de aşezări (sălaşe) din epoca bronzului, de un aspect încă necunoscut. În cele două şanţuri parelele alăturate, săpate în octombrie 1966 şi în iunie 1968 [26], într-una din movilele-sălaşe s-a constatat următoarea situaţie stratigrafică : 1. în jumătatea de VSV a movilei un strat neolitic cu materiale de tip Hamangia suprapus de 2. o lentilă de pămînt gaben-cenuşiu, respectiv un tumul suprapus de 3. un strat de cultură din epoca bronzului, care depăşeşte limita ENE a aşezării neolitice şi suprafaţa restrînsă a tumulului. Stratul aparţinînd epocii bronzului are grosimea maximă de 1 m şi conţine numeroase fragmente ceramice şi oase de animale. Pe un nivel de arsură, care marchează o locuinţă de la baza stratului de cultură, s-au găsit cîteva vase sparte, dar cu fragmentele păstrate pe loc.

Din punct de vedere tehnic distingem două categorii ceramice. Primei categorii îi aparţin vasele de factură grosolană, din pastă cu cioburi pisate, bine frămîntată, rezistentă, avînd suprafaţa zgrunţuroasă de cu-

---

[25] Niţă Anghelescu, *op. cit.*, p. 314.
[26] Cercetările au fost efectuate de Sebastian Morintz, Niţă Anghelescu şi A. Anastasiu.

loare variabilă între cărămiziu-cenușiu și negru-cenușiu. Forma cea mai frecventă din această categorie este reprezentată de vasul așa-zis în formă de sac, sau mai corect borcan, de dimensiuni mijlocii, avînd sub buză o bandă în relief netedă (fig. 3/1, 2, 4, 6; 4/1, 2, 6), mai rar cu alveole sau crestături (fig. 4/4, 5). A doua categorie ceramică o formează vasele din pastă mai fină, uneori cu nisip, bine frămîntată, cu suprafața lustruită, de culoare variabilă între cărămiziu-cenușiu și negru-cenușiu. Ca forme distingem din nou vasul-borcan („sac”), avînd de cele mai multe ori sub buză o bandă netedă în relief, pe care sînt plasate uneori proeminențe alungite vertical (fig. 5/2; 6/2), vase bitronconice cu două torți pe pîntece; vase aproximativ bitronconice, avînd torți de forma unor potcoave reliefate pe corpul vaselor (fig. 3/8); vase înalte, zvelte, avînd profilul ușor arcuit continuu de la buză pînă la fund (fig. 5/3; 6/3); castroane adînci cu marginea ușor evazată, avînd uneori buza îngroșată spre exterior, ceea ce îi dă un aspect de tiv (fig. 4/3); căni cu corpul bombat, scund, cu patru proeminențe, gît strîmt și marginea cu „tiv” (fig. 5/1; 6/1); unele fragmente de căni indică o formă askoidală.

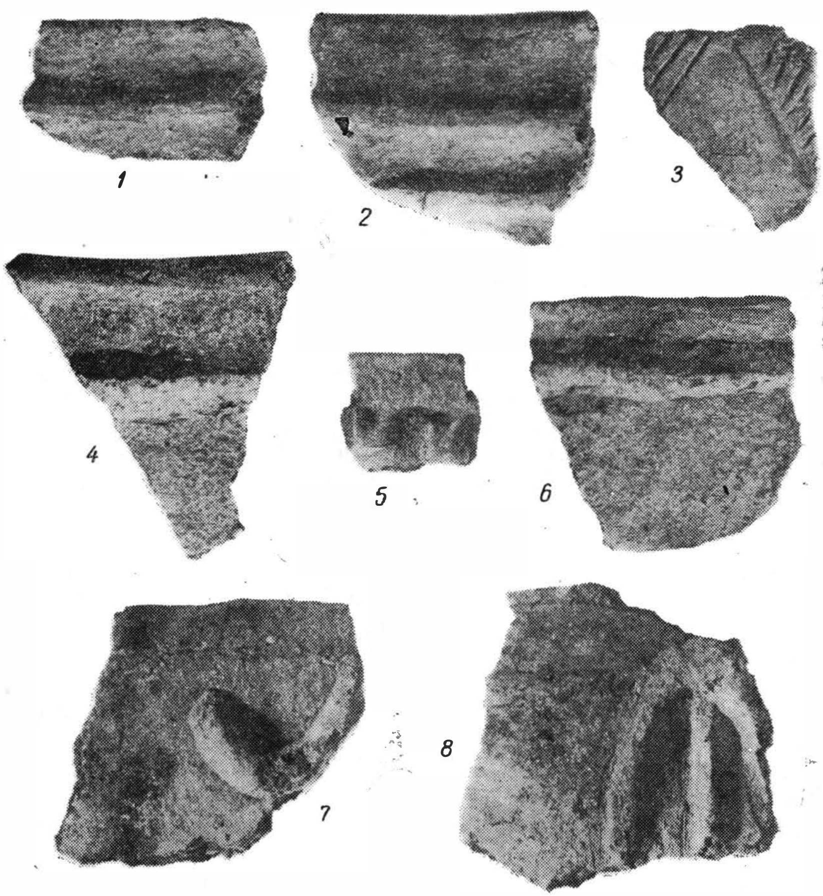

Fig. 3. — *Grădiștea Coslogeni.* Fragmente ceramice din așezare.

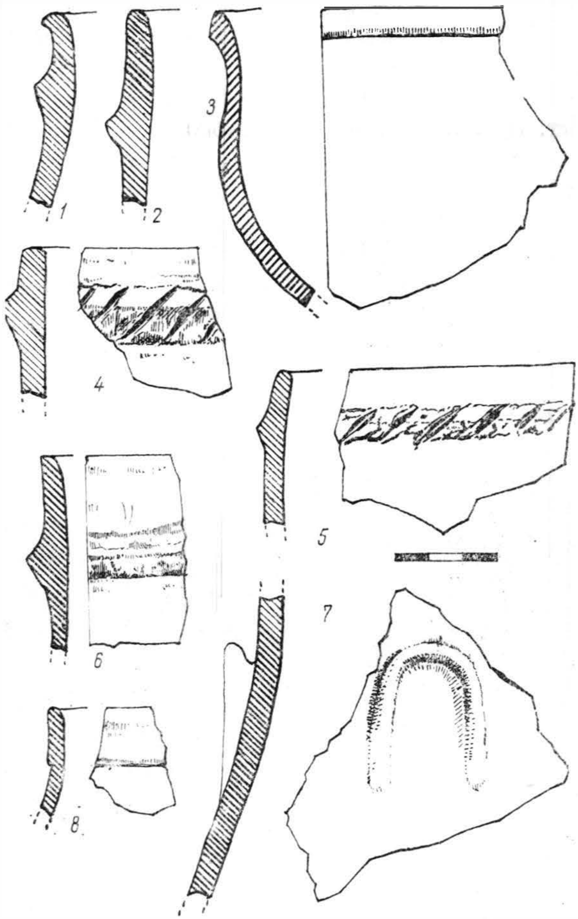

Fig. 4. — *Grădiştea Coslogeni.* Fragmente ceramice din aşezare.

Remarcăm frecvenţa vaselor-borcan cu bandă reliefată, netedă sub buză, a vaselor bitronconice avînd pe pîntece două torţi arcuite în sus şi a castroanelor cu marginea evazată şi cu „tiv" în exterior.

2. *Călăraşi-Măgureni.* În 1960, cu prilejul surpării unei porţiuni din malul stîng al braţului Borcea, în dreptul Fabricii de gheaţă Călăraşi (fig. 1), s-a putut observa în ruptura malului vatra unui bordei. Din pămîntul prăbuşit s-au cules numeroase fragmente de vase şi apoi, prin săparea unei casete pe mal, au fost salvate resturile materialului rămas în interiorul locuinţei [27]. Din materialul ceramic astfel recuperat s-au putut reconstitui total sau parţial opt vase (fig. 7—10). Forma predominantă este vasul bitronconic de factură grosolană sau mediocră, de dimensiuni

[27] Cercetări Niţă Anghelescu.

mari sau mijlocii (fig. 7/3 ; 8/1, 3), cu suprafaţa uneori lustruită, iar alteori numai netezită, de culoare cărămiziu-cenuşie sau castaniu-cenuşie, neuniformă, cu pete de nuanţe mai închise. Această formă apare în mai multe variante : 1, aproape perfect bitronconică (fig. 8/2) ; 2, scundă cu mijlocul bombat (fig. 8/1) sau 3, înaltă cu profil prelung arcuit (fig. 7/3 ; 8/3). Sînt prezente în toate cazurile două torţi groase avînd secţiünea ovală şi uneori, la partea superioară, butoni (fig. 8/3). Butoni apar, în unele cazuri, şi pe corpul vasului, deasupra torţilor (fig. 8/1). Unele vase de acest tip au sub margine o bandă reliefată, netedă, sub care, într-un caz, apar benzi în formă de cîrlige (fig. 8/3). O altă formă este vasul-borcan („sac”) cu buza uşor îngroşată, avînd dedesubt o bandă în relief, netedă (fig. 7/4). În continuare menţionăm un vas scund, cu corpul bombat care se îngustează spre gură, avînd marginea uşor răsfrîntă cu buza îngroşată (fig. 7/2).

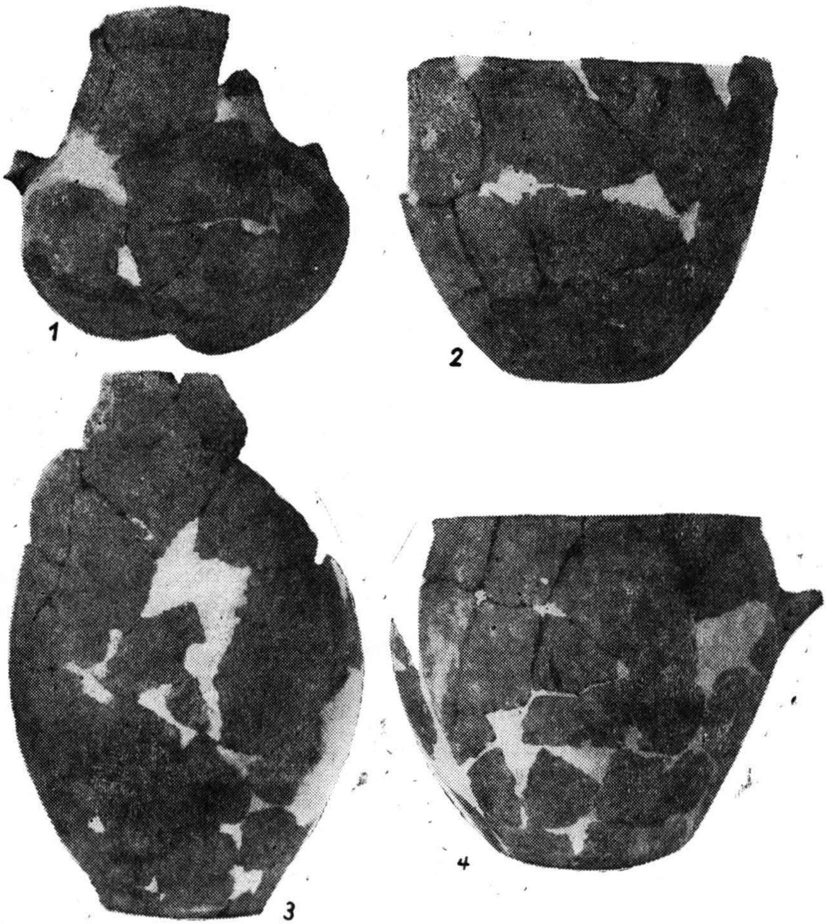

Fig. 5. — *Grădiştea Coslogeni.* Vase de lut ars din aşezare.

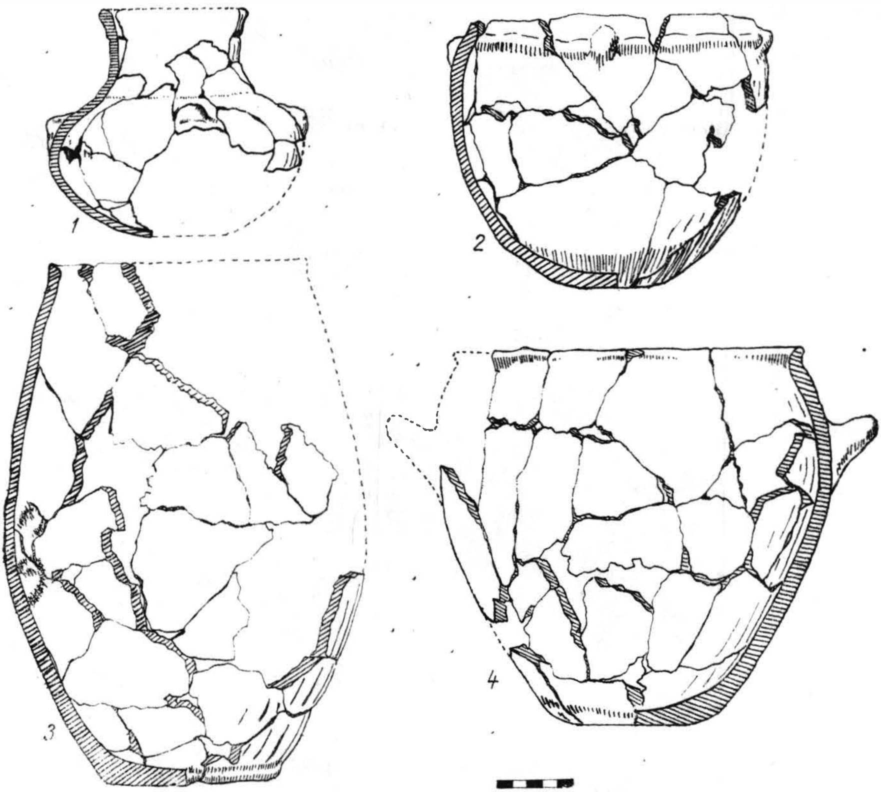

Fig. 6. — *Grădiştea Coslogeni.* Vase de lut ars din aşezare.

Deosebit de interesant este un vas mare cu înălţimea de 0,61 m, de bună calitate, cu corpul bombat, cu deschiderea largă şi marginea îngroşată, ca un tiv lat, avînd pe umăr patru torţi cu secţiunea ovală, cu butoni rupţi din vechime (fig. 9/a, b; 10). Torţile au un rol mai mult ornamental. Prin aspectul lor şi prin felul cum sînt aplicate par a imita torţi de metal. Între torţi apar patru proeminenţe realizate prin împingere din interior. Deasupra acestor proeminenţe, precum şi deasupra torţilor se află cîte un ornament reliefat şi incizat în formă de potcoavă. Gîtul vasului este ornamentat cu o bandă de linii incizate în zigzag avînd în interior puncte adîncite. Acest ornament adîncit este incrustat cu alb. Avînd în vedere tehnica în care a fost lucrat vasul, suprafaţa cu lustru de culoare castanie deschisă neuniformă, cu pete castanii spre negru, torţile şi marginea cu „tiv", el aparţine aceluiaşi grup cultural ca şi celelalte materiale, deşi prin aspectul său general este unic.

3. *Andolina* (com. Ciocăneşti, jud. Ialomiţa). În 1962, în timp ce se executau săpături arheologice în necropola birituală geto-dacică situată pe mal, la nord de Grădiştea Ulmilor, în partea de sud-est a satului An-

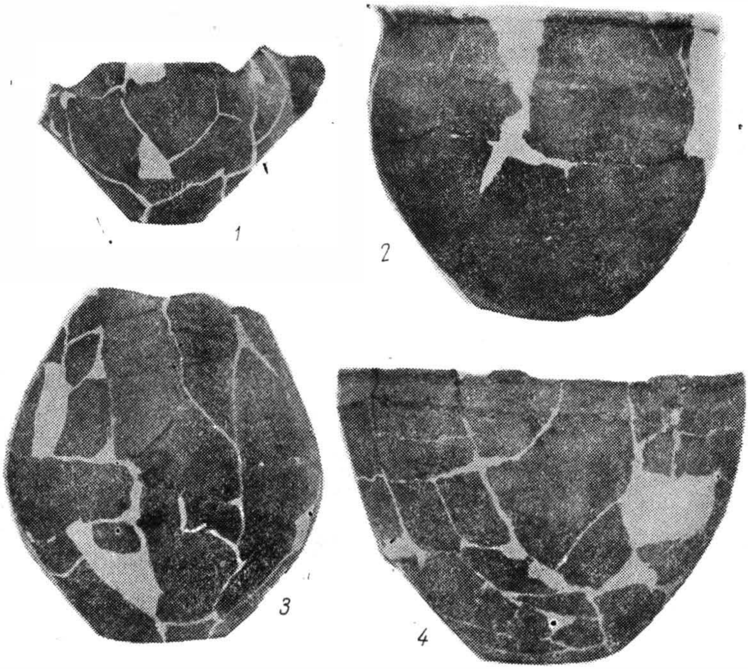

Fig. 7. — *Călăraşi-Măgureni.* Vase de lut ars din aşezare.

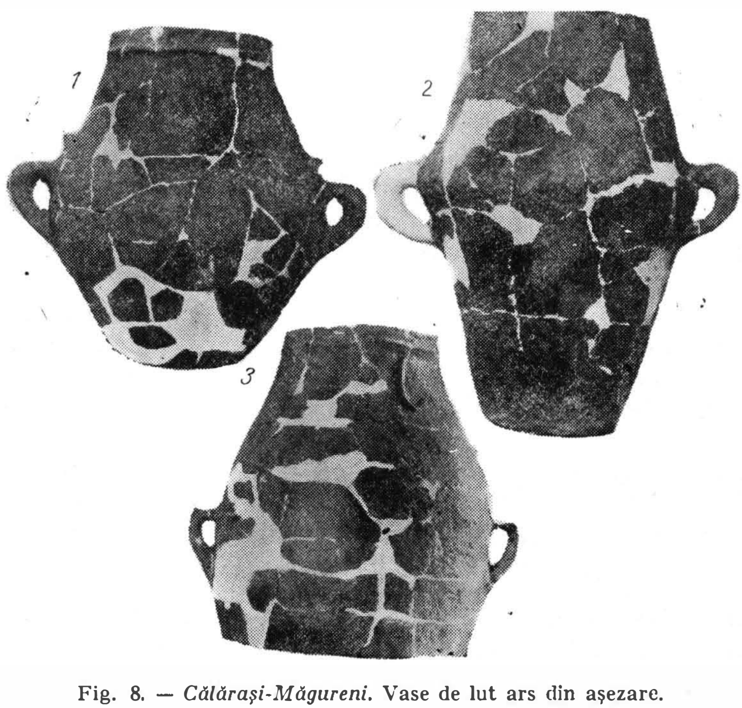

Fig. 8. — *Călăraşi-Măgureni.* Vase de lut ars din aşezare.

dolina (fig. 1), s-a produs surparea unei importante porţiuni din mal. Ruptura a dat la iveală în mal un strat de cultură din epoca bronzului. Din pămîntul prăbuşit s-a adunat o mare cantitate de fragmente ceramice, chirpic ars şi oase de animale [28].

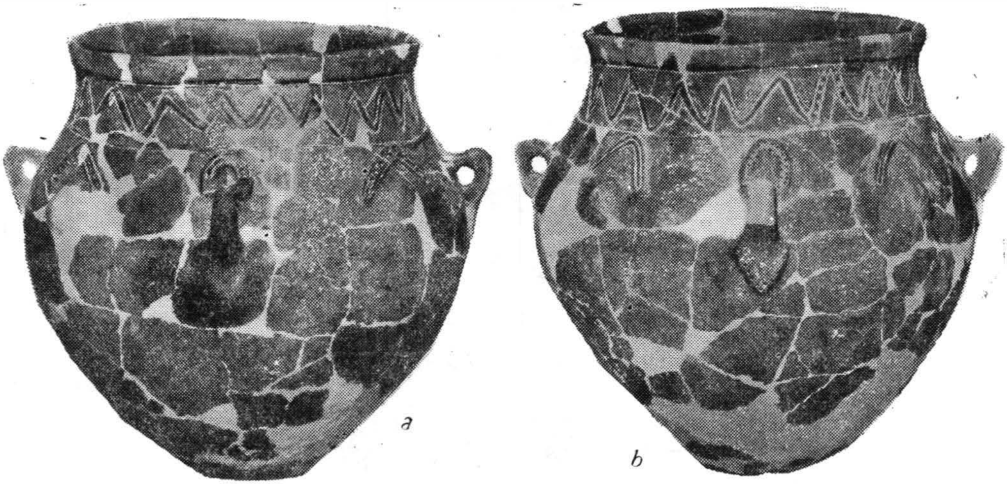

Fig. 9. — *Călăraşi-Măgureni*. Vas de lut ars din aşezare.

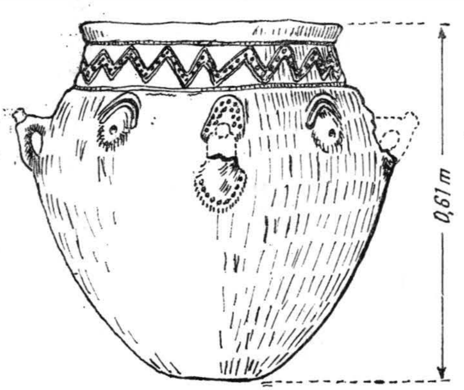

Fig. 10. — *Călăraşi-Măgureni*. Vas de lut ars.

Din resturile de vase adunate (fig. 11—13) se remarcă un număr limitat, dar foarte caracteristic, de forme : 1. vase-borcan cu marginea aproape dreaptă sau uşor curbată spre interior, avînd uneori buza mai mult sau mai puţin îngroşată în exterior. Sub margine se află o bandă puternic reliefată, cu secţiunea triunghiulară, cu suprafaţa netedă (fig. 11/1—4 ; 12/2—5 ; 13/1, 3) şi foarte rar alveolată (fig. 13/2). Pe unele vase apar apucători din bandă reliefată în formă de potcoavă (fig. 13/4) ; 2. castroane adînci şi oale cu corpul bombat şi marginea uşor evazată, avînd buza îngroşată în exterior cu aspect de ,,tiv'' (fig. 11/5—7 ; 12/1, 3, 4). Toate castroanele aparţin categoriei ceramice îngrijit lucrate, cu

[28] Cercetări Niţă Anghelescu şi A. Anastasiu.

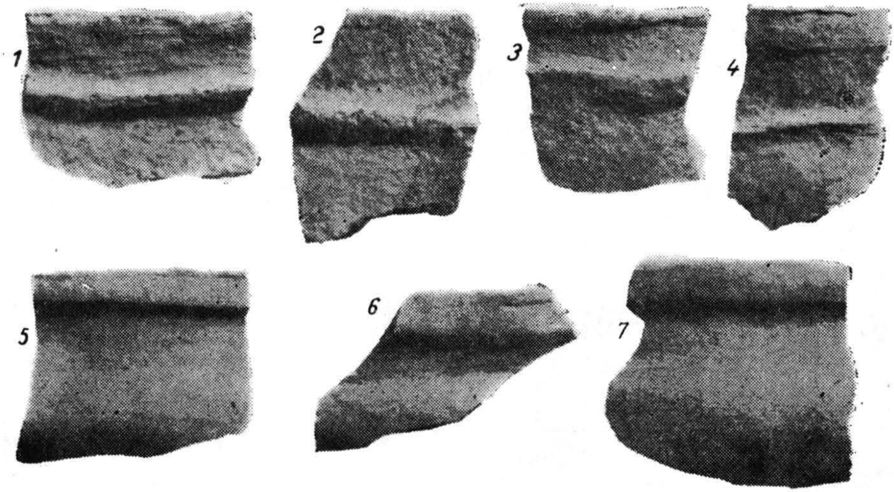

Fig. 11. — *Andolina.* Fragmente ceramice din așezare.

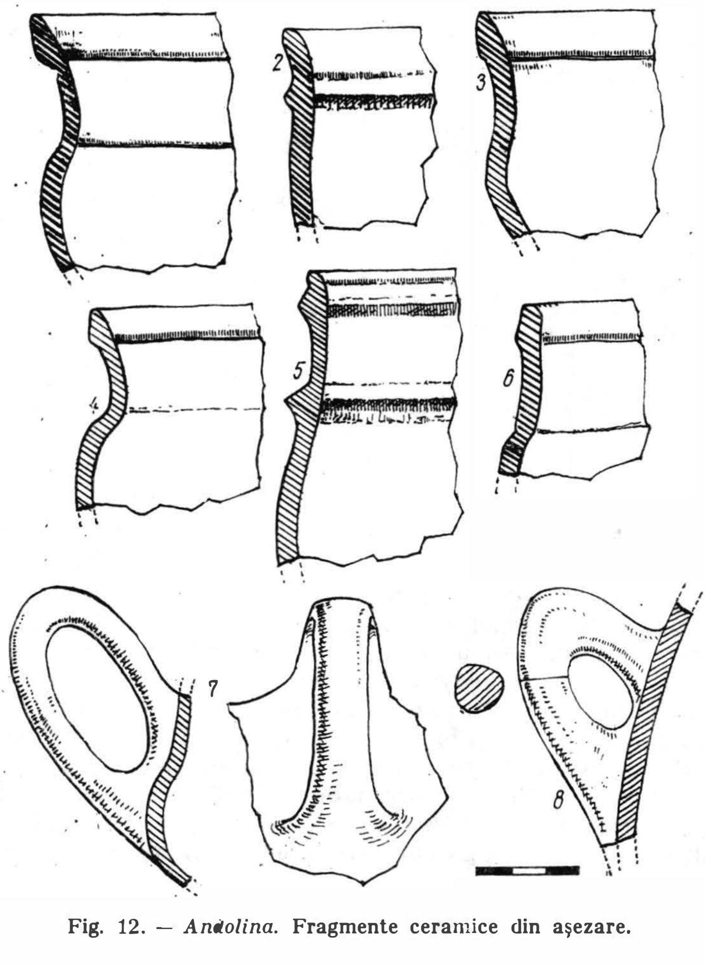

Fig. 12. — *Andolina.* Fragmente ceramice din așezare.

suprafaţa lustruită; 3. vase relativ bitronconice, cu cîte două torţi (fig. 12/8) pe pîntec; 4. ceşti cu torţi supraînălţate (fig. 12/7), avînd suprafaţa lustruită. Remarcăm marea frecvenţă a acestei forme la Andolina în raport cu celelalte aşezări similare.

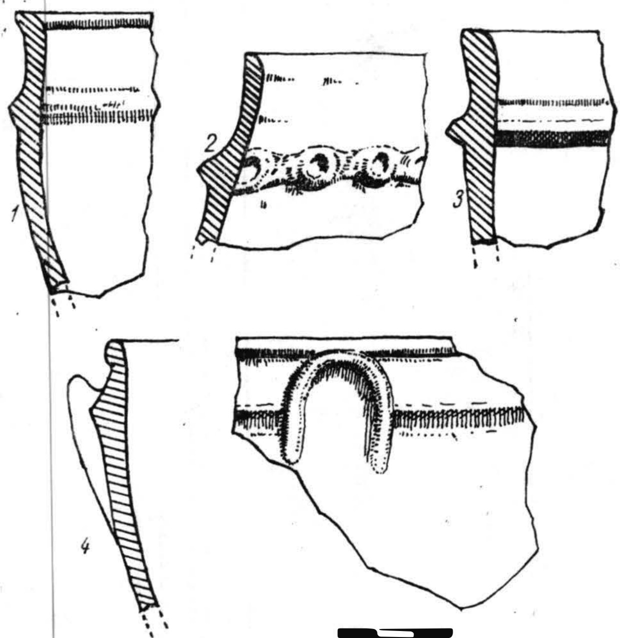

Fig. 13. — *Andolina*. Fragmente ceramice din aşezare.

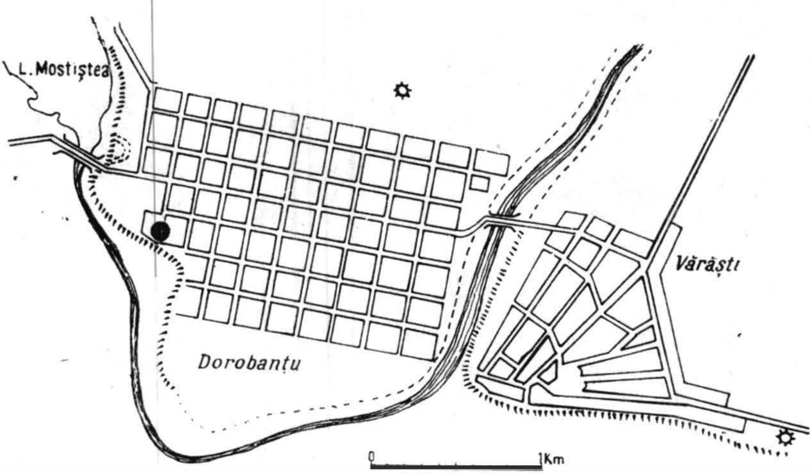

Fig. 14. — *Dorobanţu*. Poziţia aşezării de tip Coslogeni.

4. *Dorobanţu* (jud. Ialomiţa). Într-o periegheză efectuată în primăvara anului 1954 pe malul de est al lacului Mostiştea, în partea de vest a satului Dorobanţu (fig. 1 şi 14), la distanţa de 350 m de şoseaua Olteniţa-

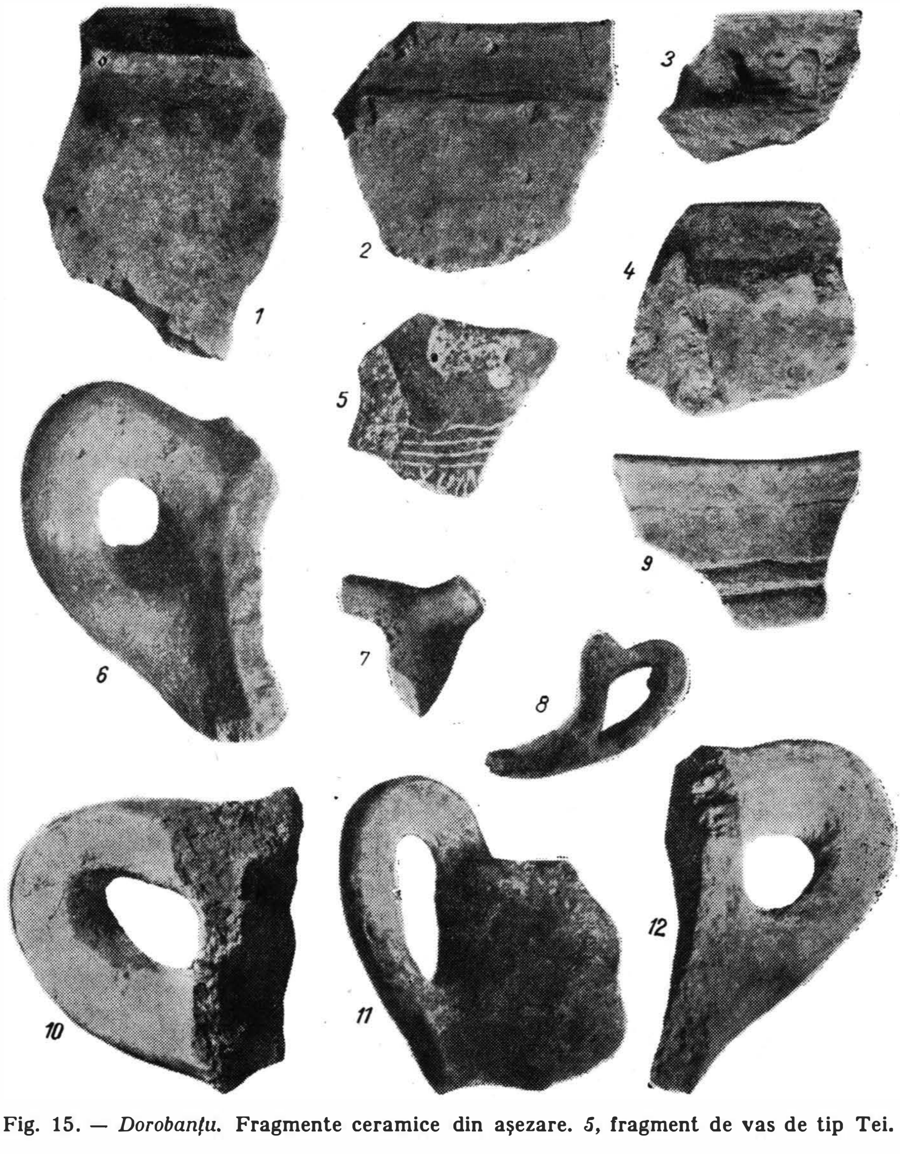

Fig. 15. — *Dorobanțu.* Fragmente ceramice din așezare. *5,* fragment de vas de tip Tei.

Călărași, pe un fost izlaz ușor înclinat situat în cotul pe care-l face privalul Bătrîna — canal de legătură între lacurile Mostiștea și fostul lac Boian — s-a observat, cu prilejul arăturilor adînci cu tractorul, o suprafață cenușie-albicioasă de circa 1 000 m^2, cu numeroase fragmente ceramice, oase și pietre. În urma unui mic sondaj executat în acel loc s-au găsit resturi de pereți de chirpic ars, vetre suprapuse, multe fragmente de vase, două rotițe de lut ars, lame de silex, un ciocan de piatră șlefuită, două patine de os și oase de animale [29].

[29] Niță Anghelescu, *op. cit.*, p. 319, 320, fig. 8.

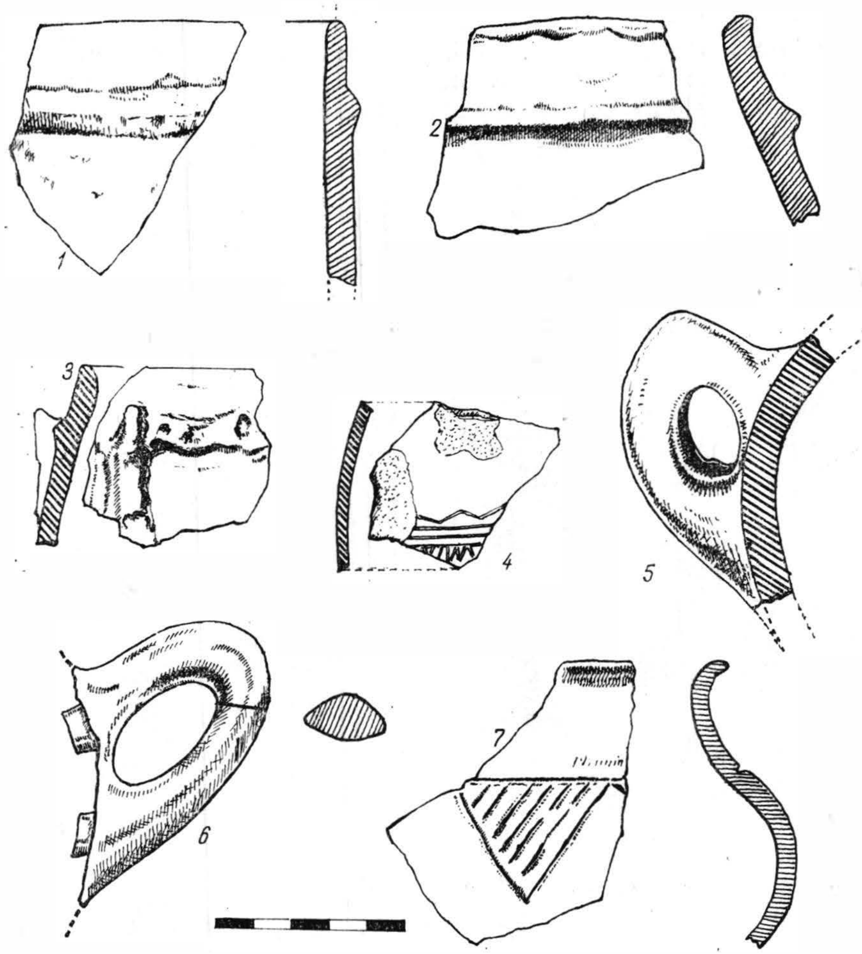

Fig. 16. — *Dorobanțu*. Fragmente ceramice din așezare. *4*, fragment de vas de tip Tei.

Între timp, pe așezare s-au construit casele și anexele a două gospodării particulare. Pentru a spori documentarea cu privire la problema care ne preocupă, în 1969 s-au făcut noi cercetări în așezarea de la Dorobanțu. S-au săpat două șanțuri în curtea locuitorului Preda Drăgan și un al treilea în curtea lui Belu Vasile. Cercetările n-au putut fi extinse pentru a se urmări locuințe. Stratul de cultură relativ sărac are grosimea pînă la 1 m [30].

Și în așezarea de la Dorobanțu materialul cel mai caracteristic îl constituie ceramica (fig. 15—17). Ea se prezintă din punct de vedere tehnic sub două aspecte : 1. ceramică din pastă grosolană cu suprafața poroasă, uneori mai mult sau mai puțin netezită, reprezentată în primul rînd de vasul „sac" (borcan), avînd sub margine banda reliefată netedă

[30] Cercetări Niță Anghelescu și A. Anastasiu.

și mai rar alveolată (fig. 15/1, 2; 16/1, 2), precum și de vasul bitronconic cu două torți pe pîntece (fig. 15/5, 10, 12; 16/5, 6); 2. ceramică mai îngrijit lucrată, uneori din pastă fină, cu suprafața lustruită, principalele forme fiind vasele zvelte bitronconice cu două torți, oalele scunde de ase-

Fig. 17. — Dorobanțu. Vase de lut ars din așezare.

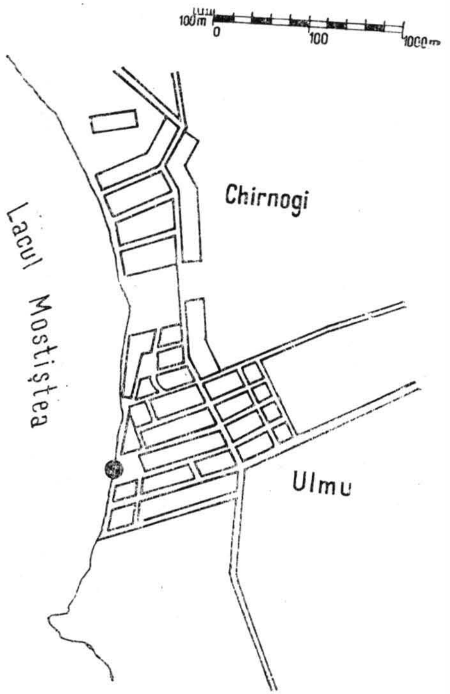

Fig. 18. — Poziția așezării de tip Coslogeni de la *Ulmu.*

menea bitronconice avînd pe pîntec două torți precum și două reliefuri în formă de potcoavă (fig. 17/1), castroanele cu marginea răsfrîntă și buza îngroșată și ceștile cu cîte două torți, supraînălțate (fig. 17/2), prevăzute uneori cu butoni (fig. 15/7). Vasele cu suprafața ornamentată sînt extrem de rare. În așezarea de la Dorobanțu au apărut doar două fragmente de vase de factură bună, cu suprafața lustruită ornamentată în exterior cu motive realizate din linii adînc incizate și incrustate cu alb (fig. 15/5; 16/4, 7).

5. *Ulmu* (jud. Ialomița). Cu prilejul cercetărilor de suprafață efectuate în vara anului 1957 [31] pe malul de nord-est al lacului Mostiștea, în marginea satului Ulmu (fig. 1, 18) pe locul numit „La Caraman" s-a observat în mal un strat de pămînt cenușos cu multe fragmente ceramice, bucăți de chirpic și oase, resturi care indică o așezare din epoca bronzului. Așezarea are aspectul unei movile din care se păstrează aproximativ jumătate, pe o suprafață de circa 600 m^2, restul fiind distrus

[31] Cercetări Niță Anghelescu.

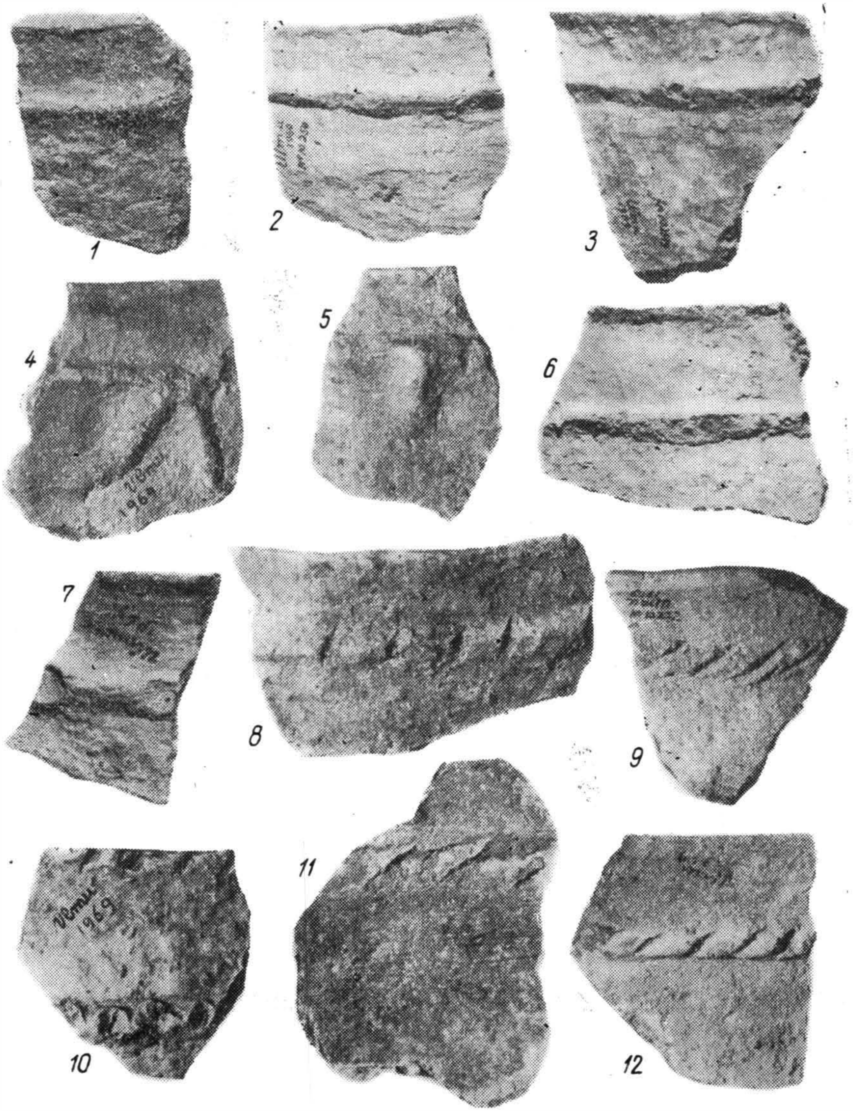

Fig. 19. — Ulmu. Fragmente ceramice din așezare.

prin prăbușirea malului înalt, ros în decursul mileniilor de apele lacului Mostiștea.

În lunile mai-iunie 1969 [32], așezarea a fost cercetată prin mai multe șanțuri paralele, alăturate, aproximativ perpendiculare pe linia malului. Stratul are grosimea maximă de 1,50 m în partea de vest și scade treptat spre est. Este format din pături de clisă gălbuie, de arsură de culoare castaniu-roșcată și de cenușă, care se succed în mare număr. Stratul de

[32] Cercetări Niță Anghelescu, A. Anastasiu și Sebastian Morintz.

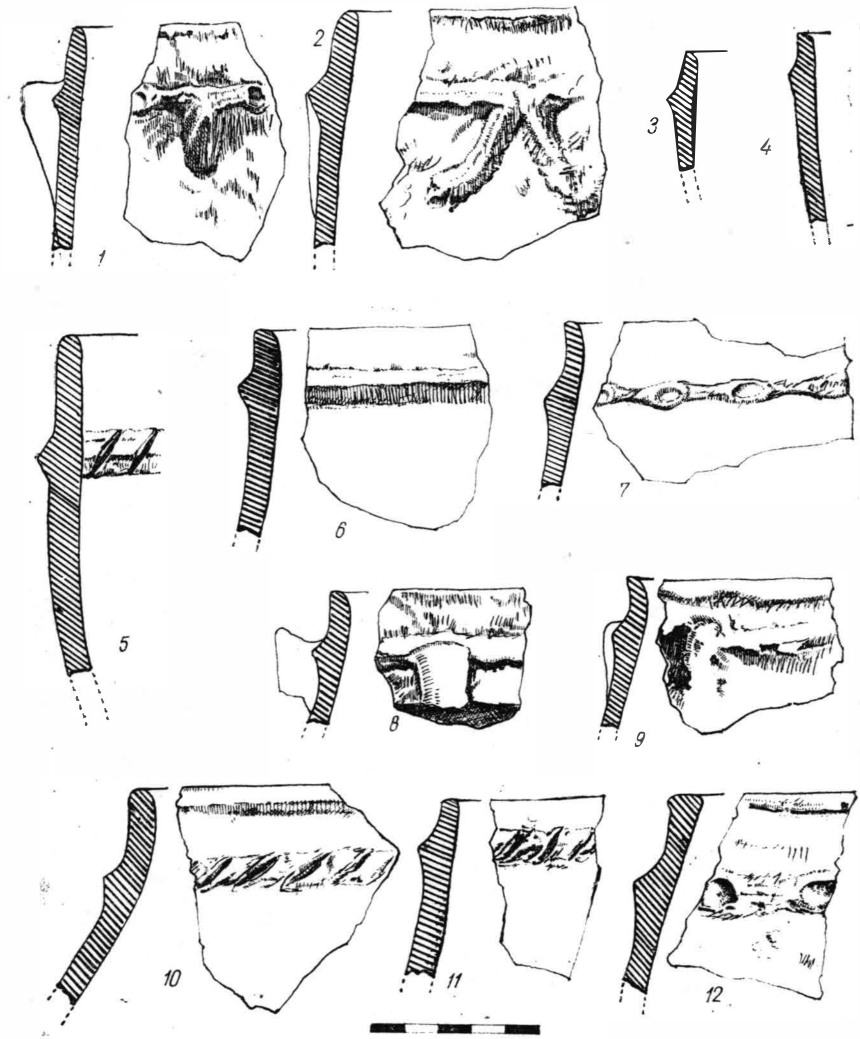

Fig. 20. — *Ulmu.* Fragmente ceramice din așezare.

cultură este tăiat în unele locuri de gropi din vremea locuirii așezării, precum și de cîteva gropi recente. Cu excepția unei mănuși de amforă grecească, a cîtorva cioburi feudale timpurii de tip Dridu și a unora din zilele noastre, bogatul material arheologic recoltat aparține epocii bronzului. Ca pretutindeni predomină cantitativ ceramica. Chiar dacă vom reuși să deosebim faze evolutive pe baza ceramicii din diferite niveluri, stadiul preliminar ne permite să afirmăm că în ansamblu materialul e unitar și specific unei singure culturi.

Distingem aceleași două mari categorii ceramice. Între vasele lucrate din pastă grosolană cu cioburi pisate și cu suprafața poroasă și vasele din pastă fină cu suprafața lustruită există o întreagă gamă de nuanțe

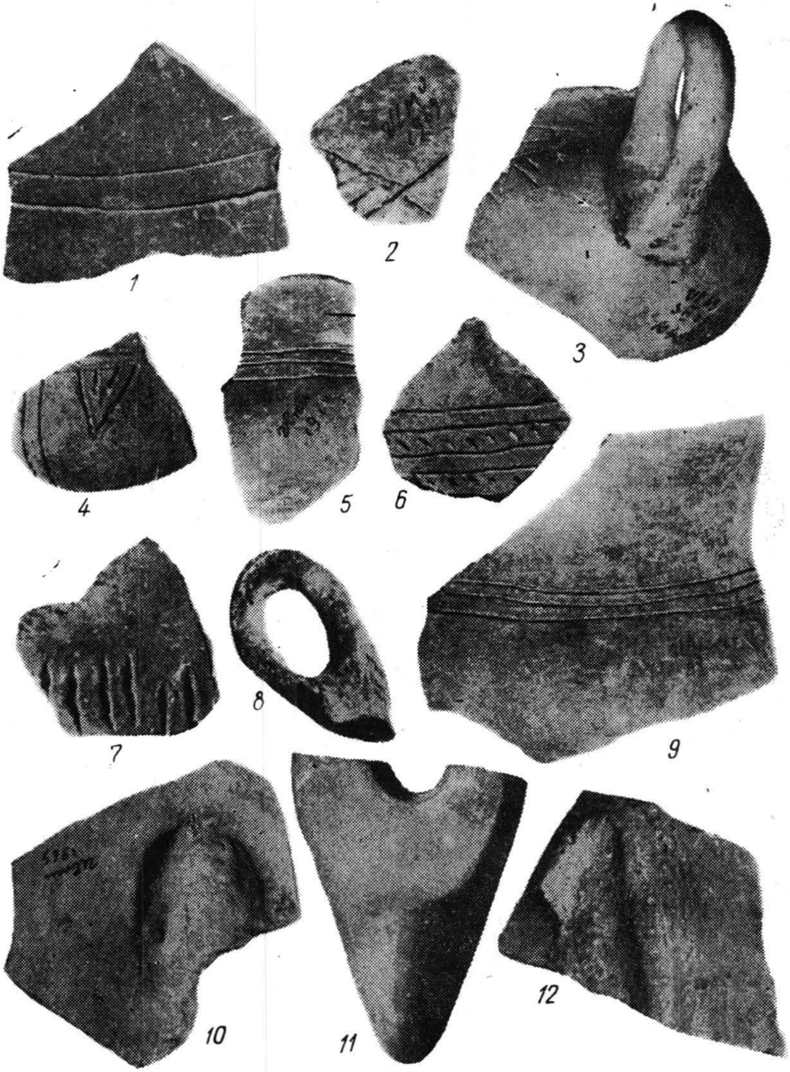

Fig. 21. — *Ulmu*. Fragmente ceramice şi topor de piatră (*11*) din aşezare.

privind aspectul tehnic, care se apropie mai mult de prima sau de a doua categorie, astfel că e greu de fixat limita dintre cele două categorii. Formele aparţin aproape exclusiv sau procentual mai mult uneia din cele două categorii. Principalele forme sînt patru, şi anume:

1. Vasul în formă de borcan (fig. 19 — 20) aparţine numai categoriei grosolane, chiar dacă uneori este mai îngrijit lucrat, avînd suprafaţa netezită. Are sub margine banda reliefată netedă şi numai în rare cazuri alveolată sau crestată oblic. Pe banda orizontală care încinge vasul au fost aplicate proeminenţe alungite vertical, proeminenţa maximă ca o creastă fiind la partea superioară. Acestea au servit desigur ca apucători.

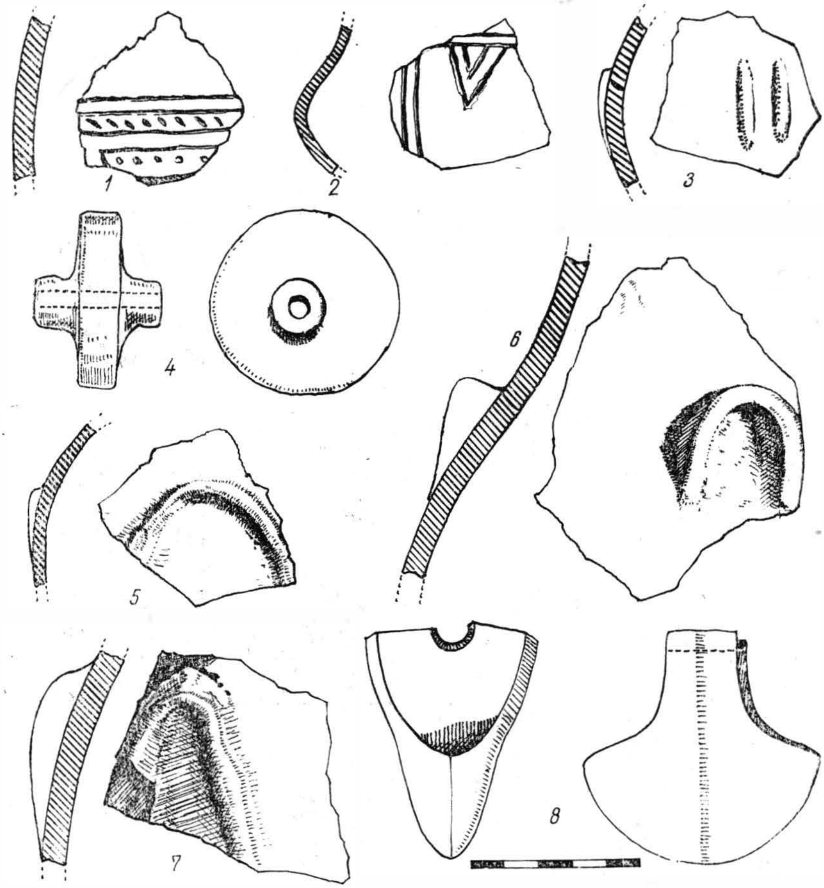

Fig. 22. — *Ulmu.* Fragmente de vase ; *4*, rotiță de lut ars ; *8*, topor de piatră.

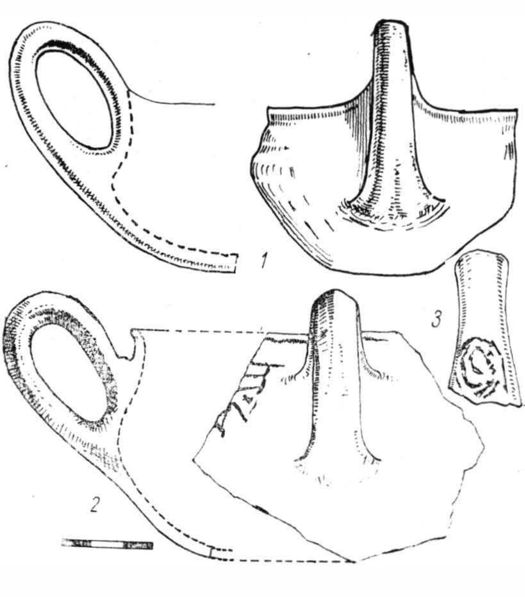

Fig. 23. — *Ulmu.* Fragmente de vase de lut ars din așezare. *3*, fragmentul unei torți de ceașcă de tip Tei.

Acelaşi scop l-au avut şi cele două benzi scurte, oblice, în relief, plasate în unghi sub banda orizontală.

2. Vasul bitronconic zvelt, cu două torţi verticale plasate pe zona diametrului maxim sau imediat deasupra sa. Caracteristica acestor torţi groase în secţiunea transversală ovală este profilul lor de aspect unghiular şi nu arcuit uniform. Din punct de vedere tehnic vasele mari bitronconice aparţin categoriei grosolane şi mai ales aspectului intermediar către categoria de factură îngrijită.

3. Castroane cu umăr bombat şi marginea arcuită spre exterior (fig. 21/9). Uneori o linie orizontală uşor adîncită delimitează gîtul de umărul vasului şi buza de gît. Umărul castroanelor, care în totalitatea lor aparţin categoriei ceramice de factură bună, a fost prevăzut uneori cu mici benzi verticale alăturate cîte două, avînd suprafaţa lustruită ca şi restul vasului (fig. 22/3).

4. Ceşti cu umăr uşor bombat şi marginea mai mult sau mai puţin răsfrîntă. Torţi supraînălţate cu secţiunea lată, ovală sau romboidală au partea superioară plasată pe buză (fig. 23/15) şi mai rar sub buză (fig. 21/3 ; 23/2). Materialul de care dispunem este exclusiv fragmentar, încît nu putem preciza în ce măsură au fost mai numeroase ceştile cu o toartă sau cu două torţi.

Reliefurile în formă de potcoavă ce apar pe numeroase fragmente ceramice provin din vase de factură bună sau mediocră, cu profil bombat sau bitronconic, foarte probabil oale (fig. 21/10,12 ; 22/5 — 7). Marginea unui fragment de vas indică forma unei căni-askos.

Vasele propriu-zis ornamentate au fost rare. Ornamentele apar pe ceşti şi mai rar pe castroane şi constau din benzi de linii (fig. 21/1,9) între care uneori apar puncte (fig. 21/6 ; 22/1), din şiruri de triunghiuri sau din combinaţii de benzi şi triunghiuri (fig. 21/2 — 4 ; 22/2). Asemenea ornamente au fost executate prin incizii. Ele poartă uneori urme de incrustare cu alb. Pe o tortiţă de vas apare un ornament spiralic executat prin incizii şi înţepături (fig. 22/3).

În aşezarea de la Ulmu s-au mai găsit, pe lîngă numeroase oase de animale (oaie, porc, bou, cîine), rîşniţe de piatră, sule şi măciuci de os, fusaiole şi rotiţe de lut ars (fig. 22/4), un topor de piatră (fig. 22/8), unelte şi aşchii de silex, trei obiecte de bronz fragmentare, puternic oxidate, precum şi bucăţi de zgură cu bronz. Piesele de bronz descoperite la Ulmu sînt primele de acest fel aparţinînd culturii Coslogeni. Este vorba de un cuţit, o brăţară şi un ac (fig. 24). Deşi fragmentar şi destul de rău conservat, acul prezintă unele elemente care permit încadrarea cronologică a sa şi respectiv a mediului cultural în care a apărut. S-a găsit la adîncimea de 0,60 m, deci aproximativ la mijlocul stratului de cultură. Aparţine tipului de ac cu placă rombică cu ornament „au repoussé". Fragmentul păstrat are lungimea totală de 8,9 cm, acul avînd 4,2 cm, iar placa 4,7 cm. Acul a fost realizat prin îndoirea unei foi înguste de bronz în felul unui tub. Ornamentul „au repoussé" formează un romb pe marginea plăcii şi un altul mai mic pe mijlocul plăcii. La centrul rombului mic, şi deci la centrul plăcii rombice, se află o proeminenţă mai mare, iar altele mai mici plasate simetric pe spaţiul dintre cele două romburi. Toate aceste proeminenţe sînt realizate prin apăsare pe reversul plăcii rombice.

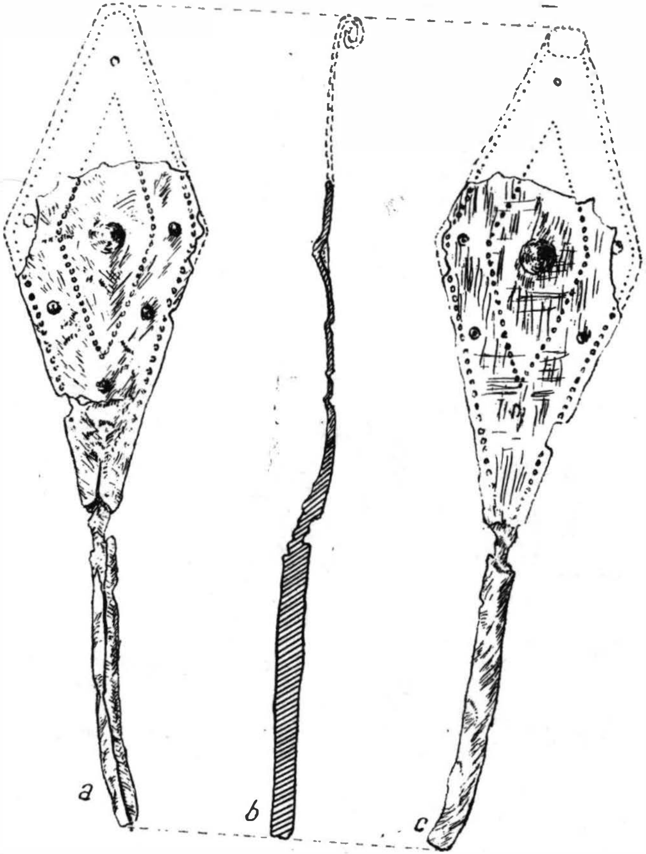

Fig. 24. — ,,Ac'' de bronz cu placa rombică ornamentată ,,au repoussé''. *a*, avers; *b*, profil; *c*, revers.

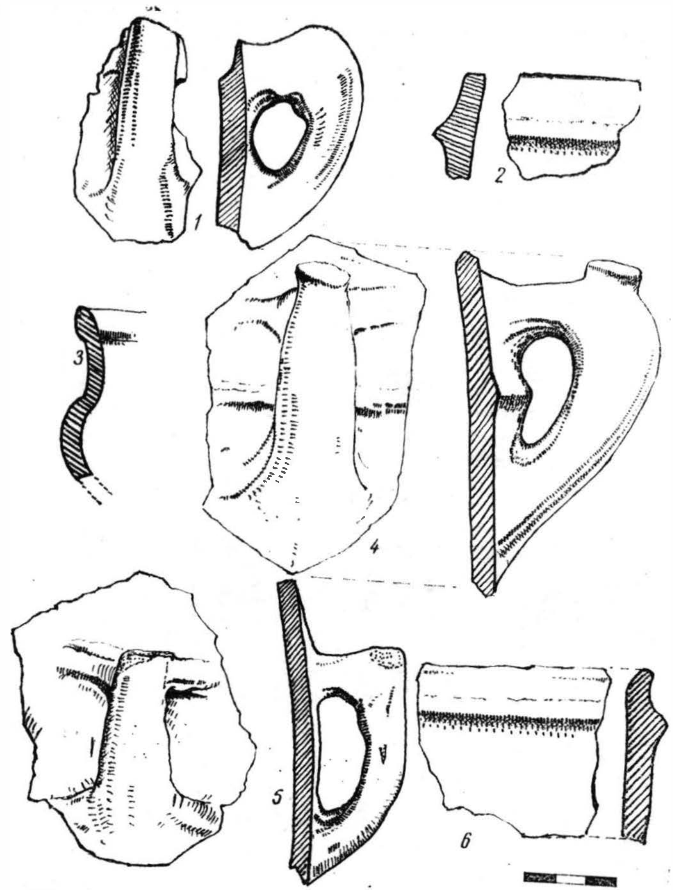

Fig. 25. — Fragmente ceramice. *1,4*, *Rasa*; *2*, *Grădiştea Stoicii*; *3*, *Potcoava*; *5*, *6*, *Jegălia*.

6. *Ulmeni* (jud. Ilfov). În anii 1966 — 1967 s-au făcut săpături în partea de sud a comunei Ulmeni, satul Tăuşanca, pe botul de deal situat la vest de eleşteu, într-o aşezare eneolitică de tip Cernavoda I[33]. Cu acest prilej s-au găsit la partea superioară a stratului eneolitic urme de locuire din epoca bronzului. Este vorba de fragmente de vase-borcan avînd sub margine caracteristica bandă în relief, netedă şi mai rar alveolată.

7. *Potcoava* (com. Independenţa, jud. Ialomiţa). În dreptul satului (fig. 1), pe malul înalt din partea de sud a bălţii Barza s-a descoperit în 1955 [34], pe lîngă materiale de la sfîrşitul culturii Gumelniţa, un fragment ceramic din epoca bronzului. Acesta provine de la un castron cu corpul bombat, marginea uşor evazată cu buza îngroşată (fig. 25/3).

8. *Rasa* (jud. Ialomiţa). La nord de sat, pe malul de est al lacului Gălăţui, în punctul numit „Cherhana" (un vechi loc de pescărie) s-au găsit cîteva fragmente ceramice aparţinînd culturii de tip Coslogeni [35]. Menţionăm dintre acestea două torţi de vas (fig. 25/1,4).

9. *Grădiştea* (jud. Ialomiţa). În partea de est a satului, la cîteva sute de metri distanţă de primele case se află o movilă situată în imediata apropiere a malului abrupt al fostului lac Călăraşi. În dreptul acestei movile din punctul denumit de noi în mod convenţional „Cocomeanca A", au fost culese în 1955 [36] din malul surpat mai multe fragmente ceramice din epoca bronzului. Remarcăm o toartă cu secţiunea triunghiulară, un fragment de vas cu benzi paralele în relief, un fragment de vas cu brîu alveolar etc. Materialul aparţine aceluiaşi tip Coslogeni.

10. *Ceacu* (jud. Ialomiţa). La sud-vest de sat (fig. 1), la circa 1 km vest de Valea Plopului, malul nordic al fostului iezer Călăraşi se subţiază pînă la dispariţie asigurînd un alt vad, care pe vremuri purta numele de vadul Iorgu Iordănescu. În partea de vest a acestui vad, la circa 200 m distanţă de malul care pe măsură ce se întinde spre apus creşte în înălţime, la adîncimea de 1,50 m de la suprafaţa actuală au fost observate în 1956 [37] vase de lut (fig. 26/1—3). O dată cu vasele au mai fost scoase şi alte fragmente ceramice şi o rîşniţă primitivă fragmentară. Puţinele resturi ceramice găsite la Ceacu au permis reconstituirea a trei vase : 1. vas-borcan lucrat în tehnica grosolană, cu bandă în relief sub margine, prevăzută cu patru proeminenţe (fig. 26/2) ; 2. vas lucrat în tehnica îngrijită, care probabil a avut iniţial două torţi groase cu secţiunea ovală, corp bombat, culoare cărămiziu-castanie neuniformă (fig. 26/1) ; 3. vas lucrat în tehnica îngrijită, care de asemenea a avut — credem — două torţi supraînălţate, suprafaţa bine netezită de culoare neagră-castanie. Marginea îngroşată se reliefează ca un tiv. O altă dungă delimitează gîtul de corpul bombat al vasului (fig. 26/3).

11. *Coslogeni* (com. Dichiseni, jud. Ialomiţa). Cu prilejul perieghezei făcute în 1962 [38] pe malul stîng al braţului Borcea, în dreptul km 80 s-au

---

[33] Cercetări Sebastian Morinţz şi Barbu Ionescu.
[34] Cercetări Niţă Anghelescu.
[35] Idem.
[36] Idem.
[37] Idem.
[38] Cercetări Vasile Culică.

Fig. 26. — Vase de lut ars din așezarea de la *Ceacu*.

găsit cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului. Unele dintre acestea, ca de exemplu un fragment de castron cu marginea îngroșată sub formă de tiv și o toartă de vas bitronconic, au analogii în așezările prezentate mai sus. În afară de acestea menționăm un fragment de castron adînc avînd un ornament din linii realizate prin împunsături succesive și puncte făcute în același mod (fig. 32/2), o toartă supraînălțată cu buton (fig. 32/3; 33/2), precum și un fragment de ceașcă cu toartă supraînălțată. Aceasta din urmă are suprafața lustruită și culoarea neagră de aspect hallstattian. Ultimele trei fragmente ceramice nu sînt proprii conținutului așezărilor prezentate mai sus. N-avem nici un indiciu stratigrafic cu privire la materialele descoperite în punctul respectiv.

12. *Jegălia* (jud. Ialomița). În martie 1970, au fost reluate cercetările pe grindul situat între brațul Borcea și satul Beilic [39], în scopul obținerii unor noi date în legătură cu tezaurul de monede romane republicane, descoperit în 1968. S-a constatat că aici există o întinsă așezare getică. Printre materialele arheologice strînse de pe terenul arat se află și cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului, de tip Coslogeni. Menționăm un fragment de borcan cu bandă netedă în relief și o toartă cu profil unghiular la partea superioară (fig. 25/5,6).

13. *Grădiștea Stoicii* (sat Stelnica, com. Maltezi, jud. Ialomița). În Balta Borcea, la est de satul Stelnica și la nord de podul Fetești-Cerna-

[39] Cercetări Niță Anghelescu.

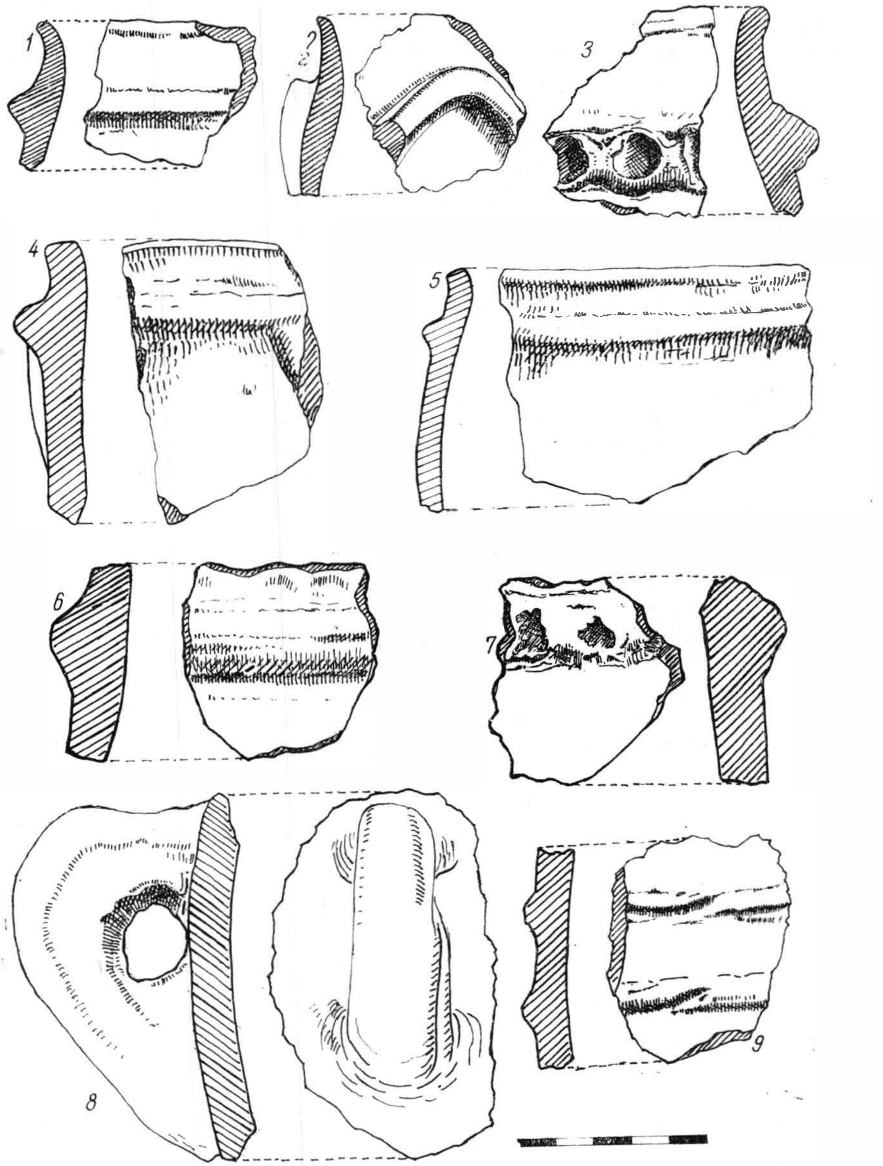

Fig. 27. — Fragmente ceramice. *1—5, Lupşanu*; *6—7, Valea Seacă*; *8, Nucet.*

voda, în apropiere de malul Dunării se află Grădiştea Stoicii. Aceasta are forma aproape rotundă şi se ridică deasupra nivelului actual al bălţii cu circa 1,50 — 2 m. Într-o periegheză efectuată în vara anului 1962 [40] au fost adunate de pe grădişte, printre altele, un fragment de vas-borcan cu bandă netedă în relief, tipic culturii Coslogeni (fig. 25/2).

[40] Idem.

14. *Lupşanu* (jud. Ialomiţa). Cu prilejul cercetării de suprafaţă efectuate în luna martie 1970 [41], la circa 5 km depărtare de sat, la aproape 2 km sud-vest de Movila Petrii, la circa 1 500 m de valea Argovei şi la 300 m sud de fundul Văii Căpitanului, în dreptul heleşteului nr. 3 al C.A.P. Radu Vodă, pe o suprafaţă de aproximativ 2 hectare au fost observate 14 ridicături ale solului a căror culoare cenuşie este vizibilă de la distanţă. Au înălţimea variabilă între 0,20 şi 0,80 m. Pe suprafaţa acestor movile s-au găsit numeroase bucăţi de chirpic ars, oase de animale şi fragmente de tip Coslogeni (fig. 27/1 — 5).

15. *Nucetu* (jud. Ialomiţa). La circa 500 m de satul Nucet, în punctul de contact al văilor „Seacă", „Gerului" şi „Lupşani", pe înălţimea în formă de pinten dinspre nord, s-au găsit la suprafaţa solului bogate urme de locuire din epoca bronzului, perioada migraţiilor (secolul al IV-lea), feudalismul dezvoltat (secolele XVI-XVII) [42].

Dintre materialele epocii bronzului menţionăm o toartă caracteristică şi un fragment de borcan cu două brîuri paralele în relief, cu alveole prelungi, oblice (fig. 17/8, 9).

16. *Valea Seacă* (jud. Ialomiţa). În partea de nord-est a satului, pe panta însorită formată de o ramificaţie a văii Gerului au fost strînse de pe suprafaţa solului cîteva fragmente ceramice [43], dintre care menţionăm două bucăţi de borcan, ambele cu brîu în relief, unul neted şi al doilea alveolat (fig. 27/6, 7).

17. *Crăsani* (jud. Ialomiţa). Cu prilejul cercetărilor făcute în toamna anului 1969 [44] pe malurile Ialomiţei, lîngă localitatea Crăsani (fig. 1 şi 28)

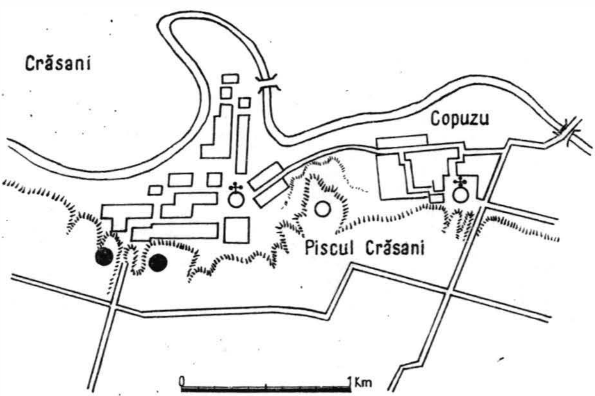

Fig. 28. — Poziţia aşezărilor de tip Coslogeni de la *Piscul Crăsani*.

s-a identificat, printre altele, o aşezare din epoca bronzului. Aşezarea se află pe malul drept al rîului Ialomiţa pe terasa de la sud de satul Crăsani, de o parte şi de alta a drumului ce duce spre satele Săpunaru şi Lehliu. Pe o lungime de circa 300 m s-au observat pe arătură urme de bordeie. La

---

[41] Idem.
[42] Idem.
[43] Idem.
[44] Idem.

suprafaţă, în pămîntul de culoare cenuşie apar fragmente ceramice, bucăţi de chirpic ars şi oase de animale. Într-un sondaj făcut în aşezare s-a constatat că baza stratului de cultură, respectiv primul nivel de călcare, se află la 0,65 m. Sondajul a secţionat o locuinţă ce avea interiorul constituit dintr-o lutuială întărită cu concreţiuni calcaroase, adunate din loessul rîpilor alăturate, şi o vatră arsă.

În privinţa ceramicii remarcăm şi la Crăsani vase cu brîu în relief neted; dar în proporţie mai mare decît în alte aşezări similare se remarcă aici brîuri alveolare (fig. 29/1—4, 7). Apar de asemenea torţile vaselor mari bitronconice (fig. 29/8,10; 30/1 — 3, 7). Aceste torţi se remarcă prin profilul lor unghiular avînd uneori partea superioară cu o proeminenţă ascuţită. Marginea unor vase de factură bună are aspect de „tiv", fiind delimitată de corp printr-o linie orizontală adîncită (fig. 30/5). Pe un fragment de vas apare un ornament în formă de bandă de linii paralele incizate adînc, iar între linii adîncituri mici ovale (fig. 29/9; 30/6). În aşezare s-au mai găsit în afară de ceramică rîşniţe fragmentare de piatră, lame şi aşchii de silex.

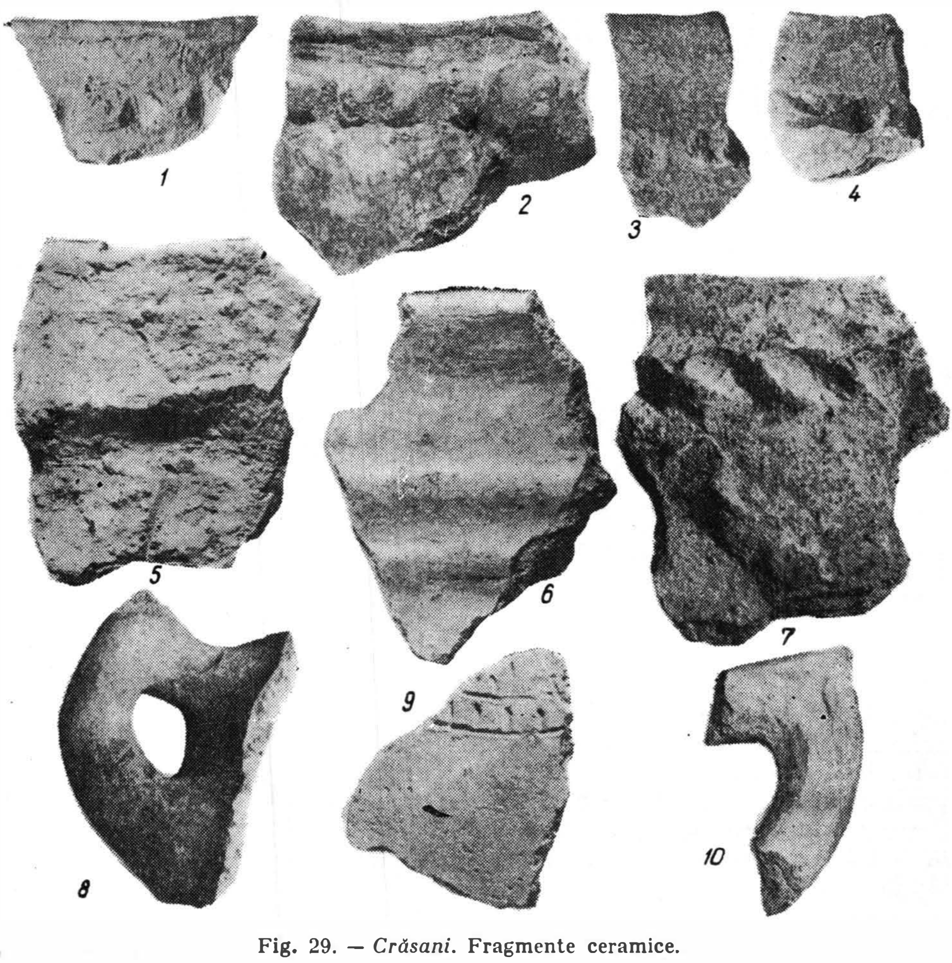

Fig. 29. — *Crăsani*. Fragmente ceramice.

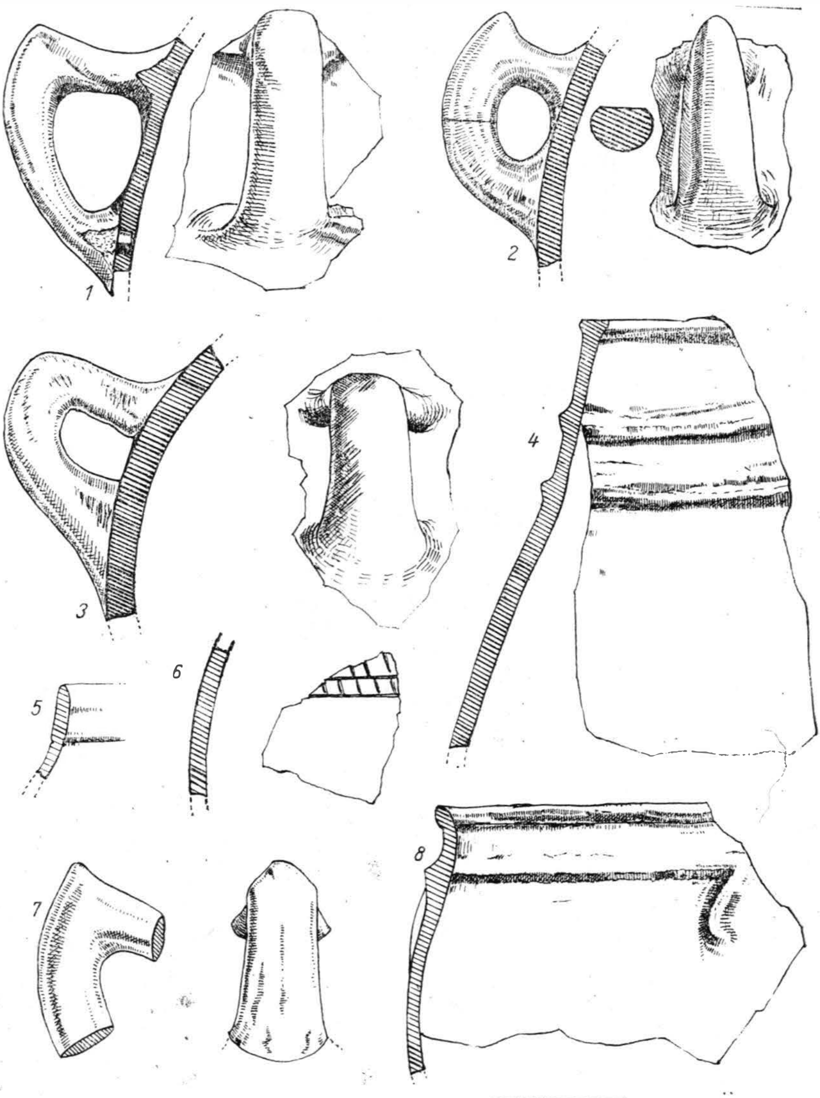

Fig. 30. — *Crăsani*. Fragmente ceramice.

18. *Gîrlița* (jud. Constanța). La sud de gura Văii Babii, pe malul înalt al lacului Bugeac, se află un bot de deal pe care apare vizibilă de la distanță o fortificație de pămînt. Din acel loc s-au cules fragmente ceramice hallstattiene. În august 1964 s-au efectuat sondaje restrînse pe înălțime[45] și s-a precizat că suprafața respectivă a fost locuită în epoca bronzului, în prima și a doua epocă a fierului. Problema fortificației n-a putut fi lămurită.

---

[45] Cercetări Sebastian Morintz, Petre Diaconu și Niță Anghelescu, *op. cit.*, p. 349.

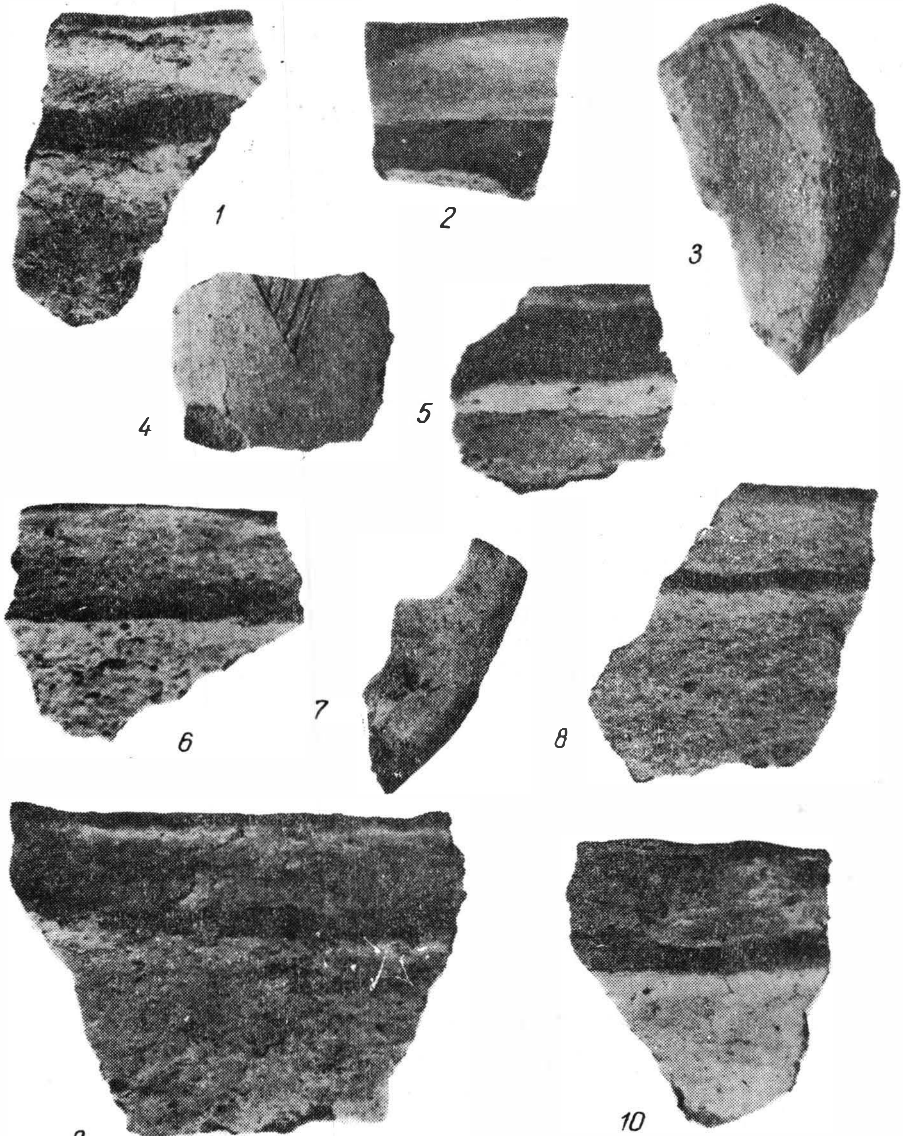

Fig. 31. — Fragmente ceramice. *1—5, Gîrlița*; *6—7, Hîrșova-„Lac"*; *8—10, Ghindărești.*

Ceramica din epoca bronzului cuprinde din punct de vedere tehnic două categorii. O primă categorie, lucrată îngrijit, folosește lut fin, uneori în amestec cu nisip. Vasele au suprafața netezită și adesea chiar lustruită de culoare cenușie, cărămizie sau cenușiu-cărămizie. Acestei categorii îi aparțin formele : 1) castroane cu umărul bombat și marginea ușor îndoită în afară, avînd buza îngroșată la exterior sau numai delimitată de corpul vasului printr-o linie (fig. 31/2). În ambele cazuri buza are aspect de tiv;

2) ceşti cu corp globular, cu torţi supraînălţate avînd secţiunea aproximativ triunghiulară. A doua categorie ceramică este lucrată dintr-o pastă mai grosolană, cu cioburi pisate sau pietricele. Suprafaţa vaselor este zgrunţuroasă sau destul de neglijent netezită, avînd o culoare cenuşiu-cărămizie. În cadrul acestei categorii distingem formele : a) vase-borcan, avînd sub margine banda netedă în relief (fig. 31/1,5) ; b) vase mari cu corpul înalt bombat sau bitronconic, avînd pe pîntece torţi groase cu secţiunea ovală. Ca ornamente menţionăm un fragment de vas de factură bună pe care apare un triunghi cu haşuri incizate şi incrustate cu alb (fig. 31/4) şi un fragment de vas de factură mediocră pe care apare un relief în formă de potcoavă (fig. 31/3).

19. *Canlia* (jud. Constanţa). Cu prilejul cercetărilor de suprafaţă şi a unor sondaje restrînse efectuate în august 1964[46] la gura văii Canlia, s-au găsit fragmente ceramice din epoca bronzului, Hallstatt, epoca romană şi feudală timpurie. Cele cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului sînt similare celor din aşezările de la Grădiştea Coslogeni, Călăraşi-Măgureni etc.

20. *Satu-Nou* (com. Oltina, jud. Constanţa). Cu ocazia cercetărilor de suprafaţă efectuate în apropierea satului [47], s-au găsit cîteva fragmente ceramice aparţinînd aceloraşi culturi ca şi materialele menţionate de la Grădiştea Coslogeni, Gîrliţa etc. Remarcăm în primul rînd vasul-borcan cu suprafaţa netedă, de culoare cenuşie-negricioasă sau cenuşiu-cărămizie, avînd sub buză o bandă în relief, netedă sau mai rar cu crestături oblice. Alte fragmente provin de la oale sau castroane adînci cu suprafaţa lustruită.

21. *Poarta Albă* (jud. Constanţa). În colecţiile M.N.A. se află două fragmente de vase-borcan, avînd la 3 — 4 cm sub margine cîte o bandă în relief, netedă [48]. După factura şi aspectul lor, aceste fragmente de vase au analogii perfecte în aşezările prezentate mai sus.

22. *Ghindăreşti* (com. Horia, jud. Constanţa). La circa 2 km sud de sat se află un bot de deal distrus în cea mai mare parte de apele Dunării. Ceea ce a rămas apare ca un pinten al terasei înalte, tăiat şi acesta transversal cu prilejul construirii unui tunel pentru o cale ferată îngustă şi apoi în 1962 pentru amenajarea şoselei de pe malul Dunării, care leagă Stînca-Topalu de rampa de încărcare a şlepurilor cu piatră. Cu prilejul perieghezei făcute în iulie 1969 şi a unor sondaje efectuate în luna octombrie a aceluiaşi an [49], s-a constatat că pe mica porţiune rămasă din botul de deal se află urme de locuire din mai multe perioade, şi anume : cultura Gumelniţa, Cernavoda I, Cernavoda III, din epoca bronzului materiale asemănătoare celor de la Coslogeni, Ulmu, Dorobanţu etc., Hallstatt timpuriu şi epoca romană.

Dintre fragmentele de vase din epoca bronzului, cele mai multe indică forma vasului-borcan, avînd la 2 — 4 cm sub buză un brîu neted (fig. 31/8 — 10), iar altele castronaşe cu marginea îngroşată în exterior.

---

[46] Cercetări Sebastian Morintz.

[47] Bucur Mitrea şi Niţă Anghelescu, *Săpăturile de la Satu-Nou*, în *Materiale*, V, 1959, p. 535 ; depozit M.N.A., inv. nr. V, 13 906 ; 13 910 a, b, c ; 13 917.

[48] Depozit M.N.A., inv. nr. V 13 270 b ; V 13 273 a.

[49] Cercetări Sebastian Morintz.

23. *Hîrșova* (jud. Constanța). La circa 3 km sud de oraş, aproape de dealul Celea Mare, pe locul numit „La lac", în livada de caişi a I.A.S. — Hîrşova, s-au găsit cu prilejul unor periegheze făcute în anul 1961 [50] şi 1969 [51] fragmente ceramice din epoca bronzului, hallstattiene timpurii, din epoca romană şi din epoca feudală timpurie (tip Dridu).

Dintre materialele din epoca bronzului menţionăm un fragment de vas-borcan cu brîu neted sub margine şi o toartă cu buton (fig. 31/6, 7), ambele avînd analogii în aşezările cu ceramica de acelaşi tip din împrejurimile oraşului Călăraşi.

24. *Stejaru* (com. Saraiu, jud. Constanţa). Cu prilejul perieghezei efectuate în 1961 între satele Dulgheru şi Saraiu, au fost identificate pe malul stîng al „derelei", la 1,5 km distanţă de satul Stejaru, urme de aşezări din epoca bronzului [52]. Acestea apar sub forma unor movile, pe suprafaţa cărora s-au găsit fragmente ceramice şi oase de animale. Este vorba de aşezările-sălaşe de tip „cenuşare".

Ceramica este lucrată din lut amestecat cu cioburi pisate şi în mai mică măsură cu pietricele. Suprafaţa vaselor este uneori lustruită, alteori netezită mai mult sau mai puţin neglijent. Ca forme distingem: a) vase-borcan avînd marginea uneori îndoită, iar mai jos o bandă (brîu) netedă, reliefată, alteori marginea uşor îndoită şi buza îngroşată în exterior; b) castroane cu marginea uşor îndoită şi buza îngroşată în exterior; c) căni sau ceşti cu torţi supraînălţate cu secţiunea lată. Asemenea ceramică are bune analogii în aşezările din epoca bronzului de la Andolina, Grădiştea Coslogeni etc.

25. *Enisala* (com. Sarichioi, jud. Tulcea). Spre nord-est de sat, lîngă malul lacului, drumul Sarichioi-Enisala coteşte brusc din cauza unei înălţimi naturale, aproximativ circulare, un martor de eroziune constituit din calcar, denumit de localnici „Palancă". Are diametrul de 115 m şi înălţimea maximă la centru de circa 7 m în raport cu suprafaţa terenului înconjurător. În stratul de pămînt ce suprapune stînca s-au găsit întîmplător fragmente ceramice hallstattiene şi romane.

În perioada 1 — 6 septembrie 1969 s-au efectuat pe „Palancă" sondaje de informare [53]. S-au găsit materiale din mai multe epoci, şi anume: foarte rare fragmente ceramice tip Gumelniţa şi Folteşti I, mai puţin rare din epoca bronzului, numeroase fragmente hallstattiene, romane şi feudale.

Cele cîteva fragmente ceramice din epoca bronzului au fost separate numai tipologic de materialele din celelalte epoci. Unele au apărut la baza stratului hallstattian, altele în gropi hallstattiene sau romane. Pe baza fragmentelor ceramice constatăm următoarele forme: a) vase-borcan cu marginea dreaptă sau uşor arcuită spre exterior, avînd la 3 — 4 cm sub buză o bandă (brîu) netedă, reliefată; b) castroane cu marginea uşor îndoită în afară şi buza îngroşată la exterior; c) ceşti cu torţi supraînălţate. Aceste torţi apar sub aspecte diferite: toartă lată cu buton mic, aproximativ cilindric, şi toartă avînd pe mijloc la partea superioară o nervură în relief.

---

[50] Cercetări Dane Şerbănescu.
[51] Cercetări Sebastian Morintz.
[52] Cercetări Dane Şerbănescu.
[53] Cercetări Sebastian Morintz.

26. *Sarinasuf* (jud. Tulcea). În anii 1968—1969 s-au făcut cercetări de suprafață și săpături pe locul numit Fundea [54]. S-au găsit urme de locuire din epoca bronzului, Hallstatt timpuriu (tip Babadag), Hallstatt tîrziu (secolul VI î.e.n.) cu elemente grecești și din perioada elenistică timpurie.

Din epoca bronzului menționăm : marginea unui vas-borcan, ușor răsfrîntă, avînd dedesubt o bandă (brîu) în relief, netedă ; o toartă avînd la partea superioară un mic buton tronconic ; un fragment din marginea unei cești din care pornea în jos o toartă. La partea superioară toarta are un buton cilindric tras din buza vasului.

Din lipsa altor elemente nu putem preciza în ce măsură aceste fragmente de vase aparțin culturii Coslogeni sau culturii Sabatinovka. Există trăsături comune în cele două culturi, dar lipsesc acele elemente care ne-ar permite atribuirea exactă uneia din ele.

★

Din cele expuse mai sus se poate vedea că numai o parte din rezultate provin din săpături sistematice, și acestea destul de restrînse, cele mai multe așezări sau urme de locuire fiind identificate prin cercetări de suprafață sau numai prin descoperiri întîmplătoare. Asupra caracterului așezărilor se poate preciza existența tipului de așezare — sălaș cunoscut și sub denumirea de zolnik (cenușar). Acest tip este clar documentat pe Grădiștea Coslogeni, la Dorobanțu [55], Ulmu, Lupșanu și Stejaru. Asemenea așezări au aspectul unor movile aplatisate cu diametrul între 30 — 50 m. Uneori ele sînt grupate în număr mai mic, ca la Grădiștea Coslogeni, sau mai mare, ca la Lupșanu. Grosimea maximă a stratului de cultură variază între 1 și 1,5 m. Așezările de tip sălaș sau cenușar, identificate în cercetările noastre din sud-estul Munteniei și din Dobrogea, sînt proprii culturii Coslogeni și de asemenea culturilor Sabatinovka și Noua [56].

În stadiul actual al cercetărilor nu putem preciza dacă procentul de oase de animale din așezările identificate de noi este la fel de mare ca și în culturile Sabatinovka și Noua [57]. În așezările de pe Grădiștea Coslogeni și de la Ulmu, care au fost mai bine cercetate, s-au găsit numeroase oase de animale domestice (oaie, bou, porc, cîine), fără a depăși însă cantitativ resturile ceramice, așa cum s-a constatat în cultura Noua. Este greu de asemenea de precizat raportul cantitativ dintre cele două ocupații de bază practicate de locuitorii așezărilor cercetate de noi, respectiv creșterea vitelor și agricultura primitivă. Pentru aceasta din urmă avem ca mărturie numeroase rîșnițe primitive de mînă. Uneltele de piatră sînt relativ rare. Putem menționa doar cîteva topoare, ciocane și măciuci din piatră dură. De asemenea nu prea numeros este și utilajul de silex, și anume lame și mai rar gratoare. Unele lame puternic lustruite, folosite ca piese componente la seceri [58], constituie încă un element ce documentează agricul-

[54] Cercetări Petre Alexandrescu.

[55] Niță Anghelescu, *op. cit.*, p. 319—320.

[56] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 146, 184. Existența așezărilor de tip cenușar în cadrul culturii Tei, deși încă discutabilă (Valeriu Leahu, *op. cit.*, p. 50—52), este foarte probabilă în fazele tîrzii, iar în Oltenia este bine documentată în ultimele faze (IV—V) ale culturii Verbicioara (Dumitru Berciu, Zorile istoriei ..., p. 177).

[57] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 147.

[58] Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, 1970, p. 78—79, 214.

tura primitivă. Relativ numeroase sînt obiectele de os, din care menţionăm sule, cuţite din coaste de bou şi măciuci. Bronzul este pînă în prezent puţin documentat în aşezările cercetate de noi, fiind cunoscut pînă acum numai în aşezarea de la Ulmu.

Materialul cel mai numeros, care dă nota caracteristică aşezărilor menţionate, este ceramica. Am arătat existenţa a două mari categorii din punct de vedere tehnic, dar fără o limită exactă între ele. O primă categorie executată mai grosolan, din pastă cu cioburi pisate, nisip sau pietricele, în general bine frămîntată şi compactă, rezistentă, cu suprafaţa zgrunţuroasă sau mai mult sau mai puţin netezită, de culoare în general cenuşie sau cu nuanţe spre negru, gălbui, castaniu, cărămiziu. În cadrul acestei categorii, forma cea mai frecventă, care abundă în toate aşezările, este vasul-borcan sau, cum a mai fost numit, vas în formă de sac (fig. 26/2), cu profilul mai mult sau mai puţin bombat, cu marginea dreaptă sau uşor înclinată spre interior sau uşor răsfrîntă în afară, avînd la 2 — 4 cm sub buză o bandă reliefată, de cele mai multe ori netedă şi mai rar alveolată sau crestată oblic. Pe bandă sînt aplicate proeminenţe alungite, avînd partea superioară ascuţită sau lată, servind drept apucători. Uneori benzi în relief în formă de potcoavă îndeplinesc aceeaşi funcţie.

A doua categorie ceramică a fost făcută din lut fin, uneori cu nisip, are suprafaţa lustruită, de culoare cărămizie sau cenuşiu-castanie. Forma cea mai frecventă din această categorie este aceea a castroanelor adînci cu corpul bombat, marginea uşor răsfrîntă şi buza îngroşată în exterior, ceea ce îi dă aspect de tiv (fig. 11/5 — 7 ; 12/1, 3, 4 ; 25/3). În ordinea frecvenţei, a treia formă este reprezentată de vasele bitronconice sau aproximativ bitronconice (fig. 8/1 — 3). Ca factură tehnică, majoritatea se încadrează între cele două categorii, neavînd nici aspectul rudimentar al vaselor-sac şi nici fineţea castroanelor. Vasele bitronconice prezintă o mare gamă de variante în funcţie de raportul dintre diametrul maxim şi înălţime, precum şi după profilul propriu-zis bitronconic sau mai mult sau mai puţin bombat. Aproape toate aceste vase au pe mijloc sau imediat deasupra mijlocului cîte două torţi mari cu secţiunea groasă, ovală, şi arcuirea neuniformă prezentînd tendinţa de a forma unghi la partea superioară. A patra formă o constituie ceştile cu două torţi supraînălţate, cu secţiunea ovală sau lată (fig. 12/7 ; 15/8, 11 ; 17/2 ; 21/3 ; 23/1,2). Aceste vase aparţin aproape exclusiv categoriei ceramice de factură superioară. Frecvenţa lor diferă de la aşezare la aşezare. În general formele sînt legate de o anumită categorie tehnică, dar nu în mod exclusiv. În afară de benzile orizontale şi benzile în formă de potcoavă, avînd un scop mai mult utilitar decît ornamental, putem spune că ceramica din aşezările cercetate este cu totul lipsită de ornamente. Un vas (fig. 9 şi 10) şi cele cîteva fragmente de vase cu triunghiuri cu haşuri incizate sau benzi de linii incizate şi şiruri de puncte (fig. 15/5 ; 16/4,7 ; 21/2—7 ; 22/1,2 ; 23/2, 3) nu reprezintă nici 1 % din totalul ceramicii.

Materialele expuse, şi în mod special ceramica, permit definirea unei noi culturi specifice Munteniei de sud-est şi Dobrogei. Pentru încadrarea cronologică vom raporta descoperirile noastre la culturile din regiunile învecinate.

Aşezările de tip sălaşe-cenuşare sînt comune culturii Sabatinovka din stepele nord-vest pontice şi culturii Noua din spaţiul cuprins între Nistrul mijlociu şi superior, pe de o parte, şi Munţii Apuseni, pe de altă parte.

Vasele-borcan cu o bandă în relief, mai rar crestată sau alveolată, reprezintă forma cea mai frecventă în așezările cercetate de noi în sud-estul României, în culturile Sabatinovka [59] și Noua [60]. În cultura Monteoru vasul-borcan cu marginea „întărită" apare cel mai devreme în faza I_a [61], este mai frecvent în faza II_a și foarte frecvent în faza II_b [62]. O caracteristică a multor vase din cultura Noua o constituie șirul orizontal de găuri complete sau incomplete de sub marginea vaselor [63]. Acest element este inexistent în așezările cercetate de noi, după cum pare să nu fie propriu nici așezărilor Sabatinovka din stepele nord-vest pontice.

Strachina caracteristică grupului cultural Coslogeni, prin marginea cu „tiv" realizat prin îngroșarea marginii sau prin delimitarea sa printr-o linie incizată, nu este cunoscută în culturile Noua și Sabatinovka. Acest mod de delimitare a marginii, practicat în special la castroane și la cești, are analogii în ultima fază a culturii Monteoru (II b) și în ultima fază a culturii Tei (V) [64], precum și la unele vase din epoca bronzului din Bulgaria, de la Plovdiv [65], Vrața [66], ca și pe unele vase din cimitirul de la Zimnicea [67] cu ceramică asemănătoare complexelor citate din Bulgaria.

A treia formă caracteristică, în ordinea frecvenței, vasul bitronconic de dimensiuni mari și mijlocii cu torți groase, avînd profil oarecum unghiular, uneori cu un mic buton la partea superioară, nu este propriu culturii Noua, prea puțin culturii Sabatinovka [68], avînd cele mai bune analogii la Raskopanița [69], fără însă să se identifice cu aceasta.

Benzile reliefate în formă de potcoavă care constituie de asemenea una din trăsăturile specifice culturii Coslogeni (fig. 4/7 ; 13/4 ; 17/1 ; 22/5,7) nu ne sînt cunoscute și în nici un caz nu constituie o caracteristică a culturilor Sabatinovka, Noua, Tei, precum și nici culturii bronzului balcano-dunărean, ilustrat de descoperirile de la Plovdiv, Vrața, Zimnicea. Acest element apare însă pe unele vase din faza II b a culturii Monteoru.

Torțile cu buton sau cu creastă, tipice culturii Noua, lipsesc în așezările cercetate de noi. Fragmentul de ceașcă avînd toarta cu creastă descoperit la Roseți (fig. 32/1 ; 33/1), foarte asemănător celor de la Noua, este un unicat în aria grupului Coslogeni și provine din cercetări de suprafață, astfel că acest singur exemplar nu constituie dovada unei așezări Noua. De altfel, asemenea torți cu creastă există și în ultimele două faze ale culturii Monteoru (II_{a-b}). Torți cu mici butoni, aproape conici sau tronconici,

[59] O. A. Krivțova-Grakova, *Степное Поволжье Причерноморье в эпоху поздней бронзы*, în *MIA*, 46, 1955, fig. 17—28/11—13 ; I. N. Sarafutdinova, *К вопросу о сабатиновской культуре*, în *SA*, 3, 1968, fig. 2/14, 20, 27.

[60] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 152, fig. 2/8 ; 4/4, 6 ; 6 ; 7.

[61] Informații Eugenia Zaharia.

[62] Din observațiile făcute asupra materialelor caracteristice fazelor Monteoru II_a și II_b, pe care ni le-a arătat Eugenia Zaharia.

[63] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 152, fig. 5/6, 10.

[64] Valeriu Leahu, *op. cit.*, fig. 36/7—10, 13.

[65] Peter Detev, *Колективна находка от Глинени съдове в Пловдив*, în *Археология*, 4, 1964, p. 66—70, fig. 5 a.

[66] B. Nicolov, *Селища и некрополи от бронзовата епоха във Врачевско*, în *Археология*, 2, 1964, p. 69—77, fig. 12/b ; 13/a, b.

[67] Materiale văzute de la descoperitoarea Alexandrina D. Alexandrescu.

[68] I. N. Sarafutdinova, *op. cit.*, fig. 2/15.

[69] Peter Detev, *Селищата могила Раскопаница*, în *Izvestiia*, Sofia, XVII, 1950, fig. 112/1,2.

apar relativ rar în aşezările culturii Coslogeni. Unele provin de la vase mari bitronconice, care nu ne sînt cunoscute în cultura Noua. Ele au analogii în aşezarea de la Raskopaniţa. Fragmente de ceşti cu torţi cu buton mic, mai mult tronconic decît cilindric, sînt foarte rare în aşezările de care

Fig. 32. — Ceramică. *1, Roseţi*; *2—3, Coslogeni*; *4, Vărăşti.*

ne ocupăm, avînd oarecare asemănare în cultura Sabatinovka [70]. O toartă prezentînd un buton cu umflătură la partea superioară, tip cu bune analogii în cultura Noua, este neîntîlnit în aşezările cercetate de noi prin săpături, care ne-au dat cel mai bogat material ceramic, şi a apărut într-un singur exemplar în cercetările de suprafaţă de la Coslogeni (fig. 32/3 ; 33/2). Tot de acolo avem şi cioburi caracteristice culturii Coslogeni. Nu avem certitudinea că toarta cu buton amintită provine sau nu din acelaşi strat cu celelalte fragmente ceramice.

O formă specifică în complexele de la Plovdiv, Vraţa, Zimnicea este vasul cu corp globular [71], marginea uneori cu „tiv" (prin delimitarea acesteia cu ajutorul unei linii adîncite) şi două torţi supraînălţate cu secţiunea în general triunghiulară. Această formă, care devine comună în ultimele

---

[70] O. A. Grivţova-Grakova, *op. cit.*, fig. 29/11—14.

[71] Această formă constituie unul din elementele cele mai reprezentative pentru definirea unei anumite etape, respectiv culturi, a epocii bronzului din spaţiul balcano-dunărean, jalonată deocamdată prin descoperirile de la Plovdiv, Raskopaniţa, Kruşoviţa (Vraţa) şi Zimnicea. Pentru Plovdiv vezi Peter Detev, *Археология*, 4, 1964, p. 66 şi urm., fig. 5/1, b, c. Pentru Raskopaniţa, Peter Detev, *Apulum*, VII/I, 1968, p. 53 şi urm., fig. 22/4. Pentru Kruşoviţa, Bogdan Nicolov, *Археология*, 2, 1964, p. 69 şi urm., fig. 12/b ; 13/a, b. Pentru Zimnicea materialele descoperite de Alexandrina D. Alexandrescu în necropolă.

două faze ale culturilor Tei [72] şi Verbicioara [73] şi mai rar întîlnită în cultura Gîrla Mare [74], este destul de frecventă în unele aşezări ale culturii Coslogeni. Vasul descoperit la Ceacu (fig. 26/1), precum şi numeroase fragmente aparţinînd aceluiaşi tip, descoperite în mai multe aşezări, au perfecte analogii în cimitirul de la Zimnicea, fapt ce permite precizarea unui paralelism între cultura Coslogeni şi grupul cultural din sudul ţării, ilustrat prin cimitirul de la Zimnicea. Un exemplar al tipului de vas în discuţie a apărut în cimitirul identificat în 1961 la Sultana [75]. Nu este precizat încă ansamblul cultural pe care-l ilustrează acest cimitir. El se află în aria culturii Coslogeni, prezintă legături cu grupul Zimnicea şi nu la fel de evidente cu cultura Coslogeni. Sînt necesare încă cercetări în punctul respectiv pentru a se preciza apartenenţa culturală a cimitirului.

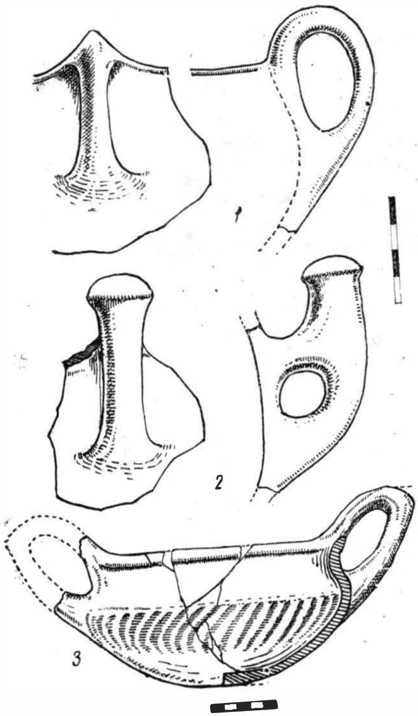

Fig. 33. — Ceramică. *1, Roseţi*; *2, Coslogeni*; *3, Vărăşti.*

În privinţa ornamentării, la ceramica tipului Coslogeni aceasta este aproape inexistentă, asemănîndu-se în această privinţă, pe de o parte, cu culturile Noua şi Sabatinovka, iar pe de altă parte cu cultura bronzului balcano-dunărean, jalonată de complexele Plovdiv, Vraţa, Zimnicea, fără a neglija faptul, şi el a reieşit, credem, clar din comparaţiile făcute, că Noua-Sabatinovka, pe de o parte, şi bronzul balcano-dunărean, pe de alta, sînt net deosebite. Prin lipsa ornamentării ceramicii culturii Coslogeni, aceasta se deosebeşte evident de culturile Monteoru şi Tei, spre a ne referi numai la culturile cele mai apropiate dinspre vest. Puţinele elemente decorative, triunghiuri haşurate şi benzi de linii şi puncte sau crestături au corespondenţe în Monteoru final şi Noua [76]. În afară de acestea menţionăm doar două fragmente ceramice de tip Tei descoperite în aşezări de tip Coslogeni (fig. 15/5; 16/4; 23/3).

Trebuie subliniat faptul că un element dintre cele mai caracteristice aşezărilor culturii Noua, care nu lipseşte nici în ultima fază a culturii Tei,

[72] Valeriu Leahu, *op. cit.*, fig. 32/6; 36/3,6; idem, *Cercetări arheologice în Bucureşti*, I, 1963, p. 23, fig. 41, 42, 42.

[73] D. Berciu, *Die Verbicioara Kultur*, în *Dacia*, N. S., V, 1961, p. 138—139, fig. 8, 9.

[74] Vladimir Dumitrescu, *Necropola de incineraţie din epoca bronzului de la Cîrna*, 1961, pl. LXVIII/121; LXXX/273.

[75] Cercetări Sebastian Morintz şi Barbu Ionescu.

[76] Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 170, fig. 17.

şi anume acel instrument făcut din omoplat de bou, cu crestături [77], este inexistent în aşezările culturii Coslogeni din sud-estul României.

Reiese limpede că descoperirile cercetate de noi din Dobrogea şi sud-estul Munteniei formează un ansamblu cultural aparte, care nu se confundă nici cu culturile Noua sau Sabatinovka, nici cu bronzul balcano-dunărean. Prin aspectul său general, aşezări şi ceramică, are bune corespondenţe în culturile Noua şi Sabatinovka. Unele elemente fac legătura cu bronzul balcanic, în timp ce altele sînt specifice acestei culturi.

În stabilirea cronologiei culturii Coslogeni ar trebui să ţinem seama de cultura care o precede şi de cea care îi urmează. Anterior culturii Coslogeni cunoaştem doar culturile perioadei de tranziţie de la eneolitic la epoca bronzului, culturi cu care cultura Coslogeni n-are nici o legătură. O serie de descoperiri sporadice pe care le-am enumerat aparţinînd sigur epocii bronzului sînt cu totul insuficiente pentru a putea defini cultura epocii bronzului timpuriu din sud-estul României. În privinţa prezenţei culturii Tei în această parte a ţării, aşa cum am arătat, nu avem nici un indiciu. Comparînd grupul cultural Coslogeni cu cel mai timpuriu aspect hallstattian cunoscut în aceeaşi zonă, respectiv faza Babadag I[78], vedem din nou că nu avem nici o legătură. Această observaţie, precum şi faptul că în conţinutul fazei Babadag I sesizăm unele elemente de caracter nehallstattian, dar şi acestea clar deosebite de cultura Coslogeni, arată existenţa unui anumit interval de timp între sfîrşitul culturii Coslogeni şi primul aspect hallstattian din zonă.

Unele corespondenţe cu culturile Monteoru, Tei şi grupul Zimnicea ajută la fixarea cronologică a culturii Coslogeni. În aşezarea de la Dorobanţu s-a găsit un fragment de vas cu ornament din linii incizate într-un motiv tipic culturii Tei (fig. 15/5; 16/4), avînd cele mai bune analogii în faza Tei II[79]. După părerea lui Valeriu Leahu, autorul monografiei culturii Tei, fragmentul ceramic descoperit la noi ar putea fi atribuit, prin ornamentul său şi tehnica de execuţie, într-o etapă intermediară între fazele Tei I şi II. În aşezarea de la Ulmu s-a găsit un fragment de toartă cu secţiunea aproximativ triunghiulară (fig. 23/3) provenind de la o ceaşcă aparţinînd tipului cu corpul relativ globular, cu două torţi supraînălţate. Prin forma sa, fragmentul de toartă aparţine ultimelor două faze ale culturii Tei şi cimitirului de la Zimnicea. După ornamentul reprezentat de o spirală executată prin incizie şi împunsături într-o tehnică neglijentă, el poate aparţine uneia dintre ultimele trei faze ale culturii Tei.

Avînd în vedere forma cea mai frecventă în toate aşezările Coslogeni, şi anume vasul-borcan (sac) cu banda netedă sub buză, noua cultură de care ne ocupăm se apropie cel mai mult de complexul cultural Noua-Sabatinovka, ceea ce presupune şi o apropiere cronologică. Cultura Noua ilustrează o evoluţie ce se încheie în pragul Hallstattului. Unele din elementele sale caracteristice, ca şirurile de găuri sub marginea vaselor, torţile specifice şi omoplaţii crestaţi, se exclud din conţinutul culturii Coslogeni din sud-estul României. Avînd în vedere cele arătate mai sus, s-ar

[77] *Ibidem*, p. 171, fig. 11/3—6,9,11. Pentru cultura Tei, Valeriu Leahu, *Cultura Tei*, p. 65—67, fig. 7/3.

[78] Aspect identificat de Sebastian Morintz în nivelul I din aşezarea hallstattiană de la Babadag.

[79] Valeriu Leahu, *op. cit.*, fig. 20/1—3; 21/3,5.

părea că grupul Coslogeni se aseamănă mai bine cu cultura Sabatinovka. Chiar dacă la un anumit moment există între culturile Sabatinovka și Noua unele interferențe, procentual anumite caractere le diferențiază. Trebuie avut în vedere faptul că într-o vreme anterioară formării culturii Noua, în cultura Monteoru se semnalează spre sfîrșitul fazei I_a apariția unor elemente proprii culturilor Sabatinovka și Coslogeni, dintre care unele nu vor fi străine nici culturii Noua. Este greu de precizat în momentul de față originea și data de început a grupului cultural Coslogeni, cu atît mai mult cu cît nu cunoaștem nimic cu privire la cultura anterioară. Prin trăsăturile sale de bază, noua cultură care ne preocupă se deosebește evident de culturile Monteoru și Tei și de cultura epocii bronzului, relativ puțin cunoscută, din spațiul balcano-dunărean. În schimb, după tipul de așezare și prin forma de vas predominantă în toate așezările, cultura Coslogeni apare ca o variantă regională a complexului Sabatinovka-Noua. Este limpede că în formarea grupului Coslogeni cultura Sabatinovka a avut o contribuție deosebit de importantă. Cînd au apărut în zona gurilor Dunării, în sud-estul României (și desigur în nord-estul Bulgariei) populații ale culturii Sabatinovka? Precizări deosebit de importante făcute în cursul cercetărilor de la Sărata-Monteoru vin să rezolve în bună măsură această problemă.

Prima fază a perioadei care încheie locuirea epocii bronzului la Sărata-Monteoru, respectiv II_a, documentează o perioadă tulbure. Atunci s-au făcut primele fortificații de piatră și un șanț de apărare. Înmormîntările mai sărace decît în perioadele anterioare se făceau în apropierea locuințelor. Ceramica continuă evoluția formelor anterioare, dar apar și devin din ce în ce mai frecvente vasele borcan (sac) cu benzile netede sub margine. Cercetătorii de la Sărata-Monteoru au sesizat clar o cotitură în evoluția culturii Monteoru o dată cu începutul fazei II_a [80]. În legătură cu aceasta trebuie amintit și faptul că ceramica culturii Monteoru din faza II_a se răspîndește pînă departe în aria culturilor Tei, Verbicioara, Wietenberg și Costișa [81], documentînd deplasarea unor populații Monteoru din locurile lor de baștină. Este evident că la periferia estică a culturii Monteoru a apărut o nouă populație care a determinat fortificarea așezărilor, deplasări de populații și o evoluție deosebită a culturii Monteoru. Dacă noua populație venise mai înainte dar a început să constituie un pericol abia la sfîrșitul fazei Monteoru I_a nu putem preciza. În raport cu cultura Tei, noua cultură apare foarte probabil în faza Tei II.

Am arătat că unele cești cu torți supraînălțate din așezările de tip Coslogeni au foarte bune corespondențe în cimitirul de la Zimnicea, unde reprezintă forma caracteristică și predominantă. Această formă este de asemenea frecventă în culturile Tei și Verbicioara, dar numai în fazele IV și V. Grupul cultural ilustrat de materialele de la Zimnicea trebuia să fie prezent la periferia sudică a culturilor Tei și Verbicioara, cel mai tîrziu la sfîrșitul fazei III a culturilor respective, pentru a le transmite forma care se va generaliza în fazele IV și V. Această datare pare a fi confirmată de apariția într-unul din mormintele de la Zimnicea a unui vas de tip Gîrla

[80] I. Nestor și colaboratori, *SCIV*, 1950, 1, p. 54; Eugenia Zaharia și Alexandrina D. Alexandrescu, *SCIV*, 1951, 1, p. 167; I. Nestor și colaboratori, *SCIV*, 1953, 1—2, p. 73; Ion Nestor și Eugenia Zaharia, *SCIV*, 1955, 3—4, p. 504—506.

[81] Ion Nestor, *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 102—103.

Mare [82], din perioada cînd structura sa nu se alterase de contaminările ce au avut loc în culturile Gîrla Mare, Verbicioara şi Tei la nivelul fazelor IV şi V.

Un interes special pentru datarea culturii Coslogeni îl prezintă acul cu placă rombică cu ornament „au repoussé", descoperit în aşezarea de la Ulmu. Ace de acelaşi tip cunoaştem : două exemplare de la Gulai-Gorod, în apropiere de Kiev [83], găsite în morminte cu schelete chircite din tumulul XLI; un exemplar din tumulul VI al cimitirului de la Komárow [84], pe Nistrul superior; un exemplar găsit în aşezarea din faza Monteoru II_b de la Cîndeşti (jud. Vrancea) [85]; trei exemplare fragmentare din depozitul de bronzuri de la Băleni (jud. Galaţi)[86]; un exemplar din depozitul (?) de la Medgidia [87]. Asemănător dar şi deosebit prin detalii de formă, cît şi prin ornamentarea sa spiralică prin placare cu aur este şi acul de argint din tezaurul de la Borodino [88].

Este clar că toate acele de bronz cu placă rombică ornamentată „au repoussé" menţionate mai sus, cu toate deosebirile de amănunt, aparţin unui anume tip. Chiar dacă originea acestui tip este în bronzul timpuriu din Europa centrală [89], exemplarele menţionate de noi sînt deocamdată proprii unei zone ale cărei limite extreme sînt jalonate de descoperirile de la Kiev, Komárow, Ulmu şi Medgidia. Cele de la Gulai-Gorod (Kiev) nu ne oferă elemente de datare precisă. Acul de la Komárow a fost găsit în mormîntul din tumulul VI care aparţine, după Igor Sveşnikov, primei faze a culturii Komárow. A doua fază a culturii Komárow este sincronizată cu cultura Noua [90], prin apariţia unor vase tipice culturii Noua în morminte Komárow. Astfel, acul în discuţie se datează într-un orizont anterior culturii Noua. T. Sulimirski datează mormîntul VI de la Komárow în care s-a găsit acul în secolul al XIV-lea î.e.n.[91]. Acul de la Cîndeşti datează de asemenea dintr-o fază anterioară culturii Noua sau cel mult în faza Proto-Noua sau Noua I, în cazul cînd faza Monteoru II_b se sincronizează cu Proto-Noua. Cele trei exemplare de la Băleni aparţin depozitului atribuit culturii Noua. Acul de la Medgidia, asociat cu un fragment de seceră şi cu o brăţară, a fost datat în bronzul tîrziu.

Ţinînd seama că acest tip de ac n-a apărut în nici o aşezare şi în nici un cimitir Noua şi că este documentat sigur în perioada anterioară culturii Noua deplin formată, adică propriu-zise, considerăm că cea mai

---

[82] Informaţie de la Alexandrina D. Alexandrescu, care ne-a arătat vasul.

[83] A. M. Tallgren, *La pontide préscythique après l'introduction des métaux*, în *ESA*, II, 1926, p. 134, fig. 110/3. I. Nestor, *Dépôt (?) de bronze de Medgidia (Dobrogea)*, în *Dacia*, V–VI, 1936–1938, p. 177, fig. 3/1–2.

[84] Tadeusz Sulimirski, *Barrow-Grave 6 at Komarow*, în *Bulletin of the Institute of Archaeology*, 4, 1964, p. 171 şi urm. fig. 2/4.

[85] Marilena Florescu, *Problèmes de la civilisation de Costişa à la lumière du sondage de Borleşti*, *Dacia*, N.S., XIV (sub tipar).

[86] Ion T. Dragomir, *Le dépôt de l'âge du bronze tardif de Băleni*, *Inventaria archaeologica*, Roumanie, fasc. 4, 1968, pl. 18e/97–99.

[87] I. Nestor, *op. cit.*, fig. 1/1 ; 2.

[88] A. M. Tallgren, *op. cit.*, p. 129 şi urm., fig. 73.

[89] I. Nestor, *op. cit.*, p. 81. K. Horedt, I. Berciu, Al. Popa, I. Paul şi I. Raica, *Săpăturile arheologice de la Răhău şi Sebeş*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 19.

[90] Igor K. Swiesznikow, *Kultura Komárowska*, în *Archeologia Polski*, tom. XII, Zeszyt, 1, 1967. Am folosit rezumatul francez de la p. 101–107. Vezi periodizarea culturii Komárow la p. 104.

[91] Tadeusz Sulimirski, *op. cit.* p. 182.

potrivită datare a sa este secolul al XIV-lea î.e.n., chiar dacă în depozitul de la Băleni apare împreună cu obiecte proprii culturii Noua. Starea lor fragmentară, spre deosebire de alte obiecte din depozit, arată că ele nu mai erau în folosință, fiind păstrate doar pentru valoarea bronzului. Acul de la Borodino, deși cu placă rombică, prezintă o serie de caractere deosebite față de cele discutate mai sus. În prezent, data tezaurului de la Borodino oscilează după diverși cercetători între secolele XVI și XIV î.e.n.[92]. Socotim cea mai potrivită datare a sa în secolul al XV-lea[93], încadrîndu-se într-un orizont cronologic anterior acelor cu placă rombică și ornament „au repoussé", care se pot plasa cel mai bine în secolul al XIV-lea, deci un orizont Pre-Noua. Acul din așezarea de la Ulmu, găsit la mijlocul stratului, nu datează nici începutul nici sfîrșitul așezării și cu atît mai puțin începutul și sfîrșitul culturii Coslogeni. Ceea ce putem preciza este faptul că această cultură poate fi datată în secolul al XIV-lea î.e.n.

Este probabil ca anumite elemente din conținutul noii culturi definite de noi în sud-estul României să aparțină fondului local pe care noi nu-l cunoaștem. Fără a putea preciza data exactă a pătrunderii unor populații purtătoare a culturii Sabatinovka în sud-estul țării, credem că nu greșim dacă afirmăm că ei erau prezenți în cursul sau la sfîrșitul fazei Monteoru I_a și respectiv Tei II.

În ceea ce privește sfîrșitul culturii Coslogeni, trebuie să precizăm că ea nu evoluează pînă la începutul Hallstattului timpuriu, definit prin aspectul Babadag I. Acesta, pe lîngă elemente specific hallstattiene timpurii, menține o serie de elemente de caracter nehallstattian. Menționăm ornamentul în ghirlande incizate, triunghiuri hașurate prin incizii, benzi de linii paralele incizate care încadrează șiruri de împunsături sau crestături. Aceste elemente par a fi derivate din cultura Monteoru tîrzie și menținute pe o filieră pe care încă n-o cunoaștem. Asemenea elemente sînt rare în cultura Noua și în proporție infimă în grupul cultural Coslogeni.

O serie de descoperiri recente tind să definească un nou aspect cultural în estul Munteniei și în Dobrogea. Acest aspect, care documentează ultima etapă a epocii bronzului, caracterizat prin elementele menționate mai sus, va participa ca o componentă importantă în formarea primului aspect hallstattian din zona respectivă (în special nord-estul Munteniei și nordul Dobrogei). Noul aspect cultural din bronzul final, cu tradiții monteorene, nu dezvăluie încă moșteniri din cultura Coslogeni. Prin poziția sa cronologică între cultura Coslogeni și cultura Babadag, noul aspect, pe care-l numim provizoriu Prebabadag, trebuie să fie cel puțin în parte contemporan culturii Noua. Atît cultura Noua, cît și Prebabadag reprezintă aspecte diferite ale ultimului bronz din centrul și nord-estul României (Noua) și sud-estul țării (Prebabadag), ambele fiind suprapuse direct de primele aspecte hallstattiene din zonele respective. Cea mai potrivită datare pentru grupul Coslogeni poate fi între secolele XIV—XIII, pentru cultura Noua avînd datarea deja fixată, în special secolul al XIII-lea, cu posibilitatea de a începe spre sfîrșitul secolului al XIV-lea și a dura în secolul al XII-lea, desigur mult timp [94]. În raport cu datarea propusă de

---

[92] Vezi A. I. Terenojkin, *Основы хронологии Предскифского периода*, în *SA*, 1965, p. 64.

[93] *Ibidem* și de asemenea tabelul cronologic de la p. 84. Al. Vulpe, *Depozitul de la Tufa și topoarele cu ceafă cilindrică*, în *SCIV*, 1959, 2, p. 272.

[94] M. Petrescu-Dîmbovița, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 151. Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p. 185—191; A. I. Terenojkin, *op. cit.*, p. 84.

noi pentru grupul Coslogeni (circa secolele XIV—XIII), cultura Sabatinovka este în mod necesar ceva mai veche, iar, în raport cu cultura Noua, cultura Sabatinovka este sensibil mai veche la începuturile sale.

Studiul culturii Coslogeni este abia la început. Ea va fi mai bine definită prin cercetarea aşezărilor şi cimitirelor, în raport cu etapele anterioare şi posterioare şi în raport cu culturile contemporane învecinate.

Dacă în prezent avem unele legături între descoperirile de tip Coslogeni şi cele de tip Zimnicea, ele se definesc totuşi clar ca două culturi distincte. Nu pierdem din vedere faptul că grupul Zimnicea este cunoscut numai prin morminte, iar tipul Coslogeni numai prin aşezări. Oricum, deosebirile evidente dintre ele justifică pentru moment să le considerăm două culturi deosebite. Complexul de la Zimnicea aparţine aceleiaşi culturi balcano-dunărene ca şi complexele de la Plovdiv şi Vraţa.

Încercarea lui Valeriu Leahu de a lega descoperirile din sudul şi sud-estul ţării de cele din Balcani este necorespunzătoare, iar denumirea de Coslogeni-Raskopaniţa nu se poate menţine[95].

Cultura Coslogeni reprezintă o anumită etapă (aproximativ secolele XIV şi XIII î.e.n.) a epocii bronzului din sud-estul României. Conţinutul său prezintă asemănări evidente cu culturile Sabatinovka şi Noua, fără a se confunda însă cu vreuna din acestea. Mai multă asemănare se observă între culturile Coslogeni şi Sabatinovka, fapt explicabil mai întîi prin strînsa lor înrudire genetică şi apoi prin evoluţia paralelă în cea mai mare parte a existenţei lor în zone învecinate cu specific geografic asemănător. Cultura Noua, înrudită îndeaproape cu primele două culturi, apare mai tîrziu, pentru a evolua apoi paralel un timp relativ scurt cu cultura Coslogeni şi pînă la sfîrşitul său cu cultura Sabatinovka. Cultura Noua ocupă o zonă geografică cu trăsături deosebite : cea de silvostepă, subcarpatică sau intracarpatică.

În ansamblu, putem considera cele trei culturi ca unităţi ale marelui complex cultural Sabatinovka-Coslogeni-Noua. Fiecare are caractere esenţiale comune, dar şi trăsături proprii care se explică pe de o parte prin antecedente locale diferite, iar pe de altă parte printr-o evoluţie proprie care, în funcţie de poziţia geografică diferită, a suferit influenţe culturale deosebite.

Dacă în prezent nu putem separa din conţinutul culturii Coslogeni elementele păstrate din fondul anterior local, în schimb ceramica documentează în chip evident elemente sudice. Pe linia pătrunderii influenţelor sudice se explică apariţia săbiei de tip micenian la Medgidia, datînd din secolul al XIV-lea î.e.n.[96]. Ea a fost desigur folosită de purtătorii culturii de tip Coslogeni.

Harta descoperirilor de tip Coslogeni (fig. 1), deşi nu ne poate oferi încă o imagine completă, sugerează totuşi anumite realităţi cu privire la aria de răspîndire şi frecvenţa aşezărilor. Mai numeroase şi de mai lungă durată par aşezările din zona sudică (jud. Ialomiţa) şi mai rare în zona nordică. Este probabil ca tocmai în această zonă (jud. Brăila şi Tulcea) să fi jucat un rol mai mare cultura Prebabadag, care este mult mai puţin documentată în zona sudică.

---

[95] Valeriu Leahu, *Cu privire la sfîrşitul epocii bronzului în Muntenia*, în *SCIV*, 1969, 1, p. 26—27.

[96] M. Irimia, *Dacia*, N. S., XIV (sub tipar).

UNE NOUVELLE CIVILISATION DE L'ÉPOQUE DU BRONZE EN ROUMANIE. LA CIVILISATION DE TYPE COSLOGENI

RÉSUMÉ

L'époque du bronze du sud-est de la Roumanie, respectivement du sud-est de la Munténie et de la Dobroudja était jusqu'à une date récente très peu connue. Quelques découvertes isolées (notes 9—18) ne pouvaient offrir même une image approximative sur l'évolution des civilisations de l'époque du bronze dans la zone susmentionnée.

Des recherches de surface effectuées dès 1953 dans les environs de la ville de Călăraşi ont mis au jour des matériaux ne pouvant être datés et attribués à une civilisation déjà connue. Les recherches effectuées entre 1964—1970 à Grădiştea Coslogeni, Dorobanţu, Ulmu (dép. de Ialomiţa), à Ghindăreşti (dép. de Constanţa) et à divers autres endroits ont rendu possible la définition d'une nouvelle culture matérielle de l'époque du bronze, spécifique de la zone sud-est de la Roumanie, qui a été dénommée la civilisation de Coslogeni.

Les stations qui ont été fouillées plus méthodiquement nous ont donné la possibilité de préciser leur caractère, à savoir qu'elles sont du type des habitations rudimentaires (*sălaşe*) ou *zolniki* caractéristiques aussi des civilisations de Sabatinovka et de Noua.

En ce qui concerne la céramique, on distingue du point de vue technique deux catégories : la première, de facture grossière, fabriquée dans une pâte contenant des tessons pilés et menu gravier, ayant la surface poreuse, de couleur généralement grise ; la deuxième, de meilleure facture, modelée dans une argile fine, les vases ayant la surface polie, de couleur brique ou marron clair. La principale forme est représentée par le vase-pot, ayant sous le bord une bande en relief, lisse le plus souvent, ou bien présentant quelquefois des alvéoles ou des encoches obliques. Ce type de vase a des analogies dans les civilisations de Sabatinovka, Monteoru tardif et de Noua. Une autre forme est constituée par le vase bitronconique de grandes ou moyennes dimensions et à deux anses à section longitudinale, approximativement angulaire. Ces vases trouvent des analogies dans la période tardive de l'époque du bronze de l'espace balkano-danubien (par exemple, l'établissement de Raskopanica). On rencontre assez fréquemment le bol haut, au bord épaissi à l'extérieur et, dans le cas de quelques établissements, les tasses à deux anses surélevées. Certaines d'entre elles présentent des ressemblances avec les tasses appartenant à la civilisation de l'époque du bronze balkano-danubienne, illustrée par les découvertes de Plovdiv, Vraca (Bulgarie) et Zimnicea (sud de la Roumanie).

De nombreux débris osseux d'animaux montrent que la principale occupation des porteurs de la civilisation de Coslogeni était l'élevage du bétail. L'agriculture primitive y est également documentée par la découverte, dans des cas relativement rares, d'outils en pierre, d'assez nombreux en os et de très rares en bronze.

Par rapport aux civilisations avoisinantes, celle de Coslogeni apparaît comme une unité culturelle distincte qui présente de nombreuses ana-

logies avec la civilisation de Sabatinovka, ensuite avec celle de l'époque du bronze balkano-danubienne (Plovdiv-Zimnicea) et avec quelques éléments similaires des civilisations de Monteoru (phases II_a et II_b) et de Tei (phases III—IV).

L'analyse des découvertes de type Coslogeni et de ses rapports avec les civilisations avoisinantes nous autorise à dater cette unité culturelle des XIVe —XIIIe siècles av. n.è.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Relevé des découvertes de type de *Coslogeni.*

Fig. 2. — Position des stations de *Grădiştea Coslogeni* et de *Coslogeni-sat.*

Fig. 3. — *Grădiştea Coslogeni.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 4. — *Grădiştea Coslogeni.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 5. — *Grădiştea Coslogeni.* Vases de terre cuite de la station.

Fig. 6. — *Grădiştea Coslogeni.* Vases de terre cuite de la station.

Fig. 7. — *Călăraşi-Măgureni.* Vases de terre cuite de la station.

Fig. 8. — *Călăraşi-Măgureni.* Vases de terre cuite de la station.

Fig. 9. — *Călăraşi-Măgureni.* Vases de terre cuite de la station.

Fig. 10. — *Călăraşi-Măgureni.* Vase de terre cuite.

Fig. 11. — *Andolina.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 12. — *Andolina.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 13. — *Andolina.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 14. — *Dorobanţu.* Position de la station de type Coslogeni.

Fig. 15. — *Dorobanţu.* Fragments céramiques de la station. 5, Fragment de vase de type Tei.

Fig. 16. — *Dorobanţu.* Fragments céramiques de la station. 4, Fragment de vase de type Tei.

Fig. 17. — *Dorobanţu.* Vase de terre cuite de la station.

Fig. 18. — Position de la station de type Coslogeni de *Ulmu.*

Fig. 19. — *Ulmu.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 20. — *Ulmu.* Fragments céramiques de la station.

Fig. 21. — *Ulmu.* Fragments céramiques et hache en pierre (11) de la station.

Fig. 22. — *Ulmu.* Fragments de vases ; 4, Roulette de terre cuite ; 8, Hache en pierre.

Fig. 23. — *Ulmu.* Fragments de vases de terre cuite de la station. 3, le fragment d'une anse de cruche de type Tei.

Fig. 24. — Epingle en bronze à plaque rhomboïdale ornée au repoussé ; a, avers ; b, profil ; c, revers.

Fig. 25. — Fragments céramiques. 1, 4, *Rasa* ; 2, *Grădiştea Stoicii* ; 3, *Potcoava* ; 5, 6, *Jegălia.*

Fig. 26. — Vase de terre cuite de la station de *Ceacu.*

Fig. 27. — Fragments céramiques. 1—5, *Lupşanu* ; 6—7, *Valea Seacă* ; 8, *Nucet.*

Fig. 28. — Position de la station de type Coslogeni de la *Piscul Crăsani.*

Fig. 29. — *Crăsani.* Fragments céramiques.

Fig. 30. — *Crăsani.* Fragments céramiques.

Fig. 31. — Fragments céramiques. 1—5, *Gîrliţa* ; 6—7, *Hîrşova* « Lac » ; 8—10, *Ghindăreşti.*

Fig. 32. — Céramique. 1. *Roşeţi* ; 2—3, *Coslogeni* ; 4, *Vărăşti.*

Fig. 33. — Céramique. 1, *Roşeţi* ; 2, *Coslogeni* ; 3, *Vărăşti.*

CU PRIVIRE LA TOPOARELE DE METAL CU GAURĂ DE ÎNMĂNUŞARE TRANSVERSALĂ

DE

AL. VULPE şi E. TUDOR

Termenul de topor cu gaură de înmănuşare transversală (*Schaftlochaxt*) este foarte general. Formal el se referă la topoarele-tîrnăcop cu braţele în cruce (*kreuzschneidige Äxte*), la topoarele-ciocan (*Hammeräxte*), la topoarele cu prelungirea tubulară a manşonului (*Schaftröhrenäxte*), la topoarele cu disc la ceafă (*Nackenscheibenäxte*) şi la topoarele cu un singur tăiş vertical. Această din urmă categorie este uneori citată şi printr-o denumire nu tocmai corespunzătoare : topoare cu gît de înmănuşare (*Schafthalsäxte*). De aceea, în literatura de specialitate se manifestă tendinţa de a se acorda denumirea de „topor cu gaură de înmănuşare transversală'' (*Schaftlochaxt*) numai topoarelor cu un tăiş vertical. Şi dintre acestea, o serie, a cărei caracteristică este prelungirea muchiei de la ceafă („topoare cu ceafa prelungită'', în germană *Nackenkammäxte* sau *Axt mit verlängertem Schaftrücken*), alcătuieşte de obicei obiectul unor studii speciale, de aceea nu vom insista aici asupra lor. Pentru restul topoarelor cu gaură de înmănuşare transversală cu tăiş vertical nu s-a găsit încă o denumire proprie. În lucrarea de faţă vom folosi termenul de topor cu gaură de înmănuşare doar pentru această categorie mai restrînsă, pentru care nu cunoaştem alt termen mai potrivit.

★

Prima tipologie a acestor topoare a fost făcută de J. Hampel[1], care distinge trei etape de dezvoltare : fără tub de înmănuşare, cu tub, cu marginile tubului reliefate. Recent, A. Mozsolics [2] amplifică întrucîtva această schemă, incluzînd şi topoarele cu ceafa prelungită (*Nackenkammäxte*) şi distingînd la fiecare etapă de dezvoltare mai multe variante.

---

[1] *Zeitschrift f. Ethnologie*, 18, 1896, p. 64 şi urm.

[2] *Bronzefunde im Karpatenbecken* (1967), p. 13. În afara acestor două clasificări tipologice, prima dovedindu-se foarte folosită, trebuie să mai menţionăm şi o încercare de împărţire foarte complexă făcută în 1932 de H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau*, p. 90 şi urm. ; cf. şi recenzia lui I. Nestor, în *PZ*, 23, 1932, p. 357, a cărei nereuşită se explică prin includerea într-o schemă abstractă tipologică a unei categorii de obiecte cu o răspîndire general eurasiatică, cu o

Aceste clasificări, general acceptate şi folosite ca atare, prezintă avantajul unei orientări generale în ceea ce priveşte stadiul de dezvoltare tipologic şi cronologic al pieselor respective.

Înmulţirea însă a materialului documentar face necesar un studiu mai detaliat al tipurilor în raport cu centrele de producţie a materiei prime şi a prelucrării ei. Tipul definit formal trebuie urmărit în repartiţia lui geografică şi căutate legăturile cu culturile materiale în aria cărora se răspîndeşte. Este ceea ce dorim să facem în lucrarea de faţă pentru topoarele din România.

Majoritatea tipurilor pe care încercăm să le definim au o răspîndire limitată. Relaţia cu centrele de materie primă şi cu anumite culturi materiale este evidentă. Folosind o asemenea metodă ne vom feri să stabilim legături între tipuri asemănătoare ca formă, dar situate în arii foarte depărtate unele de altele. Este cazul topoarelor de tip Baniabic răspîndite aproape exclusiv în Transilvania centrală, care se aseamănă îndeaproape cu topoarele de tip Ţarskaia din Caucazul de nord sau cu anumite tipuri din Creta şi Italia [3]. Ne aflăm probabil într-un stadiu de evoluţie comun, nu obligatoriu însă şi în acelaşi orizont cronologic, iar asemănările formale se pot datora în mare măsură coincidenţei (este vorba în special de forme foarte simple). De altfel, la examinarea atentă a topoarelor din aceste arii foarte depărtate se observă anumite deosebiri ce vădesc procedee de lucru diferite. Orice teorii, întemeiate pe asemănările formale, care să încerce a explica relaţii de ordin etnic sau cultural între aceste arii îndepărtate trebuie supuse, după părerea noastră, cauţiunii. Nu putem spune că tipul Baniabic este de origine nord-caucaziană sau invers, atîta timp cît în zona intermediară (peste 1 500 km) nu cunoaştem exemplare similare care să justifice un eventual raport.

Acelaşi lucru îl putem spune şi privitor la asemănările formale între tipul Darabani, răspîndit în Moldova şi la răsăritul Carpaţilor în general, şi tipul Kozarac din părţile vestice ale Peninsulei Balcanice, sau despre topoarele cu coaste de tip Skutari, răspîndit exclusiv pe o zonă restrînsă de-a lungul Adriaticei balcanice şi tipul Monteoru din Moldova [4].

După aceste consideraţii de metodă vom proceda la definirea tipurilor de topoare cu gaură de înmănuşare transversală şi tăiş vertical din

---

abundenţă de tipuri cu dezvoltări cu totul diferite în diverse medii culturale, fără legătură directă între ele.

În afara acestor lucrări cu caracter general tipologic, cităm pentru topoarele cu gaură de înmănuşare transversală diversele lucrări mai mult sau mai puţin generale: G. Nagy, *AÉ*, 33, 1913, p. 300; I. Andrieşescu, *BCMI*, 1915 (1916), p. 157; idem, *Dacia*, 2, 1925, p. 345; A. M. Tallgren, *ESA*, 2, 1926, p. 167; Ecat. Dunăreanu-Vulpe, *ED*, 4, 1930, p. 181; V. G. Childe, *The Danube in Prehistory* (1929), p. 272; I. Nestor, 22, *BerRGK*, 1932, p. 79; R. Vulpe, *PZ*, 23, 1932, p. 132; M. Roska, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 352; idem, *Közlemények*, 2, 2, 1942, 9; idem, *Apulum*, 3, 1946—1948, p. 70; idem, *FoliaArch.*, 8, 1956, p. 43, 11, 1959, p. 13; E. Dullo, *PZ*, 27, 1936, p. 68; D. Berciu, *Apulum*, 1, 1939—1942, p. 1; idem, *Balcania*, 2—3, 1939—1940, p. 439; D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit* (1944), p. 32; M. Garašanin, 34, *BerRGK*, 1951—1953, p. 69; M. Novotná, *SlovArch.*, 5, 1957, p. 309; Fr. Prendi, *Buletin i universitetit shteteror te Tiranes*, 1, 1958, p. 207; Fr. Köszegi, *FoliaArch.* 9, 1957, p. 47.

[3] Pentru aceste relaţii vezi bibliografia de la nota 2, în special lucrările lui M. Roska, D. Berciu şi Fr. Köszegi.

[4] Pentru acestea din urmă vezi R. Vulpe, *Buletin i uneversitetit shteteror te Tiranes*, 2, 1960, p. 165; A. Vulpe, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 137.

România, la studiul răspîndirii fiecărui tip în parte, pentru a trece apoi la concluzii de ordin cronologic și general.

Tipul Baniabic[5] caracterizează topoare greoaie, simple ca formă, al căror tub de înmănușare nu se detașează față de corpul toporului. Secțiunea lamei este rectangulară, cu laturile ușor bombate. O singură piesă din depozitul de la Vîlcele prezintă în mod excepțional secțiunea pentagonală cu vîrful pentagonului în partea superioară, element important în judecarea raportului tipului Baniabic cu celelalte tipuri de topoare contemporane. Pentru acest tip de topoare este caracteristic depozitul de la Vîlcele. Și celelalte piese de tip Baniabic se întîlnesc toate în Transilvania centrală. Unele dintre ele, cum este cea de la Cubleșul Someșean sau cea de la Sebeș, vădesc anumite trăsături comune ale tipurilor mai jos descrise; prima este asemănătoare tipului Fajsz, a doua tipului Corbasca.

Tipul Fajsz[6] se deosebește de tipul Baniabic prin faptul că tubul de înmănușare este reliefat printr-un prag ușor accentuat față de lama toporului. Secțiunea lamei este totdeauna pentagonală, cu vîrful pentagonului în partea superioară. Tipul reprezentat în depozitul de la Fajsz (lîngă Budapesta) se răspîndește în special în bazinul Dunării de mijloc, atingînd doar periferic țara noastră (piesele de la Lipova și Vadul Crișului). Se constată totuși interferențe tipologice între tipul Fajsz și tipurile Baniabic și Corbasca (în special piesele din depozitul I de la Ostrovul Corbului).

Topoarele de *tip Corbasca*[7] se caracterizează în primul rînd prin curbarea puțin accentuată a muchiei superioare. De dimensiuni mici, piesele de acest tip nu prezintă nici ele o profilare a tubului de înmănușare, iar secțiunea lamei este pentagonală, ca la tipul Fajsz. Tipul Corbasca este răspîndit cu precădere în jumătatea sudică a României, aria lui nesuprapunîndu-se cu aria tipurilor mai sus descrise, Baniabic și Fajsz, în ciuda faptului că există netăgăduite asemănări formale între aceste trei tipuri.

---

[5] Iată lista topoarelor de tip Baniabic: — Vîlcele (fost Baniabic), județul Cluj, depozit al cărui conținut inițial a fost, după ultima lucrare a lui Roska, de 43 de topoare foarte asemănătoare. Se păstrează astăzi doar 29 în muzeele din Cluj și Szeged (M. Roska, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 352 și urm.; idem, *FoliaArch.*, 11, 1959, p. 13). — *Toplița*, jud. Harghita (M. Roska, *Repertorium*, p. 61, fig. 64). — *Cheile Turului*, com. Tureni, jud. Cluj (I. Téglás, *AÉ*, 34, 1914, p. 57, fig. 3). — *Cubleșul Someșean*, jud. Cluj (M. Roska, *Repertorium*, p. 153, f.y. 176). — *Sebeș*, jud. Alba (Muz. Brukenthal, Inv. A. 6 391; inedit). — *Colțești*, jud. Alba (I. Téglás, *AÉ*, 34, 1914, p. 55, fig. 1). Lista topoarelor de tip Fajsz: — *Lipova*, jud. Arad (M. Roska, *FoliaArch*, 8, 1956, p. 44, fig. 17). — *Vadul Crișului*; pierdută, apartenența la tipul Fajsz pe temeiul afirmației lui Roska (*op. cit.*, p. 44).

[6] Din afara României cităm doar cîteva exemple: *Fajsz*, Ungaria (*AÉ*, 23, 1903, p. 427). — *Brno Líšeň*, Moravia (A. Benešová, *Pam. Arch.*, 47, 1956, p. 236, fig. 1 și 2). — *Székesfehervár*, Ungaria (E. Dullo, *PZ*, 1936, p. 143, fig. 17/14). — *Vel'ký Slavkov*, Poprad, Slovacia (M. Novotná, *SlovArch*, 5, 1957, p. 309, pl. 2/3; tot acolo și alte exemple din Slovacia). — *Brachwitz*, Germania centrală (G. Mildenberger, *Jahresschrift Halle*, 34, 1950, p. 27 și urm.; aici considerații asupra topoarelor din Europa centrală).

[7] Lista topoarelor de tip Corbasca: — *Corbasca*, com. Scărișoara, jud. Bacău; depozit constînd dintr-un topor, o daltă de aramă și trei topoare plate de piatră, de tipuri și din roci diferite (M. Florescu și V. Căpitanu, *Carpica*, 1, 1968, p. 50, fig. 1/2). — *Pianul de sus*, jud. Alba (F. Köszegi, *FoliaArch*, 9, 1957, p. 47, pl. 6/3). — *Călan*, jud. Hunedoara (Muz. Deva, inv. 4 286). — *Izvoarele*, jud. Dolj (Muz. Craiova, inv. 4 286). — *Ostrovul Corbului*, jud. Mehedinți: depozitul I constînd din patru topoare cu gaură de înmănușare transversală, un topor plat de aramă și 15 miniaturi de topoare plate de aramă (D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 1939, p. 101—102, fig. 110, 111). — *Šarengrad*, Serbia (D. Garašanin, *Katalog Metala*, I, 1954, p. 51, pl. 34/4).

Caracteristic pentru topoarele de *tip Dumbrăvioara* [8] este profilarea accentuată a tubului de înmănuşare. Muchia superioară este dreaptă. Secţiunea lamei este pentagonală, dar, spre deosebire de tipurile Fajsz şi Corbasca, vîrful pentagonului este orientat în jos. Pe unele piese din Transilvania se observă un decor realizat din faţete, pe tubul de înmănuşare (Sf. Gheorghe şi Jimbor) sau pe toată suprafaţa toporului (Mura Mare).

Răspîndirea acestui tip de topoare vădeşte două zone : Transilvania intracarpatică şi jumătatea de nord a Olteniei, putînd fi astfel pus în legătură cu fazele timpurii ale culturilor Verbicioara şi Tei.

Topoarele de *tipul Izvoarele* [9], deşi prezintă o siluetă asemănătoare cu cele de tip Dumbrăvioara, prin secţiunea lamei ovală sau hexagonală, înseamnă însă un pas înainte pe scara de evoluţie tipologică. La topoarele precedente valvele erau astfel construite încît să lase deschisă una din feţe în timpul turnării (aşa se explică secţiunea lamei pentagonală). Pe faţa deschisă se turna metalul. La topoarele cu secţiunea lamei hexagonală (caracteristică comună tuturor topoarelor evoluate), valvele împreunate erau complet închise în timpul turnării. Metalul se turna printr-o pîlnie introdusă într-un orificiu dispus fie la ceafa toporului, fie în zona tăişului. Acest procedeu punea probleme în legătură cu fixarea dopului de lut ce urma să rezerve gaura de înmănuşare în timpul turnării. De aceea, începînd cu topoarele cu secţiunea lamei hexagonală, se întîlneşte pe multe exemplare în interiorul găurii de înmănuşare cîte o adîncitură în direcţia lamei. Aceasta reprezintă foarte probabil urma beţigaşului de lemn ce fixa dopul de lut în timpul turnării [10]. Începînd cu tipul Izvoarele, această caracteristică se manifestă la foarte multe piese.

Răspîndirea topoarelor de tip Izvoarele este precumpănitoare în România sudică, în special în Oltenia, putînd fi astfel pusă în legătură cu fazele timpurii ale culturilor Verbicioara şi Tei.

---

[8] Lista topoarelor de tip Dumbrăvioara : — *Dumbrăvioara*, jud. Mureş (M. Roska, *Repertorium*, p. 242, fig. 296). — *Corneşti*, jud. Alba (I. Téglás, *AÉ*, 34, 1914, p. 55, fig. 1). — *Ojdula*, jud. Covasna (M. Hell, *WPZ*, 6, 1919, p. 66 şi urm.). — *Sfîntu-Gheorghe*, jud. Covasna ; găsită în timpul săpăturilor pe dealul Örkö în ultimul nivel din cele trei niveluri ale aşezării, aparţinînd culturii Schneckenberg (Z. Szekely, *Materiale*, III, 1957, p. 157, fig. 9/1). — *Jimbor*, jud. Braşov (M. Roska, *Repertorium*, p. 275, fig. 325). — *Mura Mare*, jud. Mureş (F. Nagy, *AÉ*, 33, 1913 p. 308, pl. 5/17). — *Bolboşi*, jud. Gorj ; două piese inedite la Centrul de cercetări al Academiei din Craiova. — *Dobriceni*, jud. Olt (inedit). — *Creţeni*, jud. Vîlcea (inedit).

[9] Lista topoarelor de tip Izvoarele : — *Bolboşi*, jud. Gorj (găsit poate împreună cu un topor de tip Dumbrăvioara (inedit) la Centrul de studii sociale, Craiova). — *Ciovîrnăşani*, jud. Mehedinţi (D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, 89, sub numele de Rudari). *„România"* (trei piese), loc de descoperire necunoscut, eventual sudul ţării, ţinînd seama de amplasarea moşiilor celor ce au fost proprietarii respectivelor topoare (inedite, în Muzeul Municipiului Bucureşti, fosta colecţie Simu şi colecţia Severeanu). — *Tufa*, com. Mihăileşti, jud. Ilfov ; depozit găsit împreună cu un topor de bronz cu ceafa cilindrică şi doi cercei de aur (A. Vulpe, *SCIV*, X, 1959, 2, 265, fig. 1/2). — *Vădastra*, jud. Olt ; citat de R. Much, *Die Kupferzeit in Europa* (1893), p. 59, ca un depozit cu 26 de piese ; se păstrează o singură piesă la MNA ; despre soarta celorlalte piese nu se cunoaşte nimic, informaţia lui Much trebuie supusă cauţiunii. — *„Jud. Vîlcea"*, loc de descoperire necunoscut ; citată de D. Berciu, (*op. cit.*, p. 89) ca asemănătoare cu piesa de la Ciovîrnăşani ; dispărută.

[10] Aceeaşi ipoteză la I. Nestor, *Marburger Studien* (1938), p. 179.

Următoarele două tipuri, *Veselinovo*[11] (seria I şi II) şi *Pătulele*[12] oferă, după părerea noastră, exemplul unei evoluţii tipologice. Prima serie a topoarelor de tip Veselinovo (în România este caracteristică în special piesa de la Crivăţ) prezintă o lamă lată şi lungă, iar planul tubului de înmănuşare este oblic faţă de lamă. Secţiunea lamei este subţire, de formă pentagonală, la fel ca la tipurile mai primitive Fajsz şi Corbasca. A doua serie a topoarelor de tip Veselinovo — caracterizată în special de piesele din depozitul II de la Ostrovul Corbului — prezintă aceleaşi caracteristici formale, însă vădesc un stadiu tipologic avansat, prin secţiunea hexagonală a lamei şi prin profilarea tubului de înmănuşare. Pe multe din aceste topoare apare, pe partea superioară a lamei, lîngă gaura de înmănuşare, o uşoară umflătură, ca o cocoaşă (mai accentuată la toporul de la Măcin). Acest element aminteşte, după părerea noastră, forma mai evoluată a tipului Pătulele. Caracteristic acestui din urmă tip este tocmai îndoirea accentuată a muchiei superioare a lamei în zona de împreunare cu tubul. Lama prezintă uneori (de exemplu la piesele de la Avrămeşti şi Mircea Vodă) o formă zveltă, elegant ondulată. Pe exemplarul de la „Sibiu" şi Avrămeşti se disting ornamente realizate din nervuri, tip de decor frecvent pe topoarele de tip Pădureni (cf. mai jos).

Topoarele din tipurile Veselinovo şi Pătulele se răspîndesc în aceeaşi arie, cu precădere în sudul ţării şi nordul Bulgariei, pe axa Dunării de jos. O dată cu evoluţia tipologică se poate observa şi o extindere spre nord şi vest a ariei de răspîndire. Dacă tipul Veselinovo nu depăşeşte spre nord cîmpia Dunării, tipul Pătulele apare şi în zona subcarpatică şi trece în Transilvania. Prima serie a topoarelor Veselinovo este de pus evident în legătură cu cultura Glina şi cu ceea ce în Bulgaria se înţelege prin Karanovo

---

[11] Lista topoarelor de tip Veselinovo (seria I şi II): — *Crivăţ*, jud. Ilfov (D. Berciu, *SlovArch.*, 12, 1964, p. 270). — *Schitul Pîngăleşti*, jud. Ilfov; depozit, împreună cu un topor plat cu marginile ridicate (D. Berciu, *Materiale*, II, 1956, p. 491). — *Cernavoda*, jud. Constanţa; formă de turnat (inf. D. Berciu). — *„Jud. Tulcea"*, probabil depozit constînd din trei topoare (inedite în col. Severeanu a Muz. Municipiului Bucureşti). — *„România"*, loc de descoperire necunoscut (col. Severeanu). — *Ostrovul Corbului*, jud. Mehedinţi; depozitul II constînd din 20 de topoare din care s-au păstrat 14 (M. Davidescu şi A. Vulpe, *SCIV*, 19, 1968, 3, p. 3). — *Orşova*, jud. Mehedinţi (inedit în Muz. Timişoara). — *Măcin*, jud. Tulcea (inedit în Muz. Brăila). — *Veselinovo*, Jambol, Bulgaria; descoperit în aşezarea cunoscută, de tip Tell; condiţii stratigrafice neclare (V. Mikov, *Izvestiia*, 13, 1938, p. 204). — *Stara Zagora*, Bulgaria (P. Detev, *Apulum*, 3, 1947—1949, p. 103, fig. 2, 4). — *Gabrovo*, Bulgaria (V. Mikov, *Stations et trouvailles*, p. 89, fig. 49). — *Sevlievo*, Bulgaria (*Ebert*, *RL*, II, pl. 100/b). — *Tseryianni*, Grecia (N. G. L. Hammond, *Epirus* (1967), pl. 21/62).

[12] Lista topoarelor de tip Pătulele: *Pătulele*, jud. Mehedinţi (D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 89). — *Fibiş*. jud. Timiş (inedit, Muz. Timişoara). — *Buneşti*, jud. Braşov (D. Popescu, *Die Frühe u. mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, 1944, p. 35, pl. 15/1). — *Şoimuşu*, jud. Harghita (inedit, Muz. Cristurul Secuiesc). — *„Sibiu"* (inedit în MNA). — *Sînzieni*, jud. Covasna; două piese, găsite împreună cu un topor de tip Pădureni (inedite în Muz. Sf. Gheorghe). — *Arcuş*, jud. Covasna; găsit împreună cu un topor de tip Balşa (M. Roska, *Repertorium*, p. 30, fig. 25). — *Podari*, jud. Dolj (D. Berciu, *op. cit.*, p. 88, fig. 101). — *Avrămeşti*, jud. Harghita (M. Roska, *Repertorium*, p. 264, fig. 317). — *Mircea Vodă*, jud. Dîmboviţa (inedit în Muz. Tîrgovişte). — *„Dobrogea"*, loc de descoperire necunoscut (inedit în Muz. Berlin). — *Bialovo*, rn. Varna, Bulgaria (*Ebert*, *RL*, II, pl. 101/b). — *Borač*, Serbia (M. Vîltrovič, *Starinar*, 7, 1890, p. 91, pl. 9/8). — *Ernen*, Bulgaria (*Izvestiia*, 23, 1961, p. 309, fig. 15/c). — *Hotnica*, Bulgaria (*loc. cit.*, p. 307). — *Kailyk*, Bulgaria (V. Mikov, *Izvestiia*, 7, 1932—1933, p. 360, fig. 111). — *Losen*, Bulgaria (D. Nikolov, *Izvestiia*, 22, 1959, p. 333, fig. 2). — *Ugrčin*, Bulgaria (*Ebert*, *RL*, II, pl. 102/e). — *Vărbiţa*, Bulgaria (T. Kovačeva, *Arheologia-Sofia* 2, 1967, p. 51, fig. 55/5). — *Soko Banja*, Serbia (M. Garašanin, 34 *BerRGK*, 1951—53, p. 71, fig. 1/9).

VII. Evoluţia spre tipul Pătulele dovedeşte continuitatea tradiţiei meşteşugăreşti în aceste zone pînă spre mijlocul epocii bronzului.

O formă mai evoluată prezintă topoarele de *tip Pădureni* [13] şi *Monteoru* [14]. Marginile tubului de înmănuşare sînt totdeauna decupate mai mult sau mai puţin semicircular şi de multe ori îngroşate. Muchia superioară este orizontală; secţiunea lamei este hexagonală. Ceea ce deosebeşte cele două tipuri sînt una sau mai multe coaste mediane dispuse pe tubul de înmănuşare la tipul Monteoru.

La tipul Monteoru s-au putut distinge trei etape de dezvoltare: seria *Parava*, caracterizată prin piese greoaie de aramă; seria *Borleşti*, cu exemplare de formă zveltă, şi seria *Lopătari*, a cărei caracteristică este prelungirea prismatică a cefei.

Ţinînd seama de înrudirea formală foarte accentuată a celor două tipuri, putem determina şi la tipul Pădureni două serii corespunzătoare astfel, din punct de vedere tipologic, cu primele două serii ale tipului Monteoru. Tipul Monteoru se răspîndeşte cu precădere în Moldova, în timp ce tipul Pădureni este atestat mai ales în SE Transilvaniei. Exemplare izolate dintr-un tip în aria celuilalt confirmă strînsa legătură dintre aceste

---

[13] Lista topoarelor de tip Pădureni: — *Hărman*, jud. Braşov; găsit poate împreună cu topor de tip Křtěnov (Schaftröhrenaxt) (D. Berciu, *Însemnări arheologice*, 1941, p. 29). — *Pădureni*, jud. Covasna; depozit constînd iniţial din 20 sau mai multe topoare; se cunosc doar 14, din care 10 sau 12 sînt de tip Pădureni, unul de tip Monteoru şi unul de un tip special; o parte din depozit este reprodus de G. Nagy, *AÉ*, 1913, p. 314, fig. 34—41; toporul de tip special este ilustrat de Z. Székely, *Din activitatea ştiinţifică a muzeului raional Mediaş*, II, 1953, pl.3; două topoare se află în Muz. Cluj şi unul în Muz. Aiud (cf. şi D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 7/1—8.) — *Poian*, jud. Covasna (G. Nagy, *op. cit.*, p. 313, fig. 8/43). — *Malnaş*, jud. Covasna (inedit în MNA, inv. nr. IV 5 401). — *Sînzieni* (vezi tip Pătulele). — *Covasna*, jud. Covasna; două piese (D. Popescu, *op. cit.*, p. 35, fig. 6/10, 11). — *Răcăciuni*, jud. Bacău (inedit în Muz. Iaşi). — *Vîrghiş*, jud. Covasna (Z. Székely, *op. cit.*, pl. 5/11). — *Hălchiu*, jud. Braşov (I. Berciu, *Apulum*, I, 1939—1942, p. 37). — *Marpod*, jud. Sibiu (D. Popescu, *op. cit.*, pl. 15/2). — *Găleşti*, jud. Mureş (D. Popescu, *op. cit.*, fig. 6/4). — *Parava* (vezi mai jos tip Monteoru). — *„Sighişoara"* ? (M. Roska, *Repertorium*, 243, fig. 299). — *Racoşul de Jos*, jud. Braşov (M. Roska, *op. cit.*, p. 73, fig. 83). — *Sighişoara*, pe dealul „Wietenberg" (K. Horedt, *Dacia*, N. S., 4, 1960, p. 128, fig. 13/6). — *Şimleul Silvaniei*, jud. Sălaj; două exemplare împreună cu un al treilea de tip Hajdúsámson (F. Köszegi, *FoliaArch*, 9, 1957, p. 48, pl. 7). — *Miceşti*, jud. Cluj (I. Téglás, *AÉ*, 34, 1914, p. 57, fig. 4). — *„Transilvania"* (F. Köszegi, *op. cit.*, pl. 7/2). — *Sinaia*, jud. Prahova; depozit constînd din 26 de topoare din care se conservă 24 în MNA; le considerăm ca produse nefinisate, care, în ciuda formei lor puţin evoluate, se apropie totuşi de tipul Pădureni (I. Andrieşescu, *BCMI*, 1915, p. 157, fig. 1—2).

[14] *Tipul Monteoru* (seria *Parava*): — *Parava*, jud. Bacău; depozit constînd din trei piese de tip Monteoru şi două de tip Pădureni (A. Vulpe, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 127). — *Zagon*, jud. Covasna (A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens*, pl. 44). Seria *Borleşti*: — *Borleşti*, jud. Neamţ; depozit constînd din cinci topoare asemănătoare, din care două sînt de cupru, restul fiind de bronz (M. Zamoşteanu, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 454). — *Pădureni* (vezi tip Pădureni). — *Cluj* (M. Roska, *Repertorium*, p. 73, fig. 84). — *Pir*, jud. Satu-Mare; formă de turnat din gresie avînd pe verso un topor cu ceafa prelungită (Z. Székely, *SCIV*, VI, 1955, p. 843, şi 17, 1966, p. 125, fig. 4/7, 7 a). — *Monor*, jud. Bistriţa-Năsăud (D. Popescu, *Dacia*, 5—6, 1935—1936, p. 193, fig. 3, 4). — *Găiceana*, jud. Bacău (M. Florescu şi V. Căpitanu, *Arheologia Moldovei*, 2 — 3, 1964, p. 445). — *„Transilvania"* (M.Roska, *op. cit.*, p. 20, fig. 11). Seria *Lopătari*: — *Lopătari*, jud. Buzău (D. Popescu, *op. cit.*, p. 191, fig. 1, 2). — *Odobeşti*, jud. Vrancea (A. Vulpe, *op. cit.*, p. 131, fig. 3). — *Poiana*, jud. Galaţi; descoperit în nivel Monteoru (R. Vulpe, *SCIV*, III, 1952, p. 199, fig. 8/2). — *Tg.-Ocna*, jud. Bacău; descoperit într-o aşezare Monteoru (R. Vulpe, *Apulum*, 3, 1946—1948, p. 94). — *Sărata Monteoru*, jud. Buzău; descoperit în stratul II B din aşezarea eponimă (I. Nestor în *Istoria României*, I, 1960, p. 93, fig. 18).

două tipuri, precum şi între cele două arii culturale în cadrul cărora se dezvoltă: cultura Monteoru şi cultura Wietenberg (pentru tipul Pădureni).

Foarte asemănătoare cu tipul Pădureni sînt topoarele de tip *Balşa* [15] şi *Hajdúsámson* [16]. Ceea ce caracterizează tipul Balşa este muchia cefei pronunţat rotunjită şi lama zveltă cu tăişul rotunjit; în general, acestui tip îi sînt proprii piese de mici dimensiuni şi elegante ca formă. Spre deosebire de tipul Balşa, topoarele de tip Hajdúsámson sînt de dimensiuni ceva mai mari, au ceafa mai puţin rotunjită, iar lama lungă şi dreaptă se termină cu un tăiş vertical. Din punct de vedere tipologic topoarele de tip Hajdúsámson şi Balşa reprezintă acelaşi stadiu de dezvoltare cu seria Borleşti a tipului Monteoru şi cu a doua serie a tipului Pădureni. Se poate de asemenea emite părerea că piesele de tip Balşa stau la baza topoarelor cu ceafa rotundă şi prelungită (Apa-Nehoiu-Kelebia etc.), pe care nu le analizăm în studiul de faţă [17].

Răspîndirea tipului Balşa este evidentă în centrul Transilvaniei, a tipului Hajdúsámson însă în vestul României şi în Ungaria de răsărit. Este deci plauzibilă o relaţie între cultura Wietenberg şi tipul Balşa şi între Otomani şi tipul Hajdúsámson.

Pe lîngă topoarele cu gaură de înmănuşare transversală prezentate pînă acum, se mai întîlnesc în România unele piese ce nu pot fi încadrate în tipurile mai sus descrise şi care prezintă netăgăduite elemente tipologice ce se întîlnesc în spaţiul nord-pontic sau nord-caucazian. O parte din acestea pot fi definite ca *tipul Darabani* [18], a cărui caracteristică principală este arcuirea accentuată a muchiei superioare. Răspîndirea acestui tip în Moldova şi Ucraina de apus este evidentă.

---

[15] Lista topoarelor de tip Balşa : — *Balşa*, jud. Hunedoara (inedit în Muz. Orăştie). — *Ţapu*, jud. Sibiu (D. Popescu, *op. cit.*, pl. 15/3). — *Arcuş* (vezi tipul Pătulele). — *„Sebeş"*, jud. Alba (inedit în Muz. Brukenthal). — *Deva*, găsit pe cetate (inedit în Muz. Deva). — *„Transilvania"* (F. Köszegi, *FoliaArch.*, 9, 1957, pl. 8/2). — *„România"* (inedit în MNA, nr. inv. 8 682). — *Pecica*, jud. Arad ; cinci fragmente de forme de turnat, două au fost găsite în stratul XIII (două publicate de D. Popescu, *op. cit.*, p. 66, fig. 26/5 şi 27/3). — *Rusul de Jos*, jud. Bistriţa —Năsăud ; depozit format din trei forme de turnat (F. Köszegi, *op. cit.*, pl. 8/1—3). — *Turdaş*, jud. Hunedoara ; formă de turnat (M. Roska, *Die Sammlung Zsofia v. Torma*, 1941, pl. 145/7). — *Celea*, jud. Alba ; două forme descoperite într-o aşezare Wietenberg (M. Roska, *Apulum*, 3, 1946—1948, p. 70, fig. 1) ; tot de acolo provine şi o piesă care poate fi considerată ca o formă de tranziţie între topoarele tip Balşa şi cele cu ceafa prelungită (*Nackenkammäxte*) (*ibidem*, fig. 2).

[16] Topoare de tip Hajdúsámson cunoaştem de la : — *Hajdúsámson*, Ungaria ; 8 piese în binecunoscutul depozit (A. Mozsolics, *Bronzefunde im Karpatenbecken*, pl. 9—11). — *Şimleul Silvaniei* (vezi tipul Pădureni). — *Larga*, jud. Cluj (M. Roska, *Repertorium*, p. 280, fig. 338). — *„Transilvania"* (inedită în Muz. Cluj, nr. inv. 187). — *Pecica*, jud. Arad ; 3 fragmente de forme de turnat din care una a fost găsită în stratul XIII (publicată de D. Popescu, *op. cit.*, p. 66, fig. 28/10). — *Székely*, Ungaria (A. Mozsolics, *op. cit.*, pl. 19/7).

[17] Pentru aceste topoare vezi M. Rusu, *SCIV*, X, 1959, p. 277 ; A. Mozsolics, *op. cit.*, p. 14.

[18] În acest tip includem topoarele de la : — *Darabani*, rn. Hotin, U.R.S.S. (D. Berciu, *WPZ*, 29, 1942, p. 51). — *Mărăşli*, jud. Bacău (M. Florescu şi V. Căpitanu, *Carpica*, 1, 1969, p. 50, fig. 1/1). — *Găiceana*, jud. Bacău (idem, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 445, fig. 2). — *Stublo*, Volinia ; depozit (V. Antoniewicz, *ESA*, 4, 1929, p. 136, fig. 2). — *Veseloe*, Ucraina (A. M. Tallgren, *ESA*, 2, 1926, p. 168, fig. 98/5). — *Bieloussova*, Podolia (*ibidem*, fig. 98/3). — *Pistyn*, Polonia de est (V. Antoniewicz, *op. cit.*, p. 138).

O poziţie singulară o prezintă piesa de la Oradea [19], care prin forma părţii superioare a tubului de înmănuşare aminteşte de tipul central rusesc Turbino [20]. Tot de tipul Turbino amintesc exemplarele de la Mahmudia şi „România (?)”[21], ambele fiind piese extrem de greoaie.

Pe de altă parte, o piesă de dimensiuni neobişnuite descoperită la Măcin[22], cu profilul longitudinal foarte curbat, îşi găseşte asemănări cu o piesă descoperită la Cherson [23]. Tipul este reprezentat şi prin alte exemplare în spaţiul nord-pontic [24].

Un stadiu tipologic mai înapoiat (piesă greoaie de aramă cu secţiunea lamei pentagonală) îl prezintă piesa de la Osebiţi (jud. Bacău)[25], descoperită în mod întîmplător într-o aşezare monteoreană cu material din faza I C_3. Analogii pentru această piesă se găsesc în spaţiul nord-caucazian [26].

O poziţie cu totul aparte ocupă toporul de la *Adoni*, jud. Bihor, care se încadrează într-un tip răspîndit pe o zonă restrînsă în bazinul mijlociu al Tisei şi este caracterizat prin piese greoaie, cu lama curbată şi cu tăişul rotunjit mult în partea inferioară [27].

★

Tipurile de topoare mai sus cercetate sînt ilustrate într-o schemă tipologică care are în mare parte şi o semnificaţie cronologică (fig. 1). În afara considerentelor de ordin formal, pe care le-am expus mai sus, diversele tipuri pot fi încadrate în timp şi printr-o serie de descoperiri legate de un context stratigrafic sau prin depozite [28].

Astfel, topoarele de tip Fajsz se datează prin depozitul de la Brno-Líšeň în orizontul corespunzînd culturii Jevišovice B. După cercetările actuale, această cultură poate fi în mare paralelizată cu perioada pătrunderii elementelor Vučedol în Ungaria, cu cultura pre-Nagyrev, cu faza Cîlnic a culturii Coţofeni şi cu cultura Glina III-Schneckenberg (fază neprecizabilă) [29]. Descoperirea unui fragment de formă de turnat ce pare a fi fost destinată pentru un topor de tip Fajsz într-o groapă a culturii Zók [30] confirmă datarea de mai sus. Pe de altă parte, toporul de tip Veseli-

---

[19] Nepublicată în Muz. Cluj (nr. inv. 6 699).

[20] Tipurile *Turbino* şi *Galič* sînt caracterizate de topoarele descoperite în localităţile eponime (M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures*, 1966, p. 111, fig. 73/1 şi pi. 105/16; tot acolo şi o bogată literatură). Pentru cultura Fatjanovo vezi lucrarea mai recentă a lui J. Ozols, *Ursprung und Herkunft der zentralrussischen Fatjanovo-Kultur* (1962).

[21] Primul se află inedit în Muz. Galaţi, al doilea în Muz. militar central, Bucureşti.

[22] Inedită în Muz. Brăila.

[23] A. M. Tallgren, *op. cit.*, p. 168, fig. 98/9.

[24] Analogii apropiate în zona Odesei (O. A. Krivţova-Grakova, *MIA*, 46, 1955, p. 145, fig. 35/12, 18, 19); cf. şi toporul de la Krivoi-Rog (Tallgren, *op. cit.*).

[25] M. Florescu şi V. Căpitanu, *Carpica*, 1, 1969, p. 52, fig. 2.

[26] A. A. Jessen, *SA*, 12, 1950, p. 157 şi urm.; V. Markovin, *SA*, 1959, p. 3 şi urm.

[27] M. Roska, *Közlemények*, 2, 2, 1942, 9, fig. 1 (dată în mod greşit sub denumirea de „Érsemlyén”); pentru analogii şi răspîndirea tipului cf. *ibidem*, p. 9 şi urm.

[28] Bibliografia pentru descoperirile-cheie citate mai jos se află la notele ce cuprind lista pieselor tipurilor respective.

[29] Pentru aceste relaţii vezi: J. Neustupný, în *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre. Actes du symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen* (1961), p. 289; V. Moucha, *ibidem*, p. 303; N. Mašek, *ibidem*, p. 327; J. Driehaus, *ibidem*, p. 353; cf. şi A. Mozsolics în *Kommission für das Aeneolithikum u. die ältere Bronzezeit*, Nitra (1958), p. 177; idem, *Bronzefunde im Karpatenbecken*, p. 14; K. Horedt, *Apulum*, 7, 1968, p. 103.

[30] N. Kalicz, *Die frühe Bronzezeit in Nordostungarn* (1968), p. 48, pl. 10/1.

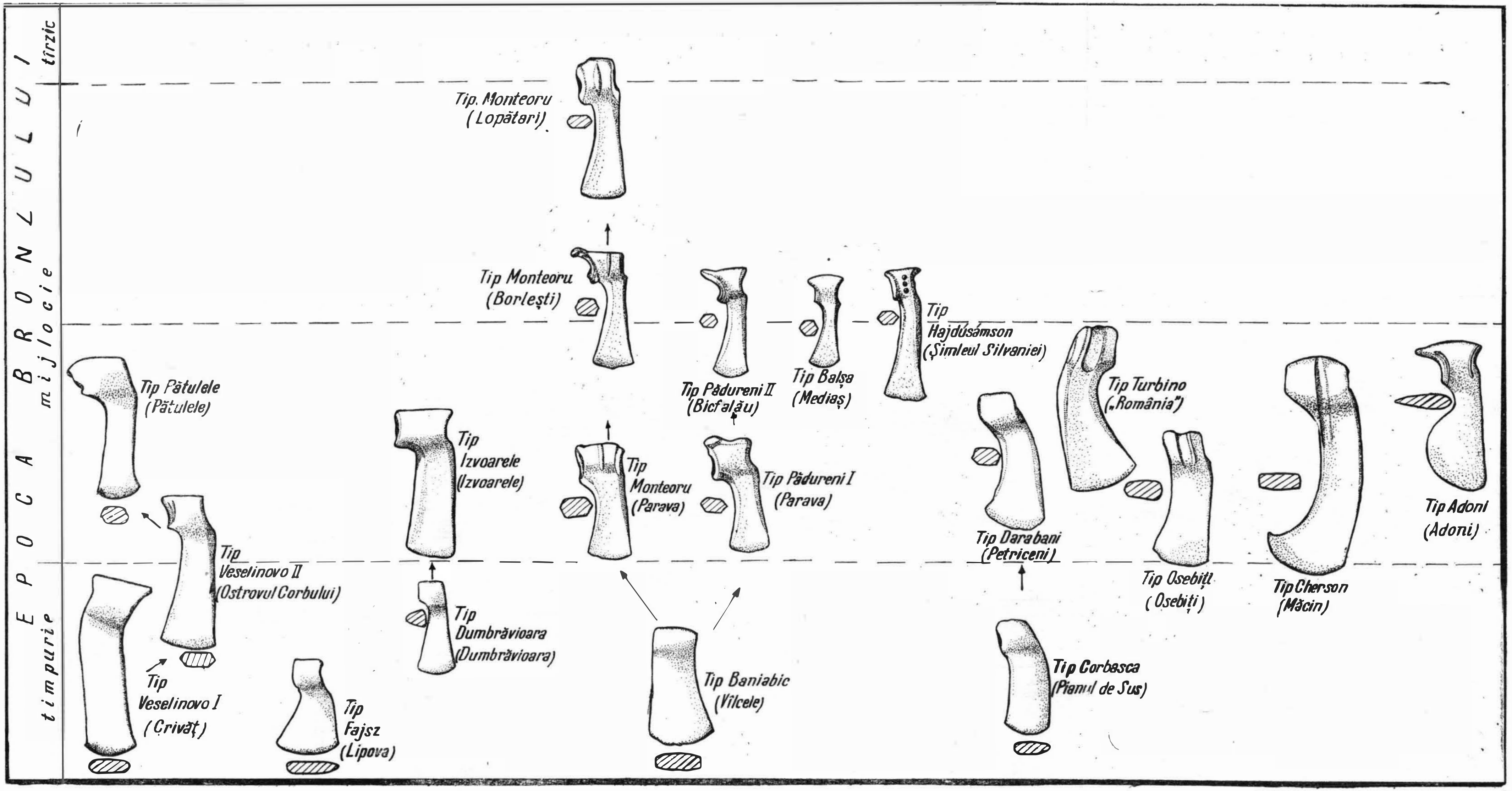

Fig. 1. — Schema tipologică și evolutivă a tipurilor de topoare studiate în prezenta lucrare.

novo de la Crivăţ nu putea proveni decît dintr-unul din nivelurile Glina din respectiva aşezare [31]. Aceste considerente fac foarte plauzibilă datarea topoarelor din acest stadiu tipologic primitiv (cu secţiunea lamei pentagonală) în orizontul corespunzător culturii Glina, deci a începutului epocii bronzului în România. Această datare se referă deci şi la tipurile înrudite Corbasca şi Baniabic.

Amintim că în depozitul de la Baniabic o piesă prezintă secţiunea lamei pentagonală, iar prin acest element poate încadra întreg depozitul în acelaşi orizont cronologic.

Topoarele de tip Dumbrăvioara se datează tot la orizontul Glina--Schneckenberg, prin descoperirile de la Sfîntu-Gheorghe (Örkö), ceea ce corespunde şi stadiului lor tipologic.

Pentru datarea tipului Izvoarele este hotărîtor depozitul de la Tufa, care prin toporul cu ceafa cilindrică se poate lega de tezaurul de la Perşinari [32]. Prin relaţiile succesive ale acestuia cu Micene şi depozitul de la Borodino se obţine o datare în prima jumătate a perioadei mijlocii a epocii bronzului românesc [33].

În ce priveşte tipul Pătulele, dat fiind că cele mai multe piese provin din descoperiri izolate, datarea se poate face mai degrabă pe considerente tipologice. Asociaţiile din depozitele de la Sînzieni şi Arcuş cu topoare de tip Pădureni şi respectiv Balşa indică mijlocul epocii bronzului. Tot această dată poate fi dedusă şi ţinînd seama de ornamentul spiralic de pe tubul toporului de la Avrămeşti, decor ce apare şi pe piese de tip Pădureni. Este probabil însă ca topoarele de tip Pătulele să fi fost în folosinţă o perioadă mult mai lungă, cum pare a indica depozitul de forme de turnat de la Pobit-Kamak din Bulgaria.

Cronologia tipurilor Pădureni şi Monteoru este interdependentă. Pentru cele trei serii ale tipului Monteoru avem o serie de legături posibile cu periodizarea culturii Monteoru: seria Parava trebuie pusă în legătură cu aşezarea Monteoru I C_3—I C_2 de la Răcăciuni, în a cărei imediată apropiere a fost descoperit; vasul în care se afla depozitul de la Borleşti aparţine culturii Costişa, cultură ce pare a fi încetat să mai existe în zona respectivă după perioada corespunzînd fazelor mijlocii ale culturii Monteoru; seria Lopătari trebuie legată de faza Monteoru II, în care au fost descoperite formele de turnat de la Monteoru [34].

Deşi decorul spiralic de pe unele topoare de tip Pădureni se referă în mod vădit la cultura Wietenberg — fapt confirmat şi de descoperirea unui topor de tip Pădureni (nedecorat) chiar în staţiunea eponimă —, datarea tipului poate fi deocamdată făcută numai prin raport cu seriile tipului Monteoru. Astfel, topoarele aflate în stadiul de dezvoltare a seriei Parava (deci prima serie a tipului Pădureni) se datează la începutul bronzului românesc mijlociu, cele din a doua serie, prin analogie cu depozitul Borleşti al tipului Monteoru, se situează la mijlocul aceleiaşi perioade.

---

[31] Vezi raportul preliminar de săpătură; D. Berciu, *SCIV*, 17, 1966, p. 529.

[32] Inedit în MNA (publicarea este pregătită de Eug. Zaharia). Fotografia săbiei scurte la M. Gimbutas, *op. cit.*, pl. 8 b/1.

[33] A. Vulpe, *SCIV*, X, 1959, 2, p. 265 şi urm.; M. Gimbutas, *op. cit.*, p. 56; A. Mozsolics, 46—47, *BerRGK*, 1965—1966, p. 54 şi urm.

[34] A. Vulpe, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 133 şi urm.

Spre deosebire de tipul Monteoru, tipul Pădureni nu pare a mai fi continuat să existe la sfîrşitul bronzului mijlociu.

O atenţie specială merită forma de turnat dublă de la Pir, care, găsită în mediu cultural Otomani II, nu indică atît persistenţa tipului Monteoru în bronzul tîrziu, cît mai ales apariţia topoarelor cu ceafa prelungită cu o etapă mai devreme decît este în general acceptat [35].

Depozitul de la Hajdúsámson [36] este hotărîtor pentru datarea topoarelor de tipul cu acelaşi nume. Datarea poate fi extinsă şi asupra tipului înrudit Balşa.

Din cele spuse pînă acum este deci verosimil să conchidem că topoarele de tip Hajdúsámson, Balşa, a doua serie a tipului Pădureni şi a doua serie (Borleşti) a tipului Monteoru sînt contemporane şi, ca şi depozitele bine cunoscute de la Hajdúsámson şi Ţufalău, caracterizează mijlocul epocii bronzului românesc.

În ceea ce priveşte datarea tipurilor răsăritene, succint descrise mai sus, plutim într-o incertitudine destul de accentuată. Pentru tipul Darabani depozitul de la Stubło este un punct de plecare [37], totuşi este de presupus că cele două topoare reprezintă elementul cel mai tîrziu din respectivul depozit, în tot cazul nu mult mai recent de începutul perioadei mijlocii a bronzului românesc. Piesele de la Osebiţi şi Măcin pot fi încadrate şi după periodizarea cercului cultural caucazian. Se obţine astfel o relaţie cu etapa a II-a a bronzului caucazian (după Markovin), prin depozitul de la Privolnoe [38]. Pentru această perioadă se acceptă în general datele absolute de 1700—1500, ceea ce nu ar fi în contradicţie cu o datare a toporului de la Osebiţi în funcţie de mediul cultural, în care se presupune a fi fost găsit (faza I C_3 a culturii Monteoru).

Pentru piesele de la Mahmudia şi „România (?)", relaţia tipologică cu tipul Turbino, deci cu cultura Fatjanovo, pare a indica o datare mai tîrzie în cadrul perioadei mijlocii a epocii bronzului românesc. Toporul de la Adoni este deocamdată imposibil de datat cu precizie, deoarece condiţiile de descoperire ale formelor de turnat pentru piese analoge de la Tószeg nu sînt convingătoare. Se pare că provin din stratul al doilea, deci pot fi puse în legătură cu cultura Hatvan.

★

În încheierea acestei expuneri tipologice şi cronologice a topoarelor cu gaură de înmănuşare transversală, rezultă următoarele observaţii cu caracter general.

Topoarele cu gaură de înmănuşare transversală sînt originare din Orient, unde apar încă de la sfîrşitul mileniului al IV-lea. La începutul epocii bronzului, în orizontul corespunzînd culturii Glina, ele apar în sud-estul Europei şi se dezvoltă în cursul perioadei mijlocii a bronzului într-o mare varietate de tipuri, determinată în mare măsură de culturile în mediul cărora se răspîndesc. Acest tip de armă sud-est european (în vestul Europei

[35] Această categorie de topoare este reprezentată mai ales în depozite de tip Uriu-Dragomireşti (resp. Domăneşti).

[36] Asupra datării orizontului de depozite Hajdúsámson vezi, mai recent, A. Mozsolics, *Bronzefunde*..., p. 121 şi passim ; tot acolo şi o bogată literatură.

[37] Pentru relaţia Stubło — grupa Nitra, cf. în special A. Töcik, *AR*, 15, 1963, p. 716.

[38] *SA*, 1959, p. 3 şi urm.

nu se întîlnesc decît exemplare izolate, rezultat al schimburilor intertribale [39]) își restrînge mult atît aria de răspîndire, cît și viabilitatea spre sfîrșitul epocii bronzului.

În ce privește originea acestei familii de topoare în spațiul sud-est european trebuie adăugat că, la ora actuală, trebuie mai degrabă să acceptăm o filiație direct din Orient, fie prin intermediul Anatoliei, fie pe calea mării sau pe ambele linii, decît o origine caucaziană, după care tipul ar fi fost adus aici de către popoarele nomade din stepele nord-pontice [40]. Nu există nici o dovadă în acest sens, nici cu privire la datarea mai timpurie a exemplarelor celor mai vechi din Caucaz, nici cu privire la relația elemente culturale răsăritene și topoarele aici studiate. Dimpotrivă, cele mai vechi topoare de acest tip au fost găsite pînă acum mai des în așezări ale unor culturi cu tradiții locale și stabil dezvoltate [41].

AU SUJET DES HACHES EN MÉTAL À COLET TRANSVERSAL

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent une étude typologique et chronologique des haches à colet transversal (Schaftlochäxte) de Roumanie et notamment des types moins connus. Ce travail, terminé depuis 1967, a été utilisé par A.Vulpe dans sa monographie *Äxte und Beile aus Rumänien* (Prähist. Bronzefunde, IX, 2, 1970, p. 26—52). Voilà pourquoi nous ne considérons pas nécessaire de résumer en détail cet article, en renvoyant à la monographie citée ci-dessus. Le schéma typologique et évolutif des types de haches y étudiées est illustré dans la fig. 1.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Schéma typologique et chronologique des haches présentées dans cette étude.

---

[39] Vezi în special G. Mildenberger, *Jahresschr. Halle*, 34, 1950, p. 27, fig. 2.

[40] Vezi mai sus nota 3.

[41] Rămîne deschisă problema apariției acestor topoare și înainte de orizontul Glina. O serie de descoperiri, care fiecare în parte nu ni se pare concludentă, au permis o asemenea ipoteză. Astfel, la Sărata Monteoru, jud. Buzău, s-au găsit pe podeaua unei locuințe Cucuteni B două fragmente de topoare de aramă (I. Nestor și E. Zaharia, *SCIV*, VI, 1955, p. 499, fig. 2). Unul provenea cu siguranță de la un topor cu brațele „în cruce", pe cînd celălalt pare a proveni de la o piesă de tipul celor cercetate aici. Acesta din urmă, deși are secțiunea pentagonală, ar putea însă, totuși, proveni tot de la un exemplar asemănător cu primul fragment. De asemenea, toporul fragmentar de la Cucuteni, a cărui poziție stratigrafică pare greu de contestat (mediu Cucuteni B sau Usatovo, chiar după recentele săpături ale lui M. Petrescu-Dîmbovița), deși în altă parte am încercat să-l punem în raport cu cultura Costișa, atestată la Cucuteni prin două fragmente (A. Vulpe, *Arheologia Moldovei*, 2—3, 1964, p. 136), pare de asemenea a indica o dată mai timpurie (cf. și I. Nestor în *Nouvelles études d'histoire*, 1, 1955, p. 56). Remarcăm însă, în această privință, părerea fraților E. și F. Schubert (informație orală), după care fragmentul dispărut din Muzeul din Berlin în timpul războiului ar putea foarte bine proveni și de la un topor cu brațele „în cruce", ipoteză plauzibilă, care ar pune capăt disputei. Contra acestei ipoteze se ridică doar autoritatea lui H. Schmidt, care nu poate fi ușor pusă la îndoială. În orice caz, descoperirea de la Cucuteni, în stadiul de azi al cercetării, nu mai este concludentă.

UN NOU TEZAUR DE DENARI ROMANI DIN TIMPUL REPUBLICII DESCOPERIT ÎN OLTENIA

DE

BUCUR MITREA

Oltenia a dat la iveală numeroase descoperiri de denari din timpul republicii romane, fie sub formă de tezaure, fie sub formă de descoperiri izolate. Prima categorie, cea a tezaurelor, e cea mai numeroasă şi s-a bucurat de o prezentare sistematică din partea cercetătorilor din acest domeniu [1].

În cursul anului 1962 numărul acestor descoperiri se îmbogăţeşte cu încă una, apărută în comuna Gura Padinii [2], jud. Olt. Localitatea amintită se află situată pe malul de nord al bălţii Potelu, care constituia un imens rezervor în care Dunărea îşi răsfira surplusul de ape şi peşte în timpul revărsării. Tocmai pentru aceste motive, aşezările de-a lungul ei, încă din timpul orînduirii comunei primitive, sînt extrem de numeroase,

---

[1] B. Mitrea, *Le trésor de Fărcaşele. La pénétration du commerce romain dans la Petit. Valachie, avant la conquête de la Dacie*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 359—397, cu o hartă. Apoi, Iudita Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în *SCŞ*Cluj, seria ştiinţe sociale, VI, 1955, p. 13 şi urm., unde lista localităţilor este completată cu noi descoperiri. Mai nou, C. Preda, în *SCN*, III, 1960, p. 135—168, aduce unele contribuţii în această problemă, completînd harta localităţilor în care s-au aflat asemenea tezaure (*ibidem*, p. 136). Recent, problema este reluată cu ocazia publicării unui nou tezaur de către G. Popilian, *Tezaurul de monede romane republicane de la Dunăreni*, în *Historica*, I, 1970, p. 53—72. Sînt amintite toate descoperirile de denari republicani din dreapta Oltului ce i-au fost cunoscute autorului.

[2] Tezaurul de la Gura Padinii a fost pomenit de noi în *SCIV*, XIV, 1963, p. 468, nr. 14, unde am dat o scurtă notiţă în care s-a strecurat o eroare şi anume că tezaurul ar conţine şi denari de la Augustus. Ştirea cu eroarea amintită a fost preluată şi de către D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a, Bucureşti, 1968, p. 28. În urma studierii tuturor monedelor din tezaur am stabilit că cea mai recentă monedă este de la Marc Antoniu, din anii 32—31, aşa cum am notat în cronica din *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 592, nr. 14. Tot în această ultimă notă informativă se dau informaţii mai ample asupra structurii tezaurului şi este anunţată studierea lui. Publicaţia de faţă pune la dispoziţia cercetătorilor rezultatele obţinute.

Descoperirea monetară de la Gura Padinii a mai fost menţionată şi în lucrarea Iuditei Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien*..., în ,,Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 17, 1967, p. 147, nr. 64, unde trebuie corectat că este vorba de o singură imitaţie după tetradrahmele thasiene şi nu de două. Descoperirea ce ne preocupă nu a fost înregistrată în corpus-ul de tezaure de monede romane republicane publicat de Michael H. Crawford, *Roman Republican coin Hoards*, Londra, 1969. Cf. şi recenzia din *SCIV*, 20, 1969, 3, p. 509—510, nr. 36.

ele vor continua în perioada Latène-ului geto-dacic şi apoi în orînduirea sclavagistă [3].

Tezaurul monetar care formează subiectul prezentării de faţă se încadrează, prin conţinutul său, în epoca geto-dacică şi constituie un exemplu în plus al dezvoltării forţelor de producţie locale pentru această perioadă, în care moneda Romei republicane devine un instrument de schimb de circulaţie universală.

★

Tezaurul monetar a fost descoperit în prima jumătate a anului 1962, pe teritoriul acestei localităţi, cu ocazia lucrărilor agricole, în condiţii ce mai au nevoie să fie precizate prin cercetări suplimentare la faţa locului. Monedele se aflau depozitate într-un vas de lut, care a fost spart cu ocazia descoperirii. O parte din fragmente au fost strînse de către descoperitori şi aduse nouă împreună cu monedele aflate. Pe baza fragmentelor ceramice examinate, ne-am putut da seama că este vorba de o cană getică confecţionată din pastă cenuşie, lucrată la roată.

Îndată după descoperire, atît monedele cît şi fragmentele ceramice din vasul în care ele au fost aflate au fost depuse la primăria comunei Gura Padinii. După informaţiile culese la faţa locului de către Marcel Ghigheanu, directorul Muzeului de istorie din Corabia, numărul total al monedelor descoperite a fost de 248 exemplare. Din acestea, 40 de denari a luat Const. Iliescu pentru muzeul din Orlea, pe care apoi le-a restituit Muzeului din Corabia [4], unde astfel a intrat şi se păstrează în totalitate partea recuperată a depozitului monetar.

Din totalul monedelor descoperite, 234 exemplare ne-au fost prezentate spre studiere în 1962, prin amabilitatea directorului Muzeului de istorie din Corabia, pentru care fapt îi exprimăm caldele noastre mulţumiri. Restul monedelor s-au risipit. Monedele din tezaur ne-au fost aduse fără ca în prealabil să fi fost curăţate. Datorită acestei situaţii am putut face unele observaţii pe care socotim că este util să le menţionăm mai jos.

Nici una dintre monede nu purta nici cea mai mică urmă de pămînt. Mai mult, cea mai mare parte prezenta aceeaşi strălucire originară a argintului, fără nici o patină. O mică parte din ele prezentau la suprafaţă o patină neagră compactă şi densă, răspîndită pe una şi mai rar pe ambele feţe. Mai mult, tetradrahma thasiană a fost patinată doar pe o porţiune a reversului, din care o parte, de mărimea unui denar, a rămas cu strălucirea originară a argintului. Explicaţia constă în faptul că, datorită prezenţei în acel loc a unui denar, procesul chimic de patinare nu s-a putut produce, pe cînd restul suprafeţei monedei a fost în contact cu agenţii care au produs patinarea. Din cele relatate mai sus reiese că monedele au fost depozitate într-un vas bine acoperit, într-un loc şi într-o poziţie în care apa de infiltraţie nu a putut pătrunde şi deci nu a adus pămînt pe care să-l depună.

---

[3] Pentru alte descoperiri arheologice şi numismatice efectuate în aceeaşi localitate a se vedea D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a III-a, Bucureşti, 1968, p. 127 şi p. 235. Un *vicus* roman este semnalat în localitate de către D. Tudor, *Oraşe, tîrguri şi sate în Dacia romană*, Bucureşti, 1968, p. 334; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, p. 190 (aşezare Latène).

[4] O copie a procesului-verbal de restituire Muzeului din Corabia a celor 40 de monede, precum şi o corespondenţă mai amănunţită în legătură cu acest aspect se află în dosarul cabinetului numismatic al Institutului de arheologie.

Tezaurul monetar, în starea în care ne-a fost prezentat nouă pentru identificare şi studiu, cuprinde o drahmă de la Alexandru cel Mare, o tetradrahmă thasiană, imitaţie obişnuită în a doua jumătate a secolului al II-lea — primele decenii ale secolului I î.e.n., iar restul, 232 denari romani din timpul republicii.

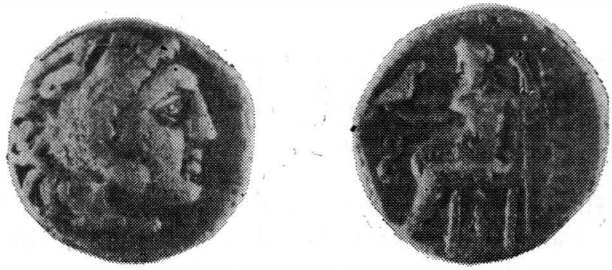

Fig. 1. — Drahmă de la Alexandru cel Mare descoperită în tezaurul de la Gura Padinii (2/1).

Drahma de la Alexandru cel Mare are următoarea descriere :

Av. Capul tînăr al lui Herakles spre dr., cu blana de leu.

Rv. ΑΛΕΞΑΝΔΡ[ΟΥ] în cîmp dr., de sus în jos. Zeus stînd pe tron spre st., ţine în mîna dreaptă întinsă un vultur, iar cu stînga se sprijină pe un sceptru lung. În cîmpul stîng, sub mîna zeului, un şarpe. Sub tron, Artemis în picioare.

AR. Drahmă mult tocită.

După simbolurile amintite avem de-a face cu o emisiune a oraşului Lampsakus care se datează în anul 325 [5].

După cît cunoaştem noi, pe teritoriul Daciei nu s-au descoperit monede ale lui Alexandru cel Mare în contextul tezaurelor de denari romani din timpul republicii. În cazul de faţă, drahma alexandrină prezentă în cuprinsul tezaurului trebuie privită ca o monedă ce a rămas în circulaţie, desigur în mod izolat, şi a fost încorporată într-o epocă tîrzie, secolele II—I, celorlalte monede. De altfel şi gradul înaintat de tocire pe care o prezintă din cauza unei îndelungate folosiri constituie un preţios indiciu în acest sens.

Tetradrahma thasiană este o imitaţie obişnuită [6] ce apare în mod destul de frecvent în componenţa tezaurelor de denari romani republicani.

Pe av. este reprezentat capul tînăr al lui Dionysos spre dr., cu cununa de iederă, iar pe rv. figurează efigia lui Herakles în picioare, cu măciuca şi blana de leu. În jur, obişnuita legendă barbarizată.

---

[5] Margaret Thompson, Alfred R. Bellinger, *Greek Coins in the Yale collection*, IV, în *Yale Classical Studies*, XIV, 1955, p. 32 (extras).

[6] Pentru descoperirile de tetradrahme thasiene pe teritoriul României a se vedea Const. Moisil, *Les tétradrachmes de Thasos et de la Macédoine I-ère et leur circulation en Dacie*, în *Balcania*, VII, 1, 1944, p. 3—22. Cf. şi *ED*. X, 1945, p. 64—73, apoi Iudita Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei*, în *SCŞ*, Cluj, VI, 1955, p. 98—106. Mai nou, o înşirare a localităţilor cu asemenea aflări de monede se găseşte la E. Chirilă, I. Pop, *Tezaurul monetar de la Sînpetru*, în *Apulum*, VII, 1, 1968, p. 161—165. Lista lor, în număr de 108 descoperiri, e reprodusă şi completată, ajungînd la 114 localităţi, în lucrarea lui Eugen Chirilă şi Gabriel Mihăescu, *Der Münzhort von Căprioru*, Tîrgovişte, 1969, p. 34—40.

Denarii republicani se datează începînd aproape de la primele emisiuni ale Romei republicane (249 după cronologia lui H. A. Grueber sau 175 după aceea a lui Sydenham), pentru a se încheia cu un denar emis de M. Antonius în monetăriile din Asia Mică (Efes ?) în anii 32 — 31 î.e.n.

Unele exemplare au fost contramarcate în decursul vremii şi faptul acesta este menţionat în catalogul anexat. În această privinţă contramărcile, mai exact zis un fel de incizii care iau forme diferite, se găsesc şi pe exemplarele din cele mai vechi emisiuni, şi pe cele mai recente. Dar se mai poate observa că unele exemplare, atît din vechile cît şi din mai recentele emisiuni, nu sînt prevăzute cu contramărci, a căror semnificaţie este atît de discutată.

În catalogul cronologic al monedelor am notat, printre alte date tehnice, şi greutatea fiecărei monede în parte.

Fără a zăbovi mai mult acum şi aci asupra studiului ponderii[7] denarilor din tezaurul ce ne preocupă şi în cadrul căreia va trebui să facem loc, printre altele, şi unui anumit coeficient de tocire prin circulaţie[8], în urma căreia se pierde o anumită greutate, am întocmit o diagramă

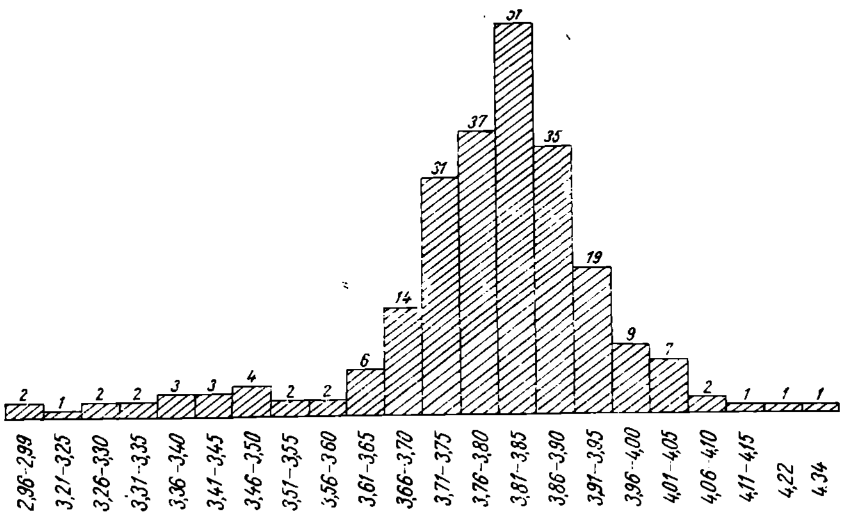

Fig. 2. — Diagramă cu greutatea denarilor din tezaurul de la Gura Padinii.

(fig. 2), pe care o vom comenta în puţine cuvinte. Greutatea a fost notată pe ordonată din 0,05 [9] în 0,05 g, iar pe abscisă numărul de exemplare.

---

[7] T. Hakens, *Le poids du denier romain vers la fin de la République*, în *Revue Belge de Numismatique*, CVIII, 1962, p. 27—43, cu o bogată bibliografie, grafice etc.

[8] A se vedea discuţia asupra acestui aspect al problemei la T. Hakens, *art. cit.*, p. 33 şi urm.

[9] Am preferat această diferenţă şi nu cea de 0,10, cum o ia ca bază, justificat de altfel, T. Hakens, *art. cit.*, p. 32—33, pentru că are o sensibilitate mai mare şi deci ne dă posibilitatea să urmărim şi să sesizăm variaţiile greutăţii denarilor.

Din examinarea diagramei rezultă că majoritatea denarilor, 151 exemplare — ceea ce înseamnă 65,09 % — , au o greutate cuprinsă între 3,71 şi 3,90 g. Deci o pondere exactă sau foarte aproape de ponderea oficială teoretică de 3,90 g.

Dacă lărgim analiza diagramei şi înglobăm în calculul nostru încă două coloane, cea cu greutatea cuprinsă între 3,66 — 3,70, cu 14 exemplare, şi cea cu greutatea mai mare decît cea normală, cuprinsă între 3,91 — 3,95, cu 19 exemplare, atunci numărul de exemplare se ridică la 184, ceea ce reprezintă 79 % din întregul tezaur.

Restul denarilor cu greutăţi sub cea normală, precum şi cei cu greutăţi mai mari decît cea normală îi considerăm, şi aşa apar, ca excepţii. Deocamdată nu vom întîrzia mai mult asupra lor, deşi pun interesante probleme. Adîncirea studiului ponderii denarilor romani aflaţi în Dacia mai poate fi urmărită cu folos în studii speciale, în strînsă conexiune cu starea de conservare şi gradul de tocire. Mai poate fi studiat acelaşi aspect metrologic la monedele emise din secolul II î.e.n., dar îngropate în primul pătrar sau apoi în prima jumătate a secolului I î.e.n. Studiul comparativ ar putea continua pentru cea de-a doua jumătate a aceluiaşi secol şi apoi pentru cel următor. Se vor obţine preţioase indicaţii în legătură cu circulaţia, uzajul şi apoi tezaurizarea lor.

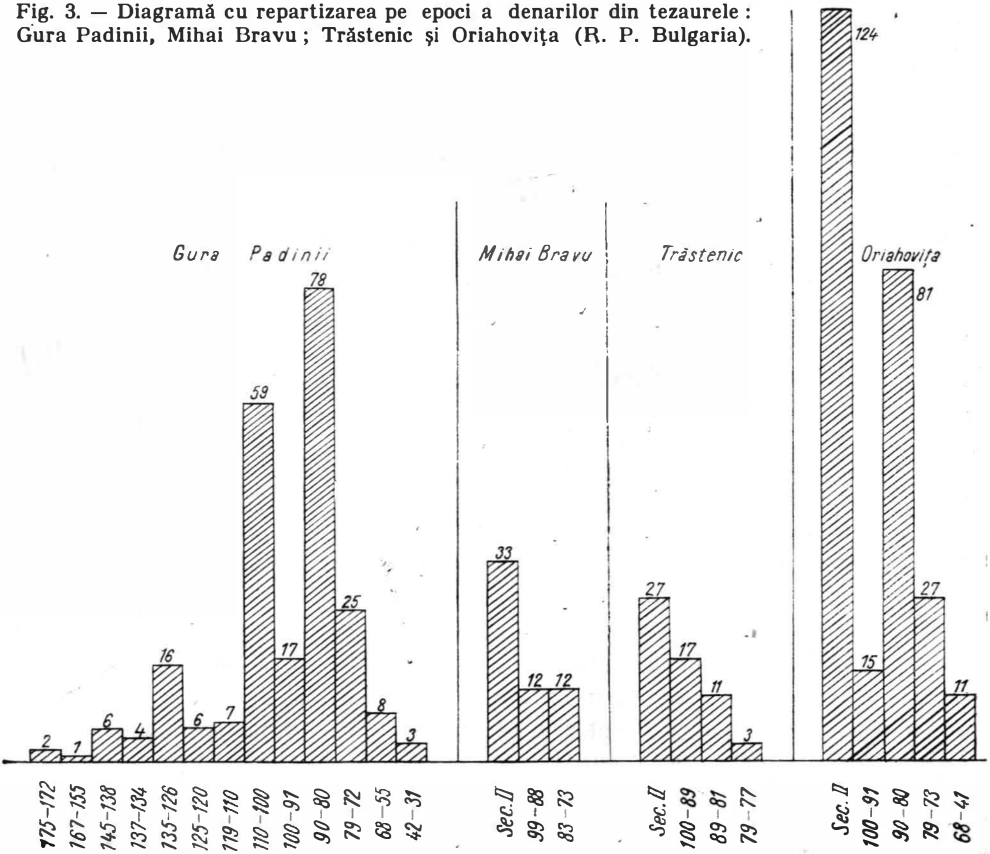
Starea de conservare, precum şi gradul de tocire sînt date tehnice ce au fost notate prescurtat în fiecare exemplar în parte. Ele pot fi folosite în studii şi cercetări ulterioare, ca cele schiţate de noi mai sus. Totuşi vom nota de pe acum unele observaţii care se impun de la sine.

În ceea ce priveşte gradul de tocire, ne-am fi aşteptat ca emisiunile cele mai vechi să prezinte urme de tocire mai accentuată, desigur de pe urma unei mai îndelungate rămîneri în circulaţie, iar cele mai recente din punct de vedere cronologic să se prezinte mai puţin uzate de circulaţie. Or, examinarea exemplarelor originale ne-a dovedit, fapt consemnat în catalogul monedelor, că există exemplare din cele mai vechi emisiuni care prezintă într-adevăr urme de tocire care sînt de pus pe seama unei îndelungate rămîneri în circulaţie, dar sînt şi exemplare din aceleaşi vechi emisiuni bine conservate şi netocite sau puţin tocite. Din contra, am putut observa şi nota că unele din exemplarele cele mai recente (numerele 233 şi 234), deşi ne-am fi aşteptat să fie puţin sau deloc tocite sau uzate, ele dovedesc tocmai contrariul : ambele sînt mult tocite. Deocamdată consemnăm situaţia de fapt.

O altă problemă este aceea a eşalonării cronologice a masei de denari din tezaur. Pentru a înlesni studiul acestui aspect am întocmit diagrama (fig. 3), în care pe ordonată am trecut etapele principale de emisiune după cronologia Sydenham, iar pe abscisă, numărul de exemplare.

Pentru o mai uşoară urmărire o vom reproduce sintetizată în cifre, procente, pe perioade de ani. Pentru nevoile imediate, monedele emise în secolul al II-lea au fost cuprinse într-o singură grupă. Pentru secolul

Fig. 3. — Diagramă cu repartizarea pe epoci a denarilor din tezaurele: Gura Padinii, Mihai Bravu; Trăstenic şi Oriahoviţa (R. P. Bulgaria).

I î.e.n. am menţionat principalele perioade de emisiune. Am obţinut astfel următorul tabel:

Secolul sau anii de emisiune a monedelor	Numărul de exemplare	Procentul	Observaţii
Secolul II	101	43,53	84,48 %
100—90	17	7,33	
90—80	78	33,62	
79—72	25	10,77	15,51 %
68—55	8	3,45	
42—31	3	1,29	
		99,99	

Din acest tabel reiese cu suficientă claritate că în masa tezaurului o pondere deosebită o au monedele din secolul al II-lea î.e.n. Numeric,

ele ocupă un loc proeminent, cu 101 exemplare, constituind 43,53% din totalul denarilor. Decada următoare, anii 100—90, vine să adauge un număr relativ mic de denari, abia 17 exemplare, ceea ce constituie 7,33% din masa totală a denarilor. Abia decada care urmează, anii 90 — 80, cunoaşte o creştere, de data aceasta vertiginoasă, a denarilor, care totalizează, pentru răstimpul amintit, nu mai puţin de 78 exemplare. Altfel spus, aceste exemplare constituie 33,62% din denarii de la Gura Padinii.

Pentru etapele care urmează, aşa cum ne arată tabelul, avem de înregistrat descreşteri spectaculoase. Şi în această parte a tabelului avem de făcut o distincţie. În cei opt ani cuprinşi între 79 şi 72 avem de înregistrat totuşi un număr destul de mare de denari, 25 exemplare. Aceasta înseamnă un procent de 10,77. Numărul de exemplare ce urmează pare a indica o perioadă de declin, în care fondului principal de monede i s-a mai adăugat un număr cu totul restrîns de exemplare. Într-adevăr, pentru o perioadă de 40 de ani (între 72 şi 31) tezaurului i s-au adăugat doar 11 (!) denari, ceva peste 4% din totalul lor. Evident, problema ce se pune este aceea de a şti ce trebuie să vedem noi dincolo de aceste cifre şi date, cu alte cuvinte dacă în dosul lor putem, şi în ce măsură, să descifrăm cauzele şi evenimentele care au condus la materializarea acestei situaţii.

Pentru a încerca ceva în acest domeniu, destul de gingaş de altfel şi încă neexplorat îndeajuns în această direcţie, ar trebui să ştim în prealabil dacă au mai fost sesizate situaţii similare în structura tezaurelor monetare de denari romani republicani din Dacia sau de la populaţiile învecinate.

Încă din 1958 am remarcat şi discutat problema frecvenţei denarilor romani republicani din secolul II şi primele trei decade din cel următor [10]. Cu acel prilej notam că masa materialului monetar analizat se data în proporţii de 68% în primele trei decenii ale secolului I î.e.n. Problema a fost reluată apoi, cu o documentare vastă, de către Iudita Winkler, într-o lucrare de sinteză [11]. Cercetătoarea amintită a ajuns la concluzia că denarii romani din descoperirile din Dacia, ca şi cei din diferitele părţi ale Pannoniei, unde denarii ajung mult mai tîrziu decît în Dacia, sînt în cea mai mare parte emişi între anii 90 — 70 şi 50 — 38 î.e.n.

S-ar părea că între cele scrise de noi în 1958 şi opiniile exprimate de către Iudita Winkler şi cele schiţate mai sus ar fi o neconcordanţă, care trebuie explicată. Pînă la un punct este, deşi liniile mari ale problemei rămîn în cadrul deja trasat. Ce se aduce acuma este o *nuanţare* a acestei probleme, aşa cum o ilustrează materialul monetar de la Gura Padinii, văzut şi interpretat prin noua cronologie a monedelor romane republicane a lui Sydenham.

Pe baza materialului oferit de tezaur şi în cadrul cronologiei amintite se schiţează o etapă de pătrundere a denarului Romei republicane încă de la finele secolului al II-lea, pentru ca în primele două decenii ale celui următor să cunoască o perioadă de maximă afluenţă. După această

---

[10] B. Mitrea, *Legături comerciale ale geto-dacilor din Muntenia ...*, în *SCN*, II, 1958, p. 179 şi urm.

[11] Iudita Winkler, *Schatzfunde römischer Silbermünzen in Dakien...*, p. 131.

etapă activă şi prosperă urmează una de regres, spre a ajunge apoi la una care ne dă impresia unei obstrucţii, unor încetări de afluire a denarului în Dacia.

Tezaurul de la Gura Padinii sugerează, prin datele pe care le-am amintit, că denarii republicii romane au pătruns în Dacia încă de la sfîrşitul secolului al II-lea, cunoscînd o etapă de maximă afluire mai ales în primele două decenii ale secolului I î.e.n., şi prelungindu-se, în mod diferit ca intensitate, şi în cel următor. Pentru ca indicaţiile pe care ni le oferă studiul tezaurului de la Gura Padinii să treacă hotarele ipotezei, va trebui să fie susţinut de rezultatele similare, obţinute din studiul altor tezaure de denari descoperite în Dacia.

În acest sens am preluat datele pe care ni le oferă tezaurul de la Mihai Bravu (jud. Ilfov) publicat de noi de curînd [12]. Pentru a simplifica lucrurile am strîns toate monedele din secolul al II-lea într-o singură grupă, iar din rest am format două etape cronologice.

Secolul II	33 exemplare	57,88%
anii 98–99	12 ,,	21,05%
anii 83–73	12 ,,	21,05%

În mare, rezultatele sînt aceleaşi : pentru secolul al II-lea avem un procentaj ceva mai mare, mai mult de jumătate din totalul monedelor, 57,88 %. Restul monedelor se împarte egal în cele două etape ce se întind pe un răstimp de 27 de ani.

Din cele expuse mai sus credem că putem încerca să tragem unele concluzii, care chiar dacă nu au încă pretenţia de a lămuri în mod clar şi definitiv problemele puse în discuţie, totuşi se face un pas înainte în direcţia unei soluţii mai temeinic fundate.

Prima constatare este că în cadrul tezaurelor de monede romane republicane descoperite în Dacia distingem o grupă mai veche, care se caracterizează prin predominarea în compoziţie a denarilor din secolul al II-lea î.e.n. Procentul 43,53 pentru Gura Padinii şi 57,88 pentru Mihai Bravu constituie o indicaţie obiectivă în acest sens. Este foarte probabil că o bună parte din aceste monede să fi fost introduse în Dacia încă înainte sau imediat în jurul anului 100 î.e.n. Faza aceasta de început este probabil că va putea fi delimitată geografic la un anumit spaţiu, care rămîne să fie stabilit pe baza descoperirilor. Este de asemenea probabil că nici numărul unor astfel de descoperiri nu poate fi prea mare, deoarece au ajuns pînă la noi, în forma originală, numai acelea care au fost îngropate pînă în jurul anului 70 sau cele care au fost îngropate mai tîrziu, dar fondului vechi i s-a adăugat un număr relativ redus de exemplare provenite din circulaţie, pe la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului I î.e.n.

---

[12] B. Mitrea, *Descoperirea monetară romană republicană din comuna Mihai Bravu* (jud. Ilfov), în *SCN*, IV, 1968, p. 373–379.

Pentru a primi lămuriri în problema ce ne preocupă, descoperirile din Pannonia, puţine cîte s-au făcut, nu ne sînt de folos [13]. O parte din aceste descoperiri, care geografic se plasează în apropierea hotarelor României, sînt de explicat şi pus în legătură cu cele similare din Dacia, la limitele căreia se găseau. O altă parte a aceloraşi descoperiri, destul de rare pe teritoriul Pannoniei, fac parte dintr-o grupă mai nouă.

Nu aceeaşi este situaţia cu descoperirile de monede romane republicane din Bulgaria. Ne limităm deocamdată să rezumăm situaţia a două tezaure recent publicate mai amplu şi care prezintă avantajul că sînt datate după cronologia lui Sydenham, cu care am operat şi noi. Este vorba de tezaurul de la Trăstenic (Bulgaria) [14], descoperit în 1958, care pare să fi avut 59 denari şi două drahme din Dyrrhachium, şi cel de la Oriahoviţa (Bulgaria) [15] în 1965, cu 280 exemplare, între care 279 denari şi o drahmă din Dyrrhachium.

Iată acum şi situaţia cu gruparea monedelor după aceleaşi criterii, ca mai sus.

Trăstenic

167—100	27 exemplare	45,76 %
100—89	17 ,,	28,81 %
89—81	11 ,,	18,64 %
79—77	3 ,,	5,08 %
Total	58 ex.	98,29 %

Oriahoviţa

155—100	144 exemplare	51,43 %
100— 91	15 ,,	5,35 %
90— 80	81 ,,	28,93 %
79— 73	27 ,,	9,64 %
68—41	11 ,,	3,93 %
Total	279 ex.	99,28 %

[13] Pentru această problemă a se vedea mai întîi descoperirile de astfel de tezaure înregistrate de către M. H. Crawford, *Roman Republican coin Hoards*, Londra, 1969, care citează doar trei descoperiri pe teritoriul Ungariei, numerele 370, 373 şi 510. De adăugat studiul lui A. Mócsy, în *Numizmatikai Közlöny*, LX—LXI, 1961—1962, p. 16 şi urm., la care mai este de adăugat studiul lui Katalin Biróné-Sej din *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, 1967 (1968), p. 67—90, dar care pe plan istoric şi numismatic este de interpretat în legătură cu descoperirile similare din Dacia.

[14] Menţionat mai întîi de către T. Gerasimov, în *Izvestiia-Institut*, XXV, 1962, p. 232, şi publicat apoi de către Evelina Genova, *Две находки от римски републикански денари*, în *Arheologia*, [Sofia], IX, 1967, nr. 4, p. 53. Tabelul cu monedele sistematizate cronologic la p. 55. Datele sînt date după departajările pe care le face autoarea. După tabel numărul total pare a fi de 57.

[15] Eveline Genova, *loc. cit.*, p. 53 şi urm., cu tabelul de la p. 56—57. Cifrele în legătură cu monedele din secolul al II-iea sînt date după textul autoarei, căci după tabel ar fi deosebite.

Toate cele patru tezaure menţionate de noi mai sus au anumiţi factori comuni constanţi : pentru toate tezaurele numărul mare de monede din secolul al II-lea pe care le conţin este aproape sau depăşeşte cu puţin 50 % din total. Restul monedelor se grupează pe mici etape cronologice aproximativ în chip simetric. Paralelismul între cele două tezaure din Bulgaria cu cele două româneşti se menţine atît în ceea ce priveşte data îngropării, cît şi aproximativ numărul total de monede ce le conţin. În acest fel, tezaurul de la Gura Padinii îl are corespunzător pe cel de la Oriahoviţa, iar cel de la Mihai Bravu, pe cel de la Trăstenic.

Pe baza datelor oferite de cele patru descoperiri, credem că se poate distinge în masa tezaurelor de denari romani republicani din Dacia o grupă mai veche, caracterizată prin dominarea cantitativă a denarilor din secolul al II-lea, mai exact din a doua jumătate a acestui secol. Grupa aceasta o întîlnim şi pe teritoriul Traciei, la nord de Balcani.

Examinarea materialului numismatic publicat ne îngăduie să mai formulăm şi alte încheieri, de ordin mai general.

În ceea ce priveşte spaţiul pe care trebuie studiate şi interpretate descoperirile de denari romani republicani el va trebui lărgit la o regiune mult mai vastă, care să cuprindă Illyria şi Tracia, pe lîngă Dacia, deoarece fenomenul economic pe care-l analizăm s-a desfăşurat în timp şi pe etape în toată această arie geografică. Prezenţa, deşi sporadică, dar totuşi insistentă, a drahmelor cetăţii Dyrrhachium în unele tezaure de denari romani republicani, îngropate în primele trei decenii ale secolului I î.e.n., ne sugerează una din direcţiile din care au venit şi pătruns monedele Romei republicane. În cadrul acestei probleme Pannonia are o situaţie specială. Este cunoscut şi acceptat că moneda romană republicană a pătruns în regiunea respectivă mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului I î.e.n. Cele cîteva tezaure descoperite pe teritoriul Ungariei de astăzi sau pe teritoriul vechei Pannonii sînt de pus în legătură fie cu populaţiile dacice, fie cu cele illyrice.

Tiparele monetare descoperite în cetatea dacică de la Tilişca [16] şi altele similare, care reproduc denarii Romei republicane din a doua jumătate a secolului al II-lea şi primele trei decenii ale celui următor [17], nu numai că nu contrazic cele susţinute de noi, dar chiar presupun existenţa unei faze mai vechi de pătrundere a denarului, care a trebuit să preceadă cu cîteva decenii copierea.

Studierea amănunţită şi publicarea sistematică a descoperirilor de denari romani republicani din sud-estul Europei va putea aduce noi contribuţii la cunoaşterea problemei pătrunderii pe cale economică a romanismului în Tracia şi Dacia, încă din jurul anului 100 î.e.n.

---

[16] N. Lupu, *Die Münze in der dakischen Burg von Tilişca*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 7, 1969, nr. 1, p. 5—38. Cf. acelaşi, *Aspecte des Münzumlaufs im vorrömischen Dakien*, în *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 17, 1967, p. 101— 121.

[17] B. Mitrea, *Moneda republicană romană şi unitatea lumii geto-dace*, în vol. *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p. 53—64. Cf. acelaşi, *Unitatea geto-dacă reflectată în monetăria geto-dacă*, în *AUB*, istorie, XVIII, 1969, p. 11—17.

CATALOGUL MONEDELOR [18]

I. MONEDE GRECEŞTI

1. *Alexandru cel Mare*
Drahmă AR. Greut. 3,99 g; diam. 17 mm. C.s.

2. *Thasos*
AR. Greut. 16,06 g; diam. 32 mm. C.sl.

II. DENARI ROMANI REPUBLICANI

3. *Fără nume de magistrat*
AR. Greut. 3,45 g; diam. 20 mm. C.s.t. Contramarcat.
Grueber, Roma, 191, anii 240—229.
Sydenham 191 (?), anii 175—172.

4. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,28 g; diam. 18,5 mm.C.s. t. Contramarcat.
Grueber, Roma, 191, anii 240—229.
Sydenham, 191 (?), anii 175—172.

5. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 457, anii 217—197.
Sydenham, 263, anii 167—155.

6. *Atilius Saranus*
AR. Greut. 3,00 g; diam. 20 mm. C.b. t. Contramarcat.
Grueber, Roma, 741, anii 172—151.
Sydenham, 377, anii 145—138.

7. *L. Saufeius*
AR. Greut. 3,38 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 834, anii 172—151.
Sydenham 384, anii 145—138.

8. *Natta*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 18 mm. C.b. t. Contramarcat pe av. şi rv.
Grueber, Roma, 844, anii 172—151.
Sydenham, 390, anii 145—138.

9. *C. Iunius*
AR. Greut. 3,36 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma 660, anii 172—151.
Sydenham, 392, anii 145—138.

10. *Q. Marcius Libo*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 21 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Roma, 700, anii 172—151.
Sydenham, 395, anii 145—138.

11. *L. Sempronius Pitio*
AR. Greut. 3,30 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 711, anii 172—151.
Sydenham, 402, anii 145—138.

12. *Papirius Carbo*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 21,5 mm. C.sl.t.
Grueber, Italia, 449, anii 150—125.
Sydenham, 415, anii 137—134.

13. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 21 mm. C.sl.t.
Grueber, Italia, 449, anii 150—125.
Sydenham, 415, anii 137—134.

14. *C. Porcius Cato*
AR. Greut. 3,88 g; diam. 18 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 461, anii 150—125.
Sydenham, 417, anii 137—134.

15. *Q. Minucius Rufus*
AR. Greut. 3,23 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Italia, 464, anii 150—125.
Sydenham, 421, anii 137—134.

16. *C. Terentius Lucanus*
AR. Greut. 3,48 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 775, anii 172—151.
Sydenham, 425, anii 135—126.

17. *C. Maianius*
AR. Greut. 3,70 g; diam. 19 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Italia, 434, anii 172—151.
Sydenham, 427, anii 135—126.

18. *C. Renius*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 17 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 885, anii 150—125.
Sydenham , 432, anii 135—126.

19. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 17 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 885, anii 150—125.
Sydenham, 432, anii 135—126.

20. *L. Iulius*
AR. Greut. 3,67 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 899, anii 150—125.
Sydenham, 443, anii 133—126.

[18] Axul monedelor nu l-am putut da neavîndu-le la îndemînă cînd am redactat studiul.

21. *Cn. Lucretius Trio*
AR. Greut. 3,92 g; diam. 18 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Roma, 929, anii 150—125.
Sydenham, 450, anii 133—126.

22. *Cn. Lucretius Trio*
AR. Greut. 3,73 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 929, anii 150—125.
Sydenham, 450, anii 133—126.

23. *P. Paetus*
AR. Greut. 3,53 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 877, anii 150—125.
Sydenham, 455, anii 133—126.

24. *L. Antestius Gragulus*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 976, anii 124—103.
Sydenham, 451, anii 133—126.

25. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 976, anii 124—103.
Sydenham, 451, anii 133—126.

26. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 976, anii 124—103.
Sydenham, 451, anii 133—126.

27. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,69 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 976, anii 124—103.
Sydenham, 451, anii 133—126.

28. *Sex. Pompeius Fostlus*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 19,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 926, anii 150—125.
Sydenham, 461, anii 133—126.

29. *Sex. Pompeius Fostlus*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 926, anii 150—125.
Sydenham, 461, anii 133—126.

30. *P. Calpurnius*
AR. Greut. 3,66 g; diam. 21,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 968, anii 124—109.
Sydenham, 468, anii 133—126.

31. *M. Opeimius*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1 137, anii 99—95.
Sydenham, 475, anii 133—126.

32. *M. Caecilius Metellus*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1 145, anul 94.
Sydenham, 480, anii 125—120.

33. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,88 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1 180, anul 93.
Sydenham 483, anii 125—120.

34. *M. Aburius Geminus*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 995, anii 124—103.
Sydenham, 487, anul 120.

35. *M. Baebius Tampilus*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 935, anii 150—125.
Sydenham, 489, anul 120.

36. *M. Baebius Tampilus*
AR. Greut. 3,80 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 935, anii 150—125.
Sydenham, 489, anul 120.

37. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 935, anii 150—125.
Sydenham, 489, anul 120.

38. *M. Maenius Antiaticus*
AR. Greut. 3,69 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 988, anii 124—103.
Sydenham, 492, anii 119—110.

39. *M. Marcius*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1 008, anii 124—103.
Sydenham, 500, anii 119—110.

40. *M. Vargunteius*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1 068, anul 102.
Sydenham, 507, anii 119—110.

41. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1 068, anul 102.
Sydenham, 507, anii 119—110.

42. *Q. Caecilius Metellus*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1 053, anii 124—103.
Sydenham, 509, anii 119—110.

43. *Cn. Domitius Ahenobarbus*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 18 mm. C.f.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1 025, anii 121—103.
Sydenham, 514, anii 119—110.

44. *T. Cloulius*
AR. Greut. 3,80 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Grueber, Roma, 1 079, anul 101.
Sydenham, 516, anul 110.

45. *L. Pomponius*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, 1 191, anul 92.
Sydenham, 522, anii 112—109.

46. *C. Serveilius*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 19,5 mm. C.s.p.t.
Grueber, Italia, 540, anii 93—92.
Sydenham, 525, anii 110—108.

47. *Același*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 19 mm. C.s.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 540, anii 93—92.
Sydenham, 525, anii 110—108.

48. *M. Fourius Philus*
AR. Greut. 3,31 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

49. *Același*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 19,5 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

50. *Același*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

51. *M. Fourius Philus*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 19,5 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

52. *Același*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 22 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

53. *Același*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 555, anii 93—92.
Sydenham, 529, anii 110—108.

54. *Fără nume de magistrat*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 562, anii 93—92.
Sydenham, 530, anii 110—108.

55. *Același*
AR. Greut. 3,73 g; diam. 21 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 562, anii 93—92.
Sydenham, 530, anii 110—108.

56. *Același*
AR. Greut. 3,70 g; diam. 21 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 562, anii 93—92.
Sydenham, 530, anii 110—108.

57. *Același*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 21 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, anii 93—92.
Sydenham, 530, anii 110—108.

58. *Fără nume de magistrat*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 20,5 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 562, anii 93—92.

59. *M. Tullius*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 502, anii 102—100.
Sydenham, 531, anul 109.

60. *Același*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 502, anii 102—100.
Sydenham, 531, anul 109.

61. *Același*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 20,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Italia, 502, anii 102—100.
Sydenham, 531, anul 109.

62. *Același*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 21,5 mm. C.b.p.t. Contramarcat.
Grueber, Italia, 502, anii 102—100.
Sydenham, 531, anul 109.

63. *Același*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Italia, 502, anii 102—100.
Sydenham, 531, anul 109.

64. *Q. Fabius Labeo*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 494, anii 102—100.
Sydenham, 532, anul 109.

65. *Același*
AR. Greut. 3,70 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 494, anii 102—100.
Sydenham, 532, anul 109.

66. *Q. Fabius Labeo*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 494, anii 102—100.
Sydenham, 532, anul 109.

67. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 19,5 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 494, anii 102—100.
Sydenham, 532, anul 109.

68. *Man. Aem. Lepidus*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 18 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 590, anul 91.
Sydenham, 554, anul 109.

69. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 590, anul 91.
Sydenham, 544, anul 109.

70. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,72 g; diam. 18,5 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 590, anul 91.
Sydenham, 554, anul 109.

71. *C. Fonteius*
AR. Greut. 3,80 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 597, anul 91.
Sydenham, 555, anul 109.

72. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 597, anul 91.
Sydenham, 555, anul 109.

73. *Man. Aquillius*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 20,5 mm. C.s.t.
Grueber, Italia, 645, anul 90.
Sydenham, 557, anul 109.

74. *L. Memmius*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 643, anul 90.
Sydenham, 558, anul 109.

75. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 643, anul 90.
Sydenham, 558, anul 109.

76. *M. Sergius Silus*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 18 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 512, anii 99—94.
Sydenham, 534, anul 108.

77. *Cn. Domitius Ahenobarbus*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 19 mm. C.m.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 490, anii 124—103.
Sydenham, 535, anii 108—107.

78. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 20 mm. C.m.p.t.
Grueber, Italia, 490, anii 124—103.
Sydenham, 535, anii 108—107.

79. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 20 mm. C.m.p.t.
Grueber, Italia, 490, anii 124—103.
Sydenham, 535, anii 108—107.

80. *Q. Curtius M. Iunius Silanus*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 20 mm. C.sl.t.
Grueber, Italia, 482, anii 124—103.
Sydenham, 537, anii 108—107.

81. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 19 mm. C.sl.t.
Grueber, Italia, 482, anii 124—103.
Sydenham, 537, anii 108—107.

82. *M. Cipius*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 16,5 mm. C.sl.f.t.
Grueber, Italia, 522, anii 99—94.
Sydenham, 546, anul 107.

83. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 17,5 mm. C.sl.f.t.
Grueber, Italia, 522, anii 99—94.
Sydenham, 546, anul 107.

84. *M. Calidius, Q. Caecilius Metellus, Cn. Foulvius*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 20 mm. Contramarcat. T.
Grueber, Italia, 474, anii 124—103.
Sydenham, 539, anul 106.

85. *Aceiaşi*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 18 mm. C.s.m.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 474, anii 120—103.
Sydenham, 539, anul 106.

86. *Aceiași*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 18 mm. t.
Grueber, Italia, 474, anii 124—103.
Sydenham, 539, anul 106.

87. *C. Claudius Pulcher*
AR. Greut. 3,95 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1 288, anul 91.
Sydenham, 569, anul 106.

88. *T. Mallius, Appius Claudius*
AR. Greut. 3, 88g; diam. 17,5 mm. c.b.t.
Grueber, Roma, 1 290, anul 91.
Sydenham 570, anul 106.

89. *Aceiași*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1 290, anul 91.
Sydenham, 570, anul 106.

90. *T. Mallius, Appius Claudius*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1 290, anul 91.
Sydenham, 570, anul 106.

91. *Aceiași*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1293, anul 91.
Sydenham, 570, anul 106.

92. *Aceiași*
AR. Greut. 3,80 g; diam. 17,5 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1290, anul 91.
Sydenham, 570, anul 106.

93. *L. Flaminus Cilo*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 18 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 537, anii 93—92.
Sydenham, 540, anii 106—105.

94. *Același*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 537, anii 93—92.
Sydenham, 540, anii 106—105.

95. *Același*
AR. Greut. 3,66 g; diam. 18 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 537, anii 93—92.
Sydenham, 540, anii 106—105.

96. *Același*
AR. Greut. 3,38 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 537, anii 93—92.
Sydenham, 540, anii 106—105.

97. *Același*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 537, anii 93—92.
Sydenham, 540, anii 106—105.

98. *Cn. Cornelius Blasio*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 621, anul 91.
Sydenham, 561, anul 105.

99. *P. Porcius Laeca*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 649, anul 90.
Sydenham, 571, anul 104.

100. *L. Valerius Flaccus*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 647, anul 90.
Sydenham, 565, anul 103.

101. *M. Herennius*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 18,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 1 247 (?), anul 91.
Sydenham, 567 a, anul 101.

102. *Același*
AR. Greut. 3,92 g; diam. 18 mm. C.sl.t.
Grueber, Roma, 1 285, anul 91.
Sydenham, 567, anul 101.

103. *L. Scipio Asiagenus*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 20 mm. C.f.b.t.
Grueber, Roma, 1386, anul 91.
Sydenham, 576 b, anul 101.

104. *L. Appuleius Saturninus*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1523 var. Ȧ = litera A cu punct și sus și jos.
Sydenham, 578 a, anii 100—97.

105. *C. Coilius Caldus*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1465, var. D, anul 90.
Sydenham, 582 a, anii 100—97.

106. *C. Fundanius*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1681 var. A, anul 89.
Sydenham, 583, anii 100—97.

107. *L. Iulius*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1676, anul 98.
Sydenham, 585, anii 100—97.

108. *L. Thorius Balbus*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 19 mm. C. f.b.t.
Grueber, Roma, 1638, anul 90.
Sydenham, 598, anii 100—95.

109. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1618, anul 90.
Sydenham, 598, anii 100—95.

110. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1633, anul 90.
Sydenham, 598, anii 100—95.

111. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1615, anul 90.
Sydenham, 598, anii 100—95.

112. *M. Lucilius Rufus*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 21 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 1613 variantă, anul 90.
Sydenham, 599, anii 100—95.

113. *C. Fabius*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 21 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1588, anul 90.
Sydenham, 589, anii 96—95.

114. *C. Fabius*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1588, anul 90.
Sydenham, 589, anii 96—95.

115. *Q. Minucius Thermus*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 20,5 mm. C.s.m.t.
Grueber, Italia, 653, anul 90.
Sydenham, 592, anii 96—95.

116. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 20,5 mm. C.s.m.t.
Contramarcat.
Grueber, Italia, 653, anul 90.
Sydenham, 592, anii 96—95.

117. *M. Porcius Cato*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Italia, 659, anul 90.
Sydenham, 596, anii 93—91.

118. *L. Sentius*
AR. Greut. 2,99 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1642, tip. gen., var. litera F., anul 89.
Sydenham, 600 a, anii 100—91.

119. *A. Postumius Albinus, L. Caecilius Metellus, C. Poblicius Malleolus*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Italia, 724, anul 89.
Sydenham, 611, anii 92—91.

120. *A. Postumius Albinus*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 19 mm. C.s.p.t.
Grueber, Italia, 713, anul 89.
Sydenham, 613, anii 92—91.

121. *D. Iunius Silanus*
AR. Greut. 3,94 g; diam. 18 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Roma, 1775, dar B şi XXVII.
Sydenham, 646, anii 90—89.

122. *Acelaşi*
AR. Greut. 3, 81 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 1827, dar R (?) şi V, anul 88.
Sydenham, 646, anii 90—89.

123. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 19 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Roma, 1822, dar Q şi VII, anul 88.
Sydenham, 646, anii 90—89.

124. *D. Iunius Silanus*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1790, dar G şi VIII, anul 88.
Sydenham, 646, anii 90—89.

125. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 17 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 1772, tip. gen.
Sydenham, 646, anii 90—89.

126. *Acelaşi*
AR. Greut. 4,03 g; diam. 17 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 1800, dar K şi XIIII, anul 88.
Sydenham, 646, anii 90—89.

127. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18,5 mm. C.s.t.p.
Grueber, Roma, 1 772, tip. gen.
Sydenham, 646, anii 90—89.

128. *L. Piso Frugi*
AR. Greut. 4,22 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, t.g., anii 90—89.

129. *L. Piso Frugi*
AR. Greut. 3,93 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen, anii 90—89.

130. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

131. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,93 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

132. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 17,5 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

133. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,98 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

134. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,99 g; diam. 18,5 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

135. *L. Piso Frugi*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 1859, tip. gen., anul 88.
Sydenham, 650, tip. gen., anii 90–89.

136. *C. Vibius Pansa*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 244, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684, anii 89–88.

137. *C. Vibius Pansa*
AR. Greut. 3,96 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

138. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

139. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

140. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 17 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

141. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,71 g; diam. 19,5 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 244, anul 87.
Sydenham, 684, tip. gen., anii 89–88.

142. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,84 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

143. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,99 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 244, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684, anii 89–88.

144. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,61 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, tip. gen., anii 89–88.

145. *C. Vibius Pansa*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 244, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684, anii 89–88.

146. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 244, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684, anii 89–88.

147. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2283, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 684 b, anii 89–88.

148. *Acelaşi*
AR. Greut. 3.79 g; diam. 19,5 mm. C.s.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2309, anul 87.
Sydenham, 688, anii 89—88.

149. *Q. Titius*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2220, anul 87.
Sydenham, 691, anul 88.

150. *Acelaşi*
AR. Greut. 4,03 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2220, anul 87.
Sydenham, 691, anul 88.

151. *L. Titurius Sabinus*
AR. Greut. 3,93 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2322, anul 87.
Sydenham, 698, anul 88.

152. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 21 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2322, anul 87.
Sydenham, 698, anul 88.

153. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,70 g; diam. 18 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 328, anul 87.
Sydenham, 699, anul 88.

154. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,68 g; diam. 19,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 328, anul 87.
Sydenham, 699, anul 88.

155. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,87 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 326, anul 87.
Sydenham, 699 a, anul 88.

156. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,92 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, 2 326, anul 87.
Sydenham, 699, anul 88.

157. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,47 g; diam. 19,5 mm. C.s.
Grueber, Roma, 2 328, anul 87.
Sydenham, 699, anul 88.

158. *Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus*
AR. Greut. 3,31 g; diam. 17 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 440, anul 86.
Sydenham, 702, anul 87.

159. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,68 g; diam. 17,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 440, anul 86.
Sydenham, 702, anul 87.

160. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 440, anul 86.
Sydenham, 702, anul 87.

161. *L. Rubrius Dossenus*
AR. Greut. 3,59 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 448, anul 86.
Sydenham, 705, anii 87—86.

162. *L. C. Memies*
AR. Greut. 3,59 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 421, tip. gen., anul 87.
Sydenham, 712, anii 86—85.

163. *C. Marcius Censorinus*
AR. Greut. 3,46 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 368 var., anul 87.
Sydenham, 713, anul 86.

164. *Fără nume de magistrat*
AR. Greut. 3,99 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

165. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,96 g; diam. 19 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

166. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,95 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

167. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,77 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

168. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,80 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

169. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,73 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

170. *Fără nume de magistrat*
AR. Greut. 3,65 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 622, anul 84.
Sydenham, 723, anii 85—84.

171. *Man. Fonteius*
AR. Greut. 3,61 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 478, anul 85.
Sydenham, 724, anul 84.

172. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 20,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 478, anul 85.
Sydenham, 724, anul 84.

173. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 478, anul 85.
Sydenham, 724, anul 84.

174. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,98 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 476, anul 85.
Sydenham, 724, anul 84.

175. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 481, anul 85.
Sydenham, 724 b, anul 84.

176. *Acelaşi*
AR. Greut. 4,40 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 481, anul 85.
Sydenham, 724 b, anul 84.

177. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 20 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 476, anul 85.
Sydenham, 724, anul 84.

178. *L. Iulius Bursio*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 21 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

179. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

180. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 22 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

181. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,94 g; diam. 19,5 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

182. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,45 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

183. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 583, anul 85.
Sydenham, 728, anul 83.

184. *C. Licinius Macer*
AR. Greut. 4,06 g; diam. 23 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 467, anul 85.
Sydenham, 732, anul 83.

185. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,95 g; diam. 23 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 467, anul 85.
Sydenham, 732, anul 83.

186. *C. Licinius Macer*
AR. Greut. 3,85 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 467, anul 85.
Sydenham, 732, anul 83.

187. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,54 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 467, anul 85.
Sydenham, 732, anul 83.

188. *L. Marcius Censorinus*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 657, anul 83.
Sydenham, 737 a, anii 82—81.

189. *Acelaşi*
AR. Greut. 4,15 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 657, anul 83.
Sydenham, 737, anii 82—81.

190. *P. Crepusius*
AR. Greut. 4,01 g; diam. 17,5 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 664, tip. gen., anul 83.
Sydenham, 738 a, anii 82—81.

191. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 17,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 664, tip. gen., anul 83.
Sydenham, 738, anii 82—81.

192. *C. Mamilius Limetanus*
AR. Greut. 3,78 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 716, anul 83.
Sydenham, 741, anii 82—81.

193. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 716, anul 83.
Sydenham, 741, anii 82—81.

194. *C. Valerius Flaccus*
AR. Greut. 3,71 g; diam. 19,5 mm. C.sl.t.
Grueber, Gallia, 1, anul 82.
Sydenham, 747 (Gallia), anii 82—81.

195. *L. Cornelius Sulla, L. Manlius*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Est, 5.
Sydenham, 756, anii 82—81.

196. *Q. Antonius Balbus*
AR. Greut. 3,76 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 737, tip. gen., o literă nedescifrabilă cu un punct, anul 82.
Sydenham, 742 a, anul 81.

197. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,73 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 763, anul 82.
Sydenham, 742 b, anul 81.

198. *C. Norbanus*
AR. Greut. 3,86 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 2 784, anul 82.
Sydenham, 739, anul 80.

199. *A. Postumius Albinus*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 2 836, anul 82.
Sydenham, 745, anul 79.

200. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,64 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 839, anul 82.
Sydenham, 746, anul 79.

201. *A. Postumius Albinus*
AR. Greut. 3,90 g; diam. 20 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 839, anul 82.
Sydenham, 746, anul 79.

202. *C. Naevius Balbus*
AR. Greut. 3,97 g; diam. 18 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 926, tip. gen., anul 81.
Sydenham, 769 b, anii 78—77.

203. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,64 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 2 926, tip. gen., anul 81.
Sydenham, 769 b, anii 78—77.

204. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,92 g; diam. 19 mm. C.s.t.
Grueber, Roma, 2 926, tip. gen., anul 81.
Sydenham, 768 b, anii 78—77.

205. *L. Procilius*
AR. Greut. 3,67 g; diam. 18 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 3 147, anul 87.
Sydenham, 771, anii 78—77.

206. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 20 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 147, anul 78.
Sydenham, 771, anii 78—77.

207. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,75 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 147, anul 78.
Sydenham, 771, anii 78—77.

208. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,88 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 3 150, anul 78.
Sydenham, 772, anii 78—77.

209. *L. Papius*
AR. Greut. 4,04 g; 18 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 2 977, tip. gen., anul 80.
Sydenham, 773, anii 78—77.

210. *Q. Caecilius Metellus Pius*
AR. Greut. 3,89 g; diam. 19 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Spania, 47, anii 79—77.
Sydenham, 751, anul 77.

211. *M. Volteius*
AR. Greut. 3,88 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 154, anul 78.
Sydenham, 774, anul 76.

212. *M. Volteius*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 18 mm. C.s.p.t.
Grueber, Roma, 3 188, anul 78.
Sydenham, 777, anul 76.

213. *L. Rutilius Flaccus*
AR. Greut. 4,03 g; diam. 18 mm. C.f.p.t. dinţat.
Grueber, Roma, 3 242, var., anul 77.
Sydenham, 780, anul 75.

214. *L. Rustius*
AR. Greut. 3,82 g; diam. 18 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 3 271, anul 76.
Sydenham, 782, anul 74.

215. *L. Lucretius Trio*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 19 mm. C.b.p.t.
Contramarcat.
Grueber, Roma, 3 245, anul 76.
Sydenham, 783, anul 74.

216. *C. Postumius*
AR. Greut. 3,88 g; diam. 17 mm. C.f.b.f.p.c. Contramarcat.
Grueber, Roma, 3 238, anul 77.
Sydenham, 785, anii 74—73.

217. *C. Postumius*
AR. Greut. 3,67 g; diam. 18,5 mm. C.f.b.f.p. circulată. Contramarcat.
Grueber, Roma, 3 238, anul 77.
Sydenham, 785, anii 74—73.

218. *C. Egnatius Maxsumus*
AR. Greut. 4,34 g; diam. 19,5 mm. C.b.p.t. Contramarcată.
Grueber, Roma, 3 285, tip. gen. 1 (lit. R) şi 2 (lit. ..) anul 75.

219. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 285, tip. gen. 1 (lit. R) şi 2(lit. ..) anul 75.
Sydenham, 787, anul 73.

220. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,99 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 277, anul 75.
Sydenham, 788, anul 73.

221. *L. Farsuleius Mensor*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 18 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 293, tip. gen., cifra XC[III?]
Sydenham, 789, anul 73.

222. *L. Cosutius Sabularius*
AR. Greut. 3,83 g; diam. 17 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 320, tip. gen., cifra VII.
Sydenham, 790, anul 72.

223. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,79 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 3 320, tip. gen., cifra VII.
Sydenham, 790, anul 72.

224. *M. Plaetorius Cestianus*
AR. Greut. 3,64 g; diam. 19 mm. C.f.b. netocită.
Grueber, Roma, 3 574, anul 68.
Sydenham, 808, anii 68—66.

225. *M. Nonius Sufenas*
AR. Greut. 3,81 g; diam. 18 mm. C.f.b. „Fior di conio".
Grueber, Roma, 3 820, anul 63.
Sydenham, 885, anii 63—62.

226. *P. Fonteius Capito*
AR. Greut. 3,91 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 851, anul 60.
Sydenham, 900, anul 61.

227. *Q. Caepio Brutus*
AR. Greut. 4,06 g; diam. 21 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 3 861, anul 59.
Sydenham, 906, anul 60.

228. *Acelaşi*
AR. Greut. 3,74 g; diam. 19 mm. C.b.t.
Grueber, Roma, 3 861, anul 59.
Sydenham, 906, anul 60.

229. *P. Plautius Hypsaeus*
AR. Greut. 3,66 g; diam. 19 mm. C. f. b. netocită.
Grueber, Roma, 3 841, anul 61.
Sydenham, 910, anul 58.

230. *P. Plautius Hypsaeus*
AR. Greut. 3,92 g; diam. 18,5 mm. C.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 841, anul 61.
Sydenham, 911, anul 58.

231. *Paullus Aemilius Lepidus*
AR. Greut. 4,02 g; diam. 18 mm. C.f.b.p.t.
Grueber, Roma, 3 373, anul 71.
Sydenham, 926, anul 55.

232. *L. Livineius Regulus*
AR. Greut. 3,71 g; diam. 18 mm. C.b.t. Contramarcat.
Grueber, 4 271, anul 39.
Sydenham, 1 112, anul 42.

233. *Ti. Sempronius Graccus*
AR. Greut. 3,41 g; diam. 19 mm. C.s.m.t.
Grueber, Roma, 4 320, anul 37.
Sydenham, 1 129, anul 40.

234. *M. Antonius*
AR. Greut. 2,96 g; diam. 16 mm. C.s.m.t. Contramarcat.
Grueber, Est, 189, tip. gen., anii 32—31.
Sydenham, 1 216, tip. gen., anii 32—31.

PRESCURTĂRI

C.b.	= conservarea bună	C.r.	= conservarea rea
C.f.b.	= conservarea foarte bună	t.	= moneda tocită
C.s.	= conservarea satisfăcătoare	p.t.	= puţin tocită
C.sl.	= conservarea slabă	nt.	= netocită.

UN NOUVEAU TRÉSOR DE DENIERS ROMAINS DU TEMPS DE LA RÉPUBLIQUE DÉCOUVERT EN OLTÉNIE

RÉSUMÉ

L'auteur présente un trésor découvert en 1962 à Gura Padinii, au sud de l'Olténie. Sur les 248 monnaies découvertes ont été sauvées et étudiées 234 exemplaires. Leur description se trouve dans le catalogue, à la fin de l'étude.

Le trésor contient une drachme d'Alexandre le Grand (frappée à Lampsaque en 325), l'imitation d'une tetradrachme thassienne de la

deuxième moitié du IIe siècle av.n.è. et 232 deniers romains républicains. La monnaie la plus récente est un denier de Marc Antoine des années 32—31 av.n.è.

De l'étude du poids des deniers (fig. 2) il résulte que la plupart pèsent entre 3,70 et 3,90 g.

L'analyse de la répartition des monnaies par périodes chronologiques effectuée sur le trésor de Gura Padinii, continuée sur le trésor de Mihai Bravu et étendue sur deux trésors de Bulgarie, découverts à Trăstenic et Orjahovica, qui présentent des structures similaires (fig. 3), mène l'auteur à la conclusion qu'on peut distinguer un groupe ancien dans l'afflux des deniers romains républicains en Dacie et Thrace, daté autour de l'an 100 av.n.è.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Drachme d'Alexandre le Grand du trésor de Gura Padinii (2/1).

Fig. 2. — Diagramme avec les poids des deniers du trésor de Gura Padinii.

Fig. 3. — Diagramme avec la répartition par époques des deniers des trésors de : Gura Padinii, Mihai Bravu, Trăstenic et Orjahovica (Bulgarie).

PROBLEME ACTUALE ALE CERCETĂRII ISTORIEI ORAŞULUI MEDIEVAL

DE

MIRCEA D. MATEI

Oraşul medieval este departe de a fi considerat drept un capitol închis al cercetării istorice europene. Amploarea pe care continuă să o capete cercetarea diverselor aspecte şi etape ale evoluţiei aşezărilor urbane medievale europene, introducerea în discuţie a unor elemente de natură economică sau socială în măsură să contribuie la conturarea unei ,,definiţii'' cît mai cuprinzătoare şi exacte a oraşului medieval şi mai ales efortul încadrării într-un ansamblu european a *tuturor* regiunilor continentului, indiferent dacă unele dintre acestea nu au cunoscut formele clasice [1], occidentale, de existenţă ale oraşului medieval constituie doar cîteva din particularităţile cercetării actuale în domeniul amintit. Evident, chiar din simpla enumerare, destul de incompletă de altfel, a acestor preocupări se desprinde încheierea că specialiştii angajaţi în cercetare aparţin unor foarte variate domenii de activitate şi este de presupus că o astfel de cercetare conjugată va uşura obţinerea unor rezultate aşteptate de multă vreme.

În rîndurile care urmează nu ne propunem să realizăm o trecere în revistă a stadiului în care se află cercetarea europeană de specialitate, deşi poate bibliografia existentă astăzi ar impune o astfel de sistematizare a lucrurilor, ci ne vom mărgini să încercăm o punere în lumină a rolului care se atribuie bazei economice a existenţei oraşului medieval, avînd însă grija măcar de a sugera limitele fireşti ale poziţiei ştiinţifice caracterizate prin ridicarea factorului economic la rangul de argument exclusiv în atribuirea calităţii de oraş unor aşezări omeneşti medievale.

★

Una din problemele cele mai îndelung discutate în istoriografia europeană, şi care se află într-o strînsă legătură cu aceea căreia îi rezervăm

[1] Pe această linie se cuvine relevat în mod special efortul făcut de către ,,Societatea Jean Bodin'' din Bruxelles, care s-a arătat preocupată de nevoia cunoaşterii cît mai bune a particularităţilor vieţii urbane, într-un larg cadru cronologic, a celor mai diverse regiuni ale lumii, rezervînd două importante volume din publicaţia sa *Recueils de la Société Jean Bodin* discutării acestor probleme.

rîndurile de față, este așa-numita problemă a trecerii de la antichitate la evul mediu, sau, cum preferă unii cercetători să o numească, a *continuității*. Deși unele elemente comune ar putea sugera ideea că în aria geografică europeană afectată de aceste discuții s-ar cuveni inclus și teritoriul țării noastre, credem că, fără a fi eronată în esență, o atare opinie are nevoie de unele corective nu lipsite de importanță.

Pentru discuția de față însă este de cel mai mare interes să încercăm a evidenția calitățile și lipsurile principalelor puncte de vedere care se înfruntă de mai bine de un secol într-o problemă ce-și lasă cu ușurință surprinse și alte laturi decît cele strict științifice, și anume problema cauzelor sfîrșitului Imperiului roman de apus. Se știe prea bine că istorici reputați au atribuit acest sfîrșit fie unor cauze de ordin intern [2], izvorînd din criza secolului al III-lea, care n-a putut fi „lichidată" nici de reformele binecunoscute ale lui Diocletian, în timp ce alții l-au pus pe seama triburilor germanice, ajungîndu-se pînă la formulări de o crudă plasticitate, ca aceea a lui A. Pigagnol, și de aceea nu credem că s-ar dovedi utilă o reactualizare a etapelor parcurse de procesul cristalizării celor două opinii amintite, pînă la forma în care ele sînt cunoscute astăzi. În consecință, ne mulțumim să restrîngem discuția la situația pe care o cunosc orașele Imperiului roman de apus în ultimul secol de existență a acestuia și în cele următoare, pînă în secolul al XI-lea, cînd specialiștii, aproape în unanimitate, situează începutul perioadei de înflorire a orașelor medievale.

Întrebarea care revine în chip stăruitor în discuție este aceea dacă, începînd cel puțin cu secolul al V-lea, în orașele Imperiului de apus mai sînt de surprins activități economice specific urbane, sau, poate chiar mai exact vorbind, dacă vechile orașe romane continuă a-și păstra, sub raport economic, un caracter specific, care să le deosebească de așezările rurale. Dar, de fapt, aceasta este și ea numai o parte a problemei care ne interesează, deoarece din ea decurge, în chip firesc și complementar, o alta încă mai complexă, și anume întrebarea dacă în perioada arătată vechile orașe continuă să joace un rol de oarecare importanță pentru economia regiunilor în care erau situate sau capătă un alt rol.

Astăzi nu mai constituie obiect de discuție faptul că, începînd de la mijlocul secolului al III-lea și datorită pericolului reprezentat de incursiunile triburilor germanice în Imperiul de apus, cel puțin unele din orașele Galliei cunosc o împuținare teritorială [3], pe care unii istorici o apreciază chiar la jumătate din suprafața ocupată de ele înainte de acest moment. Ziduri de incintă ridicate în grabă și într-o tehnică de calitate adeseori discutabilă lasă în afara fortificațiilor cartiere întregi, altădată intens locuite, și nu de puține ori acestea sînt tocmai cartiere ocupate de categorii inferioare ale populației urbane, în care intrau meșteșugari, negustori, cărăuși etc. Dacă fortificațiile ridicate astfel ar fi avut ca principală menire apărarea populației urbane, sacrificarea unor întinse suprafețe orășenești ar fi avut cel puțin aerul unei măsuri vizînd viața și activi-

[2] Cu titlu de exemplu ne îngăduim a cita aici opinia generalizatoare formulată în lucrarea *Rome et son empire* de către A. Aymard și J. Duboyer : „Le mal venait de loin et, malgré l'énergie de ses méthodes opportunistes, le Bas-Empire n'y pouvait pas porter remède" (*Histoire générale des civilisations*, II, Paris, 1954, p. 599).

[3] Cf. mai ales F. Vercauteren, *Étude sur les civitates de la Belgique seconde*, Bruxelles, 1934, lucrare considerată fundamentală pentru această temă.

tatea oraşelor. În realitate însă, credem că este mai îndreptăţită decît altele opinia lui M. Roblin, potrivit căreia „...la construction des villes closes du IIIe siècle fut une entreprise d'État, dirigée par le gouvernement impérial, non pour abriter la population civile des villes ouvertes, mais pour protéger les garnisons et les principaux services administratifs"[4].

Oricît de importante puteau fi urmările unor astfel de măsuri, ne pare greu de admis că acestea din urmă puteau afecta în mod hotărîtor baza economică a aşezărilor urbane şi de aceea credem că este mai firesc să căutăm explicaţia regresului acestora în însăşi starea generală a economiei imperiului. Criza generală a imperiului, căreia, la un moment dat, se păruse că îi vor putea pune capăt reformele foarte cuprinzătoare ale lui Diocleţian, a continuat să se adîncească şi ea nu a putut fi stăvilită nici în perioada următoare. Dimpotrivă, regresul economic general al Imperiului roman de apus a determinat o tot mai insistentă intervenţie a statului în viaţa internă a oraşelor, dar singura consecinţă a acesteia a fost înrăutăţirea situaţiei aşezărilor urbane şi a populaţiei lor. Departe de a se oferi studiului într-o simplitate care să uşureze înţelegerea sa, situaţia economică a oraşelor occidentale antice începînd cu secolul al IV-lea este caracterizată şi, în acelaşi timp, determinată de acţiunea conjugată a unor factori diverşi ca origine şi cîmp de acţiune. Anemierea vieţii urbane este un fenomen ce caracterizează, între altele, ultimele două secole de existenţă a Imperiului roman de apus şi nici una din măsurile adoptate în acest răstimp, dintre care cea mai plină de consecinţe ni se pare a fi aceea a obligativităţii eredităţii profesiilor, nu reuşeşte să amelioreze situaţia. În fond, nici un fel de măsuri cu caracter administrativ nu puteau anula efectul fiscalităţii excesive, ereditatea profesiilor nu putea — oricît de drastic ar fi fost impusă — să înviorează producţia urbană şi schimbul de mărfuri şi de aceea singurul rezultat posibil al procesului ireversibil care se desfăşura în cadrul oraşelor a fost acela al golirii lor de orice conţinut economic.

S-a reafirmat de curînd şi cu multă dreptate că una din particularităţile perioadei la care ne referim a constituit-o fuga orăşenilor la sate. Departe de a constitui o cauză a decăderii oraşelor, aşa cum ar putea părea la prima vedere, fenomenul amintit este doar una din cele mai importante consecinţe ale regresului în primul rînd economic al lumii antice occidentale şi, din acest punct de vedere, opinia exprimată de J. Le Goff ni se pare suficient de interesantă pentru a fi amintită : fuga orăşenilor la sate — scrie învăţatul francez — „nu era decît o consecinţă a fugii mărfurilor, care nu mai veneau să alimenteze piaţa orăşenească. Populaţia urbană este o grupă de consumatori care se alimentează din importuri. Cînd evaziunea numerarului lasă locuitorii oraşelor fără puterea de a cumpăra, cînd drumurile comerciale încetează de a mai iriga centrele urbane, orăşenii sînt constrînşi să se refugieze în apropierea locurilor de producţie"[5].

Ruinarea categoriilor mijlocii ale populaţiei urbane [6], proces ce se desfăşoară concomitent cu exodul în mediul rural al tuturor celor înstăriţi [7]

---

[4] M. Roblin, *Cités ou citadelles? Les enceintes romaines du Bas-Empire d'après l'exemple de Senlis*, în *Revue des études anciennes*, LXVII, 3—4, 1965, p. 369.

[5] J. Le Goff, *La civilisation de l'Occident médiéval*, Paris, 1964, p. 51.

[6] A. Aymard şi J. Duboyer, *op. cit.*, p. 513.

[7] R. Latouche, *Les grandes invasions et la crise de l'Occident au Ve siècle*, Paris, 1946, p. 267.

(care căutau să scape prin orice mijloace de obligaţiile fiscale tot mai grele impuse fără încetare de imperiu), duce în scurtă vreme la o atît de evidentă scădere a rolului economic al oraşelor, încît ni se pare pe deplin îndreptăţit să se afirme că, exceptînd foarte puţine cazuri, la finele secolului al V-lea numai cu greu se mai poate vorbi de o pîlpîire a vieţii urbane în Imperiul roman de apus.

Este poate locul aici să precizăm că atunci cînd se subliniază decăderea economică a oraşelor la sfîrşitul antichităţii, ceea ce determină o tot mai pronunţată ruralizare a vieţii Europei occidentale, ar fi, totuşi, greşit să se confunde aceasta cu imaginea unor oraşe pustiite de locuitori, degradîndu-se continuu sub raport fizic şi transformîndu-se cu timpul în grămezi de ruine. În primul rînd, depopularea pînă la pustiire a oraşelor era împiedicată de severitatea cu care se aplica legea eredităţii profesiilor [8], un adevărat lanţ nevăzut ce lega pe locuitori de oraşele lor. În al doilea, dar nu şi în ultimul rînd, obligaţiile militare şi administrative impuse locuitorilor oraşelor de către imperiu erau atît de greu de evitat, încît locuitorii oraşelor, în marea lor majoritate, îşi vedeau substanţial îngrădită libertatea de a se stabili în alte locuri. Odată în plus, deci, nu aspectul demografic al vieţii orăşeneşti ne preocupă, ci baza economică a dăinuirii ei. Or, după cum se admite în general, concomitent cu declinul economiei urbane activitatea artizanală se deplasează în mediul rural (se cunosc cazuri cînd *villae* de oarecare importanţă se transformă în adevărate centre artizanale), fără să mai vorbim de concurenţa pe care o fac manufacturile de stat sau producţia din garnizoane, ceea ce, pe bună dreptate, subliniază P. Petit [9].

Cele arătate pînă aici au fost, credem, în măsură să sugereze că *pe plan economic* secolele IV—V au reprezentat pentru Imperiul roman de apus o perioadă de adîncire a crizei economico-sociale (nu o amintim decît pe aceasta, întrucît numai ea ne preocupă), ale cărei urmări asupra vieţii orăşeneşti au fost hotărîtoare. Chiar dacă, prin specificul vieţii lor de pînă atunci, populaţiile germanice pătrunse în imperiu nu s-au simţit atrase de viaţa urbană a cărei experienţă le lipsea, avem serioase rezerve în a atribui acestor populaţii principala contribuţie la decăderea vieţii urbane în Europa occidentală. De altfel, chiar în ceea ce priveşte aprecierea situaţiei din secolele următoare, opiniile exprimate pînă în prezent sînt departe de a avea un caracter convergent şi de aceea este, poate, mai bine, totuşi, să amintim că în timp ce unii învăţaţi contestă francilor şi altor populaţii germanice orice înclinaţie spre viaţa urbană [10], alţii subliniază preferinţa regilor merovingieni şi cu atît mai mult a celor carolingieni de a se stabili în anume oraşe din perioada imperiului. Chiar dacă această ultimă opinie ar întîmpina mai puţine dificultăţi în încercările de a fi demonstrată, încă ne-am afla departe de a dovedi că efectul economic al unei atare prezenţe regale era notabil. De altfel, începînd din momentul în care H. Pirenne şi-a formulat atît de controversata teză cu privire la consecinţele economice ale prezenţei şi stăpînirii arabe în Marea Mediterană, situaţia economică a oraşelor nu a încetat a fi analizată din

---

[8] *Ibidem*.

[9] *Précis d'histoire ancienne*, Paris, 1962, p. 324.

[10] R. Latouche, *Les origines de l'économie occidentale (IVe—XIe siècles)*, Paris, 1956, p. 120.

unghiuri multiple, ajungîndu-se invariabil la concluzia că potenţialul lor economic a atins nivelul cel mai coborît. Cu aceasta însă discuţia nu s-a încheiat, ci cel mult putem spune că o atare concluzie constituie punctul de plecare pentru alte observaţii şi analize, dintre care sperăm să putem evidenţia pe cele mai importante în rîndurile următoare.

În primul rînd, din discuţia care urmează poate fi eliminată, ca neavînd un rol fundamental în elucidarea problemelor legate direct de ceea ce ne preocupă, controversa [11] provocată de cunoscuta teză a lui H. Pirenne potrivit căreia extinderea stăpînirii arabe în spaţiul circummediteranean ar fi determinat caracterul continental al vieţii economice a Occidentului. Argumentele aduse de adversarii tezei savantului belgian, deşi combătute adesea ele însele, au cel puţin darul de a scoate şi mai pregnant în evidenţă nivelul foarte scăzut al vieţii economice în perioada regilor merovingieni, neoferind, de asemenea, prea multe elemente nici pentru aprecierea pozitivă a realităţilor secolelor VIII—IX.

Pe fundalul sumbru al întregii perioade care urmează dispariţiei *de jure* a Imperiului roman de apus, situaţia oraşelor în general şi viaţa lor economică în special nu fac notă discordantă. Dacă, totuşi, pe teritoriul fostei Gallii romane sau în Italia oraşele, indiferent de starea lor materială, îşi continuă o existenţă fizică precară, dispariţia organismelor proprii imperiului a avut în alte regiuni, ca în teritoriul dintre Rin şi Dunăre de pildă, urmări şi mai grave, părînd a fi justificată afirmaţia că de aici a dispărut orice urmă de viaţă orăşenească care să amintească de epoca romană [12]. Dacă această ultimă situaţie pare să fie identică cu aceea care a caracterizat teritoriul fostei provincii Dacia după retragerea aureliană, asupra ei urmînd a reveni ulterior, de o atenţie specială trebuie să se bucure cunoaşterea realităţilor ce se ascund în spatele fenomenului de decădere a oraşelor din Europa occidentală după secolul al V-lea. Mai exact vorbind, se impune cunoaşterea şi aprecierea caracterului producţiei de bunuri materiale (exceptînd, bineînţeles, agricultura), indiferent de locul şi mediul în care aceasta se desfăşoară în secolele V—X.

În lipsa unor cercetări arheologice ample, care să poată furniza datele materiale necesare unor discuţii cu intenţii generalizatoare, referitor la rolul jucat de producţia artizanală din vechile oraşe romane s-au emis şi continuă să se formuleze opinii contradictorii, multe dintre ele excluzîndu-se reciproc. Este adevărat că aceste opinii nu vizează *stricto sensu* producţia meşteşugărească în secolele V—IX din aşezările amintite, ci se mulţumesc să aprecieze *în ansamblu* rolul economic al acestora în perioada arătată. Nu numai împrejurarea că sînt numeroase şi nu aparţin întotdeauna unor nume cu rezonanţă în cercetarea europeană ne determină să renunţăm la inserarea aici a unor astfel de puncte de vedere, ci şi observaţia că, în vremea din urmă, s-au înmulţit poziţiile „de mijloc”, mai aproape de adevărul istoric, după părerea noastră, şi, în orice caz, mai în măsură să justifice evoluţia ulterioară a economiei Europei occidentale.

---

[11] Amintim, totuşi, pentru deosebita ei utilitate în cunoaşterea poziţiilor adoptate faţă de teza amintită, culegerea *Bedeutung und Rolle des Islam beim Übergang vom Altertum zum Mittelalter*, Darmstadt, 1968, în care se retipăresc studii mai vechi sau mai noi ale adepţilor sau adversarilor tezei lui H. Pirenne.

[12] H. von Petrikowits, *Das Fortleben römischer Städte am Rhein und Donau im frühen Mittelalter*, în *Aus der Schatzkammer des antiken Trier*, Trier, 1959, p. 75.

Chiar dacă, în general, se admite că rolul jucat de producţia orăşenească în ansamblul economiei fostelor teritorii ale Imperiului roman de apus este aproape nul, se contestă tot mai stăruitor ***dispariţia cu desăvîrşire*** a funcţiunii economice a acestor aşezări. Desigur, nu este vorba aici de a admite că vechile oraşe au continuat a fi locuite, în interiorul sau în afara incintelor ridicate începînd din secolul III, ci de considerarea lor drept locuri de producţie şi de schimb, cu o oarecare importanţă pentru locuitorii unor regiuni înconjurătoare limitate [13].

Preabinecunoscutei opinii a lui A. Dopsch [14], caracterizată printr-o pronunţată prudenţă, i s-au adăugat, în anii din urmă, un număr sporit de învăţaţi [15] care, prin exemple concrete, contribuie la abandonarea ideii că oraşele perioadei postromane ,,n-ar fi fost oraşe decît în sensul topografic al cuvîntului'', aşa cum, foarte plastic, scria J. Schneider în monografia închinată oraşului Metz [16]. Mai mult încă, şi aceasta prezintă pentru discuţia de faţă un interes excepţional, chiar în condiţiile dispariţiei celor mai multe din vechile funcţiuni ale oraşului roman tîrziu specialişti reputaţi admit dăinuirea, în continuare, a ,,bazei sociale'' a acestuia [17]. În absenţa unor cercetări arheologice multilaterale, de care amintim din nou, în măsură, dacă nu să confirme integral, cel puţin să verifice justeţea sus-amintitei teze pentru un teritoriu amplu, credem că în sprijinul ei vin, totuşi, cel puţin o serie de observaţii sau fapte materiale neîndoielnice. Precizînd de la început că nu acordăm nici o importanţă dispariţiei certe a instituţiilor municipale, fără acceptarea continuării unei producţii artizanale sau a unor operaţii de schimb în fostele oraşe romane, nu numai că nu s-ar putea explica persistenţa, între zidurile acestora, a unor grupări de populaţie de oarecare importanţă în tot cursul secolelor VI—X [18], dar nici capacitatea acestor grupări omeneşti de a rezista atîtor vicisitudini care s-au abătut asupra lor. Or, dacă la aceasta adăugăm nevoia asigurării cu toate cele necesare a unor armate regale impunătoare în anumite momente, a numeroaselor suite ale feudalilor locali, şi mai ales capacitatea remarcabilă de efort a chiar orăşenilor de a reface, adesea chiar de mai multe ori, aşezări distruse aproape în întregime de diverşii invadatori (în rîndul cărora normanzii ocupă, neîndoielnic, primul loc), nu credem că mai poate fi pusă serios la îndoială dăinuirea, după secolul al V-lea în Europa occidentală a unei producţii cu caracter specializat, cazul centrului

[13] Adevărul este că încă A. Dopsch şi mai ales H. Pirenne (*Mahomet et Charlemagne*, ed. a V-a, Paris-Bruxelles, 1937, p. 96) au formulat opinii prudente referitoare la economia perioadei merovingiene, dar ele nu au căpătat o circulaţie foarte largă. Abia mai tîrziu, un alt mare învăţat F. L. Ganshof (*La Belgique carolingienne,* Bruxelles, 1958, *passim*) a reactualizat anume aprecieri pozitive privind perioada de pînă în secolul al X-lea. Acesta din urmă admite chiar existenţa unei vieţi orăşeneşti în perioada carolingiană ,,à condition d'y voir quelque chose d'extrèmement modeste'' (*op. cit.*, p. 124).

[14] A. Dopsch, *Vom Altertum zum Mittelalter — Das Kontinuitätsproblem*, în *Kulturbruch oder Kulturkontinuität im Übergang von der Antike zum Mittelalter*, Darmstadt, 1968, p. 90—91.

[15] Herman Aubin ocupă un loc deosebit în stabilirea criteriilor care trebuie să stea la baza studierii rolului jucat de cultura romană, ulterior secolului al V-lea, în istoria regiunilor care au aparţinut Imperiului roman de apus. În acest sens, de un interes fundamental este capitolul ,,Zur Frage der historischen Kontinuität im Allgemein'' din lucrarea *Vom Altertum zum Mittelalter*, München, 1949, p. 33—73.

[16] J. Schneider, *La ville de Metz aux XIIIe et XIVe siècles*, Nancy, 1950, p. 503.

[17] H. von Petrikowits, *Das Fortleben...*, *loc. cit.*, p. 74.

[18] M. Roblin, *loc. cit.*, p. 391.

de producţie a ceramicii de la Mayen fiind tipic[19]. În sfîrşit, trebuie să amintim că *puţini sînt acei învăţaţi care exclud orice fel de schimburi comerciale* în perioada merovingienilor sau aceea a carolingienilor, chiar dacă toată lumea este de acord că dominanta vieţii Occidentului european în vremea amintită este economia agrară. În acest context nu ni se mai poate părea exagerată o opinie ca aceea a lui H. Sée care, vorbind despre perioada merovingiană, afirmă că „la vie ne s'est pas concentrée uniquement sur les domaines ruraux ; il y a encore des villes assez actives ; les relations commerciales entre la Gaulle et les pays de la Méditerranée n'ont pas cessé..."[20].

O schimbare, totuşi, se petrece în perioada carolingiană, în sensul *lîncezirii* vieţii economice şi al unei restructurări a ei. „Fărîmiţarea" vieţii economice în Occident, concomitent cu accentuarea predominanţei „economiei închise" au drept principală consecinţă împuţinarea sensibilă a monedei ca mijloc de schimb şi apariţia unor „petits marchés", semnificaţia acestora din urmă fiind atît de succint şi convingător pusă în lumină de F. Vercauteren atunci cînd afirmă că „il n'y a plus de boutiquiers, il n'y a plus que des paysans qui... écoulent le surplus de leur récolte aux *rares citadins*"[21] (subl. ns. — *M.D.M.*). Inutil să ne mai întrebăm ce ofereau aceştia din urmă în schimbul produselor agricole, pentru că în afara produselor artizanale cu greu mai rămîne loc pentru altceva. Şi, o dată depăşit secolul al VIII-lea, cercetări de incontestabilă valoare au arătat că în economia occidentală încep să apară semnele unei redresări, care joacă rolul primordial în înviorarea vieţii urbane începînd cu secolul al X-lea. Cum însă ideea care stă la baza prezentului studiu nu este alta decît aceea de a urmări starea producţiei artizanale şi, poate, mai curînd constatarea dăinuirii acesteia în fostele oraşe romane tîrzii pînă în secolul al X-lea, credem că n-ar mai avea nici o justificare continuarea sub raport cronologic a prezentării faptelor, atîta vreme cît concluzia se desprinde cu limpezime : cu rare excepţii, în cuprinsul Imperiului roman de apus producţia artizanală a continuat şi după secolul al V-lea — deşi ca volum şi intensitate ea nu a mai putut asigura acestor aşezări omeneşti funcţia lor economică anterioară secolului arătat — şi aceasta în ciuda tot mai pronunţatei ruralizări a vieţii întregului Occident.

★

Încercarea de a compara situaţia teritoriului ţării noastre de după retragerea aureliană cu realităţile din regiunile fostului Imperiu roman de apus trebuie, după părerea noastră, să pornească de la admiterea implicită a existenţei unor deosebiri sensibile între regiunile intra- şi extracarpatice ale ţării noastre. În funcţie de aceste deosebiri, realităţile nord-dunărene, în măsura în care arheologia epocii respective a furnizat pînă acum date şi observaţii concludente, vor putea fi judecate nu atît prin simplă comparaţie cu acelea vest-europene — operaţie care, astfel, ar putea fi considerată chiar lipsită de sens —, ci mai ales prin prisma semnificaţiei pe care o au

[19] K. Böhner, *Die Frage der Kontinuität zwischen Altertum und Mitelalter im Spiegel der fränkischen Funde des Rheinlandes*, în *Aus der Schatzkammer des antiken Trier*, Tries, 1959, p. 93.

[20] H. Sée, *Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France*, Paris, 1929, p. 23 ; extrem de util şi pentru această problemă este studiul, citat în nota precedentă, al lui K. Böhner.

[21] F. Vercauteren, *Étude sur les civitates de la Belgique seconde*, p. 458.

şi pentru alte teritorii cu regim similar, aflate cîndva în stăpînirea sau sub puternica influenţă a Imperiului roman.

Pornind de la cadrul istoric deosebit de acela al Europei occidentale şi caracterizat prin împrejurarea că dispariţia autorităţii centrale imperiale din fosta provincie Dacia a fost însoţită şi de dispariţia *administraţiei locale* de tradiţie romană, nu va constitui o curiozitate observaţia că aici ruralizarea vieţii societăţii nu se manifesta ca *un proces istoric* de oarecare durată, ci *ca un fenomen ce se petrece aproape brusc*, şi în orice caz într-un timp foarte scurt după anul 271. În astfel de condiţii se schimbă şi sarcinile cercetării, în sensul că în timp ce pentru Europa occidentală aceasta are ca obiect continuitatea eventuală a *vieţii urbane* (cu toate sau măcar o parte din atributele sale), pentru teritoriul de la nordul Dunării sîntem restrînşi de a încerca doar să surprindem dăinuirea unei producţii materiale care să trădeze un caracter de artizanat urban. Or, din acest punct de vedere trebuie să recunoaştem că datele cu care se poate opera în momentul de faţă sînt de o puţinătate descurajantă. Fără a pune la îndoială capacitatea descoperirilor monetare postaureliane din Transilvania de a vădi o viaţă economică relativ intensă a populaţiei autohtone în secolul al IV-lea, caracterul urban pe care îl puteau încă păstra, măcar parţial, unele din fostele oraşe romane nu poate fi, totuşi, susţinut pe baza acestor descoperiri decît cu condiţia confirmării lor de către alte materiale sau complexe arheologice. Din păcate, într-o astfel de situaţie nu se află decît Alba-Iulia, unde, în afara unui important număr de monede din secolul IV, s-au găsit şi unele obiecte ce par a trăda meşteşugul urban [22].

Că anul 271 nu a însemnat încetarea oricărei activităţi artizanale de caracter urban în Transilvania o mai dovedesc şi unele obiecte descoperite în săpăturile de la Bratei şi cărora descoperitorul lor, prof. Ion Nestor, le atribuie calitatea unor produse locale, realizate la nivel artizanal urban[23].

În asemenea condiţii, cînd, cel puţin pentru moment, nici vorbă nu poate fi de a urmări evoluţia *vieţii urbane* în Transilvania de după anul 271, scopul cercetării se modifică esenţial, el restrîngîndu-se la stabilirea dăinuirii activităţii artizanale *în general*, indiferent de locul şi mediul desfăşurării ei. Această restrîngere nu trebuie privită ca o concesie de ordin ştiinţific, deoarece ea corespunde scopului rîndurilor de faţă, care nu este altul decît surprinderea continuităţii de la antichitatea sclavagistă la evul mediu într-un domeniu esenţial în pregătirea condiţiilor economico-sociale ale apariţiei oraşului medieval: practicarea producţiei meşteşugăreşti.

Dat fiind caracterul încercării noastre, ni se pare normal să nu intrăm în detalii de ordin arheologic şi de aceea ne mulţumim să amintim doar că un număr destul de convingător de descoperiri arheologice de factură sigur locală din Transilvania pare a îndreptăţi opinia că o producţie de caracter meşteşugăresc poate fi admisă aici pînă în secolul al VII-lea în orice caz. După aceasta însă, dovezile concludente dispar şi o dată cu ele şi ultimele amintiri ale unei producţii în măsură să amintească de experienţa şi tradiţia romană în domeniul meşteşugurilor.

---

[22] K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei, sec. IV—XIII*, Bucureşti, 1958, capitolul ,,Circulaţia monetară din Transilvania între 276—450 e.n.".

[23] Opinie exprimată într-o discuţie personală a autorului rîndurilor de faţă cu prof. I. Nestor.

Mai sus am afirmat că una din condiţiile de bază pe care trebuie să le îndeplinească o cercetare ca cea de faţă este să admită nevoia studierii diferenţiate a realităţilor intra- şi extracarpatice ulterioare secolului al III-lea.

Descoperiri făcute pe întreg spaţiul extracarpatic al ţării dovedesc fără tăgadă că triburile libere de daci şi carpi au arătat o remarcabilă receptivitate faţă de produsele realizate în atelierele sclavagiste provinciale ale Daciei. Această receptivitate se concretizează nu numai prin utilizarea de către populaţia amintită a unor produse de *provenienţă* romană provincială, obţinute pe calea schimbului, dar şi, mai ales, prin realizarea, în *ateliere locale* [24], a unor produse similare. Fenomenul acesta este deosebit de important, în primul rînd pentru că se manifestă în mai multe domenii de producţie — ceramică, obiecte de podoabă, obiecte de întrebuinţare mai mult sau mai puţin curentă etc., — iar în al doilea rînd pentru că sub raport cronologic el nu numai că se face remarcat încă din secolul al II-lea, la puţin timp după cucerirea Daciei, dar continuă pînă tîrziu, în secolul al IV-lea, deci şi după abandonarea Daciei de către imperiu. Această ultimă observaţie nu ne poate fi indiferentă măcar şi pentru că evidenţiază modul temeinic în care producţia de caracter meşteşugăresc se răspîndise în mediul carpo-dacic, dacă ea a putut dăinui o vreme relativ îndelungată chiar în noile condiţii de viaţă pe care le-a creat populaţiei autohtone începutul migraţiei popoarelor.

Chiar dacă perioada imediat următoare secolului al V-lea ridică, pe planul interpretării şi atribuirii etnice a descoperirilor arheologice, numeroase şi încă destul de controversate probleme, faptul care credem că nu se poate contesta este în legătură directă cu ceea ce ne interesează în încercarea de faţă, şi anume : indiferent de condiţiile precare în care era obligată de împrejurările istorice să trăiască, populaţia autohtonă nu şi-a pierdut încă deprinderea practicării măcar a unor meşteşuguri [25]. Că produsele nu mai prezintă însuşirile tehnice ale acelora din secolul al IV-lea, că ele au devenit, cu timpul, mai puţin variate, aproape că nu are vreo importanţă. Importantă este doar observaţia că arheologia a fost capabilă să furnizeze pînă în prezent suficiente date dovedind că încă în secolul al VI-lea se mai poate vorbi despre meşteşuguri şi meşteşugari în cuprinsul Moldovei şi Munteniei, dar nu este foarte sigur că la finele secolului următor se mai poate vorbi despre aceeaşi situaţie. După un suficient de mare număr de descoperiri s-ar părea că sîntem chiar obligaţi să afirmăm că în secolul al VII-lea dispariţia caracterului meşteşugăresc al producţiei de ceramică, de pildă, este un fapt consumat în rîndul populaţiei autohtone, aceasta urmînd a *redescoperi* [26] meşteşugul amintit, ca şi pe

---

[24] În aprecierea acestei situaţii nu trebuie neglijată şi, deci, trecută cu vederea contribuţia pe care o vor fi adus la cunoaşterea produselor romane de către autohtoni importurile anterioare secolului al II-lea. În orice caz, este sigur că populaţia nord-dunăreană s-a dovedit receptivă la noutăţile tehnice ale lumii romane şi mai ales capabilă să le adapteze la nevoile ei.

[25] Unul dintre cele mai convingătoare argumente ce pot fi aduse în sprijinul acestei opinii este cel furnizat de cercetările din aşezarea autohtonă de la Udeşti-Suceava (secolul al VI-lea) unde s-a descoperit un număr atît de mare de ,,lupe'' de metal încît nu poate exista nici o îndoială că în această aşezare se practica pe scară destul de largă reducerea minereului şi prelucrarea metalelor.

[26] Nu ni se pare imposibil să fi existat şi unele excepţii de la această situaţie, unele regiuni mai ferite de migratori şi distrugerile provocate de aceştia putînd păstra tradiţia unei activităţi specializate. În acest sens, credem că M. Comşa (*Sur l'origine et l'évolution de la civilisation de la*

altele, în secolele următoare. Dar, ca orice proces istoric, şi acesta va presupune parcurgerea unor etape obligatorii, atît pe plan propriu-zis tehnic, cît şi pe acela cronologic al extinderii şi generalizării fenomenului, ultimul aspect prezentînd cea mai mare importanţă în stabilirea premiselor economico-sociale ale apariţiei oraşelor medievale. După părerea noastră, chiar şi dăinuirea pînă în secolul al VI-lea a unor activităţi specializate în mijlocul populaţiei autohtone constituie o dovadă a capacităţii acesteia de a se adapta la condiţiile de viaţă create de apariţia succesivă a migratorilor la nordul Dunării. Lăsînd la o parte faptul că modul de viaţă al ultimilor era incompatibil cu înflorirea meşteşugurilor — activitate specifică unei populaţii sedentare —, prin deplasările repetate impuse de nevoia evitării loviturilor noilor veniţi, populaţia nord-dunăreană nu mai dispunea nici ea de stabilitatea necesară continuării unor activităţi mai vechi, specializate. Ea a pierdut treptat din deprinderile căpătate cîndva, finele secolului al VII-lea constituind perioada în care consecinţele acestui proces devin foarte clare.

★

În ciuda deosebirilor fundamentale şi evidente dintre realităţile specifice teritoriului ţării noastre în perioada de după secolul al III-lea şi acelea ale teritoriului intrat într-o vreme în graniţele şi componenţa Imperiului roman de apus, încercarea de a face o analiză comparată a situaţiei în care s-au aflat aceste teritorii în perioada de trecere de la antichitate la evul mediu poate evidenţia, credem, unele elemente de reală utilitate în înţelegerea a numeroase şi importante fenomene ce s-au manifestat în evul mediu.

Încă de la început se cere făcută o distincţie netă între condiţiile generale în care s-a petrecut dispariţia autorităţii romane din cele două regiuni ce ne interesează şi aceasta pentru motivul că respectivele condiţii au avut consecinţe durabile : în timp ce în apusul Europei a fost vorba de fapt doar de dispariţia autorităţii centrale (şi aşa destul de neputincioasă încă de mai înainte în raporturile ei cu triburile germanice pătrunse în imperiu), autoritatea locală de tradiţie romană continuînd să funcţioneze (chiar dacă cu puteri sensibil împuţinate), la nordul Dunării dispariţia autorităţii romane s-a petrecut la toate nivelurile. Condiţionată, evident, de o sumă de factori în a căror analiză n-ar fi indicat să intrăm aici, situaţia în care s-a dezvoltat, ulterior secolului al III-lea, societatea autohtonă nord-dunăreană a fost continuu agravată de ciocnirile violente şi repetate a numeroase populaţii deosebite etnic, ceea ce, nu de puţine ori, ducea la devastarea unor regiuni mai mult sau mai puţin întinse. Pe de altă parte, deşi nici în Occident n-au lipsit ciocnirile de interese politice şi militare dintre conducătorii diverselor triburi germanice, permanenţa acestui element germanic şi convieţuirea lui cu cel romanizat au avut cu totul alt caracter decît raporturile dintre băştinaşi şi migratori la nordul Dunării [27].

---

population Romaine, et ensuite Protoroumaine, aux VIe—Xe siècles sur le territoire de la Roumanie, în *Dacia*, N.S., XII, 1968, p. 365) este îndreptăţită să presupună că adîncirea cercetărilor poate confirma ipoteza amintită. Oricum ar fi însă, astfel de cazuri nu pot fi decît izolate şi fără o influenţă hotărîtoare asupra restului Munteniei şi cu atît mai puţin al Moldovei.

[27] Nu trebuie uitat că chiar şi legiuirile germanice de după secolul al V-lea caută să introducă anume norme în această convieţuire, cel mai cunoscut şi semnificativ exemplu constituindu-l *Lex Salica*.

Chiar şi strîmtorarea vizibilă economică a populaţiei Imperiului roman de apus, determinată de nevoia împroprietăririi germanilor stabiliţi acolo, a prezentat cu totul alte aspecte decît pătrunderea violentă şi distrugătoare la nordul Dunării a majorităţii triburilor migratoare. De altfel, şi în legătură cu acest aspect este de făcut o remarcă nu de cea mai mică importanţă : însuşi caracterul raporturilor dintre băştinaşii regiunilor în discuţie şi populaţiile străine cu care au trebuit să convieţuiască a fost determinat de nivelul şi felul specific de viaţă al celor din urmă. Viaţa sedentară a triburilor germanice în perioada anterioară pătrunderii lor în Imperiul de apus a imprimat acestei populaţii alte caracteristici decît o putea face nomadismul populaţiilor ajunse succesiv la nordul Dunării.

Împrejurările în care s-a produs contactul triburilor germanice cu imperiul muribund de apus şi cu civilizaţia romană de aici, diferite total de acelea în care populaţiilor migratoare le-au devenit cunoscute resturile civilizaţiei romane la nordul Dunării, au fost în măsură să uşureze continuitatea unei civilizaţii urbane în Occident. Chiar dacă diversele triburi germane stabilite în Gallia sau în alte părţi ale imperiului n-au manifestat o pronunţată preferinţă pentru mediul urban, nici nu s-ar putea spune că ele au intervenit, cu urmări fatale, în viaţa oraşelor [28]. Dincoace, în teritoriul nord-dunărean, unde după secolul al III-lea nici vorbă nu mai putea fi de o civilizaţie urbană, succesiunea diverşilor migratori şi evenimentele militare care însoţeau înlocuirea unui grup migrator de către altul nu au făcut decît să grăbească dispariţia şi a acelor resturi de cultură materială de tradiţie urbană despre care se mai putea vorbi în secolul al IV-lea. Sub raportul efectelor asupra culturii materiale băştinaşe, migratorii s-au dovedit a avea, astfel, un rol nivelator, de esenţă negativă.

Fireşte, s-ar putea duce mai departe compararea realităţilor din regiunile la care ne-am referit pînă acum şi poate că înţelegerea evoluţiei lor deosebite în perioada de trecere de la antichitate la evul mediu n-ar avea decît de cîştigat. Noi socotim însă că elementele aduse pînă acum în discuţie sînt suficiente pentru a explica de ce în Europa occidentală nu a fost necesară o ridicare din temelii a edificiului urban medieval, în timp ce la nordul Dunării totul a trebuit să fie luat de la început. Persistenţa, în Occident, a unei activităţi specializate, chiar şi de volum şi intensitate scăzute, n-a avut nevoie decît de un minim de condiţii prielnice pentru a asigura baza necesară unei rapide înviorări a vieţii urbane (secolele X—XI). În ce priveşte nordul Dunării, prelungirea pînă în secolul al XIII-lea a perioadei insecurităţii politice nu a făcut decît să îngreuneze procesul de înfiripare a bazei economice şi sociale a viitoarei vieţi orăşeneşti, aici oraşele medievale nemaifiind o moştenire primită de la antichitate, ci o creaţie cu totul nouă şi sensibil întîrziată a evului mediu. „Redescoperirea'' activităţilor specializate, generalizarea lor treptată la nivelul întregii societăţi şi constituirea nucleelor viitoarelor aşezări urbane au fost aici fenomene şi etape obligatorii, care au cerut un timp îndelungat şi constituie tot atîtea elemente care se opun unei datări timpurii a culturii urbane româneşti.

În primele rînduri ale lucrării de faţă atrăgeam atenţia asupra faptului că, deşi de primă importanţă în studierea premiselor şi stabilirea

---

[28] Chiar şi faptul că administraţia orăşenească a fost lăsată în seama vechilor magistraţi sau, în orice caz, a orăşenilor dovedeşte că, în cel mai bun caz, nu poate fi vorba decît despre un dezinteres al germanilor faţă de oraşe.

căilor de dezvoltare a orașelor medievale, criteriul economic nu poate fi și singurul. Revenind aici asupra acestei idei, o facem mai ales pentru a aminti că în Europa occidentală printre factorii care au contribuit într-o măsură importantă la asigurarea unei continuități de viețuire și cultură în vechile așezări urbane din epoca romană a fost și unul de natură esențialmente neeconomic, și anume biserica [29]. Indiferent cît de nuanțată ar fi atitudinea lor față de importanța rolului jucat de biserică în această perioadă atît de controversată, unii învățați punînd pe seama creștinismului chiar continuitatea urbană însăși în Occident [30], în momentul de față se pot cita cu greu excepții de la opinia potrivit căreia biserica nu numai că a preluat o parte din rolul autorității centrale pînă chiar în secolul al IX-lea, dar în foarte multe cazuri a avut inițiative care vizau direct ocrotirea orașelor și a locuitorilor lor [31]. Cum problema aceasta este mult mai complexă decît am putea-o schița în rîndurile de față, nu ni se pare oportun să stăruim mai mult asupra ei și ne mulțumim cu precizarea că am invocat-o cu intenția expresă de a completa tabloul împrejurărilor care au făcut posibilă evoluția deosebită a Europei occidentale și, în plus, cu aceea de a sublinia nevoia aducerii în discuție a cît mai multor elemente capabile să contribuie la o mai completă analiză și a realităților noastre.

PROBLÈMES ACTUELS DE LA RECHERCHE DE L'HISTOIRE DE LA VILLE MÉDIÉVALE

RÉSUMÉ

L'histoire de la ville médiévale ne cesse jamais de représenter l'un des domaines les plus importants de la recherche européenne et, du point de vue de l'effort que les spécialistes déploient dernièrement, il nous semble digne d'être souligné que l'attention de ceux-ci est dirigée principalement vers la réalisation d'un *ensemble européen* de la vie urbaine médiévale. Afin d'obtenir cette image générale il nous semble nécessaire de connaître d'abord les particularités du développement des diverses régions de l'Europe, du point de vue économique, social et culturel, depuis la fin de l'antiquité jusqu'au moyen âge, c'est-à-dire pendant une période qui connaît des processus historiques préparant l'apparition de la vie urbaine du moyen âge.

En commençant une recherche systématique des conditions historiques dans lesquelles pouvaient apparaître les prémisses éloignées de la

[29] Tema aceasta este prezentă în aproape toate lucrările care au ca obiect analiza condițiilor în care se dezvoltă Europa occidentală în secolele IV—VI și chiar mai tîrziu. Chiar dacă este adevărat că în aprecierea rolului jucat de biserică, în sensul de instituție organizată, nu este necesar să se facă și o analiză a rolului pe care putea să-l joace creștinismul popular în împrejurările specifice ale trecerii de la antichitate la evul mediu în regiunile amintite, pentru teritoriul țării noastre o atare analiză nu poate să lipsească și avem convingerea că ea va putea furniza numeroase date care să servească tocmai problemei ce ne preocupă.

[30] J. Le Goff, *op. cit.*, p. 103.

[31] Pentru observațiile foarte pertinente asupra naturii și evoluției raporturilor dintre biserică și orașe, cf. F. Merzbacher, *Die Bischofsstadt*, Köln-Opladen, 1961, passim; cf. și K. Böhner, *loc. cit.*, p. 97 și urm.

vie urbaine dans les Etats féodaux roumains, l'auteur est obligé de constater que l'abandon, en 271 de n.è., de la Dacie par l'Empire romain a créé une situation complètement différente de celle que les territoires de l'Empire de l'occident connurent après la disparition de celui-ci. La succession ininterrompue de populations migratoires (dont la plupart possédaient un niveau culturel inférieur à celui de la population romanisée du nord du Danube) et l'insécurité créée par ces migrations (d'un caractère guerrier, que les sources écrites contemporaines ne cessent pas de souligner) ont contribué essentiellement à l'abaissement continu du niveau de la vie économique et culturelle de la population locale. Le résultat principal des conditions brièvement esquissées que la migration des peuples a créées pour la population locale qui habitait les territoires situés au nord du Danube fut la disparition presque complète, au sein de celle-ci, d'une activité économique spécialisée, fondée sur une expérience et une tradition romaines. Autrement dit, tandis que dans les territoires qui ont appartenu à l'Empire de l'occident, même après l'effondrement de celui-ci, n'a jamais cessé de se manifester une activité spécialisée dont les racines et la tradition doivent être cherchées dans l'époque du Bas-Empire (ce qui a contribué essentiellement à assurer une forte base sociale aux villes occidentales des Xe—XIe siècles), les habitants des territoires situés au nord du Danube furent obligés de *redécouvrir* ces activités. A l'exception des régions situées sur la rive gauche du Danube, qui gardèrent des relations culturelles incessantes avec l'Empire byzantin, le reste des territoires qui devaient constituer plus tard les Etats féodaux roumains connurent, depuis le Ve jusqu'au VIIIe siècle une évidente régression économique. Et là où les fouilles archéologiques apportent un nombre toujours croissant de preuves permettant de considérer le IXe siècle comme le début d'une nouvelle étape dans la vie économique et culturelle du peuple roumain, la reprise de migrations des peuples ne fait qu'éloigner encore pour une longue période le moment de la cristallisation de la vie urbaine médiévale du peuple roumain.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE TEREN ÎN COMUNA VALEA SEACĂ, JUD. IAŞI

DE

V. MIHALACHE

Cercetările de suprafaţă începute încă din anul 1965 pe teritoriul comunei Valea Seacă au dus la descoperirea mai multor aşezări aparţinînd atît epocii pietrei şi metalelor, cît şi culturii carpo-dacice. Dintre aceste aşezări, cele mai multe se află pe raza satului Topile, situat la circa 3 km sud de comuna Valea Seacă *.

Din punct de vedere geografic, localitatea amintită este situată în partea de sud a podişului Fălticenilor, care se termină la sud de Paşcani. Faţă de acest oraş comuna este aşezată în partea de nord-nord-vest, la o distanţă de numai 7 km şi foarte aproape de arterele de circulaţie Paşcani-Suceava, la o altitudine de aproximativ 400 m (fig. 1).

Condiţiile naturale favorabile de viaţă (pămîntul fertil, vînatul bogat, numeroasele izvoare de apă potabilă, precum şi pîraiele lui Vîrlan şi Ermolia, în jurul cărora se grupează aşezările) au permis locuirea acestor microregiuni în diferite timpuri.

Cele mai vechi urme de locuire aparţin paleoliticului superior. Au fost descoperite pînă în prezent două asemenea aşezări, în apropierea satului Topile.

Prima aşezare, situată la circa 1 km vest de sat, pe „Dealul Catargii"[1] se întinde pe o suprafaţă de aproximativ 25 000 m². Au fost descoperite aici numeroase piese de silex de bună calitate, de culoare albăstruie sau alb-albăstruie (silex de Prut), precum şi un număr mai mic de piese lucrate în roci locale, cum ar fi : şistul negru (zis de Audia), gresia silicifiată cu glauconit, menilitul. Uneltele sînt îndeosebi de mărime mică şi mijlocie, atingînd în medie 3 — 5 cm lungime şi aparţin următoarelor tipuri : lame neretuşate, lame retuşate cu retuşe fine oblice, lame cu latura teşită abrupt (tip „à bord abattu"), vîrfuri de tip zis „La Gravette",

* Mulţumesc şi pe această cale lui Al. Păunescu, cercetător principal la Institutul de arheologie al Academiei, pentru indicaţiile date în vederea redactării acestui articol.

[1] *Dealul Catargii*. Ca tipuri s-au găsit : 68 lame neretuşate ; 4 lame retuşate parţial ; 2 lame retuşate (fin oblice) ; una lamă tip „à bord abattu" ; 2 lame parţial denticulate fin ; 3 burine ; 17 gratoare ; 9 nuclee fragmentare.

gratoare şi burine (fig. 2/2, 4, 6, 7, 10, 13). De remarcat faptul că, dintre aceste piese, numărul cel mai mare îl reprezintă lamele neretuşate şi gratoarele. S-au găsit de asemenea şi foarte multe resturi de prelucrare, precum şi nuclee de formă prismatică, ceea ce dovedeşte că aceste unelte se prelucrau pe loc.

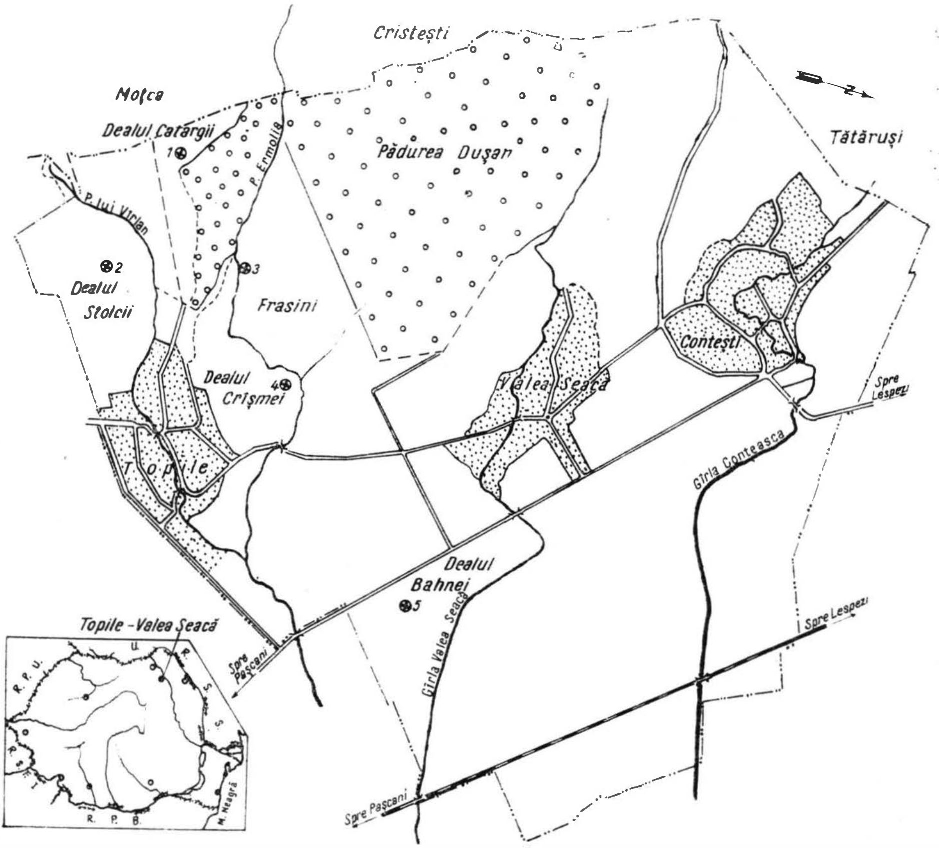

Fig. 1. — Harta cu punctele arheologice cercetate, situate pe teritoriul comunei Valea Seacă, satul Topile.

A doua aşezare paleolitică a fost descoperită la circa 500 — 600 m sud-vest de satul Topile, pe „Dealul Stoicii" [2]. De pe această aşezare au fost culese mai puţine piese decît din prima, lucrate din aceleaşi roci. Predomină piesele din silex de Prut. Atît prin mărimea, forma şi tehnica de cioplire, ele sînt aproape identice celor de pe „Dealul Catargii". Se disting şi aici aceleaşi tipuri : lame gratoare, burine etc. (fig. 2/1, 3, 5, 8, 9, 11, 12).

[2] *Dealul Stoicii*. Ca tipuri s-au găsit : 88 lame neretuşate (întregi şi fragmentare) ; 2 lame retuşate parţial cu retuşe fine inverse ; 2 lame retuşate (cu retuşe fine oblice) ; una lamă tip „à bord abattu" ; 4 lame cu scobitură retuşată ; 2 burine ; 7 gratoare ; 6 nuclee. În afară de acestea, în ambele aşezări paleolitice s-au mai descoperit următoarele tipuri de piese : 642 lame neretuşate (întregi şi fragmentare) ; 24 lame fin retuşate ; 5 lame cu scobitură ; 35 lame tip „à bord abattu" ; 3 lame trunchiate (drept sau oblic), retuşate ; 3 vîrfuri tip „La Gravette" ; 77 gratoare ; 62 nuclee.

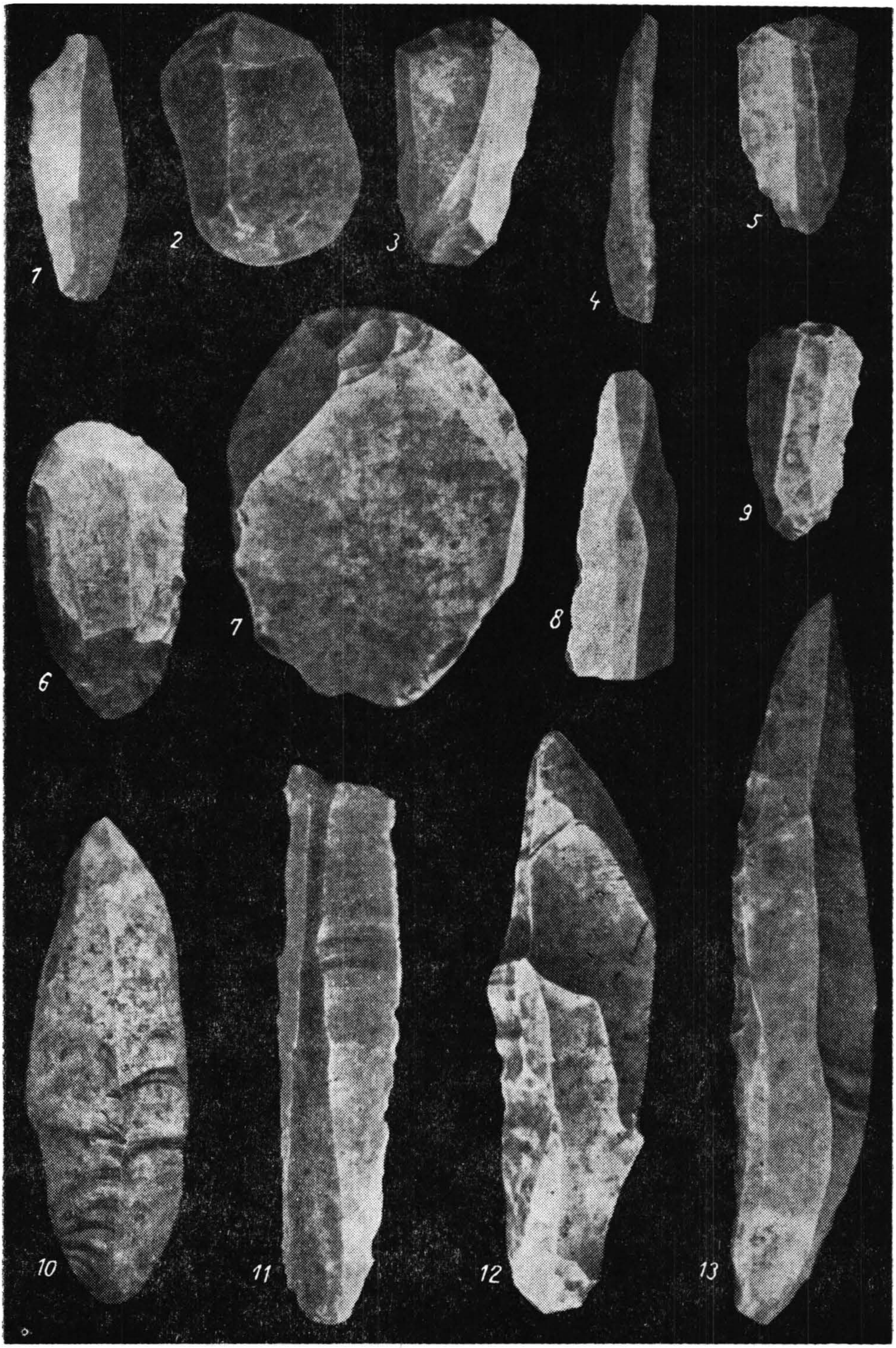

Fig. 2. — Așezarea *Dealul Catargii*-Topile : *2*, *4*, *6*, *7*, *10*, *13*, piese de silex, gravettian final : *2*, *6*, gratoare duble ; *4*, lamă tip „à bord abattu" ; *7*, gratoare pe așchie masivă ; *10*, lamă neretușată ; *13*, vîrf de tip zis „La Gravette". Așezarea *Dealul Stoicii*-Topile : *1*, *3*, *5*, *8*, *9*, *11*, *12*, piese de silex, gravettian final : *1*, *12*, lame neretușate ; *3*, *5*, *9*, gratoare ; *8*, lamă neretușată ; *11*, burin pe lamă.

Cît priveşte aria de răspîndire a acestei aşezări, trebuie subliniat că este mai redusă în comparaţie cu prima, fiind extinsă pe numai circa 20 000 m^2.

Din punct de vedere tipologic, se poate afirma că materialul litic descoperit în aceste două aşezări se încadrează în cultura gravettian-final. Menţionăm că nu s-au descoperit resturi de oase.

Epoca pietrei şlefuite este prezentă prin două aşezări, atribuite neo-eneoliticului, şi anume culturii Cucuteni, faza A [3].

Prima aşezare se află situată la circa 800—900 m în partea de nord-nord-vest a satului Topile, pe prima terasă de pe malul stîng al pîrîului Ermolia, în locul numit „Frasini" [4], avînd o suprafaţă de aproximativ 15 000 m^2. S-au cules de la suprafaţă fragmente ceramice din pastă cărămizie, fragmente de figurine, fusaiole, precum şi un număr mare de piese de silex de bună calitate, îndeosebi de culoare cenuşie translucidă. Ca tipuri se disting : lame neretuşate, lame cu retuşe oblice, lame retuşate cu o porţiune lustruită, lame trunchiate la ambele capete cu o porţiune lustruită, folosite ca piese componente pentru seceri, gratoare, străpungătoare, vîrfuri de săgeţi (cele mai mici fiind de 1,35—5 cm) de formă triunghiulară sau triunghiular prelungă cu baza îndeosebi dreaptă (fig. 3/1—6). Aceste arme din piatră sînt lucrate în tehnica bifacială, avînd retuşe fine (în pojghiţă) pe ambele feţe. De asemenea s-au găsit fragmente de rîşniţă plată sau uşor alveolată din gresie, frecătoare, topoare de mînă întregi şi fragmentare, de formă rectangulară sau trapezoidală, confecţionate din argilă marnoasă, percutoare etc.

Cea de-a doua aşezare cucuteniană este situată la circa 600 m în partea de nord a satului Topile, pe locul numit „Dealul Crîşmei" [5]. Pe baza materialului cules de la suprafaţă, putem afirma că această aşezare este mai puţin întinsă decît prima. S-au găsit fragmente de ceramică, unele pictate, tipice culturii Cucuteni, faza A, fusaiole (fig. 4/1—8, 11), precum şi unelte de silex, identice prin materia primă şi forma lor celor de pe „Frasini".

Cultura carpo-dacică (sec. II — IV e.n.) este reprezentată printr-o singură aşezare, aflată la aproximativ 2 km nord-nord-est de satul Topile, pe locul denumit de localnici „Dealul Bahnei" [6]

---

[3] Vladimir Dumitrescu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 60—70 ; idem, *Hăbăşeşti*, Bucureşti, 1967, p. 5 şi urm. ; idem, *Consideraţiuni asupra problemei fazei finale a culturii Cucuteni-Tripolie*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*.

[4] *Frasini*. Ca tipuri s-au găsit : 14 topoare şlefuite ; 7 percutoare ; 44 gratoare ; 5 străpungătoare ; 8 lame retuşate (cu retuşe fine) ; 2 lame cu scobitură ; 8 lame retuşate (cu retuşe fine oblice) ; 2 vîrfuri de suliţă (fragmentare) ; 47 vîrfuri de săgeţi ; 2 fusaiole din lut şi 5 fragmente de figurine.

[5] *Dealul Crîşmei*. Ca tipuri s-au găsit : 3 fusaiole din lut ; un vas miniatură ; un con miniatură din lut ; o mărgică din lut ; un gratoar ; fragmente ceramice pictate. În afară de acestea, în ambele aşezări neo-eneolitice s-au mai descoperit următoarele tipuri de piese : 165 topoare şlefuite (întregi şi fragmentare) ; 88 vîrfuri de săgeată (întregi şi fragmentare) ; 666 lame neretuşate ; 144 lame retuşate ; 33 lame retuşate cu o porţiune lustruită ; 135 gratoare ; 19 piese cu scobitură ; 31 străpungătoare ; 16 nuclee.

[6] *Dealul Bahnei*. În această aşezare nu s-au găsit decît 2 fusaiole din lut, foarte multe fragmente de ceramică şi oase.

Materialele culese de la suprafaţă atestă faptul că această aşezare se întinde pe o suprafaţă de peste 30 000 m², avînd o formă prelungă şi paralelă cu muchia dealului pe care se află aşezarea. De aici s-au cules fragmente ceramice din pastă cenuşie de bună calitate, unele cu decor, frag-

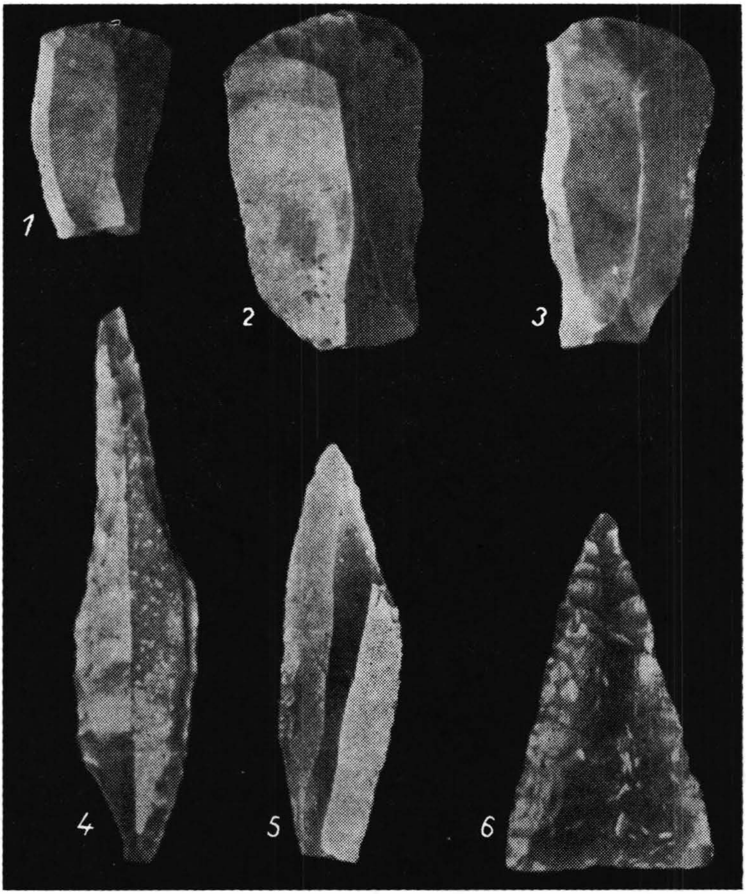

Fig. 3. — Aşezarea *Frasini*-Topile : *1—6*, piese de silex cucuteniene : *1—3*, gratoare, *4*, *5*, străpungătoare ; *6*, vîrf de săgeată.

mente de dolium, avînd decor ornamental în val, precum şi fragmente de amfore, fusaiole de lut (fig. 4/9, 10, 12, 13), fragmente de chirpic, oase de animale, îndeosebi de cal, bou, porc.

Descoperirile arheologice amintite mai sus dovedesc că teritoriul aparţinînd satului Topile a fost locuit încă din pleistocenul superior. Nu este exclus ca viitoarele cercetări să ducă la identificarea altor aşezări, aparţinînd fie neoliticului timpuriu şi mijlociu, fie epocii bronzului sau a primei epoci a fierului, fie epocii feudale, ceea ce va dovedi o continuitate de locuire în această microregiune, situată în partea de sud a podişului Sucevei.

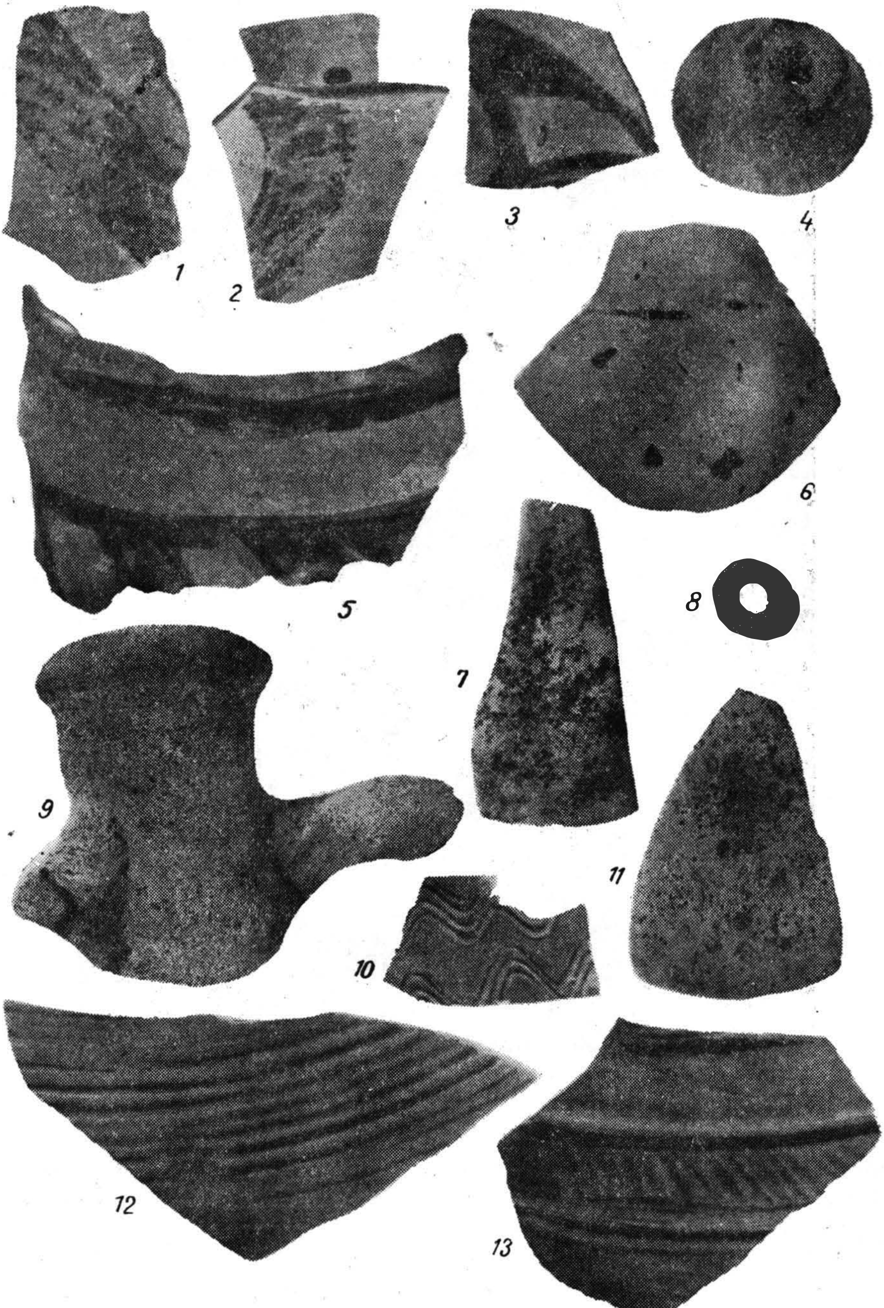

Fig. 4. — Aşezarea Cucuteni A de pe *Dealul Crîşmei*-Topile : *1—3*, *5*, fragmente ceramice pictate ; *4*, fusaiolă ; *6*, vas miniatură ; *7*, *11*, topoare plate şlefuite ; *8*, mărgică de lut. Aşezarea de pe *Dealul Bahnei* : *9*, *10*, *12*, *13*, fragmente ceramice din epoca migraţiei popoarelor (sec. III—IV e.n.).

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE TERRAIN DANS LA COMMUNE DE VALEA SEACĂ, DÉPART. DE JASSY

RÉSUMÉ

Les recherches de terrain effectuées en 1965—1969 dans le village de Topile, commune de Valea Seacă, département de Jassy, ont abouti à la découverte de plusieurs stations appartenant au paléolithique supérieur (gravettien final), au néoénéolithique (civilisation de Cucuteni), phase A, ainsi qu'à la civilisation carpo-dacique (IIIe—IVe siècles de notre ère).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — Relevé des points archéologiques étudiés, situés sur le territoire de la commune de Valea Seacă, village de Topile.

Fig. 2. — Station de *Dealul Catargii*-Topile : 2, 4, 6, 7, 10, 13, pièces en silex gravettien final ; 2, 6, grattoirs doubles ; 4, lame type à bord abattu ; 7, grattoir sur éclat massif ; 10, lame non retouchée ; 13, pointe de type dit « La Gravette » ; station de *Dealul Stoicii*-Topile ; 1, 3, 5, 8, 9, 11, 12, pièces en silex gravettien final ; 1, 12, lames non retouchées ; 3, 5, 9, grattoirs ; 8, lame non retouchée ; 11, burin sur lame.

Fig. 3. — Station de *Frasini*-Topile : 1—6, pièces en silex cucuténiennes ; 1—3, grattoirs, 4, 5, perçoir ; 6, pointe de flèche.

Fig. 4. — Station de Cucuteni A de *Dealul Crîşmei*-Topile ; 1—3, 5, fragments céramiques peints ; 4, fusaïoles ; 6, vase en miniature ; 7, 11, haches plates polies ; 8, perle en glaise ; station de *Dealul Bahnei* ; 9, 10, 12, 13, fragments céramiques de l'époque des migrations des peuples (IIIe —IVe siècles de n.è.).

DEPOZITUL DE OBIECTE DE BRONZ DE LA MIERCUREA-CIUC

DE

SZÉKELY ZOLTÀN

În vara anului 1966, în hotarul orașului Miercurea-Ciuc (jud. Harghita), cu ocazia exploatării unei cariere de piatră, explozia a adus la suprafață un depozit de obiecte de bronz. Obiectele de bronz au fost adunate de pe o rază de 150 m de la locul exploziei.

Kerezsi Andrei, membru al cercului muzeului din Miercurea-Ciuc, aflînd de descoperire, a înștiințat pe directorul Muzeului sus-amintit și amîndoi, deplasîndu-se la fața locului, au achiziționat de la muncitori patru obiecte de bronz [1]. Mai tîrziu au mai fost predate încă două piese.

Locul descoperirii se află la răsărit de oraș, pe panta nordică a unui deal, cunoscut sub denumirea de „Suta". Terenul a fost cercetat de János Pál, directorul muzeului din Miercurea-Ciuc, dar în afară de obiectele adunate de muncitori nu s-au mai găsit altele. Nu s-au observat nici urme de așezare, nici fragmentele vreunui vas în care să fi fost ascunse obiectele de bronz. Din inventarul acestui depozit fac parte patru celturi, o seceră, un vîrf de lance cu tub de înmănușare și o daltă. Obiectele se află în colecția muzeului din Miercurea-Ciuc (nr. de inv. 277—281, 2174—2175).

DESCRIEREA OBIECTELOR

1. Celt cu secțiunea ovală și cu toartă, din care lipsește din vechi un mic fragment; corpul este înalt și zvelt, cu gura dreaptă și îngroșată; la partea opusă torții are o ieșitură de la turnat în formă de cioc; tăișul este puțin lățit și drept. Tubul de înmănușare este întărit pe fețele late cu benzi groase care pornesc de la muchiile tăișului, îngustîndu-se spre margine. Aceleași benzi întărite se găsesc și pe părțile laterale. Prezintă urme de ciocănire de la finisare.

---

[1] Pe această cale mulțumesc colegului János Pál, directorul muzeului din Miercurea-Ciuc, pentru informațiile date și pentru cedarea spre publicare a acestui depozit.

Patină bună, verde închis. Pe laturile înguste ale celtului, cusătura de la turnat a fost ciocănită. Celtul a fost turnat în formă bivalvă, de

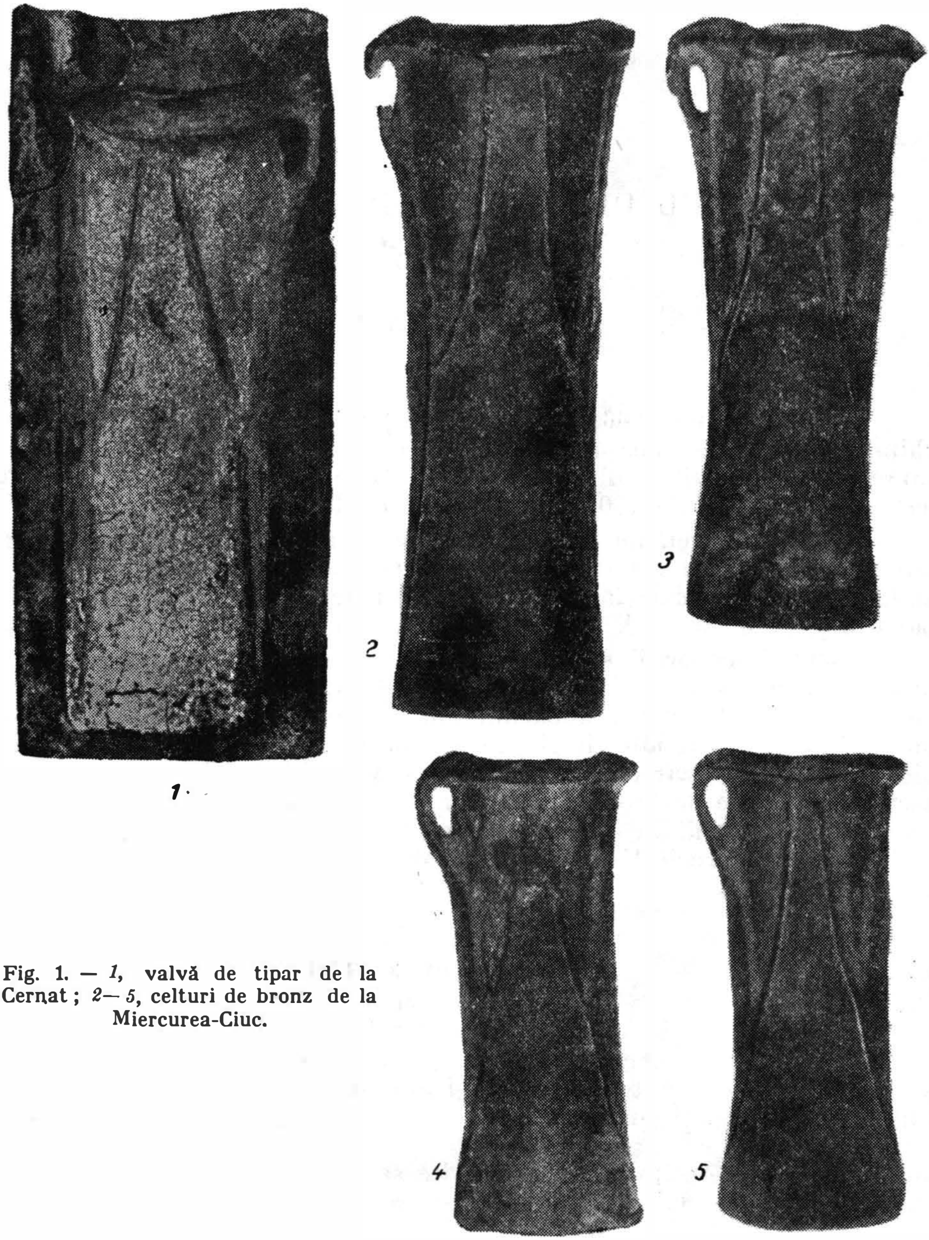

Fig. 1. — *1*, valvă de tipar de la Cernat; *2—5*, celturi de bronz de la Miercurea-Ciuc.

piatră sau din lut. Dimensiuni : lungimea 15,3 cm; diametrele interioare ale gurii 3 × 2,5 cm; adîncimea găurii de înmănuşare 8 cm; lăţimea tăişului 4,7 cm (nr. inv. 279) (fig. 1/2 şi 3/4).

2. Celt de acelaşi tip, ceva mai mic, păstrat parţial; patină bună, verde închis. Dimensiuni: lungimea 13,6 cm; diametrele interioare ale gurii 3,3 × 2,5 cm, adîncimea găurii de înmănuşare 6,5 cm, lăţimea tăişului 5,4 cm (nr. inv. 2 174) (fig. 1/3 şi 3/3).

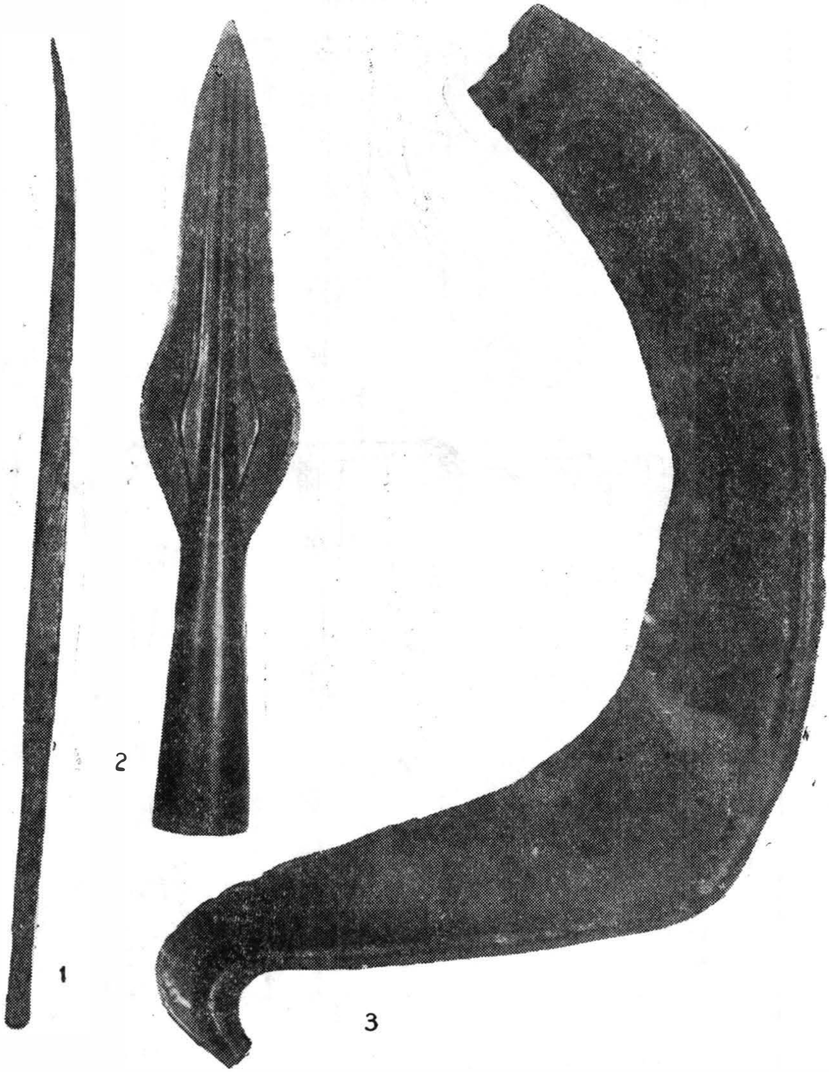

Fig. 2. — Daltă, vîrf de lance şi seceră de bronz de la Miercurea-Ciuc.

3. Celt de acelaşi tip, dar de mici dimensiuni. Patină bună, verde închis, care a fost îndepărtată în bună parte. Dimensiuni: lungimea 10,5 cm; diametrele interioare ale gurii 2,7 × 2,3 cm; adîncimea găurii de înmănuşare 5,7 cm; lăţimea tăişului 4,3 cm (nr. inv. 281) (fig. 3/2—2a).

4. Celt de acelaşi tip şi de aceleaşi dimensiuni. Turnat probabil în acelaşi tipar; patina bună verde închis. Dimensiuni: lungimea 10,2 cm;

diametrele interioare ale gurii 2,7 × 2,5 cm; adîncimea găurii de înmănușare 5,7 cm; lățimea tăișului 4,2 cm (nr. inv. 280) (fig. 3/1).

5. Seceră mare cu cîrlig; lama este arcuită și netedă pe dos. Marginea este puternic îngroșată, iar tăișul ciocănit. Piesa a fost turnată

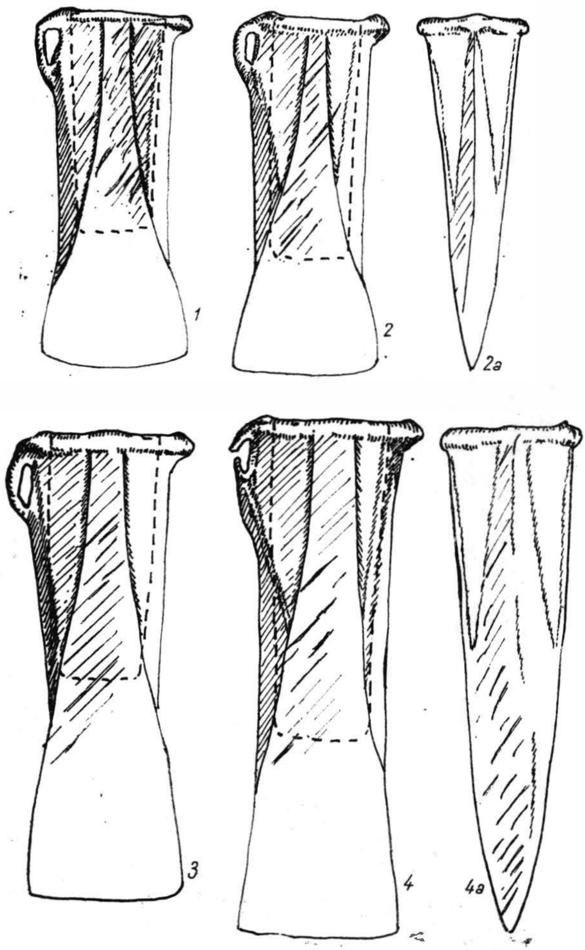

Fig. 3. — Celturi de bronz de la Miercurea-Ciuc.

într-un tipar monovalv. Lipsă din vechi vîrful cîrligului. Vîrful lamei a fost rupt cu ocazia descoperirii. Patina este de culoare verde închis. Dimensiuni: lungimea spinării pe coardă 12,5 cm; lățimea maximă a lamei 4,8 cm, iar în dreptul mînerului 2,3 cm (nr. inv. 2 175) (fig. 2/3 și 4/2).

6. Vîrf de lance. Lama este în formă de frunză, lățindu-se spre tubul de înmănușare. Nervură mediană puternică și încadrată de două îngroșări care urmăresc forma lăncii. Marginile lamei sînt ciocănite. Tubul de înmănușare are o gaură, ca lemnul să poată fi fixat cu un cui.

Piesa este acoperită cu o patină foarte bună, de culoare verde închis. Dimensiuni : lungimea maximă 17,7 cm ; lăţimea maximă a tubului de fixare 1,6 cm (nr. inv. 278) (fig. 2/2 şi 4/1).

7. Daltă lucrată dintr-o bară cu secţiunea dreptunghiulară care se înmănuşează ; un capăt este ascuţit îşi îndoit, iar celălalt are secţiunea ovală

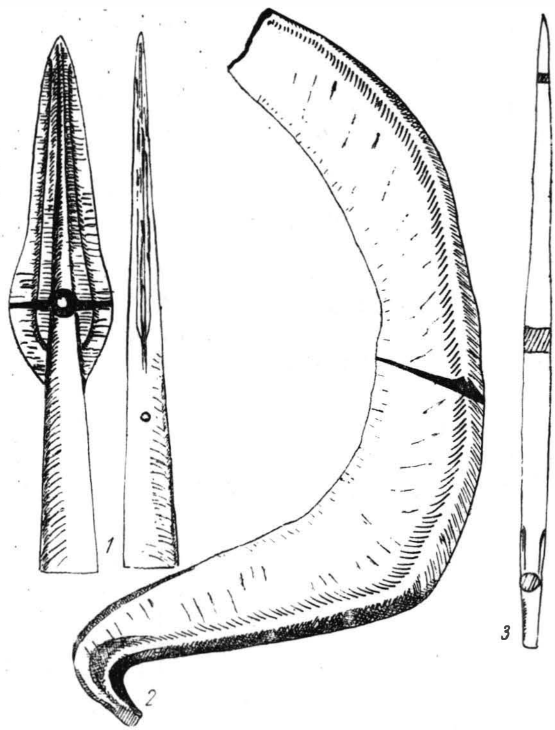

Fig. 4. — Vîrf de lance, seceră de bronz şi daltă de la Miercurea-Ciuc.

şi se termină cu două faţetări de daltă. Pe tot corpul se observă urme clare de ciocănire şi de pilire. Este acoperită cu o patină foarte bună de culoare verde închis. Dimensiuni : lungimea 21 cm, grosimea maximă 1,7 cm (nr. inv. 277) (fig. 2/1 şi 4/3).

Încadrarea cronologică a depozitului de bronz de la Miercurea-Ciuc se poate face pe baza analogiilor pe care le prezintă, mai ales celturile, cu alte descoperiri de depozite de bronzuri de pe teritoriul României. Celturile cu gura dreaptă şi îngroşată, cu corp înalt şi zvelt sînt cunoscute din inventarul depozitelor şi din descoperiri izolate din Transilvania, din R. P. Ungară şi din regiunile de dincolo de Carpaţi. Aria lor de răspîndire este mai mult în Transilvania şi aparţin tipului vechi transilvănean. Exemplarele de la Miercurea-Ciuc înfăţişează două variante. Prima variantă, decorată pe feţele laterale cu o bandă în relief mai lată (fig. 1/2—3), are analogii cu celturile din depozitul de la Uriul de Sus [2], Drajna

---

[2] M. Roska, în *ACMI*, 1930—1931, fig. 2/1 ; idem, *Repertorium*, p. 87, fig. 107/1.

de Jos [3], cu descoperirile răzleţe de la Augustin [4], Drag [5] şi Buciumi [6]. Varianta a doua, cu banda în relief mai îngustă (fig. 1/4—5), are analogia cea mai perfectă în celtul nr. 27 din depozitul de la Drajna de Jos [7] şi în cele de la Vădaşd [8] şi Rebrişoara [9]. Acest tip de celt se încadrează la sfîrşitul epocii bronzului şi la începutul primei vîrste a fierului [10]. Această încadrare se întemeiază pe o jumătate de valvă de tipar a acestui tip de celt, descoperită la Cernat (jud. Covasna), în cursul săpăturilor executate în anul 1963. Tiparul a fost descoperit într-o locuinţă şi a fost însoţit de un material ceramic datat la sfîrşitul epocii bronzului (fig. 1/1).

Secera cu cîrlig subţiat şi arcuit semicircular, cu lama lată şi cu partea opusă tăişului îngroşată, apare deseori însoţită de celturile de tip vechi ardelean şi este considerată ca originară din Transilvania [11]. Acest tip de seceră, însoţit de celtul de tip transilvănean, este cunoscut din depozitele de la Vădaşd [12], Ţicud [13], Turia de Jos [14], iar în afară de brîul Carpaţilor, din depozitele de la Drajna de Jos [15], de la Bazia Nouă [16] şi Ilişeni [17].

Vîrful de lance în formă de frunză lobată, cu tub de înmănuşare şi cu nervuri în relief pe lamă, are o largă răspîndire nu numai în Transilvania, dar şi în Ungaria şi Cehoslovacia şi datează de la sfîrşitul epocii bronzului şi de la începutul epocii fierului. Aşa sînt descoperirile din Transilvania, din depozitul de la Moci [18], din Ungaria din cultura cîmpurilor de urne [19], iar din Cehoslovacia din mormîntul de incineraţie de la Čaka [20]. Acest tip de lance e considerat ca originar din Bazinul Carpatic [21]. Dalta făcută din bară cu secţiunea de înmănuşare pătrată se găseşte mai rar în depozitele de obiecte de bronz.

Depozitul de la Miercurea-Ciuc face parte din grupa depozitelor de tip Uriu-Domăneşti şi datează de la sfîrşitul epocii bronzului [22] (Br. D). Acest tip de depozite de bronzuri este atribuit purtătorilor culturii Wie-

---

[3] *Inventaria Archaeologica. Dépots de l'âge du bronze tardif*, 1966, R 15 d 25.

[4] M. Roska, *Repertorium*, p. 29, fig. 23/1.

[5] *Ibidem*, p. 71, fig. 75.

[6] *Ibidem*, p. 303, fig. 362.

[7] *Inventaria Archaeologica*, fasc. 2, R 15 d 27.

[8] M. Roska, *op. cit.*, p. 295, fig. 354/1.

[9] M. Rusu, *Depozitele de bronzuri de la Rebrişoara*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, fig. 2/6.

[10] I. Nestor, *Der Stand ...*, p. 131 ; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 1953, 3—4, p. 468.

[11] M. Roska, *Über die Herkunft der sog. Hackensicheln*, în *ESA*, vol. XII, 1938, p. 155; idem, *Repertorium*, p. 347.

[12] M. Roska, *Repertorium*, p. 295, fig. 354/2.

[13] *Ibidem*, p. 176, fig. 209/15.

[14] *Ibidem*, p. 21, fig. 12/2.

[15] *Ibidem*, R 16/1.

[16] M. Dinu şi Gh. Coman, *Depozitul de bronz de la Bazia Nouă*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 472, fig. 1—2.

[17] Gr. Foit, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ilişeni*, în *Arheologia Moldovei*, II—III, 1964, p. 463, fig. 1.

[18] M. Roska, *Repertorium*, p. 183, fig. 232/12.

[19] E. Patek, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien*, 1968, pl. XCIII/6.

[20] A. Točik, I. Paulik, *Wyskum Mohyly v Čake*, în *SlovArch*, VIII, 1960, I, fig. 14/6.

[21] M. Rusu, *op. cit.*, p. 244.

[22] I. Nestor, *Die verzierten Streitäxte mit Nackenscheibe aus Westrumänien*, în *Marburger Studien*, 1938, p. 192; M. Rusu, *Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit in die mittlere Hallstattzeit*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 180—183.

tenberg [23], şi anume din faza tîrzie a acestei culturi [24]. Ca o confirmare a datării noastre este şi faptul că în apropierea locului de descoperire a depozitului au fost găsite resturi de aşezări ale culturii Wietenberg [25]. Resturi ale culturii Wietenberg au mai fost atestate în apropierea movilei „Suta" pe vîrful movilei „Köcsukland", pe malul drept al Oltului, la „Băi" şi pe locul numit „Capătul digului" (Gátvége), unde s-a găsit un vas cu torţile supraînălţate şi prevăzute cu buton, împreună cu fragmente ceramice de tip Wietenberg [26]. Faptul arată că aceste depozite aparţin sfîrşitului epocii bronzului, în faza de trecere spre prima vîrstă a fierului, în culturile Wietenberg şi Noua.

LE DÉPÔT D'OBJETS EN BRONZE DE MIERCUREA-CIUC

RÉSUMÉ

Au lieudit «SUTA », situé aux environs de la ville de Miercurea-Ciuc (départ. de Harghita), on a trouvé par hasard dans une carrière, en 1966, un dépôt d'objets en bronze, qui se trouve dans la collection du musée de cette ville. L'inventaire est constitué de sept objets suivants : quatre haches à douille de type transylvain, une faucille à crochet, une lance et un ciseau.

Le dépôt appartient au groupe des dépôts de type Uriu-Domăneşti de la fin de l'âge du bronze (Br. D).

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, fragment de moule trouvé à Cernat; 2—5, haches à douille de Miercurea-Ciuc.

Fig. 2. — Ciseau, pointe de lance et faucille à crochet de Miercurea-Ciuc.

Fig. 3. — Haches à douille de Miercurea-Ciuc.

Fig. 4. — Pointe de lance, faucille à crochet et ciseau de Miercurea-Ciuc.

---

[23] K. Horedt, *Die Wietenberg Kultur*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 107.

[24] M. Rusu, *op. cit.*, p. 183, n. 19.

[25] M. Roska, *Repertorium*, p. 61.

[26] Z. Székely, *Contribuţii la dezvoltarea culturii Noua în sud-estul Transilvaniei*, în *Studii şi comunicări*, 12, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1965, p. 23.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA CULTURII COȚOFENI ÎN NORD-ESTUL OLTENIEI

DE

GHEORGHE I. PETRE (GOVORA)

Cultura Coţofeni, răspîndită în Oltenia, Banat şi Transilvania, semnalată în ultimii doi ani şi în Muntenia [1], se formează şi se dezvoltă în perioada de tranziţie de la sfîrşitul epocii eneolitice la epoca bronzului, pe fondul culturilor Sălcuţa, Petreşti [2] şi Gumelniţa, precum şi a elementelor complexului cultural Celei din sud-estul Olteniei [3], cu participarea factorului sudic şi a elementelor venite din culturile Baden-Pécel, Vucedol [4] şi Kostolac [5].

În ceea ce priveşte complexul Coţofeni, s-au emis teorii de periodizare a fazelor componente. Astfel, în *Istoria României*, se stabileşte deosebirea culturii decorată cu împunsături succesive (Furchenstichkeramik), aceasta constituind o fază mai tîrzie a culturii Coţofeni propriu-zisă, a cărei caracteristică o formează decorul pastilat (Linsenkeramik) [6].

Cercetări recente făcute în nord-estul Olteniei documentează pătrunderea culturii ceramicii decorate prin împunsături succesive şi în această zonă [7]. Cu această ocazie s-au formulat premise pentru o eventuală delimitare în această regiune şi a unui orizont cronologic şi cultural al culturii Coţofeni în punctele Căzăneşti şi Ocnele Mari [8]. Cercetări ulte-

---

[1] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 133.

[2] Cf. D. Berciu, în *Istoria României*, I, 1960, p. 81—82.

[3] Cf. Vladimir Dumitrescu, *Cu privire la o recentă încercare de sinteză asupra cronologiei preistorice a Orientului Apropiat, a Mediteranei şi a Europei*, în *SCIV*, 20, 1969, 1, p. 140.

[4] Cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 81—82.

[5] D. Berciu, *Zorile istoriei în Carpaţi şi la Dunăre*, Bucureşti, 1966, p. 135 ; V. Boroneanţ, *Cultura Kostolak din Cuina Turcului*, în *SCIV*, 17, 1966, 2, p. 345.

[6] D. Berciu, *Istoria României*, p. 80 ; I. Nestor, în acelaşi volum, p. 99.

[7] *Istoria României*, 1960 (cap. redactat de I. Nestor), p. 100 ; D. Berciu, *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 387—391 ; acelaşi, *Zorile istoriei* ..., p. 135 ; Gh. I. Petre, în *SCIV*, 1967, 4, p. 645—653.

[8] Gh. I. Petre, *op. cit.*, p. 652.

rioare făcute la Ocnele Mari, punctul Cosota, documentează şi aici prezenţa ceramicii decorate cu împunsături succesive [9].

Săpăturile efectuate în punctul Căzăneşti „Fabrica de cărămidă", pentru scoaterea pămîntului necesar procesului de fabricaţie, urmărite şi cercetate de noi timp de 7—8 ani, au scos la iveală mult material arheologic privind culturile Coţofeni şi Glina III, precum şi cîteva unelte neolitice. Aşezarea Coţofeni se află pe o terasă de uşoară înclinaţie nord-est—sud-vest şi în vremuri vechi apa Oltului bătea în malurile ei. Este suprapusă de un strat Glina III şi se găseşte la o adîncime de 1,90 pînă la 2,40 m. De la o adîncime de 5 m s-au recoltat cîteva unelte de silex şi un tivig de os în stare bună, din epoca neolitică. Tot la această adîncime au apărut şi cîteva vetre cu arsură şi cărbune. Materialul cules în decursul lucrărilor fabricii de cărămidă atît direct, din stratul de cultură, cît şi din pămîntul aruncat, îl formează ceramica în stare fragmentară şi uneltele de metal.

Ceramica este lucrată în tehnica obişnuită a culturii Coţofeni. Pasta este în amestec cu nisip şi pietricele multe pînă la mărimea bobului de grîu, cu aspect zgrunţuros de culoare cărămizie-cenuşie, neagră sau neagră-cărămizie.

Ca forme se disting : vase mari, cu toarta tubulară în bandă lată (fig. 1/1), vase cu gîtul înalt şi buza uşor evazată (fig. 1/5), cu buza dreaptă (fig. 1/9) sau mult îngroşată (fig. 2/7) şi văscioare tronconice.

Tehnica folosită la ornamentarea vaselor constă din incizii şi ornamente în relief. În tehnica inciziei, motivele ornamentale cele mai caracteristice sînt : benzile de linii oblice (fig. 1/8) sau benzi haşurate (fig. 1/3), incizii adînci orizontal paralele (fig. 2/7 şi 1/9), incizii oblice scurte, asociate cu incizii liniare prelungite (fig. 1/2), incizii adînci dispuse neregulat (fig. 1/1) şi crestături pe buza vaselor (fig. 2/7 şi 1/9). Frecvent apare şi motivul în căprior (fig. 1/4), ca element caracteristic al culturii Coţofeni.

Aceste motive ornamentale îşi găsesc asemănări în toată aria de răspîndire a culturii Coţofeni din Oltenia centrală [10] şi sudică [11], în special, şi din celelalte regiuni amintite, în general. Decorul în benzi haşurate este bine cunoscut, ca şi motivul în căprior [12].

Ornamentul în relief, frecvent şi caracteristic în cultura Coţofeni, este cel pastilat sau „boabe de linte" aplicat pe corpul şi pe toarta vasului, asociat cu motive incizate (fig. 1/2). Acest ornament apare în aria

---

[9] Mai semnalăm aşezări din această perioadă în municipiul Rm.-Vîlcea, punctul Cetăţuia, de unde s-au adunat fragmente ceramice decorate în tehnica împunsăturilor succesive, precum şi în oraşul Băile Govora, punctul Gătejeşti, de unde notăm un fragment de ceaşcă cu buza evazată şi decorată pe umăr cu linii incizate şi dispuse paralel-orizontale (fig. 1/6). Ambele aşezări sînt situate pe înălţimi.

[10] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 74—76.

[11] Semnalăm aici descoperirea unei aşezări Coţofeni pe malul Dunării, în oraşul Calafat, satul Golenţi. Aşezarea se găseşte pe înălţimea curburii lacului Golenţi, la vest de biserica satului. De aici s-a recoltat în vara anului 1969 mult material ceramic decorat cu incizii şi „boabe de linte". Pe panta malului lacului s-a identificat şi o aşezare de tip Basarabi şi Dridu (secolul al X-lea e.n.).

[12] D. Berciu, *op. cit.*, p. 81 şi fig. 91/11, 92/1.

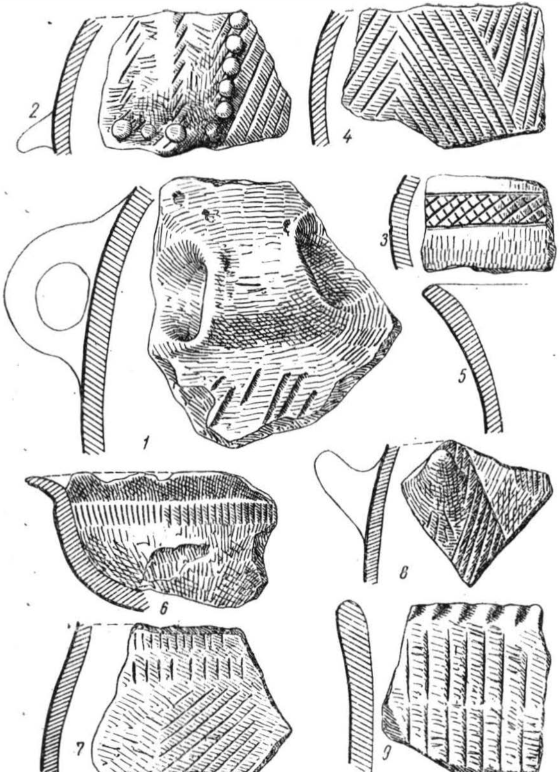

Fig. 1. — *1—5*, *7—9*, fragmente ceramice de la Căzănești ; *6*, de la Băile Govora-Gătejești.

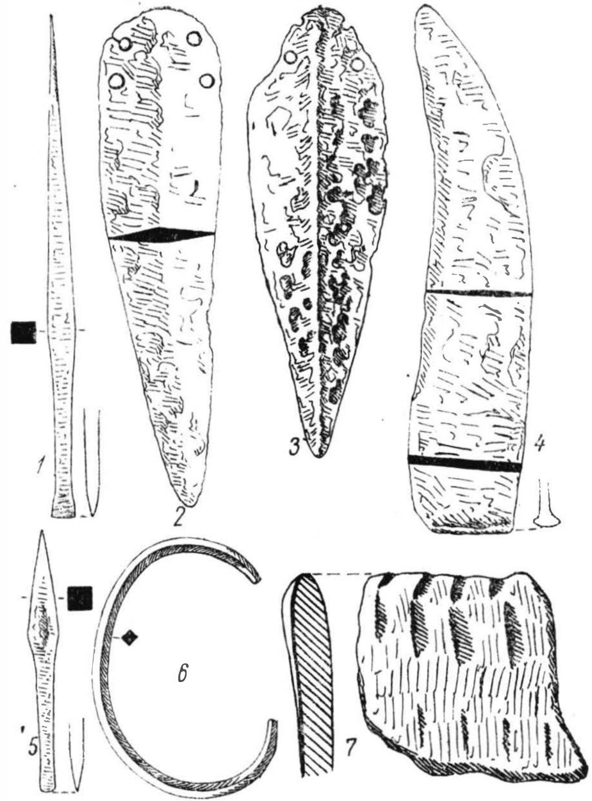

Fig. 2. — *Căzănești*. *1*, *2*, *4—6*, unelte, arme și podoabe ; *7*, fragment ceramic ; *3*, lama de la Cucuteni.

culturii Coţofeni, dispus adesea neregulat pe corpul vasului [13] sau reprezentat în şiruri oarecum simetrice, ca pe vasul de la Reci [14].

Tot în tehnica ornamentală reliefată întîlnim şi proeminenţele neperforate, uşor prelungite şi ascuţite (fig. 1/8). Acest motiv este întîlnit şi în ornamentarea ceramicii din cultura Sălcuţa [15].

Grupa obiectelor din metal descoperite la Căzăneşti se compune din arme, unelte şi podoabe. Din această grupă, dălţile au fost descoperite în stratul de cultură Coţofeni, iar pumnalele şi brăţara au fost culese din pămîntul aruncat, care include atît stratul Coţofeni cît şi Glina III.

Lamele de pumnal sînt făcute din cupru. Una din piese este de formă triunghiulară cu baza arcuită, avînd o nervură mediană şi patru găuri pentru fixarea niturilor (fig. 2/2). Măsoară 13 cm lungime şi 3,2 cm lăţime. Datorită nervurii mediane, secţiunea sa este romboidală. A doua piesă este o lamă de pumnal uşor curbată, care putea servi şi ca seceră sau lamă de cuţit (fig. 2/4). Este mult mai aplatisată decît prima piesă şi măsoară 14 cm în lungime şi 3 cm pe partea maximă a lăţimii. Partea opusă vîrfului piesei este deformată prin lovire fie la execuţia ei, fie în timpul folosirii. Lipsa găurilor de prins mînerul s-ar datora probabil şi faptului că piesa a fost ruptă în timpul folosirii şi bătută apoi în acea parte şi refolosită. Mînerul pumnalelor era făcut din lemn şi prins cu nituri, pe care se aplicau garnituri de os lungi de vreo 10 cm, ornamentate cu proeminenţe. Dintre aceste piese, multe erau desigur folosite şi ca vîrfuri de lănci [16].

Exemplarele descrise sînt unicele piese în felul lor descoperite pînă în prezent în Oltenia de nord.

Condiţiile în care au fost descoperite aceste lame de pumnal, în afară de faptul că au fost găsite în acelaşi loc cu dălţile de care va fi vorba mai jos şi care sînt specifice culturii Coţofeni, ne fac să căutăm analogii în aria de răspîndire a acestor arme.

O clasificare a lamelor de pumnal o face D. Berciu în cele trei tipuri numite : a) „cu mîner îngust", avînd analogii în zona stepelor nord-pontice, în grupul Nitra şi cultura Otomani din Slovacia ; b) „cu lamă triunghiulară şi trei nituri", descoperit la Ghizdaru, întîlnit şi în aria Ezero-Cernavoda din Bulgaria, şi tipul c) „cu patru nituri", care se încadrează în seria celor răspîndite în mediul helladic vechi, ca la Zyguris, în mediul bronzului cicladic, şi în Anatolia [17]. Pumnalul triunghiular cu baza lată este originar din sudul egeic [18].

Asemenea piese erau folosite şi de populaţia Troiei în faza intermediară a aramei, care a urmat neoliticului, şi au fost atestate în stratul de distrugere a cetăţii între anii 2300—2200 î.e.n., cînd a surprins-o catastrofa [19]. Tot din acest strat ne sînt cunoscute şi lamele de cuţit curbe, cu limbă la mîner şi două găuri pentru fixarea niturilor [20].

---

13 *Ibidem*, p. 81 şi fig. 86/1, 2 ; 93/6.

14 Z. Szekely, *Inceputul epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 1968, 3, p. 424, fig. 426.

15 D. Berciu, *Contribuţii ...*, p. 283 şi fig. 98/6.

16 Friedrich Matz, *Creta, Micene, Troia*, Bucureşti, 1969, p. 561.

17 D. Berciu, *Săpăturile de la Crivăţ*, în *SCIV*, 1966, 3.

18 *Ibidem*, p. 534 şi fig. 1/2.

19 Fr. Matz, *op. cit.*, p. 52 şi 54.

20 H. Schliemann, *Atlas der Antiquités Troyennes*, Leipzig, Paris, 1874, p. 8, pl. 26, fig. 14/m.

Pe teritoriul României, deşi nu se poate vorbi de o „epocă a cuprului", totuşi în perioada de tranziţie sporeşte numărul pumnalelor de aramă, iar în tehnica ornamentării vaselor apare motivul „boabe de linte"[21].

Exemplarele de la Căzăneşti au întrucîtva asemănări cu lama de pumnal de la Ghizdaru, cu trei nituri şi nervură mediană, descoperită în Complexul Cernavoda [22] şi mai puţin cu cea descoperită întîmplător la Crivăţ, care este mai stilizată şi are o nervură mediană lată [23]. Tipologic, lama de pumnal cu patru găuri de la Căzăneşti (fig. 2/2) îşi găseşte analogii şi cu o lamă aproape identică descoperită pe teritoriul României în aria de răspîndire a culturii Cucuteni, faza tîrzie. Lama de la Cucuteni este lucrată din cupru, are forma triunghiulară cu baza lată, arcuită şi uşor prelungită, cu limbă la mîner, are patru găuri de prins nituri, nervură centrală şi măsoară 19,2 cm lungime şi 6 cm lăţime. A fost descoperită înainte de săpăturile lui H. Schmidt, în afara şanţului de apărare, împreună cu material ceramic Cucuteni, faza tîrzie [24].

Exemplarele de la Ghizdaru, Crivăţ şi Cucuteni ar indica o contemporaneitate cel puţin parţială cu cele de la Căzăneşti, care se pot încadra în aria culturilor Coţofeni, Cernavoda, Cucuteni faza tîrzie.

Între obiectele descoperite împreună cu cele descrise mai sus amintim şi două dălţi lucrate din acelaşi material, patinate în verde şi bine conservate. Primul exemplar are o lungime de 13 cm (fig. 2/1), iar al doilea de 7 cm (fig. 2/5). Tehnica de lucru este aceeaşi la ambele exemplare. Sînt bătute cu ciocanul şi au o formă piramidală cu secţiunea pătrată, mai mult sau mai puţin ascuţite spre partea care se introduce în mînerul de lemn şi cu celălalt capăt aplatisat. Aceste unelte aveau desigur o dublă folosinţă : prelucrarea şi ornamentarea lemnului sau uşoare despicări în întrebuinţarea lor ca străpungătoare (sule) în prelucrarea pieilor de animale.

Piesele de cupru au fost descoperite în număr destul de mare în stratul aparţinînd culturii Coţofeni de la Moldova Veche, Herculane [25] şi Cuina Turcului [26], numite de autor sule, şi au o tradiţie mult mai veche, fiind semnalate în cultura Sălcuţa, la Ostrovul Simian şi Ostrovul Corbului [27]. Atît dălţiţele cît şi lamele de pumnal trebuie socotite sau ca piese de import, pătrunse prin intermediul schimburilor intertribale din mediul sudic egeo-anatolian [28], avîndu-se în vedere aportul cultural-etnic şi legăturile multilaterale dintre Balcani şi Anatolia [29], ori ca unelte prelucrate pe loc.

Cît priveşte brăţara descoperită (fig. 2/6) în pămîntul aruncat din cele două straturi de cultură Coţofeni şi Glina III, atribuirea ei uneia sau alteia dintre culturi este mai dificilă.

---

[21] *Istoria României*, 1960 (cap. redactat de D. Berciu), p. 75.

[22] Vezi D. Berciu şi colaboratori, *Săpăturile de informare de la Gostinu şi Ghizdaru*, în *Materiale*, VII, p. 293 şi fig. 1/10.

[23] D. Berciu, *Săpăturile de la Crivăţ*, în *SCIV*, 1966, 3, p. 529.

[24] H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau*, Rumänien, 1932, p. 60 şi pl. 30/1.

[25] P. Roman, săpături inedite.

[26] Ştefan Roman, *Elemente ale culturii Coţofeni la Cuina Turcului*, în *Revista muzeelor*, 5, 1967, p. 474.

[27] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei ...*, p. 69 şi fig. 80/1, 2.

[28] Idem, *Din istoria Dobrogei*, Bucureşti, 1965, p. 58.

[29] Idem, *Două ancore de argilă şi probleme în legătură cu cultura Coţofeni şi Cernavoda* în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 396.

Descoperirile arheologice din ultimul timp, privind perioadele de sfîrşit ale culturilor neolitice şi faza de tranziţie spre epoca bronzului, precum şi începutul epocii bronzului din partea nordică a Olteniei, ca şi relatările din prezenta expunere fac să conchidem că această regiune se încadrează în succesiunea cronologică şi culturală documentată la Dunărea de jos [30].

În ceea ce priveşte cultura Coţofeni (Linsenkeramik) şi cultura ceramicii decorate cu împunsături succesive (Furchenstichkeramik), în urma descoperirilor recente se conturează clar documentarea lor în nordul Olteniei. Cultura Coţofeni este suprapusă stratigrafic de cultura Glina, aşa cum rezultă din observaţiile săpăturilor efectuate la Căzăneşti.

Ipoteza unei contemporaneităţi, cel puţin parţiale, între cultura ceramicii decorate cu împunsături succesive şi Glina III nu pare exclusă. Cercetările de teren ne-au permis să conchidem că în nordul Olteniei avem de-a face cu complexe închise ale fazei tîrzii Coţofeni, fără amestecuri de materiale din culturi sau epoci deosebite, cum s-a documentat în punctele Bîrseşti, Buneşti [31] şi Băile Govora [32], dar în unele locuri cele două aspecte culturale Coţofeni faza tîrzie şi Glina III apar amestecate, ca de exemplu la Govora-Sat, Ocnele Mari [33] şi Cozia Veche [34].

Referitor la prezenţa culturii Glina III în nordul Olteniei [35], ea apare fie suprapusă stratului Coţofeni de la Căzăneşti „Fabrica de cărămidă”, fie în aşezări peste care se suprapune cultura Verbicioara, ca la Bîrseşti [36] şi poala dealului Chiciurla [37], sau în complexe închise, fără amestecuri culturale ca la Mihăieşti [38], Govora-Băi, punctul Sanatoriul militar şi Prundeni [39].

În acest fel se poate preciza că zona nord-estică se încadrează structural în aria culturală generală a Olteniei de la sfîrşitul neoliticului şi începutul epocii bronzului, urmînd succesiv perioadele culturale : Sălcuţa, Coţofeni, ceramica decorată cu împunsături succesive, Glina III, Verbicioara. Săpături sistematice vor putea clarifica în mai mare măsură problemele legate de perioada de trecere de la epoca neolitică la epoca bronzului în această regiune.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DE LA CIVILISATION DE COŢOFENI AU NORD-EST DE L'OLTÉNIE

L'auteur apporte certaines contributions à la connaissance de la civilisation de Coţofeni de la région nord-est de l'Olténie par la découverte de cette civilisation au lieudit Căzăneşti (départ. de Vîlcea). Les maté-

[30] D. Berciu, *Contribuţii ...*, p. 131.
[31] Gh. Petre, *op. cit.*, p. 645 şi 652.
[32] Material arheologic inedit.
[33] Vezi Gh. Petre, *op. cit.*, p. 652.
[34] Idem. Descoperire inedită de unde autorul a cules fragmente ceramice Glina III, iar prof. D. Berciu ne informează că a cules fragmente ceramice Coţofeni.
[35] *Istoria României* (cap. redactat de I. Nestor), p. 100.
[36] Gh. Petre, aşezare inedită.
[37] Aici am făcut un sondaj sub conducerea prof. D. Berciu.
[38] Vezi Gh. Petre, *op. cit.*, p. 652.
[39] Gh. Petre, aşezări inedite.

riaux archéologiques sont composés de céramique, d'outils, d'armes et de parures. La céramique est modelée suivant la technique habituelle de la civilisation de Coţofeni, le décor des vases étant formé d'incisions et d'ornements en relief dont le motif caractéristique est celui à pastilles ou en lentilles (Linsenkeramik).

Parmi les pièces métalliques, les lames de poignard en cuivre sont connues dans les complexes cultures de Cucuteni, phase tardive, de Cernavoda et de Coţofeni, de même les ciseaux, en même métal, sont fréquents dans l'aire de diffusion de la civilisation de Coţofeni.

La civilisation de Coţofeni se trouve superposée stratigraphiquement à la civilisation Glina III, s'encadrant ainsi structuralement dans la succession chronologique et culturelle documentée dans toute l'aire de diffusion de cette civilisation.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1—5, 7—9, fragments céramiques de Căzăneşti ; 6, de Băile Govora — Găteşti.

Fig. 2. — *Căzăneşti*, 1, 2, 4—6, outils, armes et parures ; 7, fragment céramique ; 3, lame de Cucuteni.

CAP DE MARMURĂ AL LUI THANATOS DESCOPERIT LA OSTROV

DE

ANDREI ARICESCU

Printre cele mai valoroase monumente sculpturale descoperite în ultimii ani în Dobrogea, se numără şi capul unei statui de marmură, care îl reprezenta, după toate aparenţele, pe Thanatos [1]. Fragmentul de statuie a fost găsit în anul 1962, pe teritoriul comunei Ostrov (jud. Constanţa), cu prilejul unor excavaţii făcute în nisipul de pe malul drept al Dunării [2], în apropiere de Durostorum. [3] Zona respectivă, de lîngă graniţa cu R.P. Bulgaria, pare să fi cuprins una din necropolele vechiului oraş, după cum o arată şi alte descoperiri cu caracter funerar [4].

Capul este înalt de 26,5 cm, avînd mărimea aproape naturală (fig. 1). Înfăţişează un tînăr cu trăsături aproape feminine: gîtul plin, bărbia rotunjită, buzele cărnoase. Ochii mari, alungiţi, sînt închişi, alipirea pleoapelor fiind redată printr-o linie orizontală, la mijlocul globului ocular. Chipul exprimă un aer de tristeţe blîndă, de linişte adîncă. Pieptănătura tinerească este formată din bucle libere, care pornesc dintr-un nod aflat în creştet şi se despart în două la mijlocul frunţii, parţial acoperită, coborînd lateral şi în spate pînă spre umeri. În spate, buclele sînt abia schiţate (fig. 1/b). Sculptura a fost grav avariată: nodul din creştet, nasul şi în parte gura sînt rupte din vechime. Capul era înclinat forţat spre umărul stîng. Această poziţie, modul în care sînt reprezentaţi ochii închişi, atmosfera de repaus total degajată de chipul tînărului ne permit să recunoaştem în sculptura pe care o prezentăm pe Thanatos [5].

---

[1] O notă despre această descoperire: A. Aricescu, *Testa frammentaria di Thanatos* (?) *da Ostrov*, în *Fasti Archaeologici*, XVIII–XIX, 1963–1964 (1968), nr. 4 825 şi pl. XXV/82. I. Miclea, în albumul *Romania antiqua*, Bucureşti, 1969, la nr. 116, dă fotografia sculpturii, cu legenda eronată, datorită unei greşite informaţii: „Portret de femeie. Marmură. *Sec. II–III*".

[2] În *Fasti Archaeologici* a apărut din greşeală: „sulla *riva sinistra* del Danubio".

[3] Monumentul se află în Muzeul de arheologie din Constanţa, sub numărul de inventar 2 763.

[4] A. Rădulescu, *Elmi bronzei di Ostrov*, în *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 535–551, unde sînt publicate materiale provenind din această necropolă, datînd din secolul al II-lea e.n. Aceeaşi provenienţă par să o aibă şi cîteva piese publicate de I. I. Russu, *Monumente sculpturale din Durostorum*, în *AISC*, Cluj, III, 1936–1939, p. 174–199.

[5] Aduc mulţumiri pe această cale d-nei Gabriella Bordenache pentru sprijinul acordat.

Astfel de reprezentări ale lui Thanatos sînt de tradiţie greacă şi pentru sculptura de la Ostrov găsim o bună analogie într-o statuie din Muzeul Vaticanului [6]. Aceasta îl reprezintă pe Thanatos sub chipul unui tînăr cu capul înclinat pe umărul stîng şi cu ochii închişi, care se spri-

Fig. 1*a*, *b* — *Ostrov. Thanatos.* Sculptură în marmură.

jină pe un trunchi, ţinînd în dreapta o făclie cu flacăra în jos. Expresia feţii şi tratarea ochilor sînt foarte apropiate de cele ale capului de la Ostrov. Dar analogie găsim chiar la Durostorum, unde, mai de mult, a fost descoperit un fragment dintr-o statuetă de Eros funerar [7] (poate tot Thanatos?). Capul statuetei este înclinat spre stînga, iar ochii închişi sugerează seninătate şi linişte. S-ar mai putea face încă numeroase analogii, mai ales că reprezentările lui Thanatos se pot confunda destul de lesne cu cele atribuite lui Hypnos, lui Eros funerar sau altfel denumite. Astfel, o statuie aflată la Oxford, atribuită unui Geniu funebru [8] (deci tot lui Thanatos), reprezintă un tînăr în picioare, dormind cu capul aplecat pe umărul stîng şi rezemîndu-se pe o faclă întoarsă în jos. Sînt numeroase sculpturile, statui sau reliefuri, ce-l reprezintă pe Eros dormind [9], el putînd avea fie rolul lui Thanatos, fie pe cel al lui Hypnos. Trebuie

[6] G. Lippold, *Die Skulpturen des Vaticanischen Museums*, Berlin, 1956, III, 2, p. 256, nr. 33 şi pl. 117—118.

[7] I. I. Russu, *op. cit.*, p. 178, nr. 5, fig. 5.

[8] F. de Clarac, *Musée ae sculpture antique et moderne*, Paris, 1836—1837, IV, pl. 650 B, nr. 1 504 A.

[9] *Ibidem*, pl. 643, 644, 644 A, 644 B.

amintit în această categorie şi un relief descoperit încă de mult la Constanţa[10]: Se pare că între Eros funerar, apărut încă din arta greacă, dar care se răspîndeşte în epoca imperială romană, mai ales în figuraţia sarcofagelor, şi zeul iubirii nu există decît o legătură de formă exterioară[11], aşa că primul se confundă în fond ca geniu al morţii cu Thanatos şi de aceea reprezentările le sînt atît de asemănătoare. De altfel, Thanatos nu avea un mit propriu-zis, cele cîteva legende în care apare ca personaj principal nefiind decît nişte creaţii populare plăsmuite în afara sistemului mitic[12]. Încă din epoca elenistică, dar mai ales la romani, Thanatos apare ca un tînăr blînd şi trist[13]. Aşadar, capul lui Thanatos descoperit la Ostrov se încadrează, din acest punct de vedere, printre lucrările artistice de epocă romană, care păstrează tradiţia elenistică, aşa cum se caracterizează, în general, arta din această parte a imperiului[14].

În ceea ce priveşte realizarea artistică a sculpturii, se constată o destul de mare fineţe a lucrului. Execuţia părului în bucle delicate, fără utilizarea trepanului, dăltuirea cu sobrietate a suprafeţei figurii, fără a se încerca obţinerea unor efecte de luminozitate prin lustruire şi, în general, aspectul îngrijit şi fără artificii al lucrării, ca şi mărimea la care a fost executată conduc la datarea capului de la Ostrov în prima jumătate a veacului al II-lea e.n., poate în vremea lui Hadrian. Calitatea execuţiei, ca şi legăturile, atît tematice cît şi formale, cu arta greacă confirmă încă o dată nivelul ridicat al meşterilor şi strînsele legături cu lumea greco-orientală.

În afară de valoarea artistică demnă de subliniat, ceea ce întăreşte afirmaţia că la Durostorum se face simţită o puternică dezvoltare culturală în epoca romană[15], însemnătatea capului de marmură al lui Thanatos descoperit la Ostrov constă şi în aceea că el se numără printre cele mai timpurii sculpturi descoperite pînă acum la Durostorum şi în împrejurimi[16], datînd încă anterior ridicării aşezării la rang de municipiu[17], şi chiar printre cele mai vechi sculpturi din întreaga Dobroge romană.

---

[10] Mina Pauker, *Un relief al zeului Hypnos găsit la Constanţa*, în *Cronica numismatică şi arheologică*, X, 100, 1934, p. 94—95 şi pl. IV; G. Bordenache, în *Dacia*, N.S., VIII, 1964, p. 167, fig. 3.

[11] M. Collignon, *Mythologie figurée de la Grèce*, Paris, 1883, p. 168.

[12] P. Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, ed. a III-a, Paris, 1963, p. 447.

[13] M. Collignon, *op. cit.*, p. 282—284.

[14] G. Bordenache, *Un nuovo ritratto di Faustina Minore*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 489—495, unde se arată că Moesia Inferior făcea parte din zona orientală artistică, sub influenţa greacă.

[15] *Ibidem*, unde se remarcă descoperirile artistice numeroase şi de bună calitate de la Durostorum.

[16] I. I. Russu, *op. cit.*; Gr. Florescu, *Monumenti antichi di Durostorum*, în *Dacia*, IX—X, 1941—1944, p. 427—430; G. Bordenache, *op. cit.* În toate aceste lucrări nu este publicată nici o sculptură care să fie anterioară mijlocului secolului al II-lea e.n.

[17] Despre istoria oraşului Durostorum, V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, în *Rivista di Filologia e Istruzione classica*, Tor ino, II, 3, 1924, p. 307—340.

TÊTE EN MARBRE DE THANATOS DÉCOUVERTE À OSTROV

RÉSUMÉ

En 1962, à Ostrov (départ. de Constanța), dans le voisinage de Durostorum, sur la rive droite du Danube, on a découvert une tête en marbre de grandeur presque nature (26,5 cm hauteur). Elle représente un jeune homme, avec la coiffure faite de boucles libres, qui partent d'un nœud situé au sommet de la tête, et se divisent au milieu du front en descendant jusqu'aux épaules. La tête inclinée vers l'épaule gauche, les yeux fermés, l'expression de douce tristesse, de tranquillité profonde, nous portent à reconnaître Thanatos.

La sculpture a été sérieusement avariée : le nœud du sommet, le nez et, partiellement, la bouche sont détruits. L'œuvre a été exécutée avec beaucoup de finesse. Les cheveux, à boucles délicates, sculptées sans utiliser le trépan, la réalisation sobre de la surface du visage, sans chercher à obtenir des effets de luminosité par le polissage, conduisent à placer cette pièce dans la première moitié du IIe siècle de notre ère. La thématique et la forme situent la sculpture parmi les œuvres artistiques d'époque romaine qui gardent les traditions grecques. La tête de Thanatos d'Ostrov est un des plus anciens monuments sculpturaux de la Dobroudja romaine, découverts jusqu'à présent.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. $1_{a,b}$ — *Ostrov. Thanatos.* Sculpture en marbre.

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA ÎN ANUL 1969

DE

DORIN POPESCU

Continuăm, ca în fiecare an, publicarea foarte sumară a rezultatelor săpăturilor arheologice din anul precedent, în ordine cronologică. În cazurile în care în același loc au fost descoperite resturi din epoci diferite, localitatea va fi menționată la problema pentru care au fost inițial întreprinse cercetările. La sfîrșitul fiecărei note se indică numele instituțiilor și ale specialiștilor care au executat săpăturile.

Pentru mai multă precizie, notele au fost întocmite de responsabilii săpăturilor sau de un membru al colectivului.

Fiecare cercetare este trecută și pe harta alăturată, cu numărul de ordine din această dare de seamă (fig. 1).

I. STUDIEREA VIEȚII OMULUI PE TERITORIUL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA ÎNAINTE DE EPOCA LATÈNE

1. *Ripiceni* (jud. Botoșani). În vara anului 1969 s-au continuat cercetările în cunoscuta așezare Ripiceni-Izvor, descoperindu-se pe o suprafață de circa 800 m², la o adîncime cuprinsă între 8,50—10,40 m, bogate resturi de locuire (unelte de piatră, resturi faunistice) aparținînd musterianului timpuriu (paleoliticului mijlociu, faza cea mai veche) (Institutul de arheologie, Al. Păunescu, în colaborare cu Muzeul județean Botoșani).

2. *Depresiunea Oaș* (jud. Satu-Mare). S-au făcut sondaje de verificare la Orașu-Nou, Medieșu-Aurit și Călinești, cu care s-a încheiat o etapă în cercetarea paleoliticului din depresiunea Oaș (Institutul de arheologie, Maria Bitiri).

3. *Coșava* (com. Curtea, jud. Timiș). Au fost sondate noi puncte ale așezării din paleoliticul superior de aici, care se dovedește a fi foarte întinsă. S-a constatat cu acest prilej o concentrare de materiale arheologice în partea de nord-vest a dealului, deci un nou centru al acestei așezări (Institutul de arheologie, Fl. Mogoșanu).

4. *Românești* (com. Tomești, jud. Timiș). Au continuat săpăturile în așezarea din paleoliticul superior de pe terasa Dumbrăvița, pentru precizări stratigrafice și observații geo-cronologice (Institutul de arheologie, Fl. Mogoșanu).

5. *Bușag* (com. Tăuții-Măgherăuș, municipiul Baia Mare, jud. Maramureș). S-au făcut sondaje într-o așezare recent descoperită, la 11 km de Baia Mare, unde s-au identificat urme de

S C I V, tomul 21, nr. 3, București, 1970, p. 493—522

locuire ce aparţin culturii gravettiene (Institutul de arheologie, Maria Bitiri, în colaborare cu Muzeul din Baia Mare).

6. *Bicaz* (jud. Neamţ). S-au făcut săpături restrînse în aşezarea paleolitică de pe terasa Ciungi, unde s-au identificat două niveluri de locuire gravettiană (Institutul de arheologie, Maria Bitiri, în colaborare cu Muzeul din Bicaz).

7. *Lespezi* (com. Gîrleni, jud. Bacău). S-au făcut verificări stratigrafice şi săpături de încheiere în aşezarea din paleoliticul superior, cultura gravettiană (Institutul de arheologie, Maria Bitiri, în colaborare cu Muzeul judeţean Bacău, V. Căpitanu).

8. *Puricani* (or. Bereşti, com. Bereşti-Meria, jud. Galaţi). S-a săpat în punctul ,,Poarta Bîzanului", într-o aşezare aparţinînd gravettianului oriental final (Institutul de arheologie, M. Brudiu, în colaborare cu Muzeul de istorie Galaţi).

9. *Măluşteni* (jud. Vaslui). S-au efectuat săpături în următoarele puncte : pe dealul Leaua lîngă lac, într-o aşezare aparţinînd gravettianului oriental final ; stratul arheologic a fost în mare măsură denudat (Măluşteni I) ;

— Pe acelaşi deal, la 1 km nord de lac, se află o aşezare tot din perioada gravettianului oriental final (Măluşteni II) ;

— Într-o aşezare situată la nord-vest de pădurea Sturza, care aparţine gravettianului oriental final. Se caracterizează prin microlitizarea mai avansată a materialului litic (Măluşteni III) ;

— La punctul ,,Stejarul lui Filiuţă", s-a săpat într-o aşezare aparţinînd gravettianului, oriental final, mai bogată în material litic cu o microlitizare pronunţată (Măluşteni IV) (Institutul de arheologie, M. Brudiu, în colaborare cu Muzeul de istorie din Bîrlad, Eugenia Păpuşoi).

10. *Cavadineşti* (jud. Galaţi). S-au făcut săpături arheologice în punctul ,,Rîpa Plopului", unde se află o aşezare din etapa gravettianului oriental final (Institutul de arheologie, M. Brudiu, în colaborare cu Muzeul de istorie din Galaţi).

11. *Bereşti* (jud. Galaţi). La punctul ,,Dealul Taberei", s-au făcut săpături arheologice într-o aşezare aparţinînd gravettianului final, avînd un pronunţat caracter de microlitizare a uneltelor (Institutul de arheologie, M. Brudiu, în colaborare cu Muzeul de istorie din Galaţi).

12. *Perii Vadului* (com. Ileanda, jud. Sălaj). S-au făcut sondaje deasupra carierei vechi, prin care s-au identificat urme de locuire din paleoliticul superior (Institutul de arheologie, Maria Bitiri).

13. *Topile* (com. Valea Seacă, jud. Iaşi). În punctele ,,Dealul Catargiilor" şi ,,Dealul Stoicii", s-au descoperit două mari aşezări aparţinînd gravettianului final (paleoliticul superior de sfîrşit). Materialul litic constă din unelte mărunte de silex : gratoare, burine, lame *à bord abattu*, vîrfuri de tip zis ,,La Gravette" etc. (Institutul de arheologie, Al. Păunescu).

14. *Trestiana* (com. Griviţa, jud. Vaslui). S-au continuat săpăturile în aşezarea neolitică de tip Criş, identificîndu-se încă patru locuinţe. Dintre acestea, trei sînt de suprafaţă şi aparţin nivelului II de locuire de aici, iar a patra, un semibordei, aparţine nivelului I. Resturile de construcţii, chirpici şi vetre parţial distruse, sînt amestecate cu un bogat material ceramic. Acesta provine de la vase mari şi mici, din pastă fină sau grosolană, decorate cu un ornament bogat şi variat. S-au mai găsit şi lame de silex şi obsidiană (Muzeul din Bîrlad, Eugenia Păpuşoi).

15. *Bernadea* (com. Bahnea, jud. Mureş). Au continuat cercetările în aşezarea antică din teritoriul satului, descoperindu-se cîteva bordeie, ceramică, utilaj litic etc., aparţinînd culturilor Criş, ceramicii liniare, Petreşti, Wietenberg şi Basarabi. Ultimei culturi îi aparţin şi cîteva vetre portative şi un complex ritual.

Pentru faza dacică de locuire a aşezării, menţionăm aflarea a două bordeie cu ceramică (inclusiv specia pictată cu motive geometrice), creuzete, obiecte de fier etc. (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, I. Glodariu, şi Muzeul de istorie Cluj, N. Vlassa).

16. *Almăjelu* (com. Vlădaia, jud. Mehedinţi). S-a desfăcut o locuinţă aparţinînd culturii Sălcuţa. Materialele aparţinînd culturii Vinča au fost amestecate, în timpul în care s-a făcut amenajarea terenului pentru locuinţa menţionată mai sus, cu acelea ale culturii Sălcuţa (Muzeul Olteniei, Craiova).

17. *Homojdia* (com. Curtea, jud. Timiş). S-au făcut o serie de sondaje, descoperindu-se o aşezare neolitică Vinča-Turdaş. Cercetările vor continua şi în anii următori (Muzeul din Lugoj, Stratan Ioan).

18. *Sihleanu* (com. Scorţaru Nou, jud. Brăila). Continuîndu-se săpăturile din 1968, s-a lucrat în două sectoare : 1. aşezarea neolitică aparţinînd culturii Boian II-Giuleşti şi 2, necropola de incineraţie feudal-timpurie, de tip Dridu.

În sectorul aşezării Boian, s-au descoperit numeroase fragmente de vase tipice acestei culturi, unelte de silex şi piatră. În sectorul necropolei feudale timpurii au fost descoperite alte 18 morminte, din care 17 de incineraţie, cu oase calcinate depuse în urne sau direct pe fundul gropii, şi unul de înhumaţie, cu scheletul aşezat în poziţie întinsă. În campaniile de săpături din 1968 şi 1969 au fost descoperite 57 de morminte (Muzeul din Brăila, N. Harţuchi şi F. Anastasiu).

19. *Oarţa de Sus* (jud. Maramureş). În punctul „Măgura", s-a efectuat un sondaj de verificare într-o aşezare din epoca neolitică, aparţinînd culturii Tisa. Au fost descoperite o mare cantitate de ceramică, unelte din piatră şlefuită şi numeroase microlite din silex şi obsidiană (Muzeul judeţean Maramureş-Baia Mare, Carol Kacsó).

20. *Glina* (jud. Ilfov). În decursul anului 1969 au fost reluate săpăturile arheologice în tell-ul de la Glina. Cu acest prilej s-au obţinut precizări importante în ceea ce priveşte unele faze din evoluţia culturilor Boian, Gumelniţa şi Glina III. Astfel, s-a lămurit că cel mai vechi nivel de locuire din vremea culturii Boian aparţine fazei Vidra : al doilea nivel de locuire în Gumelniţa (Gumelniţa A) se subîmparte în alte două subniveluri de locuinţe arse şi, în fine, că stratul Glina III de pe acest loc este ilustrat prin trei niveluri de locuire, dintre care cel mai vechi corespunde începutului culturii Glina III. Dintre descoperirile mai importante menţionăm o locuinţă de cult, care se remarcă prin obiecte de cult, precum şi prin bogăţia şi varietatea materialului ceramic (Muzeul de istorie al R. S. România, Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, M. Petrescu-Dîmboviţa, şi Institutul de arheologie, E. Comşa).

21. *Ghigoeşti* (com. Ştefan cel Mare, jud. Neamţ). S-au executat săpături într-o aşezare neolitică semnalată de C. Mătasă încă din 1937 şi intrată în literatura de specialitate sub numele de Trudeşti. Stratul cel mai bogat de locuire aparţine culturii Precucuteni II. Au mai fost descoperite materiale ceramice aparţinînd culturilor Criş şi a ceramicii liniare cu note muzicale, precum şi unele resturi sporadice din secolele IV-V e.n. (Institutul de arheologie, Silvia Marinescu-Bîlcu).

22. *Vădastra* (jud. Olt). Săpăturile au fost efectuate în partea de sud-vest a Măgurii Fetelor, dezvelindu-se complet o locuinţă de suprafaţă din faza Vădastra II, construită pe un teren nivelat. Sub locuinţă s-au găsit numeroase gropi din care s-a scos lut pentru oale şi pentru lipit, o groapă de bucate şi două cuptoare de ars oale, toate din faza Vădastra II (neolitic mijlociu). În partea de vest a locuinţei, s-a găsit groapa unui bordei de mici dimensiuni, săpată parţial în groapa altui bordei din secolul al XVIII-lea, în care se aflau două cuptoare mari de copt pîine. În partea de est a locuinţei, săpăturile au tăiat groapa altui bordei din secolul al XVIII-lea (Institutul de arheologie, C. Mateescu).

23. *Radovanu* (jud. Ilfov). În 1969, în cursul săpăturilor de pe locul „La Muscalu", s-a continuat dezvelirea cîtorva platforme de locuinţe din aşezarea corespunzătoare celui de-al doilea nivel al complexului din faza de tranziţie de la cultura Boian la cultura Gumelniţa. S-a făcut o nouă secţiune prin şanţul de apărare al aşezării. Materialele descoperite îmbogăţesc documentarea cu privire la caracteristicile fazei amintite (Institutul de arheologie, Eugen Comşa, în colaborare cu Muzeul din Olteniţa).

24. *Suceveni* (jud. Galaţi). Săpături în continuare la punctul „Stoborăni", într-o aşezare neolitică specifică aspectului cultural Stoicani-Aldeni. Este vorba de o aşezare întărită cu şanţuri de apărare, prima de acest fel din cadrul acestui aspect cultural. Pînă în prezent s-au descoperit trei platforme de locuinţe neolitice, din chirpic ars, caracteristice culturii cucuteniene.

Pe lîngă aceste urme materiale putem aminti vestigii arheologice aparţinînd primei epoci a fierului, caracteristice culturii Babadag, altele din epoca romană, din perioada de început a migraţiei popoarelor, secolele III—IV, urmele materiale a două bordeie din secolele X—XI, specifice culturii de tip Dridu, precum altele din perioadele feudalismului mijlociu şi tîrziu (Muzeul de istorie Galaţi, I. T. Dragomir şi I. Limbidis).

25. *Ariuşd* (com. Araci, jud. Covasna). S-au reluat în anul 1968 săpăturile în cunoscuta aşezare de la Ariuşd. S-a urmărit, în principal, problema stratigrafiei aşezării, conţinutul fiecărui nivel de locuire, pentru a se ajunge la o periodizare completă a acestei culturi.

În 1968 s-au făcut patru secţiuni cu caracter de sondaj pentru identificarea depunerilor şi obţinerea unor secţiuni complete. Dintre acestea una (A-a) a fost continuată şi în 1969 ; totodată s-a început săparea unei suprafeţe (E), începută numai de Fr. László în ultimul an al cercetărilor sale, situată în marginea de vest a aşezării.

În cele două campanii s-a săpat pînă la cel de-al treilea nivel de locuire. S-a constatat că locuinţele erau aşezate pe terase amenajate ; de la un nivel la altul de locuire se proceda la nivelări care ocoleau însă masele masive de chirpic. Un idol de tip ancoră, fragmentar, s-a găsit în nivelul III (în ordinea săpării) (Institutul de arheologie, I. Nestor, Eugenia Zaharia, în colaborare cu Muzeul din Sf. Gheorghe, Székely Zoltán).

26. *Topile* (com. Valea Seacă, jud. Iaşi). S-au întreprins săpături la locul numit „Dealul Crîşmei", într-o aşezare Cucuteni A. Din păcate, aşezarea a fost răvăşită şi mult distrusă de lucrările agricole. S-au identificat şi degajat resturile unor locuinţe de suprafaţă şi ale unui şanţ de apărare, al cărui traseu a fost precizat aproape în întregime (Institutul de arheologie, Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu şi Silvia Marinescu-Bîlcu).

27. *Ghelăieşti* (com. Bîrgăuani, jud. Neamţ). În campania anului 1969 au început săpăturile în aşezarea neolitică pe dealul Nedeia, aflat la nord-est de sat. Au fost dezvelite trei locuinţe de tip Cucuteni B şi s-a identificat un nivel Cucuteni A. Aşezarea este neobişnuit de mare, iar inventarul locuinţelor deosebit de bogat în ceramică pictată. Au fost recoltate unelte din piatră şi os, idoli antropomorfi inediţi, idoli zoomorfi, greutăţi şi mărgele din lut ars, vase întregi. În pămîntul viu, sub locuinţa nr. 1, s-a descoperit un altar portabil cu urme de pictură, spart şi puternic ars, şi două vase mici arse pînă la zgurificare, sparte probabil ritual şi depuse într-un frumos vas pictat de factură Cucuteni A—B (Muzeul din Piatra-Neamţ, Cucoş Stefan şi Dan Monah, în colaborare cu Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, Anton Niţu).

28. *Ghindăreşti* (com. Horia, jud. Constanţa). Cu prilejul perieghezei făcute în luna iunie, s-au descoperit în punctul „Tunel" diverse materiale arheologice. Sondajele făcute în luna octombrie au precizat în acel punct aşezări din mai multe epoci : eneolitică de tip Gumelniţa din perioada de tranziţie spre epoca bronzului, de la sfîrşitul epocii bronzului, din perioada hallstattiană timpurie şi din epoca romană (Institutul de arheologie, Sebastian Morintz, în colaborare cu Muzeul din Olteniţa, Done Şerbănescu).

29. *Olteniţa-Renie* (jud. Ilfov). În 1969 s-a făcut o săpătură de verificare şi de salvare în acelaşi timp, în locul denumit Renie, de la nord de Olteniţa. S-au obţinut noi materiale de tip Cernavoda I, precum şi materiale care ilustrează un aspect de tranziţie de la Cernavoda I la Cernavoda III, aspect pe care l-au denumit Olteniţa-Renie II (Institutul de arheologie, Sebastian Morintz, în colaborare cu Muzeul din Olteniţa, Barbu Ionescu şi Gh. Trohani).

30. *Răcăciuni* (jud. Bacău). S-au continuat săpăturile în aşezarea neolitică din punctul „Dealul vrăbiei", descoperindu-se cu această ocazie un mormînt ce aparţine culturii Horodiştea-

Folteşti. S-a efectuat un sondaj în aşezarea din epoca bronzului de la punctul „Cetăţuie" (Institutul de arheologie, Tudor Ersilia, în colaborare cu Muzeul judeţean din Bacău).

31. *Brăiliţa* (municipiul Brăila, jud. Brăila). S-au continuat săpăturile în necropola din perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului, dezvelindu-se încă 23 de morminte de înhumaţie, cu schelete în poziţie întinsă (unele avînd oasele acoperite cu ocru). Din 1955 şi pînă în anul 1969 s-au descoperit 277 de morminte. O parte din mormintele descoperite în această campanie conţineau ca obiecte de inventar funerar, arme, unelte, podoabe etc., lucrate din piatră, din scoică spondylus, alabastru şi marmură. Din punct de vedere cronologic, aceste morminte fac parte din prima etapă a necropolei şi sînt, dacă nu ceva mai vechi, cel puţin contemporane cu cultura Cernavoda I (Muzeul din Brăila, N. Harţuchi şi Fl. Anastasiu).

32. *Şimnicu de Jos* (oraş Craiova, jud. Dolj). Şanţul trasat în 1969 în aşezarea din curtea Staţiunii expermentale agricole din localitate a secţionat aşezarea în partea unde au apărut materiale aparţinînd perioadei de trecere de la neolitic la epoca bronzului, cultura Cernavoda III (Dobroteşti). Materialele aparţinînd culturii Criş sînt mai puţin reprezentative (Muzeul Olteniei, Craiova).

33. *Cristian* (jud. Braşov). Ca urmare a descoperirii întimplătoare a unei cantităţi de fragmente ceramice şi a unei fusaiole, s-a efectuat un sondaj între 22 septembrie şi 5 octombrie 1969. În apropierea punctului respectiv s-a trasat un şanţ unde au mai fost descoperite fragmente ceramice decorate cu linii incizate, crestături şi împunsături cu unghia, ca şi fragmente nedecorate aparţinînd culturii Coţofeni. În două puncte, au apărut şi două fragmente ceramice neolitice.

În aceeaşi localitate, în alt punct, cu ocazia săpării fundaţiilor unui grup de case, s-au descoperit numeroase fragmente ceramice, databile în secolul al IV-lea e.n. Pe profilele fundaţiilor s-au observat urmele a două locuinţe de suprafaţă de care se leagă ceramica descoperită (Muzeul judeţean Braşov, M. Marcu).

34. *Zăbala* (jud. Covasna). La vest de comună se află movila denumită „Dealul Tătarilor". Aici a fost descoperită o aşezare de la începutul epocii bronzului şi un cimitir de înhumaţie din cultura Bielo Brdo. Au fost săpate opt morminte (Muzeul din Sf. Gheorghe, Z. Székely).

35. *Deuşu* (com. Chinteni, jud. Cluj). Sondaj într-o aşezare din epoca bronzului în locul numit „Lunga". Aşezarea aparţine culturii Otomani (Otomani III) (Muzeul de istorie Cluj, Gh. Lazarovici).

36. *Sălacea* (jud. Bihor). În anul 1969 s-au continuat săpăturile începute în anul 1964, pentru dezvelirea aşezării fortificate de pe „Dealul Vida", aparţinînd epocii bronzului, cultura Otomani. Cu ocazia săpăturilor din acest an s-a dezvelit ultimul sector al aşezării şi s-au descongestionat trei locuinţe de suprafaţă de formă rectangulară, aparţinînd nivelurilor 4—5 (faza Otomani II). Pe parcursul săpăturii a ieşit la iveală un bogat material ceramic aparţinînd fazelor Otomani I şi II, material ce a permis o nuanţare mai fină a fazelor respective ale acestei culturi. De asemenea, este de semnalat apariţia unor mărgele din scoici mediteraneene şi a unor obiecte de bronz, care confirmă datările preconizate pînă în prezent (Muzeul judeţean din Oradea, I. Ordentlich şi N. Chidioşan).

37. *Cehăluţ* (com. Cehal, jud. Satu-Mare). Pe locul descoperirii unui mic depozit de bronz au fost trase cîteva secţiuni. Cu această ocazie s-a identificat o aşezare a culturii Otomani, distrusă prin unele lucrări gospodăreşti. De asemenea, s-a tras o secţiune la punctul numit „Fîntîna tătarului", identificîndu-se o aşezare cu ceramică fragmentară de tip Suciu de Sus. S-au mai descoperit două ace, unul cu capul răsucit şi unul cu capul găurit şi un obiect mic de bronz în formă de stea (Muzeul de istorie din Satu-Mare).

38. *Fitioneşti* (jud. Vrancea). Săpăturile efectuate în anul 1969 pe „Cetăţuia" de la Mînăstioara-Fitioneşti au avut ca scop cercetarea mai amănunţită a resturilor de locuire situate pe pantele de sud-est. Cu acest prilej s-au confirmat observaţiile din anii trecuţi, referitoare la

amenajarea pantelor prin terasare, în vederea construirii locuințelor aparținînd fazelor Monteoru I_{c3}—I_{c2}. De asemenea, s-a putut stabili că șanțul de apărare situat la piciorul pantei a aparținut cu certitudine etapei I a fazei Monteoru I_{c3}. Către sfîrșitul aceleiași faze, șanțul a fost acoperit și s-a construit deasupra o locuință Monteoru I_{c3} (etapa a III-a) și apoi o colibă Monteoru I_{c2} (Institutul de istorie și arheologie din Iași, Marilena Florescu, în colaborare cu Muzeul de istorie Focșani, Aurora Ițcuș).

39. *Derșida* (com. Bobota, jud. Sălaj). Săpăturile au reluat cercetările întreprinse de Muzeul din Oradea, în cursul anilor 1963—1965, la punctul numit „Dealul lui Balotă", în așezarea aparținînd epocii bronzului — cultura Wietenberg.

Cercetările întreprinse în anul 1969 au confirmat existența a cinci niveluri succesive de locuire, care reprezintă de fapt evoluția așezării pe o mare durată de timp, evoluție care poate fi împărțită, pe baza ceramicii, în trei faze distincte.

Ceramica, foarte abundentă, înregistrează o evoluție completă de la forme primitive, grosolane, puțin ornamentate, la forme clasice, bine cunoscute, ornamentate cu spirale, caneluri, meandre etc. (Muzeul din Oradea, Nicolae Chidioșan, în colaborare cu Muzeul din Zalău, Vasile Lucăcel și Vasile Cherecheș).

40. *Pădurea Verde, Timișoara* (jud. Timiș). S-au efectuat patru sondaje de 2× 8 m fiecare, descoperindu-se fragmente ceramice datate între epoca bronzului și secolul X e.n. Într-un șanț s-a descoperit un mormînt de înhumație, cu căniță la picioarele scheletului, o fusaiolă în palma dreaptă, două fibule, cercei, colier din argint și bronz și mărgele, datate toate în secolul al IV-lea e.n. (Muzeul Banatului, Ortansa Radu).

41. *Cîndești* (jud. Vrancea). Avîndu-se în vedere importantele descoperiri făcute în 1968 pe locul „Coasta Banului" din imediata vecinătate a „Cetățuici", cercetările din 1969 s-au concentrat numai în sectorul amintit mai sus. Cu acest prilej, s-au identificat încă 10 morminte de înhumație, în cutie de piatră, cu ring de pietre sau în gropi simple, aparținînd fazelor Monteoru I_{c3} și I_{c2} (Institutul de istorie și arheologie Iași, Marilena Florescu, în colaborare cu Muzeul de istorie Focșani, Aurora Ițcuș).

42. *Culciu Mare* (com. Culciu, jud. Satu-Mare). La marginea satului, lîngă grajdurile C.A.P., s-a început dezvelirea unei așezări întinse de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului. A fost identificat un singur strat de cultură cu o grosime de 0,30 cm, care conținea vase, cești, aparținînd culturii Suciu de Sus (toate fiind ornamentate), fragmente de ceramică și un vas mare tronconic cu gît cilindric aparținînd culturii Gáva. Nu s-a găsit nici un obiect de bronz Săpăturile vor continua. (Muzeul de istorie din Satu-Mare).

43. *Cicău* (com. Mirăslău, jud. Alba). Cercetările arheologice s-au desfășurat în hotarul satului, în două puncte : pe dealul „Cetățele" și pe terasa numită „Săliște".

În primul punct nu s-a găsit nici o urmă de cultură sau de fortificație. În cel de-al doilea punct au fost descoperite materiale din epoca bronzului și hallstattiană, precum și o așezare rurală din epoca romană (alături de ceramică romană s-a găsit și ceramică dacică, lucrată cu mîna). Au fost dezvelite de asemenea, două morminte „avare" (Institutul de istorie și arheologie, Cluj, Iudita Winkler, în colaborare cu Muzeul de istorie Aiud, Gh. Păiuș).

44. *Botoșana* (com. Botoșana, jud. Suceava). S-a continuat săpătura în sectorul „Grădinărie". Secțiunea trasată a scos la iveală material ceramic, fragmente osteologice și alte resturi de cultură materială din perioada de trecere de la epoca bronzului la cea a fierului (Muzeul din Suceava, Gr. Foit).

45. *Lăpuș* (jud. Maramureș). S-au continuat săpăturile în necropola tumulară de aspect hallstattian timpuriu din punctul „Podanc", cercetîndu-se tumulul nr. 9 (T 9). Materialul arheologic descoperit (ceramică, piese de aur și bronz) confirmă încadrarea cronologică propusă și a prilejuit noi observații în legătură cu ritul de înmormîntare practicat.

La aproximativ 600 m nord de necropola tumulară, în punctul „Gruiul Tîrgului", a fost descoperit un cimitir plan de incinerație cu morminte în urnă și groapă, care se încadrează tot în grupul hallstattian Lăpuș (Muzeul județean Maramureș-Baia Mare, Carol Kacsó).

46. *Susani* (com. Traian Vuia, jud. Timiș). Cercetările arheologice efectuate în 1969 au confirmat observațiile stratigrafice din anii trecuți, permițînd definitivarea concluziilor cu privire la caracterul și funcționalitatea tumulului numit „Grămurada lui Ticu", din partea de nord-est a satului. Materialul ceramic apărut are un aspect fragmentar și confirmă încadrarea cronologică a obiectivului în hallstattul timpuriu (Muzeul de istorie din Lugoj, Ioan Stratan, în colaborare cu Institutul de arheologie București, Al. Vulpe).

47. *Tășad* (jud. Bihor). La sud-est de satul Tășad, pe dealul „Cetățuia", s-au întreprins în urma unei periegheze săpături arheologice pe platoul superior al dealului. Mare parte din platou a fost locuită încă din prima perioadă a fierului. Ceramica, obiectele de bronz descoperite aici datează această primă așezare în Ha A_1.

În porțiunea nord-vestică a dealului, peste așezarea hallstattiană se suprapune o așezare dacică, datată de ceramică, unelte și podoabe în secolele I—II e.n. S-a dezvelit în întregime și un bordei din această perioadă (Muzeul județean din Oradea, N. Chidioșan).

48. *Teiuș* (jud. Alba). Pe platoul „Cetățuia", cunoscut prin cercetările anterioare (cf. K. Horedt, în *Materiale*, I, 1953, p. 798—814), au fost descoperite în octombrie 1969 un mormînt de tip Noua, două morminte scitice de înhumație, un mormînt de incinerație și cîteva vase izolate din epoca hallstattiană (Institutul de istorie și arheologie din Cluj, Valentin Vasiliev).

49. *Merii Goala* (com. Vedea, jud. Teleorman). A fost săpat un tumul în care s-a descoperit un mormînt din prima epocă a fierului. S-au obținut date foarte prețioase asupra ritului și ritualului funerar (Institutul de arheologie, Em. Moscalu, în colaborare cu Muzeul din Roșiori de Vede).

50. *Sărățel* (com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud). Cu campania din 1969 s-au încheiat cercetările de pe „Cetatea" din hotarul satului. S-au făcut cu acest prilej observații de amănunt și precizări privind fortificația hallstattiană, cea dacică și amenajările din epoca romană (Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj, H. Daicoviciu; Institutul de istorie și arheologie, Cluj, I. Glodariu; Muzeul de istorie Cluj, N. Vlassa; Muzeul județean Bistrița-Năsăud, St. Dănilă).

51. *Enisala* (com. Sarichioi, jud. Tulcea). În luna septembrie s-a efectuat o săpătură de salvare în așezarea hallstattiană din punctul numit „La Palancă". Stratul de cultură ilustrează faza Babadag III. În același loc s-au găsit urme de locuire din epoca romană și din perioada feudală timpurie (Institutul de arheologie, Sebastian Morintz, în colaborare cu Muzeul din Tulcea).

52. *Gădălin* (com. Jucu, jud. Cluj). Pe locul numit „Dealul Crucii", au fost descoperite incidental între anii 1964—1967 trei (?) morminte scitice (cf. V. Wollmann, în *SCIV*, XX, 4, 1969). Prin sondajul din iulie 1969, a fost aflat un mormînt de incinerație — distrus de lucrările agricole — care, după aspectul străchinii, poate data, eventual, în aceeași epocă cu mormintele amintite mai sus. (Institutul de istorie și arheologie, Cluj, Valentin Vasiliev).

53. *Cotnari* (jud. Iași). În 1969 săpăturile au avut ca obiectiv cercetarea structurii interioare a valului cetății traco-getice (secolele V—III î.e.n.) de pe înălțimea „Cătălina". În acest scop cercetările au fost concentrate exclusiv pe latura de vest a cetății, afectînd o suprafață de circa 1 800 m². Cu acest prilej s-a constatat că valul de pe această latură are o structură foarte completă, constînd dintr-un ansamblu de ziduri dispuse longitudinal și transversal. Prin specificul său, descoperirea de la Cotnari din 1969 este unică pînă în prezent pe teritoriul României. Pentru prima dată s-a constatat un sistem de fundație foarte complex, destinat să asigure stabilitatea unui val pe o pantă mai mult sau mai puțin înclinată (Institutul de istorie și arheologie,

Iaşi ; Institutul de arheologie, Bucureşti ; Muzeul de istorie a Republicii Socialiste România, Bucureşti ; Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi).

II. EPOCA LATÈNE ŞI CULTURA GETO-DACICĂ

54. *Zimnicea* (jud. Teleorman). S-a încheiat săpătura în secţiunea XVI de pe cetatea getică, începută în 1968. S-a lucrat în continuare în necropolă prin două secţiuni : în sectorul C 17, unde s-au descoperit un mormînt de înhumaţie din prima epocă a fierului, şase morminte de incineraţie în urnă, getice, şi patru bordeie româneşti, secolul XIV. S-au executat de asemenea două secţiuni în sectorul C_{10}, unde au fost descoperite 19 morminte cu schelete chircite (bronz tîrziu), două morminte de înhumaţie din prima epocă a fierului, 27 morminte getice dintre care 26 în urnă şi unul cu oasele pe sol, cu inventar bogat constînd din vase de metal, vîrfuri de lance şi o amforă din Herakleea ; cinci morminte cu cai, getice (Institutul de arheologie, Alexandrina D. Alexandrescu, Suzana Dimitriu şi Mariana Chiţescu, în colaborare cu Muzeul municipal de istorie Giurgiu, Gh. Rădulescu şi M. Ionescu şi cu Muzeul din Alexandria, Cornel Beda).

55. *Cetăţeni* (jud. Argeş). Săpăturile arheologice din vara anului au prilejuit identificarea şi cercetarea a trei complexe distincte :

1. Pe monticolul ,,Cetăţuia'', pe locul actualului schit, a fost identificată şi cercetată parţial o cetate dacică, cu ziduri de piatră nelegate cu mortar, datată, pe baza unor situaţii stratigrafice limpezi a materialului ceramic şi mai ales numismatic, în secolul II î.e.n. şi începutul secolului următor. În cadrul acestui complex a fost cercetat un turn interior de formă rectangulară şi zidul de incintă.

2. La piciorul monticulului, pe platoul numit ,,Poiana tîrgului'', a fost cercetat un cimitir feudal cu morminte în general deranjate şi fără inventar. În cuprinsul cimitirului a fost cercetat şi un mormînt cu lespezi de piatră, peste care s-a ridicat un tumul din pietre de rîu. Mormîntul acesta, care deranja alte morminte, a fost datat, pe baza unei monede bizantine tăiate, în secolul al XIII-lea.

3. La circa 400 m est de cimitir a fost identificată aşezarea medievală databilă, pe baza materialului ceramic, în secolele XIII—XIV. Locuirea feudală suprapune în acest loc un nivel de locuire dacic databil în secolele II-I î.e.n. (Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, L. Chiţescu în colaborare cu Dinu V. Rosetti).

56. *Cepari* (jud. Bistriţa-Năsăud). Sondaje de verificare în cimitirul celtic menţionat de M. Roska în *Repertoriul* său din 1944. Descoperirea a şase noi morminte celtice de incineraţie în groapă, secolul III î.e.n. (Institutul de arheologie, Vlad Zirra).

57. *Fîntînele* (com. Matei, jud. Bistriţa Năsăud). Între 21—24 octombrie 1967 au fost efectuate săpături de salvare în partea de hotar a satului, denumită ,,Dîmbu Popii''. Cu această ocazie au fost identificate opt morminte de incineraţie, cu inventar relativ bogat, compus din vase de tip celtic lucrate la roată şi vase lucrate cu mîna, de tradiţie hallstattiană, cu apucători etc. Inventarul metalic se compune din brăţări, fibule de bronz şi din fier, de asemenea de tip celtic. S-a aflat şi o singură brăţară dacică din argint, confecţionată din bară torsionată.

Gropile mormintelor au o formă ovală alungită. Anterior datei de mai sus, tot aici au mai fost descoperite : o sabie cu teacă, un cuţit de luptă, toate din fier, şi cîteva obiecte mai mici din bronz.

Această importantă descoperire a dus la identificarea, la Fîntînele, a unei necropole daco-celtice, fapt care a impus ca în cursul lunii octombrie 1969 să fie reluate săpăturile de la Fîntînele, într-un cadru mult mai mare, descoperindu-se în continuare alte zece morminte, dintre care două de înhumaţie (Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Muzeul de istorie Bistriţa, St. Dănilă).

58. *Piatra Craivii* (satul Craiva, com. Cricău, jud. Alba). S-au continuat săpăturile la cetatea dacică de aici, cercetările concentrîndu-se în trei puncte : terasa V ,,Sanctuar", terasa IV ,,Balcon" şi terasa I ,,Bănuţ".

La terasa V s-a terminat dezvelirea ei. Pe ultima parte a fost descoperit un strat compact de arsură căzut peste o podină făţuită. Au fost scoase la lumină cîteva vase de lut, obiecte de uz casnic din fier şi bronz, vîrfuri de săgeţi, fibule şi un frumos relief de bronz reprezentînd o meduză. A fost precizată cu această ocazie şi o ,,rotondă" formată din 12 blocuri masive de stîncă nefasonată, dispuse semicircular la extremitatea aliniamentului de tamburi descoperiţi în săpăturile anterioare.

La terasa ,,Balcon" s-a început degajarea ei, descoperindu-se şi aici aliniamente de tamburi şi arsură compactă. Ca materiale se semnalează fragmente ceramice diferite, fibule de fier şi bronz, brăţări, vîrfuri de săgeţi şi unelte agricole din fier.

La terasa ,,Bănuţ" s-a lărgit vechea secţiune, materialul recoltat fiind redus ca număr şi nesemnificativ.

În cadrul acestui şantier s-a efectuat şi un sondaj pentru o mai completă precizare a unei aşezări de tip Coţofeni aflată la locul numit ,,Sfredeleasca". Materialele scoase la iveală sînt reprezentate printr-o mare varietate de fragmente ceramice specifice şi cîteva vetre de foc. S-a stabilit că aşezarea a avut un caracter pastoral sezonier (Muzeul judeţean Alba-Iulia, I. Berciu, Cloşca Băluţă, I. Al. Aldea şi V. Moga).

59. *Răcătău* (com. Horgeşti, jud. Bacău). Au continuat cercetările arheologice începute în anul 1968 în cetăţuia geto-dacică, descoperindu-se o mare cantitate de ceramică şi diverse obiecte de metal, piatră, os şi sticlă. Stratul de cultură materială are o grosime de circa 1,80 m — 2 m, reprezentînd trei epoci istorice : epoca bronzului (cultura Monteoru), prima epocă a fierului şi epoca geto-dacică (secolele I î.e.n. — I e.n.). A fost săpat în întregime un tumul din necropola geto-dacică, descoperindu-se un mormînt de incineraţie al unei căpetenii geto-dacice avînd ca inventar resturile unei cămăşi de zale, diferite piese de harnaşament şi ceramică (Muzeul judeţean din Bacău, Viorel Căpitanu şi C. Buzdugan, în colaborare cu Muzeul din Roman, V. Ursachi).

60. *Bugeac* (jud. Constanţa). Săpăturile arheologice din cimitirul II geto-dacic au continuat în cursul primăverii anului 1969. Au fost descoperite încă cinci morminte, astfel că numărul total al mormintelor descoperite pînă în prezent în acest cimitir este de 19. Ritul funerar constă exclusiv din incineraţie. În afara celor două tipuri de morminte constatate anterior, s-a putut determina în această campanie existenţa unui al treilea tip, în care complexul funerar se compune din două părţi distincte : un grup masiv de pietre, îngropate în adîncimi variabile şi care indică mormîntul, iar la o oarecare distanţă, pe acelaşi nivel, la baza grupului de pietre, urna şi obiectele de ofrandă (M 15—18). A fost descoperită ceramică locală lucrată cu mîna, precum şi ceramică gri lucrată la roată ; unele vase imită forme greceşti : un crater şi un oenochoe (M 17). Cea mai mare parte a obiectelor datează mormintele în secolul al IV-lea î.e.n. (Muzeul de arheologie Constanţa, M. Irimia).

În punctul ,,Ceairul lui Marinciu", pe malul lacului Bugeac, la aproximativ 4 km sud-vest de sat, s-au executat săpături de salvare în aşezarea getică identificată în cursul perieghezelor efectuate la începutul anului 1969. S-a descoperit ceramică lucrată cu mîna, precum şi ceramică gri şi roşie lucrată la roată. Au fost descoperite trei fibule din secolul II e.n., precum şi cinci monede romane, ultima datînd din timpul împăratului Hadrian. După materialul apărut în cursul săpăturilor, aşezarea autohtonilor geţi, aflaţi în curs de romanizare, se poate data foarte probabil în secolul al II-lea e.n. (Muzeul de arheologie din Constanţa, C. Scorpan).

61. *Lăceni* (com. Orbeasca, jud. Teleorman). A fost săpat un tumul în care s-a găsit un mormînt geto-dacic, obţinîndu-se date deosebit de importante asupra ritului şi ritualului funerar.

În punctul ,,Clăniţa" s-a făcut un sondaj într-o aşezare geto-dacică.

În punctul ,,La Pălimar" s-a săpat într-un sălaş hallstattian de proporţii reduse. La

grajdurile C.A.P., acolo unde se găsiseră morminte din secolul IV e.n., s-a făcut un sondaj. A fost găsită o aşezare aparţinînd culturii Gumelniţa, cu un singur nivel de locuire; nu s-au mai descoperit alte morminte.

La Orbeasca de Sus s-a făcut un sondaj într-o aşezare dacică (Institutul de arheologie, Em. Moscalu, în colaborare cu Muzeul din Alexandria, C. Beda).

62. *Pietroşani* (jud. Teleorman). A fost efectuat un sondaj de salvare într-un punct în care s-au descoperit, cu prilejul lucrărilor pentru plantarea viţei de vie, mai multe morminte geto-dacice de incineraţie. Nu au mai fost găsite alte morminte (Institutul de arheologie, Em. Moscalu, în colaborare cu Muzeul din Alexandria, C. Beda şi C. Manda).

63. *Frăţeşti* (jud. Ilfov). S-a efectuat un sondaj de informare într-o aşezare geto-dacică cu un singur nivel de locuire, care suprapune o aşezare aparţinînd culturii Tei (Institutul de arheologie, Em. Moscalu).

64. *Cantia* (com. Lipniţa, jud. Constanţa). S-a început săparea unei necropole geto-dacice de incineraţie, ce datează din Latène-ul timpuriu. Au fost descoperite morminte ce documentează mai multe variante de ritual funerar (Institutul de arheologie, Em. Moscalu).

65. *Cetatea* (jud. Dolj). Sondaj în movila lui Salip, unde erau semnalate de C. S. Nicolăescu-Plopşor resturi dintr-un mormînt de epocă Latène. Rezultat negativ. Sondaj în aşezarea de la ,,Ulmi'', la 200 m est de comună. Locuirea dacică din secolele II î.e.n. — I e.n. este suprapusă de o depunere de epocă romană, secolele II—III e.n. (Institutul de arheologie, Vlad Zirra).

66. *Grădiştea Muncelului-Feţele Albe* (com. Orăştioara de Sus, jud. Hunedoara). Au continuat cercetările pe terasa ,,Şesul cu brînză'', săpîndu-se o parte a construcţiei din preajma sanctuarului şi o porţiune dintr-un zid nou, numit D.

La construcţia din preajma sanctuarului s-au cercetat aproape în întregime cele trei niveluri de locuire, descoperindu-se un bogat material arheologic: ceramică, obiecte de metal etc. Inventarul ceramic al nivelurilor I şi II datează construcţiile de aici spre sfîrşitul secolului al II-lea î.e.n. şi începutul celui următor (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, I. Glodariu, în colaborare cu Universitatea ,,Babeş-Bolyai'', Cluj, H. Daicoviciu; Muzeul de istorie Cluj, T. Soroceanu, şi Muzeul judeţean Deva, Gh. Lazin).

67. *Bîtca Doamnei* (Piatra-Neamţ). S-a continuat cercetarea în cetatea dacică, efectuîndu-se săpături la secţiunea transversală, de pe versantul vestic al înălţimii, în scopul urmăririi stratigrafiei. În casetele şi secţiunile practicate pe laturile estice şi nord-estice ale cetăţii, au apărut numeroase fragmente ceramice, vase întregibile, unelte şi arme din fier. Afară de cîteva fragmente ceramice feudale, majoritatea ceramicii este de factură dacică, din care se remarcă o căţuie dacică lucrată la roată (Muzeul din Piatra-Neamţ — Virgil Mihăilescu-Bîrliba şi Aurel Buzilă, în colaborare cu Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, N. Gostar, Silviu Sanie).

68. *Ghelăieşti* (com. Bîrgăuani, jud. Neamţ). Săpături în continuare, de mici proporţii, în aşezarea bastarnă. Printre descoperiri se remarcă fragmentele mai multor ,,căţei de vatră'' tipici germanici (Institutul de arheologie, Mircea Babeş, în colaborare cu Muzeul de arheologie din Piatra-Neamţ, V. Mihăilescu-Bîrliba).

În aceeaşi localitate, pe dealul Nedeia au fost întreprinse săpături într-o mare aşezare Cucuteni (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, A. Niţu, în colaborare cu Muzeul din Piatra-Neamţ, St. Cucoş şi D. Monah).

69. *Davideni* (com. Ţibucani, jud. Neamţ). Sondaj de informare efectuat pe locul de descoperire al colierului în formă de coroană, publicat în *Dacia*, XIII, de autorii săpăturii. În afara materialelor bastarne, au fost descoperite urme ale unor locuiri datînd de la sfîrşitul epocii bronzului (cultura Noua), din hallstattul timpuriu şi tîrziu, din secolul al VI-lea e.n. şi probabil din secolul X (cultura Dridu) (Institutul de arheologie, Mircea Babeş, în colaborare cu Muzeul din Tg.-Neamţ, I. Untaru).

70. *Locusteni* (com. Daneţi, jud. Dolj). S-au efectuat săpături de salvare într-onecro polă daco-romană, secolele II—III e.n. şi s-au dezvelit 20 de morminte de incineraţie. Săpăturile vor continua (Centrul de istorie al Academiei, Gh. Popilian, în colaborare cu Muzeul Olteniei, Craiova).

71. *Stîrciu* (com. Hotaru Crasnei, jud. Sălaj). Cercetările s-au efectuat pe dealul numit „Cetăţeaua", aflat la circa 5 km SE de centrul satului. S-au executat două secţiuni, una pe partea de nord a dealului, iar cealaltă pe latura de vest, ambele secţiuni pe terasele superioare ale dealului. Materialul provenit din cele două secţiuni, aproape exclusiv material ceramic arată că este vorba de o mică aşezare dacică întărită, probabil contemporană cu Dacia romană (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, Eugen Chirilă, Muzeul din Zalău, Vasile Lucăcel şi Ştefan Simoc).

72. *Şiria* (jud. Arad). În capătul estic al hotarului comunei, pe o pantă de deal, la locul numit „Jîtei", s-au salvat numeroase piese de ceramică cenuşie lucrate la roată şi altele din pastă grosolană, făcute cu mîna, aparţinînd unei aşezări dacice din secolele II—III e.n. În apropiere au fost distruse mai multe morminte de înhumaţie, databile prin ceramică şi un inel de tîmplă cu capătul terminat în formă de S în secolul XII (Muzeul judeţean Arad, Egon Dörner).

73. *Zvorîşte* (jud. Suceava). S-a descoperit o necropolă de incineraţie care poate fi datată cu probabilitate în secolele II—III e.n. S-au găsit 10 morminte de incineraţie, din care şapte în urne cu capac. Într-un mormînt resturile osteologice erau acoperite cu fragmente ceramice, iar în alte două morminte resturile osteologice erau puse direct pe sol. Unele urne sînt arse secundar. Tot în acelaşi loc s-au putut observa alte două niveluri de locuire, primul reprezentat printr-un bordei din secolul al X-lea, iar al doilea prin urme sporadice de cultură medievală din secolele XVI—XVII (Muzeul din Suceava, Mircea Ignat).

74. *Obreja* (com. Mihalţ, jud. Alba). În continuarea explorării din anii 1967—1968, între 12 şi 30 august s-a dezvelit mai departe cimitirul de incineraţie autohton, descoperindu-se alte 25 de morminte, toate de incineraţie, cu care totalul mormintelor dezgropate în acest cimitir se ridică la 117.

Dintre cele 25 de morminte găsite în acest an, un număr de 19 sînt cu urnă, iar şase fără urnă, resturile arderii fiind aşezate direct pe fundul unei gropiţe ovale, simplu scobită în pămînt.

Obiecte de inventar s-au descoperit în 14 morminte : patru fibule de tip roman, două brăţări din fir simplu de bronz, o ramă de metal de la o oglindă circulară etc.

În aşezarea autohtonă de care depindea cimitirul, situată la numai 50 m spre SE, s-au săpat cinci secţiuni, descoperindu-se (în stratul de cultură) ceramică romană provincială în asociere cu olărie dacică primitivă (inclusiv o ceaşcă-afumătoare), o fibulă de fier de tipul cu piciorul întors pe dedesubt (secolul III) şi un bordei cu ceramică databilă (cu aproximaţie) în secolul al IX-lea.

Ritul de înmormîntare şi practicile funerare observate, prezenţa în aşezare şi în unele morminte a ceramicii primitive dacice împreună cu cea romană, întregul facies cultural confirmă concluzia că la Obreja avem de-a face *nu* cu colonişti romani, ci cu o comunitate de populaţie *dacică*, ce trăia, cel puţin în preajma anului 200, sub ocupaţia romană, pe teritoriul afectat legiunii XIII Gemina, cu sediul la Apulum (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, D. Protase).

75. *Medieşu-Auril* (jud. Satu-Mare). Au fost continuate săpăturile în zona necropolei, la punctul numit „La Leşu". În total au fost dezvelite (în cursul săpăturilor din această necropolă) 74 de morminte de incineraţie, în urnă şi în gropi simple, majoritatea aparţinînd secolelor III—IV, precum şi cîteva morminte aparţinînd culturii Suciu de Sus şi probabil culturii Coţofeni (?). Necropola a fost epuizată (Muzeul de istorie din Satu-Mare, Tiberiu Bader, în colaborare cu Muzeul de istorie Cluj, Hadrian Daicoviciu, şi cu Muzeul din Oradea, Sever Dumitraşcu).

76. *Mătăsaru* (com. Mătăsaru, jud. Dîmboviţa). Săpăturile din anul 1969 au continuat pe cele din anii 1962—1968. În această campanie s-au săpat cinci secţiuni, identificîndu-se urme

arheologice aparţinînd primei epoci a fierului (cultura Basarabi), secolelor II—III e.n. şi epocii feudale (secolele XVII—XVIII).

Din cele patru bordeie descoperite (unul hallstattian, unul din secolele II—III e.n. şi două feudale), două locuinţe de suprafaţă, două cuptoare de copt pîine, trei vetre de foc în aer liber şi 31 de gropi de provizii — toate aparţinînd secolelor II—III e.n. — s-a recoltat un interesant material arheologic.

S-au făcut observaţii stratigrafice interesante surprinzîndu-se suprapuneri de complexe aparţinînd celor două niveluri de locuire din secolele II—III (notate Mts. III_1 şi Mts III_2) şi cu privire la sistemul de construcţie a locuinţelor de suprafaţă şi a cuptoarelor de bucătărie.

Aşezarea aparţine populaţiei autohtone dacice din timpul stăpînirii romane în Dacia, constatîndu-se peste tot influenţa romană (Institutul de arheologie, Gh. Bichir, în colaborare cu Muzeul judeţean Dîmboviţa).

77. *Dragomireşti* (com. Dragomireşti, jud. Neamţ). A fost practicat un sondaj în punctul ,,Silişte'', fiind descoperit un nivel de locuire carpic (Muzeul din Piatra-Neamţ, Ştefan Cucoş, în colaborare cu Institutul pedagogic Bacău, Ion Mitrea).

78. *Rîmnicelu* (jud. Brăila). S-au continuat săpăturile pe popina — teli, situată în lunca Buzăului, descoperindu-se materiale arheologice (ceramică, obiecte litice şi de os, precum şi un bogat material faunistic) aparţinînd culturii Cernavoda I, Cucuteni B şi Gumelniţa. De asemenea s-au descoperit încă 12 morminte de înhumaţie, în total 18 cu cele din 1968 cu inventar funerar, dintre care unele obiecte de podoabă sînt lucrate din aur. Mormintele aparţin perioadei timpurii a migraţiilor, probabil secolul al III-lea e.n. (Muzeul din Brăila, N. Harţuchi şi F. Anastasiu).

III. EPOCA GRECO-ROMANĂ

79. *Histria* (jud. Constanţa).

Sectorul C. S-a efectuat o secţiune în centrul cetăţii pentru a verifica stratigrafia în vederea unor săpături de mai mare amploare. S-au identificat niveluri de locuire din secolul al VII-lea î.e.n. pînă în secolul al IV-lea e.n., săpătura nefiind încă epuizată. De o importanţă deosebită este un mare edificiu de epocă creştină (secolul al VI-lea e.n.), asupra destinaţiei căruia săpăturile viitoare vor aduce probabil clarificările necesare.

Sectorul Z. În acest an, în sectorul zidului roman Z s-a definitivat degajarea edificiului din secolul al III-lea e.n., reprezentînd o parte dintr-un complex mai extins de construcţii. Cronologia acestui edificiu s-a stabilit pe baza stratigrafiei, a monedelor şi a materialelor ceramice. Funcţiunea sa însă nu a putut fi încă determinată, deoarece în interiorul său se află şase ,,vetre'' circulare, cu diametrul de circa 3 m fiecare, construite din lut ars la nivelul podelelor şi arse la roşu. Felul în care sînt construite ca şi amploarea lor, în cadrul edificiului ocupînd aproape jumătate din spaţiul repartizat în cinci încăperi, sînt particularităţi care îngreunează determinarea lor funcţională. Este posibil ca studiul amănunţit al obiectelor descoperite în jurul lor să furnizeze date suplimentare.

În acelaşi timp s-a efectuat un sondaj, orientat nord-sud, pe latura de est a suprafeţei cercetate în ultimii cinci ani, în scopul stabilirii stratigrafiei depunerilor de locuire mai puţin cunoscute în suprafaţa de la vest de zidul de apărare elenistic şi zidul roman Z. Sub stratul roman s-a constatat aci existenţa unor depuneri din epoca greacă. Nu s-a putut stabili care sînt cele mai vechi urme de locuire, deoarece pînza freatică îneacă stratul aparţinînd secolelor V—IV î.e.n., din care totuşi s-au reperat două niveluri între 3,50—4 m adîncime. Au urmat apoi trei niveluri elenistice, documentate prin resturi de locuinţe.

În aceeaşi perioadă de timp s-au efectuat alte două sondaje, în scopul verificării unor profile electromagnetice, efectuate în cadrul colaborării dintre Institutul de arheologie şi

Institutul de proiectări hidroenergetice, conduse de ing. Gh. Merkler, cu scopul determinării, pe baza acestor noi metode, a complexelor arheologice ce scapă simplei observaţii. Unul din sondaje s-a efectuat în sectorul Z_2 cu sigla S_{13} şi altul pe latura de sud a platoului purtînd sigla S_0, ambele cu dimensiunile de 20 × 1,25 m.

Necropolă. S-au făcut cercetări pe limita nord-vestică a necropolei, pornind de la fotografiile aeriene, recent studiate (Institutul de arheologie, Em. Condurachi şi colaboratorii, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România şi Muzeul din Constanţa, C. Scorpan).

80. *Sarinasuf* (com. Murighiol, jud. Tulcea). S-a continuat cercetarea aşezării greco-indigene, descoperindu-se două semibordeie suprapuse, datînd din veacul al VI-lea. S-a săpat încă un tumul şi s-au făcut sondaje într-o aşezare hallstattiană timpurie (Institutul de arheologie, Petre Alexandrescu).

81. *Corbul* (jud. Constanţa). În luna noiembrie s-au executat săpături de salvare în punctul ,,La lutărie". S-au surprins morminte de înhumaţie cu inventar ceramic grecesc din secolul al V-lea î.e.n. (Muzeul de arheologie Constanţa, M. Bucovală şi M. Irimia).

82. *Sucidava* (com. Celei-Corabia, jud. Olt). Săpături în continuarea campaniilor anterioare în : 1. *Necropola plană romană* de la nord de oraşul antic, unde s-au descoperit circa 60 de morminte de incineraţie şi înhumaţie, din secolele II—IV e.n. Din inventarul acestor morminte, semnalăm, printre altele, două pahare de sticlă databile în secolul al IV-lea şi patru fibule de bronz de tipul cu ,,capete de ceapă", dintre care una aurită. 2. *Cetăţuia romano-bizantină* unde s-a urmărit zidul ei de sud, între ,,fîntîna secretă" şi colţul de sud-est. S-au redezvelit, restaurat şi consolidat : colţul de nord-vest al cetăţuii, bazilica creştină, latura de nord a cetăţuii şi ,,fîntîna secretă". S-au realizat importante descoperiri ceramice şi numismatice. 3. *Portalul podului lui Constantin cel Mare* a fost total dezvelit, consolidat şi restaurat (Colectivul condus de D. Tudor, în colaborare cu Muzeul din Corabia, Marcel Ghigheanu ; Centrul de istorie, filologie şi etnografie al Academiei, Craiova, Gh. Popilian şi Oct. Toropu, cu Muzeul din Călăraşi, C. Petolescu, şi Muzeul din Ploieşti, Oct. Onea).

83. *Arutela-Bivolari* (oraş Călimăneşti, jud. Vîlcea). S-a continuat degajarea şi restaurarea construcţiilor din interiorul castrului (două barăci şi *basilica castrensis*). La est de centru s-a dezvelit o porţiune din drumul roman al Oltului, lat de 6 m, frumos pavat cu lespezi şi dotat cu trotuare (Colectivul condus de D. Tudor ; Institutul de arheologie, Gh. Poenaru-Bordea, în colaborare cu Muzeul militar central, Cristian Vlădescu).

84. *Veţel* (jud. Hunedoara). S-au continuat lucrările la amfiteatrul militar (*amphiteatrum castrense*), descoperit în anul 1968, dezvelindu-se integral şi s-a evacuat pămîntul din arena acestuia. Elemente noi, faţă de cele apărute în anul 1968, nu s-au sesizat.

Dintre materialele rezultate din săpătură menţionăm cîteva vîrfuri de săgeţi, lame de cuţit, fragmente de lorica, precum şi cîteva monede emise de următorii împăraţi : *Nerva* 1 (Coh², 567), bronz mijlociu ; *Commodus* 1 (Coh², 79), bronz mare ; *Caracalla* 1 (Mionnet, 191) ; *Severus Alexander* 1 (Coh², 71) ; denar, *Iulia Mamaea* (Coh², 20), bronz mic (Muzeul judeţean Deva, Oct. Floca, Gh. Lazin şi I. Andriţoiu).

85. *Barboşi* (jud. Galaţi). Săpături arheologice întreprinse în incinta castrului roman Tirighina-Barboşi. Săpăturile sînt în continuare. S-au descoperit trei bordeie daco-romane, precum şi cîteva morminte de înhumaţie şi incineraţie (Muzeul de istorie Galaţi, I. T. Dragomir în colaborare cu Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, S. Sanie şi C. Vasilescu).

86. *Romula* (satul Reşca, com. Dobrosloveni, jud. Olt). S-a lucrat în următoarele sectoare :

a) *Sectorul necropolei plane.* În continuare s-au făcut noi secţiuni, descoperindu-se circa 20 de morminte de incineraţie şi înhumaţie, între care şi un cavou. Mult material ceramic şi

numismatic din secolele II—III, precum şi interesante practici funerare. S-a secţionat de asemenea şi şoseaua romană a Oltului, obţinîndu-se un interesant profil al ei.

b) *Sectorul zidului lui Filip Arabul.* S-a urmărit spre vest temelia acestui zid pe o lungime de 97 m, obţinîndu-se date preţioase în privinţa sistemului de fortificare a Romulei în 248 e.n. În construcţie s-au găsit multe fragmente de stele funerare romane, luate din cimitirul plan; lucrul pare a fi făcut în grabă şi sub ameninţarea invaziei gotice. În jurul cuptoarelor dezvelite anul trecut au fost golite mai multe gropi de gunoaie, care au dat un bogat material ceramic şi alte obiecte. Săpăturile au putut preciza şi colţul de nord-est al centurii de ziduri a lui Filip Arabul.

c) *Sectorul „Dealul Morii"*. În continuarea săpăturilor din anul trecut s-au căutat — dar fără rezultat — urmele castrului roman semnalat de Marsigli în acest punct. Au fost găsite urme de clădiri civile romane şi diferite obiecte. Sub stratul roman există o interesantă aşezare de tip „Sălcuţa", cu bordeie, vetre, material ceramic foarte bogat etc.

d) *Sectorul fortificaţiei civile centrale a Romulei.* S-a identificat, secţionat şi urmărit zidul de nord. Lîngă el s-au dezvelit şi consolidat temeliile unei case romane în care se descoperise mult material ceramic. În această zonă s-a aflat un basorelief din marmură cu o reprezentare feminină şi o dedicaţie epigrafică — se pare — cu totul necunoscută. Semnalăm şi descoperirea în apele rîului Teslui a unei cărămizi cu grafit grecesc din care rezultă că Arrius Antonius, fost guvernator al Daciei, pleacă în aceeaşi calitate în provincia Dalmaţia, ceea ce nu se ştia pînă acum.

e) *Sectorul necropolei tumulare de la sud de oraşul Romula.* Regiune ameninţată de distrugerile provocate de lucrările agricole. Au fost secţionaţi trei tumuli. Mormintele lor centrale erau toate profanate. S-a aflat un sarcofag de calcar, în parte distrus. În mantaua movilelor şi între ele s-au descoperit morminte secundare, destul de sărace ca material (Colectiv condus de D. Tudor; Institutul de arheologie, Gh. Poenaru-Bordea şi Mircea Babeş, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Val. Leahu; cu Muzeul militar central, Cr. Vlădescu; cu Muzeul din Caracal, St. Chiţu; Centrul de istorie, filologie şi etnografie al Academiei din Craiova, Gh. Popilian; cu Muzeul din Piatra-Neamţ, Virgil Bîrliba).

87. *Jidava* (oraşul Cîmpulung-Muscel, jud. Argeş). S-a lucrat la dezvelirea încăperilor de pe latura de vest a praetoriului şi s-a cercetat zona interioară din faţa porţii *decumana.* În acelaşi timp s-au făcut consolidări la zidurile dezvelite de la *praetorium.* Paralel cu săpăturile, s-a lucrat la organizarea unui muzeu a castrului şi al *limes*-ului transalutan, ce se va deschide într-una din clădirile care se află în incinta castrului (Institutul de arheologie, Em. Popescu, în colaborare cu Muzeul din Piteşti, Eugenia Popescu şi Petre Lucian).

88. *Slăveni* (com. Gostavăţ, jud. Olt). Au fost atacate următoarele obiective: 1. *„Sala sacră" a pretoriului*, în care s-au aflat multe fragmente epigrafice. 2. *Praetentura dextra* din castru, unde s-au precizat şi dezvelit parţial patru mari barăci pentru adăpostirea soldaţilor. 3. *Liziera nordică a aşezării civile*, unde s-a recoltat un bogat material ceramic şi numismatic. Cea mai importantă descoperire epigrafică o formează o placă de marmură cu o închinare pentru Septimus Severus şi fiii săi, pusă cu ocazia inaugurării unei *basilica castrensis* (205 e.n.) (Colectivul: D. Tudor, responsabil, şi Gh. Popilian, M. Vechilu, Oct. Onea din Craiova).

89. *Bumbeşti-Jiu* (jud. Gorj). Au fost începute cercetările arheologice la termele aflate la 40 m sud de castrul de piatră. S-a degajat parţial hipocaustul şi o încăpere adiacentă, cu podea de lut ars la roşu. Se remarcă utilizarea tuburilor groase de lut cu picior-suport şi a *tegulae*-lor *mamatae* la alcătuirea plafonului hipocaustului. Printre ruinele unei construcţii de la sud de terme au fost găsite cărămizi cu ştampila cohortei a patra *Cypria* (Institutul de arheologie, Exspectatus Bujor, în colaborare cu Muzeul judeţean Gorj).

90. *Dalboşeţ* (jud. Caraş-Severin). În locul numit „Dragomireana", pe malul stîng al Nerei, unde în literatura de specialitate mai veche figura o aşezare militară romană sau chiar un castru

de dimensiuni reduse, în luna septembrie s-au întreprins săpături arheologice, obţinîndu-se rezultate noi, sigure, care infirmă categoric cunoştinţele noastre anterioare despre natura acestui obiectiv arheologic. Astfel, s-a putut stabili cu certitudine că ruinele semnalate în locul respectiv nu sînt ale unei aşezări cu caracter militar sau ale unui castru roman, ci sînt vestigiile unei impunătoare *villa rustica* (circa 80 × 80), construită din piatră legată cu lut sau cu mortar de var şi acoperită cu ţigle. Se pare că aici avem de-a face cu cea mai mare şi cea mai frumoasă fermă agricolă rurală cunoscută pînă acum în Dacia romană (Institutul de istorie şi arheologie din Cluj, D. Protase, în colaborare cu Muzeul judeţean din Reşiţa).

91. *Ghirbom* (com. Berghiu, jud. Alba). La locul numit ,,Capul şesului", într-o aşezare romană precizată cu ocazia unui sondaj efectuat în 1967, au fost iniţiate săpături arheologice cu scopul de a stabili caracterul aşezării şi, mai ales, pentru a descoperi necropola semnalată deseori de locuitorii satului. Cu acest prilej a fost dezvelită parţial o construcţie romană din cărămidă şi piatră cu mortar, aparţinînd, probabil, unei *villa rustica*. În imediata apropiere a construcţiei s-a găsit o monedă de argint emisă în timpul lui *Hadrian* (117—138 e.n.). Materialul recoltat constă din extrem de multe fragmente ceramice romane, cărămizi (unele ştampilate), ţigle, obiecte de fier, elemente de hipocaust.

Cercetările s-au extins şi în împrejurimile aşezării, pentru precizarea necropolei. Cu această ocazie au fost scoase la iveală urmele unor locuinţe construite din piatră de rîu şi mortar. Materialul scos de aici, extrem de puţin şi nesemnificativ, nu a permis deocamdată datarea precisă a aşezării (Muzeul judeţean Alba-Iulia, I. Al. Aldea şi V. Moga, în colaborare cu Institutul de antropologie, Wanda Wolski şi Dardu Nicolăescu-Plopşor).

92. *Bologa* (com. Poieni, jud. Cluj). Săpăturile au continuat în castru, cercetîndu-se jumătatea de vest din *praetentura*. Au fost delimitate clădirile de la vest de praetoriu şi barăcile. A continuat dezvelirea praetoriului. În afara castrului a fost cercetată parţial baia romană (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, Eugen Chirilă şi Nicolae Gudea).

93. *Teregova* (jud. Caraş-Severin). A fost executat un sondaj de verificare pe locul numit ,,La Hideg''. S-a constatat existenţa unui castru roman cu două faze de construcţie (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, N. Gudea, în colaborare cu Muzeul din Reşiţa).

94. *Jupa-Tibiscum* (or. Caransebeş, jud. Caraş-Severin). Săpăturile executate în cursu anului 1969 au atacat deopotrivă aşezarea civilă şi castrul Tibiscum. În aşezarea civilă au fost dezvelite trei clădiri şi o porţiune din drumul principal care străbătea aşezarea. La castru s-a continuat dezvelirea complexului de clădiri din colţul nord-vestic, inclusiv a doua parte de pe latura de nord, care a fost blocată într-o perioadă.

Cercetările viitoare vor urmări lămurirea problemelor legate de acest complex (Muzeul Banatului, Marius Moga).

95. *Berzovia* (jud. Caraş-Severin). Au fost executate două sondaje în *praetorium* şi unul în valul de pămînt al castrului, evidenţiindu-se refacerea fortificaţiei şi existenţa a două niveluri din epoca romană, indicînd folosirea îndelungată a acestuia (Muzeul Banatului, M. Moga şi Florin Medeleţ).

96. *Buciumi* (jud. Sălaj). Continuînd săpăturile la castrul roman din această localitate, s-a dezvelit în continuare baraca nr. 2, identificîndu-se mai multe faze de construcţie. În spatele *praetoriului* a fost dezvelită, parţial, o platformă pietruită, al cărei scop urmează să fie precizat în cursul săpăturilor viitoare. S-a mai executat o secţiune în colţul de SV al castrului, cu scopul de a dezveli turnul de aici.

Săpăturile au scos la iveală un foarte bogat şi variat material arheologic, printre care vîrfuri de lănci, un pumnal din fier, obiecte mărunte din bronz şi fier, două statuete (una din bronz şi alta din lut), monede de argint şi bronz, precum şi foarte multe fragmente ceramice, din care multe vase întregibile (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, Eugen Chirilă şi Nicolae Gudea; Muzeul de istorie Cluj, C. Pop, Muzeul din Zalău, Vasile Lucăcel şi Ştefan Simoc).

97. *Rîşnov* (jud. Braşov). În hotarul oraşului Rîşnov, în apropiere de rîul Bîrsa, pe locul denumit „Grădişte", se află un castru roman. Prin săpăturile efectuate aici s-au constatat două faze de construcţie, şi anume : prima fază — castru de pămînt cu val şi şanţ ; a doua fază — castru de piatră ale cărui laturi au dimensiunile 118 × 124 m (laturile de SV şi respectiv NE mai scurte, iar cele de NV şi respectiv SE mai lungi). Zidul de incintă, avînd grosimea medie de 1,80m, este construit din piatră cu mortar. În spatele zidului se ridică un *agger* din pămînt bătut. În faţa zidului de incintă, pe latura de NE, s-au surprins trei şanţuri de apărare, adîncimea şi lăţimea lor descrescînd spre exterior. În interiorul incintei au fost urmărite laturile a patru clădiri, dintre care una era, probabil, baia castrului.

S-a dezvelit poarta de pe latura de SE flancată de două turnuri, un turn al porţii de pe latura de SV şi turnul din colţul sudic. Turnurile porţilor sînt adosate zidului de incintă, care constituie partea lor din faţă. Colţurile castrului sînt rotunjite, în interiorul lor fiind plasate turnuri mici, pătrate.

Materialul arheologic corespunzînd celor două faze de construcţie a castrului este preponderent roman. Din materialul caracteristic menţionăm : o statuetă din lut ars a zeiţei Venus, o monedă de la împăratul Nerva, cîteva fragmente de *terra sigillata*, ceramică provincial romană, arme. În ambele straturi, la acelaşi nivel şi în aceleaşi condiţii, a apărut, în proporţii mai reduse, ceramică dacică, inclusiv cîteva ceşti fragmentare. Săpăturile vor continua (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, N. Gudea ; Muzeul de istorie Cluj, I. Mitrofan şi T. Soroceanu ; Muzeul judeţean Braşov, I. Pop).

98. *Olteni* (jud. Covasna). Au continuat săpăturile la castrul roman ; în colţul nord-vestic al castrului, în stratul roman, au fost găsite fragmente de vase dacice. Pe latura sudică au fost dezvelite resturile porţii. A fost descoperit un bogat material ceramic şi monede (Muzeul din Sf. Gheorghe, Z. Székely).

99. *Constanţa-Tomis*. Ca şi în anii precedenţi, s-a lucrat la salvarea materialelor arheologice apărute pe teritoriul oraşului. În zona industrială Palas au fost cercetate morminte de epocă romană şi romano-bizantină (Muzeul de arheologie Constanţa, M. Bucovală).

100. *Mîrleanu* (jud. Constanţa). În 1969 a început campania de cercetare a fortificaţiei romane de la punctul „Musait", identificată de curînd cu antica Sacidava. În două puncte s-au trasat secţiuni de control. Au fost surprinse ultimele niveluri de locuire ale fortificaţiei (Muzeul de arheologie Constanţa, C. Scorpan, C. Cîrjan).

101. *Turda* (jud. Cluj). Între 11 şi 29 august s-au efectuat săpături în cuprinsul uneia din necropolele romane ale Potaissei, ce se află la marginea de sud a oraşului actual, în apropierea cazărmilor şi în incinta uzinei de apă din vecinătate. În spaţiul explorat (circa 200 m^2) s-au descoperit în total opt morminte de tip roman, dintre care şase de înhumaţie şi două de incineraţie.

Mormintele de înhumaţie, toate deranjate şi jefuite, erau orientate N—S sau V—E (cu mici devieri) şi prevăzute cu sarcofage monumentale de piatră. Obiecte de inventar nu s-au găsit.

Cît priveşte cele două morminte de incineraţie, precizăm că oasele calcinate, într-un caz, erau depuse într-o cutie dreptunghiulară de cărămizi (fără nici un fel de liant), acoperită cu trei ţigle bipedale aşezate orizontal, iar în celălalt caz resturile incinerării erau aşezate într-o mică cutie de piatră, avînd drept capac o lespede. Ambele morminte erau orientate cu lungimea pe direcţia N—S. Ca inventar, în primul mormînt s-au aflat patru cuie de fier, o spatulă de bronz şi o plăcuţă de ardezie, iar în al doilea o fibulă romană de argint aurit şi o monedă de bronz, probabil de la Commodus (Institutul de istorie şi arheologie din Cluj, D. Protase, în colaborare cu Muzeul de istorie din Turda, Z. Milea).

102. *Moigrad* (com. Mirşid, jud. Sălaj). A fost cercetată porţiunea cuprinsă între Porolissum (capătul de sud al valului) şi şoseaua naţională. Dintre numeroasele turnuri presupuse a fi

existat pe teren s-au confirmat doar trei. Unul dintre ele a fost cercetat în întregime (Institutul de istorie și arheologie Cluj, Nicolae Gudea, în colaborare cu Muzeul din Zalău).

103. *Tropaeum Traiani* (com. Adamclisi, jud. Constanța). S-a săpat în cetatea Tropaeum, în șase sectoare: 1. *Sectorul porții de est*, unde s-au dezvelit aproape în întregime ruinele unui mare magazin și ale unei clădiri de locuit din secolul al VI-lea; 2. *Sectorul laturii de est*, în care s-au dezvelit parțial ruinele unei clădiri din secolul al VI-lea; 3. *Sectorul laturii de nord* — dezvelirea parțială a unei clădiri din secolul al VI-lea; 4, 5, 6, *Sectoarele dinspre latura de S a cetății*. S-au dezvelit parțial ruinele unor clădiri din secolul al VI-lea e.n. și ale unui turn de apărare. S-a efectuat un sondaj în exterior, perpendicular pe zidul cetății (Institutul de arheologie, I. Barnea, Al. Barnea, Ioana Bogdan-Cătăniciu, Mihai Sâmpetru, în colaborare cu Muzeul de arheologie din Constanța, Maria Munteanu, M. Irimia și Radu Ocheșanu și cu D.M.I.).

104. *Jurilovca-Argamum* (jud. Tulcea). S-au continuat cercetările în sectorul I, situat pe faleza de nord-est a citadelei romano-bizantine, degajîndu-se în continuare o parte dintr-o curtină a zidului de apărare și un bastion, împreună cu complexele de locuire din epoca romană, anterioare construirii zidului. În același timp s-a început redegajarea bazilicii mari cu trei nave, pentru a se face conexiunea cu nivelurile construcțiilor descoperite de noi, mai ales stabilirea raportului stratigrafic între nivelurile acestora și cele din săpăturile vechi (Institutul de arheologie, Maria Coja, în colaborare cu Muzeul Deltei din Tulcea, Simion Gavrilă).

IV. EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE ȘI DEZVOLTATĂ

105. *Filipești* (com. Găiseanca, jud. Brăila). S-a executat o săpătură de salvare și verificare într-o așezare aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov și în zona unei necropole distrusă în întregime de lucrările agricole. Au fost descoperite resturile a două morminte de înhumație, care probabil aparțin secolului III e.n. (Muzeul din Brăila, I. Mihăilescu).

106. *Valea Seacă* (com. Tătărani, jud. Vaslui). Au fost continuate săpăturile în așezarea de tip Sîntana de Mureș, în interiorul căreia au fost descoperite două noi bordeie amenajate ca ateliere de lucrat piepteni din corn de cerb, de tipul celor formați din trei plăci suprapuse prinse în nituri metalice. O caracteristică a acestor bordeie-ateliere este adîncirea lor relativ mare (1,80 m), cît și prezența în interior a unei gropi-scaun de lucru, comună pentru mai mulți lucrători. În ambele ateliere materia primă, cornul de cerb, în toate fazele de lucru este bogat reprezentată alături de niturile metalice pregătite pentru montarea pieptenilor. Menționăm și fragmente ceramice provenind de la vase lucrate cu mîna și la roată. Printre cele lucrate cu mîna se întîlnesc adesea unele provenind de la vase cunoscute sub numele de ceașcă dacică, cu toartă și fără toartă (Muzeul din Bîrlad, V. Palade, Nicoleta Ciucă și M. Vătafu).

107. *Arad* (jud. Arad). Pe terenul sportiv al liceului „Ion Slavici" s-a descoperit, cu ocazia săpării unei gropi, un mormînt de incinerație în urnă. În vasul lucrat cu roata, avînd forma unei căni mari, s-au găsit oase umane calcinate și o fibulă de bronz, cu urme de fier puternic oxidat (de la un cuțit?). Fibula și forma vasului datează descoperirea în a doua jumătate a secolului IV e.n. (Muzeul județean Arad, Egon Dörner).

108. *Bogdănești* (jud. Vaslui). Au fost continuate săpăturile în necropola de tip Sîntana de Mureș, unde au fost identificate și cercetate 16 noi morminte, din care 11 de înhumație și cinci de incinerație (cu urne și fără urne). Astfel, numărul mormintelor cercetate în necropolă se ridică la 99, din care 54 de înhumație și 45 de incinerație. A mai fost identificat și cercetat un bordei, al treilea la număr, aparținînd unei așezări din secolul al X-lea e.n. și care suprapune necropola (Muzeul din Bîrlad, V. Palade, Nicoleta Ciucă și M. Vătafu).

109. *Scheia-Siliștea* (com. Scheia, jud. Suceava). Săpăturile de la Scheia au scos la iveală două locuințe de suprafață aparținînd culturii Sîntana de Mureș, precum și o locuință medievală, care poate fi datată în secolele XV—XVI.

În acelaşi loc, între 0,80 şi 1,30 m adîncime, s-au găsit urme sporadice de locuire aparţinînd culturii Noua, reprezentată prin fragmente ceramice şi un ac de bronz. Tot în această secţiune s-au descoperit cîteva fragmente ceramice izolate, aparţinînd culturii amforelor sferice (Muzeul din Suceava, Gr. Foit şi Mircea Ignat).

110. *Dodeşti* (com. Viişoara, jud. Vaslui). S-au continuat cercetările în aşezarea din secolele IV—V e.n., precum şi în aşezarea din secolele VIII—IX e.n. de pe acelaşi loc. S-au descoperit patru locuinţe şi un cuptor de ars oale şi mai multe gropi de provizii din secolele IV—V e.n., precum şi şase locuinţe-bordei şi trei cuptoare de copt pîine din secolele VIII—IX e.n. S-au mai descoperit şi resturile a trei locuinţe neolitice din faza Stoicani-Aldeşti (Institutul de istorie şi arheologie din Iaşi, Dan Gh. Teodor, A. Niţu, Gh. Coman, C. Bloşiu, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România).

111. *Apahida* (jud. Cluj). În toamna anului 1968, cu prilejul unor lucrări edilitare în vatra comunei, în punctul unde şoseaua naţională care vine de la Cluj se bifurcă spre Mociu şi Gherla, s-a descoperit în stratul de prundiş aluvionar, la o adîncime de 1,60—1,70 m, o cantitate de circa 900 g obiecte de aur (în general piese de harnaşament). În luna mai 1969 s-a efectuat în acel loc o săpătură de control, stabilindu-se cu certitudine că în locul amintit fusese un mormînt de înhumaţie, înzestrat cu un inventar excepţional. Astfel, scheletul defunctului (un bărbat înalt de aproape 2 m) a fost aşezat pe spate, cu capul la vest şi picioarele întinse spre est, într-un coşciug de lemn. Partea superioară a corpului (unde s-au aflat obiectele de aur), inclusiv bazinul, s-au distrus cu prilejul lucrărilor edilitare. În săpătura de control s-au dezvelit deci numai oasele membrelor inferioare, foarte rău conservate, iar ca piese de inventar s-au aflat aproximativ 2 kg obiecte de aur împodobite cu almandine (catarame, aplici, rozete, doi vulturi, tuburi, mărgele etc.), majoritatea aşezate la vîrful picioarelor defunctului. În afară de obiectele de aur, în mormînt s-au mai descoperit şi alte piese de harnaşament din fier sau argint, dintre care amintim : o spadă (*spatha*), pusă lîngă piciorul drept, un călcîi de lance îmbrăcat în aur (lîngă piciorul stîng), un vas de sticlă şi fragmente dintr-un alt vas de bronz, piese de zăbală şi fragmente de fier, provenite probabil de la o şa.

Obiectele de aur, de o remarcabilă valoare istorică şi artistică, ca şi restul inventarului funerar se păstrează, împreună cu piesele din primul lot, în colecţiile Muzeului de istorie Cluj.

Acest mormînt, situat la 400 m distanţă de cunoscutul mormînt al lui Omharus, se datează în a doua jumătate a secolului al V-lea şi aparţine unei căpetenii ostrogote sau gepide (Institutul de istorie şi arheologie Cluj, K. Horedt, D. Protase, Muzeul de istorie Cluj, St. Matei).

112. *Ruşii-Mănăstioara* (com. Udeşti, jud. Suceava). S-au continuat săpăturile începute în anul 1967, în altă zonă a aşezării. În secţiunea trasată (50 × 1,50 m) au fost surprinse patru niveluri de locuire. Primul este reprezentat printr-o locuinţă de suprafaţă din neoliticul mijlociu (cultura Precucuteni), în care s-au găsit unelte de piatră şi silex, fragmente ceramice, idoli. Al doilea nivel de locuire este reprezentat printr-o apreciabilă cantitate de fragmente ceramice, lucrată la mînă, din care unele au suprafeţele negre, cu buza faţetată. Acest nivel de locuire se încadrează în cultura Poieneşti-Lukaşevca (latène II). Pe lîngă acestea s-a mai descoperit o locuinţă de suprafaţă aparţinînd culturii Sîntana de Mureş. Ultimul nivel se datează în secolul al VI-lea e.n., fiind reprezentat printr-un bordei, pe a cărui vatră s-au găsit numeroase fragmente ceramice (Muzeul din Suceava, Mircea Ignat, în colaborare cu Institutul de arheologie, responsabil Mircea D. Matei).

113. *Băiceni* (com. Cucuteni, jud. Iaşi). S-au continuat săpăturile din aşezarea prefeudală de la punctul „Dîmbul lui Pletosu", dezvelindu-se cinci locuinţe (trei bordeie şi două colibe), la care se adaugă resturi sporadice de tip Cucuteni A, un bordei geto-dacic (secolele I—II e.n.), o groapă cu materiale aparţinînd culturii Sîntana de Mureş şi un bordei feudal (secolul al XVI-lea) (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, V. Spinei, în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei).

114. *Dinogeţia-Garvăn* (com. Jijila, jud. Tulcea). S-au continuat săpăturile în sectorul D, făcîndu-se sondaje în stratul romano-bizantin (secolele IV—VI). S-a reluat săpătura la poarta mică de vest a cetăţii, unde s-a efectuat un sondaj în straturile de depuneri din epoca romano-bizantină şi romană (Institutul de arheologie, I. Barnea şi Al. Barnea).

115. *Bratei* (jud. Sibiu). S-a lucrat în cimitirul nr. 1 de la Zăvoi şi în cimitirul nr. 3 de la Rogoaze.

Cimitirul nr. 1 cuprinde morminte de incineraţie, cele mai numeroase avînd groapa arsă; în număr mai redus sînt prezente şi mormintele cu groapa nearsă şi în formă de sticlă. În săpătura din acest an s-au întîlnit şase vetre situate lîngă morminte sau acoperînd numai în parte groapa. În cele mai numeroase cazuri, fragmentele ceramice ca şi alte obiecte de inventar (fragmente din pahare de sticlă, mărgele, cuţite de fier, fibule de bronz etc.) se găsesc în muşuroiul de pe gura gropilor.

În morminte s-au găsit trei monede romane de argint arse secundar: 1. Constantius II Caesar, din 328, bătută la Nicomedia.

2. Constantius II Aug., din 353, bătută la Sirmium.

3. Valens (ruptă ritual şi lipsă un fragment), din anul 373, bătută în Antiohia.

Identificarea monedelor a fost făcută de B. Mitrea. Cimitirul aparţine populaţiei daco-romane din secolele IV—V.

Cimitirul nr. 3. S-au dezgropat 24 de morminte, numărul lor total fiind pînă în prezent 298. Au inventar bogat, în special catarame bizantine şi fibule digitate şi arme (săgeţi, săbii). Cimitir gepidic din secolele VI—VII cu morminte singulare şi duble. Caii erau îngropaţi separat. Cimitirul a fost săpat în întregime, cu excepţia unei fîşii înguste care constituie deocamdată singurul drum de acces spre terenurile cultivate, şi care urmează să fie explorată în 1970. În aprilie 1969, lucrătorii de la cariera de nisip au descoperit un grup de 3 morminte izolate, la distanţă de aproximativ 200 m de la marginea vestică a cimitirului. Au fost salvate şi luate de Muzeul din Mediaş. Au avut inventar bogat compus din mărgele, fibule, catarame, cercei, piepteni, vase. Unul dintre cranii este deformat. Mormintele aparţin fazei vechi a cimitirului (Institutul de arheologie, I. Nestor, Eugenia Zaharia şi L. Bîrzu, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România şi cu Muzeul din Bacău).

116. *Radovanu* (jud. Ilfov). Cu ocazia săpăturilor efectuate în 1969 la punctul „Pe Neguleasa", au fost cercetate 11 morminte şi două gropi din epoca feudalismului dezvoltat, o groapă şi un bordei din epoca prefeudală (secolul VII). Căutînd limita de vest a aşezărilor din epoca prefeudală şi feudală timpurie, s-a dat şi peste resturi din epoca neolitică, care se leagă de aşezarea din imediata apropiere din punctul „La Muscalu" (Institutul de arheologie, Maria Comşa, în colaborare cu Muzeul de istorie din Olteniţa).

117. *Izvorul* (jud. Ilfov). S-au săpat în continuare dezvelindu-se în total 73 de morminte, dintre care 58 de înhumaţie şi 15 de incineraţie. Mormintele dezvelite continuă să formeze trei grupe diferite: a) cele cu orientarea V—E; b) cele cu orientarea N—S şi c) cele chircite. Dintre acestea, cele din prima grupă sînt mai numeroase şi au ca inventar: oale de lut, cuţit de fier, tub de os pentru ace, apoi mărgele, inele, cercei, făcînd parte din obiecte de podoabă personale sau puse ca ofrandă. În mormintele de înhumaţie se mai află ca ofrandă oase de ovine, galinacee, bovine, precum şi ouă.

O menţiune aparte merită mormîntul M—285, în care s-a găsit pentru prima oară o secure de fier în mîna dreaptă a scheletului, un vîrf de săgeată din fier şi un ulcior de lut. E foarte probabil să aparţină unui conducător. Mormintele cu orientarea N—S, relativ puţine, ne îndreaptă spre lumea sarmatică a secolelor III—IV.

Cele chircite sînt destul de rare şi rămîne să le stabilim cronologia în etapa comunei primitive, ele fiind fără inventar (Institutul de arheologie, B. Mitrea, şi Muzeul municipal Giurgiu, Mihai Ionescu).

118. *Cristur* (jud. Harghita). În hotarul oraşului, în vale, la locul numit „Pîrîul Cetăţii", a fost săpată o aşezare din epoca prefeudală (secolul VIII .e.n.). Au fost descoperite

opt bordeie cu vatră-pietrar, cu inventar ceramic lucrat cu mina şi la roată. Lîngă cuptorul unui bordei a fost descoperită jumătatea unei valve de tipar pentru turnarea bijuteriilor; piesa este de tip bizantin (Muzeul din Sf. Gheorghe, Z. Székely).

119. *Frătești* (jud. Ilfov). Au fost continuate cercetările începute în 1968, în necropola birituală de la Frătești, degajîndu-se încă zece morminte. Varianta predominantă o formează mormintele de incinerație, caracterizate prin depunerea oaselor umane calcinate în gropi simple și conținînd, în mod frecvent, ca inventar un cuțit sau două din fier. Au mai fost recuperate două morminte de incinerație în vase și două morminte de înhumație (fără inventar). Descoperirilor de pînă acum li se mai adaugă o cataramă de fier și un cercel de bronz, caracteristice secolului al VIII-lea, care fac de asemenea parte din inventarul mormintelor.

În urma săpăturilor au fost recuperate toate complexele care nu au fost distruse de lucrările ocazionale, astfel că cercetarea de salvare de la Frătești poate fi considerată încheiată (Institutul de arheologie, Suzana Dolinescu-Ferche, în colaborare cu Muzeul municipal din Giurgiu, M. Ionescu).

120. *Canlia* (com. Lipnița, jud. Contanța). La marginea de apus a satului Canlia, pe locul unei lutării, au început în toamna anului 1969 săpături în necropola prefeudală. S-au dezvelit șapte morminte de incinerație cu inventar și trei morminte de înhumație fără inventar. Din inventarul mormintelor de incinerație remarcăm cuțite, o cataramă, verigi de fier. Prin analogie cu cimitirele de la Galița, Castelu, Capul Viilor-Histria, Satu-Nou și Nalbant, acest cimitir poate fi datat în secolele VIII—IX (Institutul de arheologie, R. Harhoiu).

121. *Sibiu-Gușterița* (jud. Sibiu). În 1969 au fost continuate săpăturile arheologice în cimitirul de la „Fîntîna Rece" de pe hotarul suburbiei Gușterița, datat în secolele VIII—IX. În cursul campaniilor anterioare (1966—1968), au fost descoperite 44 morminte de incinerație. În 1969 au fost descoperite alte 26 de morminte; din suma totală de 70 morminte, 69 sînt de incinerație, de regulă cu urnă, iar unul de înhumație (Muzeul Brukenthal, Thomas Nägler).

122. *Gîrlița* (jud. Constanța). În perioada 9—27 mai, au fost continuate săpăturile în necropola feudal-timpurie. În această campanie au fost descoperite 10 morminte de incinerație și s-au putut fixa limitele necropolei. Prezența cerceilor bizantini de argint asigură datarea necropolei în secolele VIII—IX e.n. În zona cercetată au mai fost descoperite trei morminte romane de incinerație, cu ardere pe loc, din care s-a recoltat inventar din secolele II—III e.n. Au fost surprinse și două gropi în care s-a descoperit material din epoca bronzului, încadrat în cultura Coșlogeni-Raskopanița (Muzeul de arheologie Constanța, R. Ocheșeanu).

123. *Bucov* (Municipiul Ploiești, jud. Prahova). În anul 1969 s-au continuat cercetările în așezarea din epoca feudală timpurie de la Bucov-Tioca. Au fost cercetate parțial încă trei locuințe de suprafață, alte trei construcții de suprafață (care nu au avut destinație de locuințe) și două bordeie.

Din epoca feudalismului dezvoltat, au fost cercetate parțial trei gropi și două bordeie (Institutul de arheologie, Maria Comșa).

124. *Epureni* (jud. Vaslui). Pe locul „izlazul comunal", au continuat săpăturile în așezarea de tip „seliște" din secolele IX—X e.n. Au fost descoperite încă două locuințe-bordei, precum și un cuptor pentru redus minereul de fier, din aceeși epocă (Institutul de istorie și arheologie din Iași, Dan Gh. Teodor și G. Coman).

125. *Fundu Herții* (com. Cristinești, jud. Botoșani). S-au continuat săpăturile în așezarea întărită de tip horodiște de pe locul „La Redută", obținîndu-se noi precizîuni cu privire la sistemul de fortificație al acestei așezări, constituit din valuri cu palisadă și șanțuri de apărare. Cu acest prilej au fost cercetate și cîteva complexe de locuire cu resturi ceramice din secolele VIII—X e.n., atît pe horodiște, cît și în imediata ei apropiere (Institutul de arheologie din

București, Institutul de istorie și arheologie Iași, M. Petrescu-Dîmbovița, D. Teodor, V. Spinei și în colaborare cu Muzeul de istorie din Botoșani).

126. *Brășăuți* (com. Dumbrava Roșie, jud. Neamț). Prin săpăturile efectuate în curtea școlii din localitate și în apropiere, s-au descoperit trei bordeie din secolele IX—X și patru locuințe de suprafață din prima jumătate a secolului al XV-iea, toate conținînd un bogat material ceramic și de fier (Institutul de istorie și arheologie Iași, V. Spinei, în colaborare cu Muzeul arheologic din Piatra-Neamț).

127. *Oltenești* (jud. Vaslui). S-au efectuat săpături de salvare de-a lungul pîrîului care străbate satul, afluent al Lohanului, prilej cu care s-au cercetat două bordeie aparținînd secolelor XI—XII, avînd ca inventar mai ales ceramică, între care remarcăm numeroase căldări de lut (Institutul de arheologie și Institutul de istorie și arheologie Iași, V. Spinei).

128. *Dăbîca* (jud. Cluj). Cercetările arheologice din anul 1969 au fost efectuate în patru sectoare diferite:

La incinta I s-a continuat secțiunea de pe latura de vest, constatîndu-se o succesiune stratigrafică clară a celor patru etape principale de fortificare: valul de pămînt, palisada incendiată, valul cu bîrne putrezite și zidul de piatră.

La incinta a II-a s-a dezvelit aproape integral poarta, flancată de două turnuri a incintei de piatră, înregistrîndu-se două faze de construcție.

La incinta a III-a s-a dezvelit pe o lungime de 100 m zidul de pe latura de est. El avea fațadele din blocuri nefasonate și emplectonul din piatră sfărîmată și pămînt, fără urme de mortar. Grosimea zidului este de 3,20—3,80 m. Datarea lui în secolul al XII-lea este asigurată de repetate observații stratigrafice și material arheologic concludent. Probabil, în secolul al XIII-lea, la fațada exterioară s-a adăugat o altă fațadă, cu emplectonul legat de data aceasta cu mortar. În interiorul incintei, într-un strat de cultură gros de 1—1,50 m au fost înregistrate mai multe niveluri de locuință de suprafață și bordeie ce se eșalonează în timp între secolele IX și XIII. De asemenea, s-au dezvelit două pivnițe ale unei construcții din secolele XV—XVII.

La incinta a IV-a au fost dezvelite bordeie și locuințe de suprafață din secolele IX—X, precum și o biserică cu nava dreptunghiulară și absida altarului semicirculară. Mormintele din jurul bisericii pot fi datate pe baza inventarului (monede, cercei etc.) în secolele XI—XII. Sub temelia bisericii s-a înregistrat o groapă în care erau aruncate blocuri fasonate, mortar, cărămizi romane (?), ce provin de la o construcție mai veche, a cărei destinație nu poate fi încă precizată. Zidurile, bisericile etc. au fost consolidate și conservate de către Direcția monumentelor istorice (Institutul de istorie și arheologie Cluj, St. Pascu, Mircea Rusu; Universitatea Babeș-Bolyai, P. Iambor, N. Edroiu; Muzeul de istorie Cluj, St. Matei, G. Lazarovici; Institutul medico-farmaceutic Cluj, H. Roth, I. Szabó).

129. *Bădeni* (com. Moldovenești, jud. Cluj). S-au continuat săpăturile începute în anul 1968, în așezarea de lîngă grajdurile C. A. P. Stratigrafia observată în campania precedentă a fost confirmată: niveluri din secolele XI—XII, roman, Basarabi, Wietenberg, Otomani II/III, Otomani II, iar la bază un strat de locuințe Criș (Muzeul de istorie Cluj Gh. Lazarovici, în colaborare cu Muzeul Turda, Z. Milea).

130. *Alba-Iulia* (jud. Alba). Catedrala romano-catolică. Sondaj de verificare în colaterala de nord (în legătură cu turnul de nord-vest), a situației stratigrafice stabilite pînă acum (straturi conținînd material roman databil în secolele II—III e.n., suprapuse de un strat cu materiale „romane tîrzii" și de un altul care a dat materiale din epoca migrațiilor, material databil pînă în secolul al VI-lea). Totodată s-a încercat din nou precizarea raportului dintre materialele ceramice aparținînd „culturii Dridu" (provenind din bordeie distruse de gropi de morminte), cimitirul maghiar „in situ" (cercetări D. Protase, 1953) și prima catedrală romano-catolică (descoperită sub actuala catedrală datorită unor cercetări mai vechi, St.

Möller pînă în 1917, cercetări — în ceea ce privește planul primei catedrale — completate de cercetările noastre). Cercetările vor continua (Direcția monumentelor istorice, R. Heitel).

131. *Orlat* (jud. Sibiu). În acest an s-au efectuat cercetări pe dealul ,,Cetatea scurtă", unde erau vizibile valuri de pămînt paralele. Din cercetări a rezultat că dealul a fost locuit în trei etape distincte, aparținînd culturii Coțofeni, epocii romane și feudalismului timpuriu. S-a stabilit că terasele dinspre nord au fost amenajate în principal de locuitorii Coțofeni, în timp ce valurile de pămînt au fost executate probabil în secolul al XII-lea, definindu-se aici urme ale unei cetăți de pămînt cu palisadă, prima de acest fel descoperită în sudul Transilvaniei.

Cetatea de pămînt a fost abandonată în cursul secolului al XII-lea, cînd a fost ridicată cetatea de piatră de pe dealul ,,La zid", cercetată în anii 1967 și 1968 (Muzeul Brukenthal, Thomas Nägler).

132. *Vladimirescu* (orașul Arad, jud. Arad). S-au executat săpături la ruinele bisericii din comuna Vladimirescu (fostă Glogovăț), ce datează din perioada feudalismului timpuriu. Cu ocazia trasării unei secțiuni de-a lungul axului principal al bisericii, au fost dezvelite un număr de 50 de morminte, monede de argint și bronz, precum și ceramică specifică secolelor XII—XIII (Muzeul județean Arad, Mircea Zdroba).

133. *Galița* (com. Ostrov, jud. Constanța). Săpăturile din insula Păcuiul lui Soare au continuat în aceleași sectoare ca în 1968. Merită a fi menționate unele vestigii datînd din secolul al XIII-iea (ceramică și monede), ca și o serie de monumente arheologice datînd din secolul al XI-lea : ceramică smălțuită cu aplici zoomorfe, podoabe din bronz și argint etc.

Profitînd de scăderea apelor, în luna noiembrie s-au făcut o serie de măsurători și observații privind zidurile acoperite de Dunăre. S-a executat și un sondaj lîngă zidul de sud al incintei, aflat în aceeași situație.

Pe dealul Dervent s-a practicat o singură secțiune, avînd caracter de verificare stratigrafică.

Tot pe malul drept al brațului Ostrov s-a cercetat o parte dintr-un debarcader de lemn, datînd probabil din epoca feudală timpurie (Institutul de arheologie, P. Diaconu, D. Vîlceanu, R. Popa, R. Harhoiu, în colaborare cu Muzeul de istorie din Călărași, Niță Anghelescu și A. Atanasiu).

134. *Strei-Călan* (jud. Hunedoara). Săpăturile arheologice de la biserica ortodoxă și din apropierea ei s-au desfășurat în legătură cu lucrările de restaurare a monumentului. Au fost descoperite urmele unei așezări din epoca bronzului și ruinele unei ,,villa rustica" din veacurile II—III, al cărei zid de incintă înconjură biserica din veacul XIII. La circa 100 m nord de biserică au apărut urmele unei așezări din secolul IV e.n. cu semibordeie și gropi-depozite de dimensiuni mari. Locuirea medievală a fost datată cu începere din veacul XI, printr-o monedă de la Ștefan I. Cercetările au dezvelit ziduri din secolele XV—XVIII, reprezentînd adausuri și transformări ulterioare ale bisericii ortodoxe (Institutul de arheologie, Radu Popa, în colaborare cu Muzeul de istorie din Deva, Gh. Lazin, și cu Direcția monumentelor istorice).

135. *Bistrița-oraș* (jud. Bistrița-Năsăud). S-au continuat cercetările arheologice pe ,,Dealul Cetății" (Burg), începute în 1967, descoperindu-se o a treia încăpere în mărime de 4×5 m. Pe suprafața acesteia s-au aflat o serie de unelte din fier, balamale și mînere de la uși și eventual de la ferestre. Numeroase cuie de fier de mărimi diferite, precum și mai multe fragmente ceramice se datează aproximativ în secolul al XIII-lea. În colțul de nord-vest al încăperii, s-a aflat o rîșniță completă, avînd diametrul de 0,54 m. Apariția unei monede feudale din argint de la Ștefan al V-lea (1272) pare să fie concludentă pentru o datare mai precisă a încăperii respective. Se observă două niveluri de construcție, care vor putea fi urmărite în cursul viitoarelor cercetări (Muzeul de istorie din Bistrița, St. Dănilă).

136. *Ilidia* (com. Ciclova Română, jud. Caraș-Severin). La punctul ,,Oblita", au fost dezvelite fundațiile unei biserici feudale timpurii cu plan circular, descoperindu-se cinci mor-

minte fără inventar. Pe locul „Cetate", s-a descoperit o biserică, datînd din secolele XIII—XIV, înconjurată cu şanţ. Au fost descoperite 58 de morminte cu obiecte de inventar: cercei de bronz şi fier, inele de bronz (Muzeul de istorie Cluj, Gh. Lazarovici, în colaborare cu Muzeul Reşiţa, Ilie Uzum).

137. *Volovăţ* (com. Volovăţ, jud. Suceava). S-a descoperit o parte din fundaţiile unei biserici, anterioare lui Ştefan cel Mare (Muzeul din Suceava, Al. Artimon).

138. *Gîrbova de Sus* (jud. Alba). S-a executat un sondaj pe latura de sud a ruinelor vechii biserici ortodoxe. Pe baza unor observaţii stratigrafice, asigurate de o succesiune clară a nivelurilor arheologice, monumentul poate fi datat în secolul al XIV-lea.

Pereţii altarului păstrează (după prof. V. Vătăşianu) fragmente de pictură în frescă, databilă, cu destulă siguranţă, în veacul al XV-lea. Cercetările se vor extinde (Direcţia monumentelor istorice, R. Heitel).

139. *Curtea de Argeş* (jud. Argeş). Săpăturile de la Curtea domnească au fost concentrate în anul 1969, în interiorul bisericii domneşti (secolul XIV). S-a constatat că actualul monument a fost construit pe locul unde în secolul al XIII-lea exista o altă biserică, mai mică (14×8 m), din temeliile căreia se păstrează anumite segmente din încăperile altarului, naosului (în cruce greacă) şi pronaosului. Vechea biserică prezintă similitudini de plan cu monumente din R.P. Bulgaria, între altele cu biserica din secolele XIII—XIV de la Nicopole. În preajma bisericii domneşti (nord-vest) s-a dat de molozul provenit din vechea biserică, în care se află resturi de pictură în frescă (Institutul de arheologie, N. Constantinescu, în colaborare cu Muzeul orăşenesc Curtea de Argeş).

140. *Mănăstirea Glavacioc* (com. Ştefan cel Mare, jud. Argeş). Au continuat cercetările din 1968, prelungindu-se secţiunile anterioare şi alte două secţiuni de control. Săpăturile au dezvelit zidurile ce corespund celor patru faze de construcţie şi reconstrucţie ale complexului mănăstirii. Sub zidul actualei biserici a apărut o porţiune din vechea temelie de secolul XIV; se presupune deci că actuala biserică a fost ridicată pe locul celei din secolul XIV. S-au găsit monede ungureşti (secolul XVI), fragmente de piatră cu ornamente florale, cahle mici smălţuite etc. (Institutul de arheologie, N. Constantinescu, în colaborare cu Muzeul judeţean Argeş, Anca Păunescu şi Sp. Cîrstocea).

141. *Basarabi-Calafat* (jud. Dolj). S-au continuat cercetările atît în zona aşezării fortificate, cît şi în exterior, descoperindu-se o serie de locuinţe cu inventar datînd din secolul al XIV-lea. S-au făcut unele precizări de ordin stratigrafic, privind raportul între nivelurile de locuinţe din aşezare şi sistemul de fortificaţie compus din palisadă, val şi două şanţuri. Sub stratul de locuire feudală au fost dezvelite şi două complexe de locuire Coţofeni cu un bogat material ceramic (Institutul de arheologie, D. Vîlceanu, P. Roman, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, L. Chiţescu).

142. *Rîmnicu-Vîlcea* (jud. Vîlcea). Săpăturile efectuate în parcul central al oraşului au scos la iveală resturile unei construcţii de mari proporţii, care a fost dezvelită doar parţial în campania anului 1969. În cuprinsul ei s-au găsit: ceramică datînd din secolul al XIV-lea, numeroase obiecte de fier (predominînd lamele de cuţit), cercei, nasturi, vîrfuri de săgeată şi un tezaur de monede medievale româneşti, databile la sfîrşitul secolului al XIV-lea. Complexul indică existenţa în această zonă a unui vechi cartier medieval al oraşului Rîmnicu-Vîlcea, menţionat în documente începînd cu anul 1389 (Institutul de arheologie, Elena Busuioc, în colaborare cu Muzeul din Rîmnicu-Vîlcea).

143. *Cetatea Poenari* (satul Căpăţîneni, com. Aref, jud. Argeş). Au fost continuate săpăturile începute în 1968, efectuîndu-se totodată degajarea de dărîmături a ruinelor. A putut fi precizat planul cetăţii. Materialul arheologic indică pentru prima etapă de construcţie (un mic turn de piatră, pe plan pătrat) o dată anterioară mijlocului secolului XIV, iar pentru restul fortificaţiei (cu zidul de incintă din piatră şi cărămidă) străjuit de bastioane semicilin-

drice) sfîrşitul secolului XIV — începutul secolului XV. Au fost sesizate anumite transformări făcute în secolul XV, cetatea încetînd să funcţioneze în ultima parte a secolului XVI (Direcţia monumentelor istorice, Gh. Cantacuzino).

144. *Podul Dîmboviţii* (com. Dîmbovicioara, jud. Argeş). S-au continuat şi terminat săpăturile în interiorul cetăţii. S-au continuat şi cercetările pe platoul din faţa cetăţii, prin şase secţiuni. S-a început curăţirea escarpelor est şi sud.

Pe platou s-au găsit şi în această campanie materiale, în special ceramică din secolul III e.n. ; materiale feudale au apărut în număr redus. În cetate şi pe escarpe s-a găsit ceramică feudală şi mai multe obiecte de metal (arme şi unelte) ; de subliniat numărul mare, peste 200, de vîrfuri de săgeţi (Institutul de arheologie, A. D. Alexandrescu, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Lucian Chiţescu, Muzeul judeţean Piteşti, A. Păunescu şi Gh. I. Cantacuzino de la D.M.I.).

145. *Berchezoaia* (com. Remetea Chioarului, jud. Maramureş). Au fost continuate cercetările arheologice de la Cetatea Chioar, începute în anul 1968. S-au executat sondaje în fortăreaţa de sud, pe coasta dealului, pentru precizarea vechimii acesteia. Degajările de moloz din curtea superioară au pus în evidenţă porţiuni mari ale zidurilor de incintă şi au dus la descoperirea cîtorva inscripţii şi piese de sculptură monumentală, ilustrînd diferitele faze de construcţie ale cetăţii (Institutul de arheologie, Radu Popa, în colaborare cu Muzeul judeţean din Baia Mare, Mihoc Blaga).

146. *Baia* (jud. Suceava). Cercetările arheologice de la Baia s-au continuat prin săpături efectuate la ruinele bisericii catolice. Au fost cercetate 38 de morminte, datînd din secolele XV—XVII, dintre care unul în cavou de cărămidă, deranjat anterior. Totodată s-a constatat că temelia laturii de vest a bisericii a suprapus o locuinţă, din care provin fragmente ceramice roşii şi cenuşii, cu decor în val (Institutul de istorie şi arheologie Iaşi, Al. Andronic, Eugenia Neamţu, în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi, Cheptea Stela, şi Muzeul din Fălticeni).

147. *Hîrlău* (jud. Iaşi). Săpăturile arheologice de la curţile domneşti au dat la iveală resturi de locuire din neolitic, latène, epoca migraţiei popoarelor şi din feudalismul dezvoltat, începînd cu secolul la XV-lea. Totodată a fost cercetat cimitirul feudal (38 morminte) care a funcţionat timp îndelungat în preajma bisericii Sf. Gheorghe (Institutul de istorie şi aheologie Iaşi, Al. Andronic, Eugenia Neamţu, în colaborare cu Muzeul de istorie a Moldovei, Iaşi, Stela Cheptea).

148. *Tîrgşor* ((jud. Prahova). Au fost întreprinse în continuare săpături în sectorul „D", situat pe partea dreaptă a pîrîului Leoata, la vest de incinta voievodală.

În campania din 1969 au fost cercetate două locuinţe-bordeie, datînd din secolul al III-lea e.n. În cuprinsul complexelor menţionate a fost descoperită ceramică lucrată cu mîna, străină de mediul băstinaş. Potrivit datelor de care dispunem, atribuim această categorie ceramică unor elemente nordice din cercul culturilor Pşevorsk şi gura Vistulei.

În acelaşi sector au fost cercetate un bordei din secolele V—VI e.n. şi altul din secolele IX—X (cultura Dridu). În nivelurile superioare au fost descoperite locuinţe feudale şi cuptoare de ars oale datînd din secolele XV—XVI (Institutul de arheologie, Gh. Diaconu, R. Harhoiu, în colaborare cu Muzeul de istorie din Ploieşti, N. I. Simache).

149. *Siret* (jud. Suceava). Campania arheologică desfăşurată în mai-iunie 1969 a cuprins două sectoare distincte : 1. În cadrul aşezării urbane medievale au continuat cercetările în curtea Spitalului unificat, unde s-au identificat urme de locuire în tot cursul secolului al XIV-lea. De asemenea, în apropiere a fost identificată şi cercetată parţial fortificaţia aşezării urbane databilă în prima parte a secolului al XV-lea ; 2. Sondajele efectuate pe dealul Sasca de la marginea oraşului au infirmat tradiţia potrivit căreia aici ar fi existat o fortificaţie medievală. Dealul acesta este lipsit de orice urmă de locuire (Institutul de arheologie, Mircea Matei,

Al. Rădulescu, în colaborare cu Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Lucian Chiţescu).

150. *Vad* (jud. Cluj). S-au efectuat lucrări la biserică, ctitoria lui Ştefan cel Mare, şi anume pe latura de vest a pridvorului. S-au identificat două morminte de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, căpăcuite de un strat de nivelare, strat format în legătură cu construcţia pridvorului. Pridvorul a fost adosat bisericii — ţinînd cont de situaţia stratigrafică — cel mai devreme la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Săpăturile se vor extinde (Direcţia monumentelor istorice, R. Heitel).

151. *Rotopăneşti* (com. Horodniceni, jud. Suceava). Sondajul, constînd din recunoaşteri în teren şi dintr-o secţiune efectuată în punctul „Sălişte", a dat la iveală prezenţa unui cimitir datînd din secolul al XVII-lea, durînd probabil încă din secolul al XVI-lea. Înmormîntările medievale tîrzii au deranjat straturi mai vechi de cultură materială, aparţinînd perioadei prefeudale (Institutul de arheologie, El. Busuioc, în colaborare cu Muzeul judeţean Suceava).

152. *Roşiori de Vede* (jud. Teleorman). S-au efectuat săpături în „Cetatea Cazacilor" situată în imediata apropiere a oraşului. Au fost obţinute informaţii importante asupra sistemului de fortificaţie al cetăţii. Cetatea a fost utilizată într-o perioadă foarte scurtă (Institutul de arheologie, Em. Moscalu, în colaborare cu Muzeul din Roşiori, P. Voievozeanu).

153. *Cernica* (jud. Ilfov). Prin cercetările arheologice executate în 1969, pe promontoriul malului de vest al lacului Cernica, s-au descoperit alte 6 morminte în necropola neolitică, cîteva gropi cu materiale din epoca bronzului şi o groapă cu materiale din epoca latène.

Deosebit s-au descoperit o parte din zidurile marelui beci aparţinînd locuinţei stăpînitorului feudal, 20 de morminte în cimitirul feudal şi gropi casnice cu materiale din epoca medievală, toate acestea aparţinînd aşezării medievale care a fost satul vechi *Mărăcineni*.

În ostrovul de vest al lacului Cernica, săpăturile au descoperit în întregime vechea biserică cu hramul Sf. Niculae, care datează din secolul al XVI-lea, avînd altar, naos, pronaos şi pridvor, cît şi cimitirul care s-a format în jurul ei (Institutul de arheologie, Gh. Cantacuzino, în colaborare cu Patriarhia României şi cu Muzeul de istorie a municipiului Bucureşti).

154. *Tîrgovişte* — Biserica Stelea (jud. Dîmboviţa). Cercetările din incinta fostului complex mănăstiresc Stelea au fost iniţiate de cererea D.M.I., în vederea obţinerii datelor necesare întocmirii proiectului de restaurare a monumentului.

În anul 1969 s-au executat 15 secţiuni care au urmărit stabilirea raporturilor stratigrafice şi fazele constructive ale edificiilor care compun ansamblul monumental, pentru punerea lor în valoare prin lucrările de restaurare. În această primă campanie de săpături s-a urmărit în principal determinarea fazelor constructive ale bisericii propriu-zise. S-a constatat, astfel, pe latura de vest existenţa fundaţiilor a încă două biserici mai vechi : una de la sfîrşitul secolului al XV-lea, alcătuită din bolovani de rîu legaţi cu mortar, datată cu materialul ceramic din gropile alăturate, suprapusă de o alta de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, ctitoria lui Stelea Cupeţul (circa 1580), deplasată faţă de cea actuală spre vest cu 4,65 m. S-a putut urmări pe o înălţime de 20 cm de la soclul fundaţiei paramentul alcătuit din bolovani de rîu şi cărămizi, dispuse în casete după tehnica caracteristică secolului al XVI-lea, asemănător celui de la partea inferioară a clopotniţei, cu care este contemporan.

Proporţiile modeste ale acestei a doua biserici (latura de vest este de 7,20 m faţă de 12,65 m cît măsoară aceeaşi latură a primei biserici), precum şi faptul că s-au refolosit la construcţie materiale provenite din demolarea primei biserici, inclusiv tamburii de zidărie ai coloanelor pridvorului, explică viaţa scurtă a ctitoriei lui Stelea.

Zidăria fundaţiilor celor două biserici a fost surprinsă şi pe latura de nord în aceleaşi condiţii stratigrafice. Tot în această zonă a fost dezvelită şi bolta unui gîrlici adosat beciurilor caselor egumeneşti din secolul al XVII-lea, precum şi un zid despărţitor din secolul al XVIII-lea.

A fost determinat cu precizie raportul stratigrafic dintre construcţiile aflate în zona de vest a incintei mănăstireşti, urmînd ca în campania viitoare să fie lămurite şi problemele pe care le ridică zonele de nord şi sud, unde au apărut deja fundaţiile chiliilor care flancau zidurile de incintă, precum şi interiorul bisericii actuale, ctitoria lui Vasile Lupu (Muzeul judeţean Dîmboviţa, Gabriel Mihăescu, în colaborare cu D.M.I.).

155. *Aninoasa* (jud. Argeş). Biserica din secolul al XVII-lea şi mănăstirea din secolul al XVIII-lea. S-au continuat cercetările în zona de vest a incintei, stabilindu-se, pe cale stratigrafică, următoarea succesiune : cimitir din secolul al XVII-lea (datarea asigurată prin monede descoperite „in situ"), beci construit la sfîrşitul secolului al XVII-lea, „gropniţe" care la începutul secolului al XVIII-lea desfiinţează beciul şi, în sfîrşit, construcţia zidurilor şi chiliilor mănăstirii care acoperă în parte una din gropniţe, în jurul anului 1730 (datarea asigurată pe bază documentară). Cercetările vor continua (Direcţia monumentelor istorice, R. Heitel).

156. *Bucureşti*. Săpături arheologice executate de Muzeul de istorie a municipiului Bucureşti.

1. *Băneasa-Străuleşti* (sectorul 8). Săpăturile arheologice au continuat în sectoarele Măicăneşti şi „La Nuci". La Măicăneşti, în cuprinsul celor patru secţiuni situate în partea de est a staţiunii, au fost descoperite trei bordeie şi o locuinţă de suprafaţă din aşezarea dacilor liberi (secolul al III-lea e.n.) şi un al treilea cuptor de ars oale al aşezării, care a rămas a fi cercetat în anul următor. Două monede de bronz cu efigia împărătesei Cripsina şi a lui Filip Arabul au fost găsite în preajma cuptorului de ars oale (Panait I. Panait şi Margareta Constantiniu).

În sectorul „La Nuci" cercetările au fost limitate la o porţiune restrînsă de teren, pe care s-au trasat cinci secţiuni în cuprinsul cărora obiectivele au fost extrem de reduse : o groapă hallstattiană şi un bordei (secolul al XVI-lea). Lipsa vestigiilor din secolul al III-lea e.n. ne îndreptăţeşte a afirma că terenul cercetat se află în afara perimetrului aşezării dacilor liberi descoperită acolo şi deci aceasta nu este o continuare a aşezării vecine de la Măicăneşti (Margareta Constantiniu).

2. *Bragadiru* (sectorul 6). În continuarea cercetărilor începute în anul 1968, pe terenul I.A.S. Bragadiru, au fost descoperite şase locuinţe de suprafaţă latène, avînd forma elipsoidală sau dreptunghiulară, cu colţurile rotunjite. Cu ajutorul ceramicii şi a unei fibule, aşezarea se datează în secolele II—I î.e.n. Pe acelaşi teren s-a mai aflat şi un bordei ce aparţine secolului X e.n. (Mioara Turcu).

3. *Curtea Veche* (sectorul 4). În cadrul lucrărilor de restaurare a palatului voievodal au continuat cercetările arheologice, precizîndu-se limitele edificiului în secolul al XVIII-lea. S-au descoperit : o încăpere de la parterul palatului, paraclisul zidit la jumătatea secolului al XVII-lea, ziduri cu ancadramente din piatră pentru uşi şi ferestre.

Pe traseul străzii 30 Decembrie, al cărei nivel a fost coborît la cota de călcare de la începutul secolului al XVIII-lea, au fost cercetate urmele pavimentului vechii uliţe, conducte şi canale pentru drenarea apei spre Dîmboviţa. Noile descoperiri completează cunoaşterea sistemului de alimentare cu apă a Curţii domneşti, una dintre cele mai complexe lucrări de acest gen din Ţara Românească.

Materialul arheologic recoltat cuprinde o variată gamă de vase din lut autohtone, pahare de sticlă din secolul al XVII-lea, farfurii de Iznik, cupe de factură orientală. Au fost depistate noi materiale de construcţie, ca : fragmente de olane, cărămizi de formă specială, feronerie (Panait I. Panait şi A. Ştefănescu).

4. *Biserica Mănăstirii Răzvan* (sectorul 4). În vederea restaurării acestui interesant monument istoric, au fost reluate cercetările istorice şi arheologice. Secţiunile deschise au dovedit că terenul a fost populat în a doua jumătate a secolului al XV-lea de locuinţele unor fierari. Au fost cercetate resturile unui cuptor de redus minereu. În prima jumătate a

secolului al XVI-lea, s-a construit aci o biserică din lemn, iar la sfîrşitul veacului următor actualul edificiu. Săpăturile au permis precizarea cotelor necesare proiectului de restaurare. În pronaosul lăcaşului s-a cercetat un cavou din secolul al XVII-lea, recuperîndu-se costumul celui înhumat. Inventarul arheologic este alcătuit din inele, monede, inscripţii, mici piese de cult (Panait I. Panait şi A. Ştefănescu).

5. *Palatul pionierilor* (sectorul 6). Pe colţul de sud-est al actualului palat au fost precizate urmele unei pivniţe datînd din secolul al XVII-lea. În molozul de umplutură s-a găsit o coloană din piatră întreagă, datorată meşterilor lui Şerban Cantacuzino, dale din pavimentul hrubei, ancadramente litice de la o uşă amenajată de ctitorul ansamblului monahal (Panait I. Panait şi A. Ştefănescu).

6. *Cartierul Vitan* (sectorul 4). Cu ocazia unor lucrări edilitare au fost descoperite pe terasa stîngă a rîului Dîmboviţa urmele unor aşezări prefeudale, feudale timpurii şi medievale. S-au studiat mai multe locuinţe din secolele XV—XVI. În mijlocul aşezării medievale se află necropola, în general săracă în inventar funerar. Casetele deschise au permis cercetarea a 14 morminte. A fost precizată astfel vatra satului Greci, atestat documentar abia în 1517 (Panait I. Panait şi A. Ştefănescu).

7. *Pantelimon* (sectorul 3). Cu ocazia lucrărilor de asanare a lacurilor din nordul capitalei, în zona Pantelimon II au fost identificate urme de locuire din epoca neolitică (cultura Gumelniţa), din cea de-a doua epocă a fierului (secolele II—I î.e.n.), din perioada de trecere la feudalism (secolele VI—VII e.n.) şi din feudalismul timpuriu (secolul al X-lea). Săpăturile au precizat vatra unui sat din secolele XVI—XVII, din care s-au studiat trei locuinţe, gropi de cereale, precum şi necropola. Inventarul funerar cuprinde inele, monede, o salbă din aspri turceşti. Într-una din gropile gospodăreşti s-au găsit fragmente de cahle cu decor floral, acoperite cu smalţ verde dens, datate în secolul al XVII-lea (Margareta Constantiniu, Panait I. Panait, M. Turcu şi M. Tzoni).

157. *Porţile de Fier*

1. *Orşova* (jud. Mehedinţi). Cercetările arheologice întreprinse în continuare în cuprinsul oraşului vechi au amplificat documentarul referitor la locuirea din epoca romană. La cetăţuia Dierna, prin degajarea completă a turnurilor s-a stabilit atît forma aproape pătrată a fortificaţiei şi a turnurilor, constatîndu-se alternarea cu regularitate în construcţia zidurilor a rîndurilor de piatră cu cele de cărămidă, iar la intrările în turnuri utilizarea numai a cărămizilor. Printre pietrele din zid se aflau şi fragmente arhitectonice (capitel şi fusuri de coloană) şi sculpturale (fragment de altar a cărui inscripţie a fost martelată), reutilizate ca material de construcţie, probabil de la edificiul ale cărui resturi de fundaţie au fost găsite în exteriorul laturii de sud ca şi în interiorul turnurilor de la colţurile acesteia. Au fost găsite umeroase cărămizi cu ştampila inversă DIERNA şi DIERTRA (probabil Transdierna). Ceramica împreună cu monedele din nivelul de locuire al cetăţuiei sînt din secolul al IV-lea, iar cele din nivelul fundaţiei din secolul al III-lea. Resturi izolate de fortificaţii au fost aflate şi la 100 m sud de cetăţuie, unde de asemenea au fost reutilizate fragmente de coloane.

La circa 500 m nord a fost aflată o îngrădire cu zid de piatră care închidea o suprafaţă de teren cu laturile neregulate şi cu un slab nivel de locuire din secolul al III-lea.

Cercetările din stînga gurii rîului Cerna, făcute pentru identificarea unei fortificaţii romane, presupusă pe baza unei fotografii aeriene, au avut rezultat negativ, săpîndu-se în nisipul aluvionar steril.

2. *Eşelniţa* (jud. Mehedinţi). La gura văii Mala, prin săpături arheologice, au fost dezveliţi în continuare tumuli construiţi din bolovani de rîu, din cuprinsul necropolei din prima epocă a fierului (secolele VII—V î.e.n.). S-a constatat că ritul incinerării era folosit în exclusivitate. Din inventarul foarte sărac al mormintelor menţionăm vase de lut, cuţite de fier, fibule, catarame, torques, lanţuri, spirale, mici podoabe de bronz şi mărgele de sticlă colorată.

În cuprinsul acestei necropole au fost dezvelite încă trei bordeie prefeudale (secolele VIII—IX) de dimensiuni reduse şi formă rectangulară, iar la unul păstrîndu-se cuptorul de piatră în colţ. Ceramica lucrată la roată, de culoare roşcată, decorată cu linii incizate în val şi orizontale.

3. *Dubova* (com. Plavişeviţa, jud. Mehedinţi). În cursul cercetărilor de la adăpostul sub stîncă „Cuina Turcului", aflat la Cazane, s-a epuizat spaţiul în care, sub o intensă locuire neolitică Criş, fusese locuirea epipaleolitică romanello-aziliană cu vetre de foc, unelte microlitice de silex şi puţine de obsidiană şi cuarţit, bulgări de ocru, roşu şi grafit. La obiectele de artă lucrate în os, descoperite în anii precedenţi, se adaugă fragmentul de diafiză decorat pe una din feţe cu liniuţe oblice şi paralele, perforat la unul din capete.

La circa 30 m sud-vest de Cuina Turcului, tot pe malul Dunării, la locul numit „Moara Dracului", a fost cercetat „Adăpostul Mic", unde s-au găsit doar resturi de locuire din neolitic, Criş, Coţofeni şi din evul mediu.

Tot în Cazane s-au continuat cercetările pe terasa inundabilă a Dunării. La punctul „Icoana", sub stîncile prăbuşite, unde au fost identificate nivelurile de locuire din epipaleolitic, cu gropi de locuinţe şi vetre de foc, cu numeroase unelte din corn de cerb de tipul săpăligilor şi al brăzdarelor de plug, menţionăm un pumnal de os ornamentat cu motive geometrice şi crestături pe muchie. În cele două niveluri neolitice din stratul superior au fost găsite gropi de bordeie cu material Criş.

La punctul „Răzvrata", unde fusese aflată o altă locuire epipaleolitică, au fost găsite şi locuinţe-bordeie cu ceramică de tradiţie hallstattiană.

Tot pe terasa de jos a Dunării, în dreptul „Peşterii Veterani", direct pe stîncă se aflau resturile de locuire epipaleolitică cu prezenţa romanellianului tîrziu şi dovezi de începutul prelucrării cornului de cerb şi cu unelte microlitice din silex şi cuarţit. S-au găsit şi urmele unei locuinţe, în preajma căreia erau mai multe unelte din corn de cerb şi un fragment dintr-o unealtă de os împodobită cu motive geometrice.

La „Peştera Veterani" au fost continuate cercetările la fortificaţia medievală aflată între peşteră şi fluviu, unde fuseseră distinse două etape de construcţie şi materiale arheologice din secolele XIV—XV şi XVIII.

4. *Gornea* (com. Sicheviţa, jud. Caraş-Severin), Cercetările iniţiate, în colaborare cu Muzeul din Reşiţa, pentru salvarea documentarului arheologic de pe teritoriul acestei localităţi au avut ca rezultat descoperirea pe „Dealul Căuniţei" a mai multor silexuri paleolitice, care din punct de vedere tipologic aparţin unui musterian întîrziat.

În punctul „Păzărişte" s-au aflat unele piese de silex ce ar aparţine paleoliticului superior final.

Paralel cu cercetările privind epoca romană, au fost executate săpături arheologice în aşezarea neolitică de la punctul „Căuniţa de Sus", constatîndu-se că locuinţele-bordei aparţin culturii Starcevo-Criş, iar locuinţele de suprafaţă culturii Vinča. Ceramica grosolană are ca ornamentare barbotina, inciziile şi brîurile aplicate, iar ceramica fină inciziile fine, benzile punctate şi pliseurile. Pictura crudă şi incrustaţiile cu alb se întîlnesc la altarele de cult. Plastica nu este prea bogat reprezentată. Uneltele sînt din piatră şlefuită, silex şi os. Predomină materialul din faza A a culturii Vinča în comparaţie cu cel al fazei a IV-a a culturii Starcevo-Criş. Ceramica pictată e din faza a II-a şi a III-a a culturii Starcevo-Criş.

În aşezarea romană de la punctul „Căuniţa de Jos", lîngă Dunăre, atenţia s-a îndreptat asupra cetăţii romano-bizantine, dezvelindu-se latura de sud cu turnurile pătrate de colţ şi poarta străjuită de turnuri înguste dreptunghiulare, precum şi locuinţele de interior de pe latura de est. Pe lîngă cărămizile cu ştampila legiunii a VII-a Claudia, a fost găsit material ceramic din care proporţia mai mare o dă cel de provenienţă provincial locală, spre deosebire de cel venit din sud şi care numeric este mai puţin.

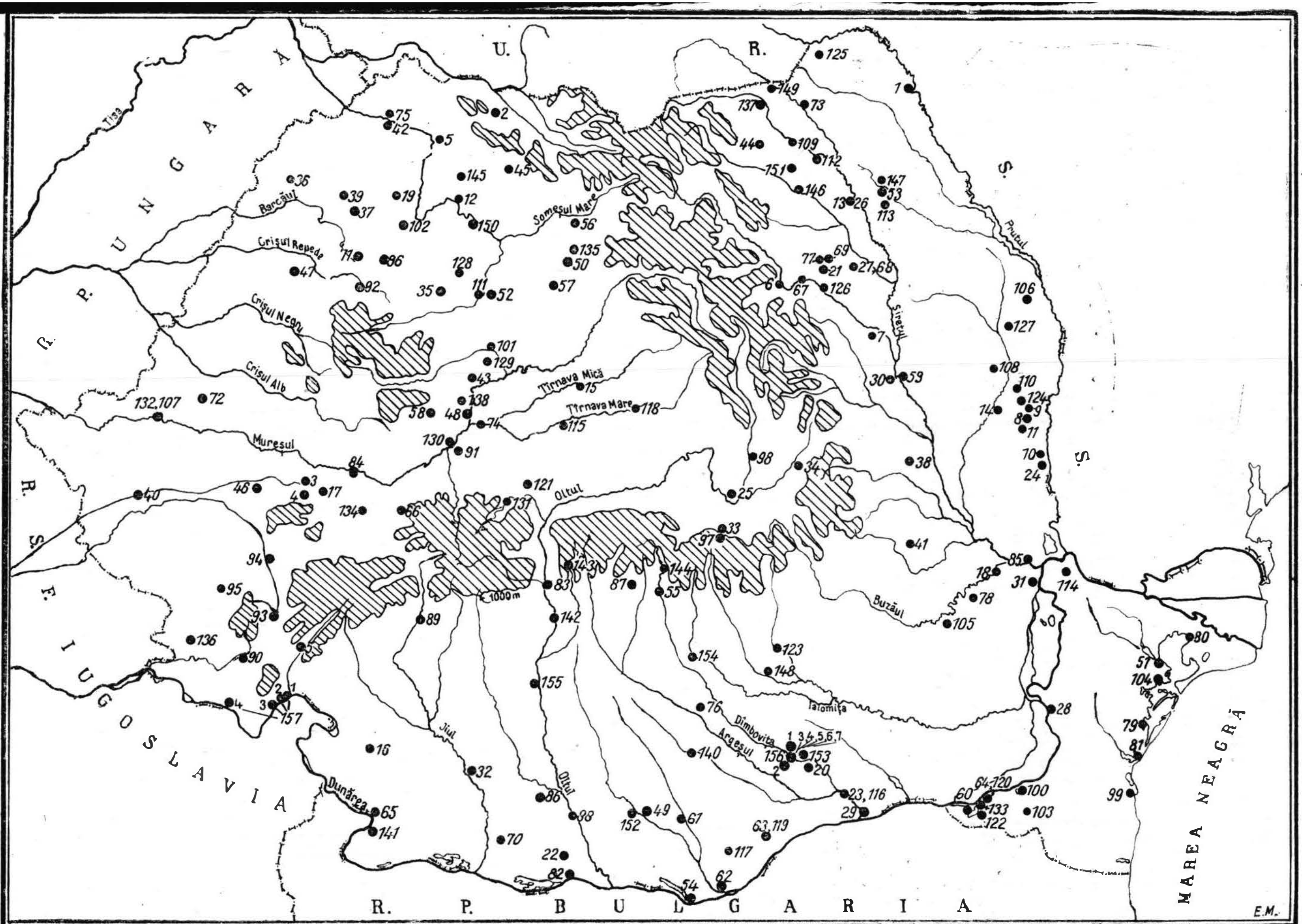

U. R. S. S.
R. P. UNGARA
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Barcăul
Crişul Repede
Crişul Negru
Crişul Alb
Mureşul
Someşul Mare
Tîrnava Mică
Tîrnava Mare
Oltul
Siretul
Prutul
Buzăul
Ialomiţa
Dîmboviţa
Argeşul
Jiul
Dunărea
1000 m
E.M.

Fig. 1.

5. *Băile Herculane* (jud. Caraş-Severin). Continuarea cercetărilor în ,,Peştera Hoţilor'' a dat posibilitatea întăririi concluziilor făcute pe baza observaţiilor preliminare, că locuirea paleolitică de aici aparţine musterianului întîrziat cuarţitic, datat la începutul stadiului Würm II.

În stratul eneolitic tîrziu au fost aflate numeroase vetre de foc construite din humă, pietre şi fragmente ceramice. Din materialul arheologic menţionăm vasul cu colţuri şi torţi pastilate şi o lamă de pumnal foliacee (asemănătoare cu cele de la Pecica). În stratul Coţofeni s-au distins următoarele depuneri : fără ,,Furchenstich'' (în care s-a aflat şi un pumnal cu găuri de prindere), altele cu ,,Furchenstich'' rudimentar, iar altele cu elemente Kostolac (în care s-a găsit şi un pumnal cu limbă, ceramică cu scoică în pastă, şi un mormînt de copil) şi în fine cele cu material Vučedol. Locuirea Verbicioara III şi cea hallstattiană tîrzie cu vetre de foc şi ceramică canelată, ca şi cea din feudalismul timpuriu cu vatră de foc sînt slab reprezentate (Cercetările arheologice au fost efectuate de colectivul Porţile de Fier, format din Exspectatus Bujor, Vasile Boroneanţ, Ioana Cătăniciu, Florea Mogoşanu, Sebastian Morintz, Emil Moscalu, Alexandru Păunescu, Petre Roman, Dinu V. Rosetti, Mihai Sîmpetru de la Institutul de arheologie din Bucureşti, împreună cu Nicolae Gudea, Gheorghe Lazarovici, Judita Winkler, Volker Wolmann de la Institutul de istorie şi arheologie Cluj şi Ştefan Roman de la Institutul pedagogic din Craiova).

C. Preda şi Gh. Constantinescu, *Geţii dintre Siretul inferior şi rîul Buzău în lumina descoperirii monetare de la Dumbrăveni (jud. Vrancea)*, în *SCN*, IV, 1968, p. 21—45 (cu trei planşe în text).

Publicarea în scurt timp după descoperirea (1966) acestui important tezaur, unic în felul său, constituie unul din meritele autorilor. Clasificarea competentă a aversului şi a reversului după stanţele cu care au fost emise monedele (p. 23—33) ne dă posibilitatea să verificăm afirmaţia (făcută la p. 33) că monedele au fost emise probabil în cantităţi considerabile.

Înainte de descoperirea depozitului de la Dumbrăveni, tipul cu „*crucea andreiană*" („Kreuzelreiter") a fost cunoscut numai prin 17 tetradrahme, provenite dintr-un număr mic de descoperiri. Dintre locurile unde s-au găsit monede de acest tip *trebuie exclusă Craiova-împrejurimi*, dată de C. Preda şi Gh. Constantinescu (p. 36). Autorii fac trimitere (nota 7) la Ö. Gohl, dar acesta relatează doar că „un exemplar de tip Wind. 2 852 din *Romănia* a ajuns la Muzeul Brukenthal". Indicaţia nu justifică, aşadar, întru nimic plasarea descoperirii în Craiova-împrejurimi. În lucrarea lui K. Pink (*Die Münzprägung der Ostkelten und ihrer Nachbaren*, în *DissPann*, II, 15, 1939, p. 51 sau p. 135, nr. 46) piesa figurează, e drept, ca provenind din *Craiova-Umgebung*. Eroarea lui Pink se explică prin faptul că Ö. Gohl a semnalat la începutul aceluiaşi alineat cîteva monede oferite spre vînzare din Craiova şi, trecînd la piesa de tip Wind. 2 852 a omis sublinierea cuvîntului „Romániából". Se pare că C. Preda şi Gh. Constantinescu au preluat informaţia de la K. Pink, pe care însă nu-l citează.

În privinţa celor două piese considerate de autori, după Pink, ca fiind găsite la *Giurgiu* (p. 36), credem că, deoarece moneda din colecţia Dessewffy (nr. 223) este înregistrată fără loc de descoperire, nu este îndreptăţită plasarea ei tot la Giurgiu numai pe baza identităţii stilului şi a greutăţii cu piesa provenită din această localitate. Nu este suficient de precisă indicaţia Sighet — Maramureş pentru semnalarea locului de descoperire a trei piese, dintre care două fac parte din tezaurul descoperit la „Juncád" — Sighet, iar a treia provine din fostul comitat Maramureş.

Aprecierea calităţii argintului „la peste 85 %" exclusiv pe baza culorii şi a gradului de oxidare a monedelor (p. 33) are un caracter mai mult impresionist, dat fiind că nu sînt sesizabile deosebiri sensibile în culoarea metalului, proporţional cu procentul argintului, nici chiar la monede al căror aliaj variază între 40,20 % — 95,33 % argint (analizele chimice la care ne referim au fost făcute la Institutul de chimie al Academiei Republicii Socialiste România, Filiala Cluj pentru 10 piese din tezaurul de la Jiblea). Condiţiile oxidării sînt determinate de solul în care s-au păstrat monedele, aşa încît şi monede cu un aliaj mai scăzut pot fi puţin oxidate.

C. Preda şi Gh. Constantinescu (p. 35) arată că „aceste cîteva exemplare au fost

denumite de K. Pink monede de tipul „Kreuzelreiter" şi integrate în grupa sud-serbică", fără să specifice că integrarea este convenţională şi priveşte în primul rînd aspectul stilistic al monedelor şi că Pink precizează că aria de răspîndire este indicată de locurile de descoperire (K. Pink, *op. cit.*, p. 51). Autorii (p. 35—36) contestă justeţea observaţiei lui Pink că semnul de pe aceste monede are forma unei cruci andreiene (după care a denumit moneda „călăreţul cu cruce"). Forrer (*Keltische Numismatik der Rhein- und Donaulande*, Strassburg, 1908, p. 148, fig. 248) identifică, de asemenea, semnul de pe monedă cu o cruce andreiană. Toată problematica este inutil complicată pentru a putea justifica scoaterea din uz a denumirii de pînă acum şi introducerea unei denumiri noi : „tip Dumbrăveni", ceea ce se putea face şi fără a nega justeţea denumirii anterioare. Cu atît mai mult, cu cît forma semnului justifică — prin proporţia unghiurilor şi mai ales prin inegalitatea barelor — mai mult apropierea de crucea andreiană, cu unele deosebiri mici în gravare semănînd uneori cu un trident (p. 21—23, pl. I). De altfel, acest semn constituie unul din elementele caracteristice, distingînd moneda de celelalte care au circulat pe teritoriul Daciei, şi de aceea credem că denumirea dată de Pink îşi păstrează utilitatea în clasificarea emisiunilor monetare. Monedele din ultima fază a emisiunilor din seria celor de la Inoteşti au crucea andreiană pe avers, încît scriind „călăreţul cu cruce" nu poate da naştere la confuzii, pentru că oricine e iniţiat în numismatică ştie că întotdeauna călăreţul pe monedele geto-dacice e reprezentat pe reversul monedei. Daco-geţii au avut desigur o altă concepţie despre cruce, dar formele fiind similare, putem să le aplicăm aceeaşi denumire.

Curios pare faptul că, la p. 35, numărul pieselor publicate pînă la data întocmirii studiului în discuţie este considerat de 14 piese, căci în 1939 K. Pink cita 15 piese (*op. cit.*, p. 51) şi de atunci s-au publicat, deşi cu descrieri incomplete, monedele din fostul judeţ R. Sărat şi de la Stîlpu, amintite la p. 36. În legătură cu afirmaţia că greutatea este cunoscută numai la 12 piese, se impune observaţia că la Pink este dată greutatea la 14 piese, iar dintre acestea numai două piese cîntăresc peste 7 g şi nici una sub 7 g.

După stilul lor, Pink a împărţit emisiunile de acest tip în trei serii, dintre care prima (cu barbă lată) are greutatea cea mai mare, media fiind de 12,10 g ; la seria a II-a (cu barbă prelungă), greutatea medie este de 10,70 g ; cele două piese care ar reprezenta „seria a III-a" (cu aversul foarte barbarizat) cîntăresc 7,26 g şi 7,28 g. Prin stilul aversului şi al reversului, cît şi prin ramura de sub cal (aceasta, se găseşte numai pe piesele din seria a II-a şi „a III-a" precum şi pe un exemplar din prima serie), monedele de la Dumbrăveni se apropie cel mai mult de seria a II-a, cu care trebuie considerate ca fiind emise în acelaşi timp, deşi pe piesele de la Dumbrăveni călăreţul este îndreptat spre stînga, iar pe cele patru tetradrahme, spre dreapta. Ceea ce merită să fie relevat este raportul dintre greutatea medie de 10,70 g a tetradrahmelor din seria a II-a şi greutatea celor 62 de piese de la Dumbrăveni, care este între 4,51 şi 4,59 g, reprezentate — cu excepţia unuia singur — în toate grupurile de monede emise cu aceeaşi stanţă. Greutatea lor echivalînd aproximativ cu jumătate din cea a „tetradrahmelor", li se poate aplica denumirea de „didrahme". Greutatea medie de 4,23 g (p. 34) e mult prea mare pentru ca aceste monede să fi fost considerate ca o pătrime sau o a treia parte din nominalele mari, cu atît mai mult cu cît cele două monede cu aversul foarte stilizat (Dessewffy, 223 şi Pink, fig. 111) trebuie considerate ca fiind emisiuni întîmplătoare şi nu ca o a treia serie.

Afirmaţia că tezaurul de la Dumbrăveni „reprezintă avutul unui şef de trib getic ... o astfel de comoară..., nu putea în nici un caz să aparţină unui locuitor get de rînd" (p. 39) pare puţin verosimilă, deoarece se ştie că secolului al II-lea î.e.n., în care a fost îngropat tezaurul de la Dumbrăveni, îi aparţin poate cele mai multe tezaure monetare găsite în Dacia şi numărul lor continuă să sporească prin descoperiri noi. Dar să ne rezumăm la ceea ce cunoaştem pînă acum. Dintr-o statistică pe care am făcut-o în 1955, rezultă că pe atunci erau publicate 80 de

tezaure de monede geto-dacice, dintre care, deşi numai 12 au fost achiziţionate în întregime, în 24 de depozite numărul tetradrahmelor sau a didrahmelor se cifrează între 100—500, deci fiecare reprezenta o valoare similară sau mai mare decît a celui de la Dumbrăveni. Între 1961—1969 B. Mitrea a semnalat în *Descoperiri*... (*SCIV*, 1961—1969) 28 de noi tezaure monetare geto-dacice; dintre cele achiziţionate în întregime multe cuprind peste 100 de piese. La acestea se mai adaugă şi un număr mare de tezaure de monede thasiene şi Macedonia Prima, îngropate probabil tot în secolul al II-lea î.e.n. Oricît de mici să fi fost triburile şi oricît de scurtă durata domniei unui şef de trib, numărul tezaurelor de acest calibru e mult prea mare pentru ca ele să fi fost numai proprietatea şefilor. E drept că şefii de trib aveau probabil în grija lor şi baterea monedei, dar ea se emitea pentru a servi schimbului, putînd deci să fie acumulată şi de oamenii de rînd.

Despre cantitatea de monede de care puteau dispune locuitorii din Moldova din secolul al II-lea î.e.n. ne informează Appian: „Între timp, deoarece geţii trecuseră Istrul, el [Perseus] trebuia să dea comandantului lor Cloilius o mie de stateri de aur, iar fiecărui călăreţ zece stateri şi fiecărui pedestraş cinci. Suma totală întrecea cu puţin o sută cincizeci mii [de stateri] de aur... Iar Cloilius, cînd văzu pe trimişii regelui, ... ceru... să-i vorbească despre aur. Aflînd că nu-l au şi nemaiîngăduindu-le să vorbească, îşi duse armata înapoi" (traducere în *Izvoare privind istoria României*, I, Bucureşti, 1964, p. 563). Refuzul lui Cloilius de a discuta cu trimişii regelui arată că el putea obţine mai mult prin jefuirea ţinuturilor în drum spre ţara sa decît îi promisese regele. Calculînd valoarea argintului la 1/10 la cea a aurului, cei 10 stateri promişi pentru fiecare călăreţ reprezintă 810—860 g argint pur, ceea ce ar echivala aproape cu întregul tezaur de la Dumbrăveni. Şefii de trib dispuneau desigur de valori mult mai mari decît 263 monede de argint, care nu pot reprezenta nicidecum averea „unui şef de trib", ci, cel mult, o mică parte din averea lui.

În cele din urmă autorii încearcă să rezolve localizarea lui Remaxos şi Zalmodegikos (p. 41—43) printr-o interpretare nouă a unor termeni din inscripţii, precum şi a descoperirilor monetare şi a celor arheologice. Descoperirile monetare indicate se eşalonează însă pe două secole; de fapt, numărul de descoperiri care ar reveni perioadei de dominaţie a lui Remaxos şi Zalmodegikos este mic, pe de altă parte. straturile corespunzătoare secolului al III-lea şi primei jumătăţi a secolului al II-lea î.e.n nu indică o prosperitate deosebită şi existenţa unei populaţii dense daco-getice în sud-vestul Moldovei şi în nord-estul Munteniei. Argumentele de ordin numismatic şi arheologic nu pot contribui deci, prin materialul de care dispunem în prezent, la rezolvarea acestei probleme dezbătută de cei mai de seamă epigrafişti şi istorici, fără să se ajungă la o soluţie unanim acceptată. Părerile sînt diametral opuse: pentru unii Remaxos e get, pentru alţii scit, iar Zalmodegikos poate fi geto-dac, dar şi trac. Ar fi fost de aşteptat ca autorii să pună în discuţie sau măcar să amintească studiul recent apărut al lui I. I. Russu, *Zoltes şi Remaxos*, în *Apulum*, VI, 1967, p. 123—143 (cf. H. Daicoviciu, *O enigmă tenace*, în *Steaua*, 18, 6, 1967, p. 105—107).

La cele de mai sus s-ar mai adăuga şi cîteva observaţii de amănunt: imprimarea aversului concav în stanţa de jos (p. 33) este semnalată şi de Ö. Gohl (în *AÉ*, XXI, 1901, p. 359) şi de O. Floca (în *Dacia*, XI—XII, 1945—1946, p. 97); (cf. şi L. Robert, în *RevNum*, 1962, p. 23—24). La p. 37 se dă în text un citat ca aparţinînd lui A. Blanchet, iar în nota corespunzătoare (13) se face trimitere la J. Babelon. *Studii Clasice*, III, a apărut în 1961, nu în 1963, cum este dat la p. 42, nota 23.

Iudita Winkler

LISTA PRESCURTĂRILOR FOLOSITE MAI DES ÎN REVISTĂ

ACMI	— Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, 1915, 1942, 1943.
AÉ	— Archaeologiai Értesitö.
AISC	— Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj, I—V, 1928—1948.
AR	— Archéologické Rozhledy.
AUB	— Analele Universităţii Bucureşti.
BCMI	— Buletinul Comisiunii monumentelor istorice, I—XXXVIII, 1908—1945, Bucureşti.
BerRGK	— Deutsches Archäologisches Institut. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission.
DA	— Dictionnaire des antiquités grecques et romaines sous la direction de Ch. Daremberg et Edm. Saglio.
Dacia	— Dacia, Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, Bucureşti, I—XII, 1924—1947; N.S., I, 1957, II, 1958; III, 1959; IV, 1960; V, 1961; VI, 1962; VII, 1963; VIII, 1964; IX, 1965; X, 1966; XI, 1967; XII, 1968.
ED	— Ephemeris Dacoromana, Bucureşti-Roma, I—X, 1923—1945.
Ebert,RL	— M. Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte.
ESA	— Eurasia Septentrionalis Antiqua.
FoliaArch	— Folia Archaeologica.
„Izvestiia-Institut"	— Izvestiia-Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare.
Materiale	— Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R., vol. I (1953); Materiale şi cercetări arheologice, vol II (1956); vol. III (1957); vol. IV (1957); vol. V (1959); vol. VI (1959); vol. VII (1960); vol. VIII (1962).
MIA	— Материалы и исследования по археологии СССР.
PA	— Památky Archeologické.
PZ	— Prähistorische Zeitschrift.
Repertorium	— M. Roska, Erdély régészeti repertóriuma, I, Cluj, 1942.
SA	— Советская археология.
SCIV	— Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti.
SCN	— Studii şi cercetări de numismatică, Bucureşti.
SCŞCluj	— Studii şi cercetări ştiinţifice, Cluj.
SlovArch	— Slovenska Archeologia.
WPZ	— Wiener Prähistorische Zeitschrift.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE — IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche" paraît 4 fois par an. Le prix d'un abonnement annuel est de $ 8.— ; £ 3.6.0 ; FF 40. — ; DM 48. —. Toute commande à l'étranger sera adressée à Centrala cărţii, Oficiul de comerţ exterior, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. +16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1 159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1 259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 864 p. +16 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, ed. a 3-a, 1963, vol. I, 336 p. +15 pl., ed. a 2-a, vol. II, 552 p. +1 pl., vol. I şi II, 65,60 lei.

D. M. PIPPIDI şi D. BERCIU, **Din istoria Dobrogei**, vol. I, Geţi şi greci la Dunărea de jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană, „Bibliotheca Historica Romaniae", II, 1965, 344 p., 13 pl., 28 lei.

RADU VULPE — ION BARNEA, **Din istoria Dobrogei**, vol. II, Romanii la Dunărea de jos, „Bibliotheca Historica Romaniae", IV, 1968, 591 p., 42 lei.

C. DAICOVICIU, E. PETROVICI şi GH. ŞTEFAN, **La formation du peuple roumain et de sa langue**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 1, 1963, 67 p. + 1 pl., 3,25 lei (a apărut şi în limba germană).

EMIL CONDURACHI, **L'archéologie roumaine au XXe siècle**, „Bibliotheca Historica Romaniae", 3, 1963, 104 p. +18 pl., 7,25 lei (a apărut şi în limba engleză).

D. PROTASE, **Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii**, 1966, 251 p., 31 lei.

* * * **Corpus Vasorum Antiquorum**, îngrijit de Suzana Dimitriu şi Petre Alexandrescu, cu colaborarea lui Vladimir Dumitrescu. Prefaţa de acad. Em. Condurachi, 1965, 56 p., 43 pl., 44 lei.

D. TUDOR, **Tabula Imperii Romani. Drobeta — Romula — Sucidava**, 1965, 25 p., 1 hartă, 2,50 lei.

GH. DIACONU, **Tîrgşor. Necropola din secolele III—IV e.n.**, 1965, 332 p., 2 pl., 40 lei.

D. BERCIU, **Cultura Hamangia. Noi contribuţii**, vol. I, 1966, 323 p., 4 pl., legat, anvelopă, 23,50 lei.

* * * **Histria**, vol. II, sub îngrijirea acad. Em. Condurachi, 1966, 541 p., 11 pl., legat, anvelopă, 58 lei.

BUCUR MITREA, CONSTANTIN PREDA, **Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia**, 1966, 403 p., 40 lei.

* * * **Arheologia Moldovei**, vol. II—III, 1964, 530 p., 65 lei; vol. IV, 1966, 369 p., 39 lei; vol. V, 1967, 344 p., 36 lei.

ALEXANDRU VULPE, **Necropola hallstattiană de la Ferigile, monografie arheologică**, „Biblioteca de arheologie", XI, 1967, 208 p., 44 pl., 27 lei.

* * * **Dinogetia**, vol. I, 1967, 409 p., 46 lei.

* * * **Inventaria Archaeologica**, fasc. 1, 1966, 17 file, 5,47 lei; fasc. 2, 1966, 10 file, 4 lei; fasc. 3, 1967, 11 file, 4 lei; fasc. 4, 1967, 14 file, 5,25 lei.

EUGENIA ZAHARIA, **Săpăturile de la Dridu. Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român**, 1967, 271 p., 28 lei.

AL. PĂUNESCU, Evoluţia uneltelor şi armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României, „Biblioteca de arheologie", 1970, 359 p., 60 fig., 27 lei.

D. PRODAN, **Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea**, vol. I, 1967, 596 p., 37 lei; vol. II, 1968, 862 p., 48 lei.

N. IORGA, **Materiale pentru o istoriologie umană**. Fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, 1968, 375 p., 1 pl., 23 lei.

I. I. RUSSU, **Illirii. Istoria — limba şi onomastica — romanizarea**, „Biblioteca istorică", XVII, 21,50 lei.

D. BERCIU, **Arta traco-getică**, „Biblioteca de arheologie", XIV, 1969, 234 p., 31 lei.

SCIV, tomul 21, nr. 3, Bucureşti, 1970, p. 355—528

I.P.T.—c. 5557

48 828

Lei 25

ERATĂ

Pag.	*Rîndul:*	*În loc de:*	*Se va citi:*
393	17 de sus	fig. 23/15	fig. 23/1
398	17 ” ”	fig. 17/8,9	fig. 27/8,9
436	17 ” ”	anii 98—99	anii 98—88

Studii și cercetări de istorie veche nr. 3/1970